

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TARİH

Büyük Türk

İki Denizin Hâkimi Fatih Sultan Mehmed

John Freely

John Freely 1926 yılında New York'ta doğdu. On yedi yaşında Amerikan Deniz Kuvvetleri'ne katıldı. 1960 yılında New York Üniversitesi'nde fizik doktorasını tamamladı ve doktora sonrası çalışmalarını Oxford Üniversitesi Bilim Tarihi Bölümü'nde gerçekleştirdi. İstanbul'a ilk defa 1960 yılında Robert Kolej'de fizik öğretmenliği yapmak üzere geldi. New York, Boston, Londra, Atina ve Venedik'te yaşadıktan sonra 1993 yılında Boğaziçi Üniversitesi'ne döndü. İlk kitabı, Hilary Sumner Boyd'la birlikte kaleme aldığı *Strolling Through Istanbul*'dur (1972). Freely'nin Türkçede yayımlanan diğer kitapları: *Alaaddin'in Lambası*, *Prens Adaları*, *Kayıp Mesih Sabetay Sevi'nin İzini Sürerken*, *Saltanat Şehri İstanbul*, *Osmanlı Sarayı/Bir Hanedanlığın Öyküsü*, *İstanbul'un Bizans Anıtları* (Alaattin S. Çakmak'la birlikte), *Cem Sultan/Rönesans Avrupası'nda Tutsak Bir Şehzade*, *Evliya Çelebi'nin İstanbulu*.

Büyük Türk

İki Denizin Hâkimi
Fatih Sultan Mehmed

BÜYÜK TÜRK
İki Denizin Hâkimi
Fatih Sultan Mehmed

Orijinal adı: The Grand Turk / Sultan Mehmet II - Conqueror of Constantinople,
Master of an Empire and Lord of Two Seas

© 2009, 2010 John Freely

Published by arrangement with I. B Tauris & Co Ltd, London

16. sayfadaki harita © Donald Edgar Pilcher, *An Historical Geography of the Ottoman Empire*,
Brill, Leiden, 1972. 18. sayfadaki harita © John Freely, *Istanbul: The Imperial City*,
Penguin, London, 1996.

Yazan: John Freely

İngilizce aslından çeviren: Ahmet Fethi

1. baskı / Ocak 2011 / ISBN 978-605-111-956-4

Sertifika no: 11940

Kapak tasarımı: Geray Gençer

Baskı: Mega Basım, Baha İş Merkezi.A Blok

Haramidere / Avcılar - İSTANBUL

Tel. (212) 422 44 45

Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.

19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 1 Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL

Tel. (212) 373 77 00 / Faks (212) 355 83 16

www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

Büyük Türk

İki Denizin Hâkimi
Fatih Sultan Mehmed

John Freely

Çeviren: Ahmet Fethi

Murat ve Nina Köprülü'ye...

İçindekiler

Teşekkür	11
Önsöz: Bir sultanın portresi	13
1. Osmanoğulları.....	21
2. Çocuk sultan.....	35
3. Konstantinopolis'in fethi.....	47
4. İstanbul, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti.....	61
5. Avrupa dehşet içinde	72
6. Venedik'le savaş	85
7. Darü's-saade.....	95
8. İstanbul'da bir Rönesans sarayı.....	107
9. Eğriboz'un fethi	121
10. Akkoyunlulara karşı zafer.....	133
11. Kırım'ın ve Arnavutluk'un fethi.....	144
12. Rodos kuşatması	157
13. Otranto'nun alınması	173
14. Fatih'in ölümü.....	181
15. Fatih'in oğulları	195
16. Fethin dalgası dönüyor.....	207
17. Fatih'in şehri.....	220
Dipnotlar.....	241
Osmanlı Hanedanı	253
Kaynakça	255
Dizin	265

Teşekkür

Türkiye’de Amerikan Araştırma Enstitüsü ve İstanbul Boğaziçi Üniversitesi’nde kütüphanecilerden aldığım cömert yardıma teşekkür etmek isterim. Türkiye’de Amerikan Araştırma Enstitüsü Müdürü Dr. Anthony Greenwood’a, Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi Müdürü Taha Parla’ya ve Müdür Yardımcısı Hatice Ün’e özellikle teşekkür etmek isterim. Taslağı okuyup yararlı önerilerde bulundukları için Steven Kinzer ve Princeton Üniversitesi’nden Profesör Heath Lowry’ye minnettarım. Taslağa son biçimini vermede her zaman olduğu gibi bana yardımcı olan editörüm Tatiana Wilde’a da teşekkür etmek isterim.

Bir sultanın portresi

Gentile Bellini'nin Fatih Sultan Mehmed portresini ilk kez gençlik yıllarımda Londra'daki National Gallery'de gördüm. O sırada Fatih hakkında çok şey bilmiyordum; zira İstanbul'a, Mehmed'in 1453'te fethettiği şehre yeni taşınmıştım. Sonra XX. yüzyılın son haftasında portreyi İstanbul'da bir sergide tekrar gördüm. Portre 1480'de, kendi zamanında "Dünyanın Şimdiki Dehşeti, Şanlı Türk İmparatorluğu"nun¹ hükümdarı, Büyük Türk olarak bilinen Fatih'in ölümünden bir yıl önce, bu şehirde yapılmıştı.

Bellini'nin tablosunu İstanbul'da incelediğim sırada, Mehmed'i Londra'da portreyi ilk gördüğüm zamandan çok daha fazla tanıyordum; zira aradan geçen zamanda onun fethettiği şehir ve yaşadığı zaman hakkında çok okumuş ve yazmıştım. Mehmed'in 1453'te Konstantinopolis'i alması tüm Avrupa'yı sarstı; zira Mehmed bu fetih ile eski Roma İmparatorluğu'nun Ortaçağ Hristiyan devamı olan Bizans İmparatorluğu'nu yıkmış, onun yerine Asya'dan yeni gelen Osmanlı Türklerinin Müslüman imparatorluğunu kurmuştu.

Osmanlı Türklerinin yedinci hükümdarı olan Mehmed, dahasonra İstanbul adını alacak imparatorluğun başkenti Konstantinopolis'i fethettiğinde henüz yirmi bir yaşındaydı. O sırada Osmanlı Devleti Kuzeybatı Küçük Asya'yı kapsamaktaydı; burada ilk Osmanlı hükümdarı Osman Gazi XIII. yüzyılın sonunda küçük bir beylik kurmuştu ve sonraki beş kuşak vârisinin fetih yürüyüşlerinde ele geçirdikleri topraklar ile sınırlar Güney Balkanlar'a doğru genişlemekteydi.

Otuz yıllık hükümdarlığı döneminde (1451–81) Mehmed imparatorluğunun sınırlarını Küçük Asya'nın ortalarına kadar genişletirken, Avrupa'daki orduları Macaristan'a kadar sızdı, hatta

İtalya'nın topuğunda güvenliği tesis edilmiş bir üs dahi kurdu. Üç ayrı papa, Papa II. Pius'un "kana susamış sürüler"le Hristiyan âlemini tehdit eden "zehirli bir ejderha"² dediği Mehmed'e karşı Haçlı Seferi çağrısında bulundu.

Osmanlı İmparatorluğu Mehmed'in vârisleri, özellikle de Muhteşem Süleyman döneminde (1520–66) daha da genişledi; Güneydoğu Avrupa'nın tamamını kuşattı, Ortadoğu'ya, Doğu Akdeniz'e ve Kuzey Afrika'ya kadar uzandı. Türkler, Mehmed'in ölümünden sonra dört yüzyıl boyunca Güneydoğu Avrupa'nın büyük bir bölümünü işgal etmeye devam etti ve Osmanlı Hanedanı, İmparatorluğun yerini modern Türkiye Cumhuriyeti'ne bıraktığı 1923'e kadar hüküm sürdü.

Bugün Türkiye topraklarının yalnızca yüzde 8'i Avrupa kıtası sınırları dahilindedir. Ülkenin Avrupa kıtasındaki toprakları Asya yakasından Marmara Denizi ve ünlü boğazlarla –Çanakkale Boğazı ve İstanbul Boğazı– ayrılır. Dünyada iki kıtaya yayılan tek şehir olan İstanbul, Boğaz'ı boydan boya kat eder. Türkiye'nin Avrupa'daki sınırı boğazlardan 150 kilometre kadar içeriye uzanır; en uç nokta ise, Mehmed'in 1432'de doğduğu şehir Edirne'dir. Mehmed'in, şimdi İstanbul olarak bilinen şehrin fethine giden yoldaki göz kamaştırıcı yaşamı burada başlamıştır. Türklerin Fatih dediği bu büyük kahramanın türbesi hâlâ ziyaret edilir.

Mehmed'in portresi İstanbul'da sergilendiği sırada, Türk ve yabancı çok sayıda arkadaş, Franz Babinger'in 1953'te yayımlanan ve bir bakıma eskimiş olan uzun bilimsel çalışması dışında Fatih'in modern bir biyografisinin bulunmadığını, onun ve yaşadığı zaman üzerine genel okur için yazılmış yeni bir kitaba ihtiyaç olduğunu belirtti. Bu kitapta bunu yapmaya koyuluyorum; fetihlerinden çok şahsın kendisine yoğunlaşılacak, ama Rönesans'ın şafağındaki Avrupa'ya etkisiyle birlikte parlak askeri kariyeri de ayrıntısıyla betimlenecek. Lord Acton'ın yazdığı gibi: "Modern tarih, Osmanlı fethinin baskısı altında başlar."³

Benim Fatih Sultan Mehmed biyografım Batı Avrupa ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki, bugün özellikle Avrupa Birliği'ne katılma girişimi reddedilen Türkiye örneğine yansıyan tarihsel çatışmaya odaklanır. Hristiyan Batı ile Müslüman Doğu arasındaki etkileşim, sözde Terörle Savaş'ta olduğu gibi, genellikle bir uygarlıklar çatışması olarak görülür. İslam'ın yükselişine eşlik eden özgün çatışma, Greko-İslam bilimini Batı'ya getirip, modern bilimsel geleneği başlattı. Mehmed'in Konstantinopolis'i fethi ve Balkanlar ile İtalya'yı istilası, Hristiyan Avrupa'yı, zengin bir halk-

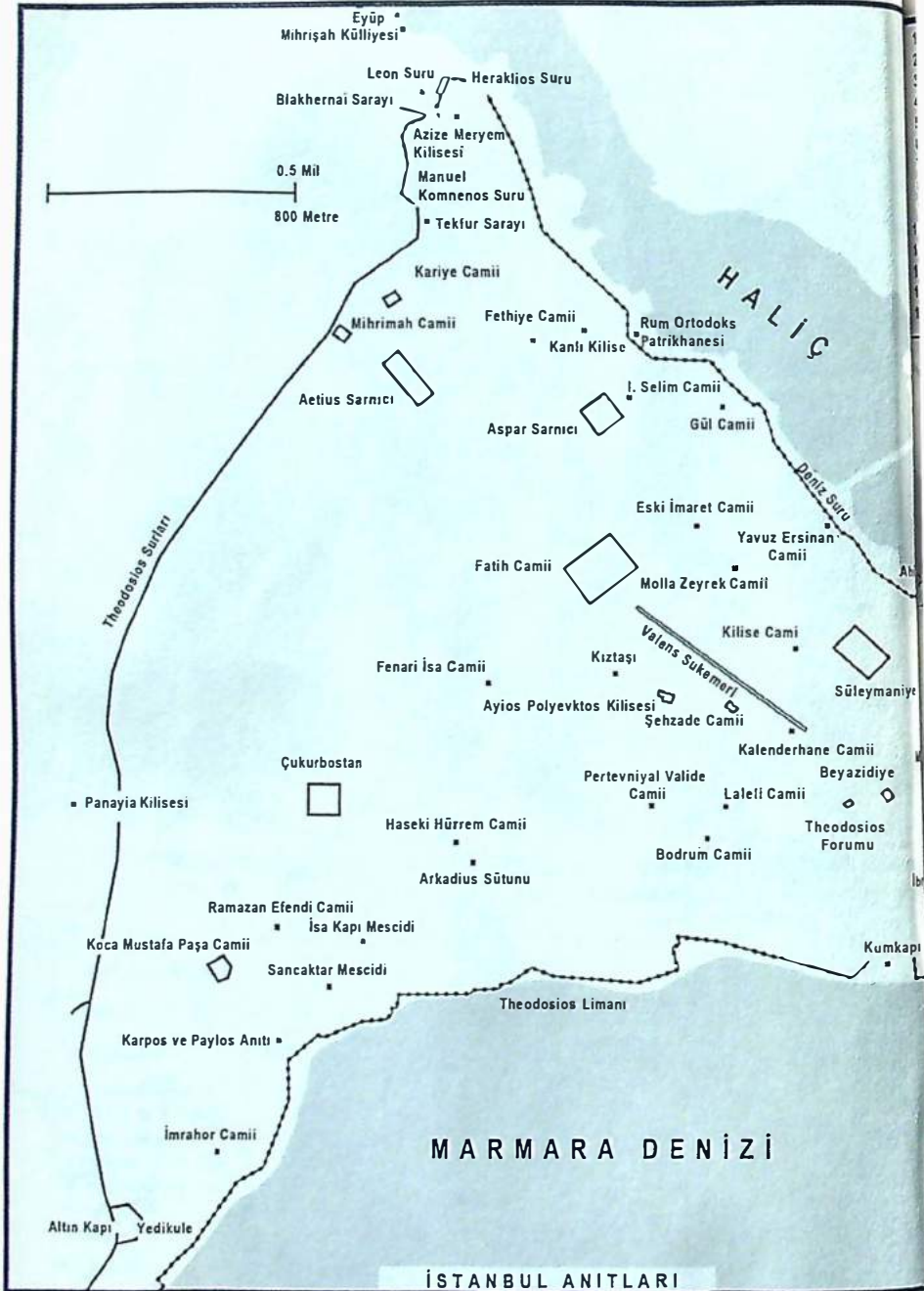
lar, dinler ve diller karışımı olan yeni bir Müslüman imparatorlukla karşı karşıya getirdi; bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'nun parçası olan topraklarda bu zenginlik hâlâ görülür. Edward Said'in yazdığı gibi: "Kısmen imparatorluk nedeniyle, tüm kültürler birbirine karışmıştır, hiçbirisi tekil ve katışıksız değildir, hepsi melezdir, heterojendir, olağanüstü farklılaşmıştır ve tek parça değildir."⁴

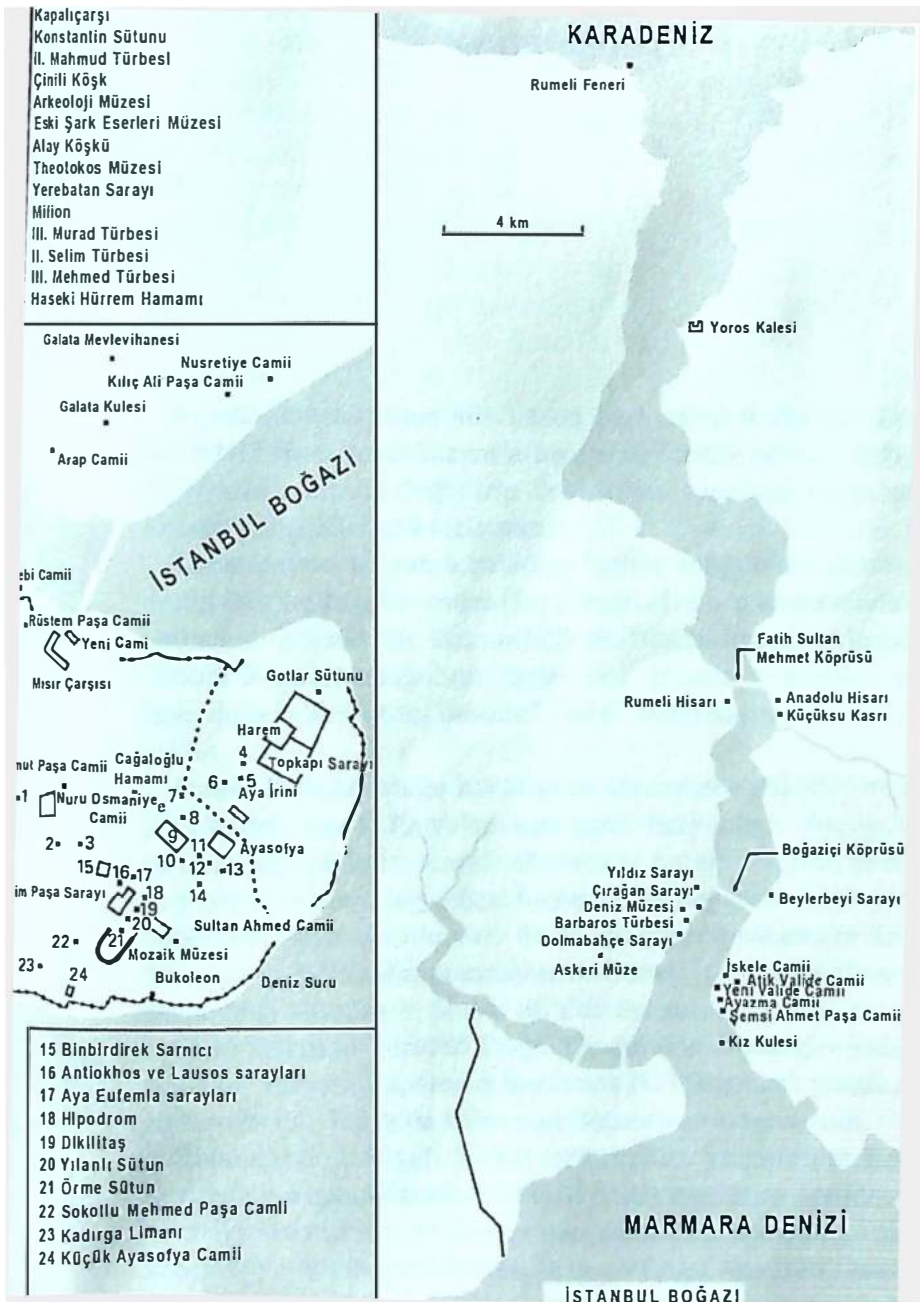
Mehmed'in kendisi muamımalı bir şahsiyettir; Batı'nın gözünde, Papa V. Nicolaus'un "İblis'in oğlu, cehennem azabı ve ölüm"⁵ dediği acımasız bir zorbayken, Türkler tarafından büyük bir fatih olarak saygıyla anılır. Benim kitabım, bu satırları yazarken baktığım Bellini'nin portresine poz veren adamın nasıl biri olduğunu keşfetmeye çalışacak. Eski bir Hristiyan imparatorluğu fethedip Doğu ile Batı arasındaki alanda kendi dünyasını kurduktan, dünyayı ebediyen değiştirdikten sonra İstanbul'daki sarayında otururken Mehmed'in aklından geçenleri merak ediyorum.

OSMANLI FETİHLERİ 1451-1503

İSTANBUL VE BOĞAZİÇİ

Osmanoğulları

Büyük Constantinus MS 330'da başkentini İtalya'dan Boğaziçi'ndeki Rum şehri Bizans'a taşıyarak tarihin seyrini değiştirdi. Şehrin adını da değiştirip Yeni Roma yapmıştı, fakat şehir Konstantinopolis olarak anılacaktı.

Constantinus'un yakın halefleri Hristiyanlığı imparatorluğun devlet dini yaptılar ve sonraki iki yüzyılda Rumca resmi dil olarak Latincenin yerini aldı. Bu, tarihçilerin Bizans İmparatorluğu'nu, "Roma İmparatorluğu'nun, adını eski Bizans şehriden alan Helenleşmiş Hristiyan devamı" olarak tanımlamalarına yol açacaktı.

Bizans İmparatorluğu İustinianos döneminde (527-65) en parlak yıllarını yaşadı; İtalya'nın tamamını, Balkanlar'ı, Küçük Asya ve Ortadoğu'yu içine alarak Akdeniz'in neredeyse tüm çevresine yayıldı. Sonraki beş yüzyıl boyunca ise imparatorluk her cepheden saldırıya uğradı; yine de XI. yüzyılın ortalarında Küçük Asya'nın ve Balkanlar'ın tamamı ve Güney İtalya hâlâ Bizans'ın egemenliği altındaydı. Sonra 1071'de Sultan Alp Arslan komutasındaki Selçuklu Türkleri Doğu Anadolu'da, Malazgirt yakınlarında bir savaşta İmparator Romanos IV. Diogenes'i yendi; aynı yıl Normanlar, İtalya'da kalan son Bizans topraklarını aldı.

Bizanslılar, I. Haçlı Seferi ordusunun yardımıyla Küçük Asya'nın batısını, Karadeniz ve Akdeniz kıyılarını yeniden fethetmelerine rağmen, Malazgirt'teki zaferlerinden sonra Türkler Anadolu'yu adeta istila ittiler. Orta ve Doğu Anadolu, Anadolu Selçuklularının parçası oldu.

Selçuklu Sultanlığı varlığını XI. yüzyılın ikinci yarısından XIV. yüzyılın başına kadar sürdürdü. Selçuklular güçlerinin doruğunda oldukları dönemde, yani XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde, Bitinya

olarak anılan Küçük Asya'nın kuzeybatı ucu hariç, Anadolu'nun tamamını kontrol ediyorlardı. Asya'da Bizans İmparatorluğu'nun toprağı olarak kalan tek yer Bitinya idi; Komnenos Hanedanı'nın Rum İmparatorluğu da Trabzon'daki başkentinde yalnızca Doğu Karadeniz bölgesine hükmetmekteydi.

IV. Haçlı Seferi sırasında, 1204'te Latin askerler ile Venedik donanması Konstantinopolis'i ele geçirip yağmaladığında Bizans İmparatorluğu yıkılmanın eşiğine geldi. Konstantinopolis, Rumania denilen bir Latin krallığının başkenti oldu; bu krallık, Rumlar Bitinya şehri Nikaia'da [İznik] sürgünde yaşayan VIII. Mihail Palaiologos'un komutası altında 1261'de şehri yeniden ele geçirene kadar varlığını muhafaza etmeyi başardı.

Ama dirilen Bizans İmparatorluğu artık eski imparatorluğun yalnızca küçük bir parçasıydı ve XV. yüzyılın başında Bitinya, Peloponnesos'un bir kısmı, Trakya, Balkanlar'ın güneydoğu ucundan Avrupa'yı Asya'dan ayıran tarihsel boğazlara, Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı'na kadar uzanan bölgeyi kapsamaktaydı.

Selçuklular 1246'da Moğollara yenildikten sonra hızla gerilediler ve sonraki yüzyılın başında hâkimiyetleri son buldu, eski toprakları ise bir düzine kadar Türk beyliği arasında bölüşüldü. Bu beyliklerin en küçüğü ve en önemsizi Osmanlı ya da Osman Gazi'nin taraftarlarına verilen Türkçe adıyla Osmanoğulları Beyliği'ydı. "İslam için savaşan" anlamına gelen Gazi unvanlı Osman'ın hanedanına da Osmanlılar denildi. Osman, XIII. yüzyılın sonunda Selçuklu sultanına bağlı olarak, Bitinya tepelerinde, Bizans şehirleri Nikomedia [İzmit], İznik ve Prusa'nın [Bursa] hemen doğusunda yer alan küçük Söğüt kasabasına yerleşen Oğuz Türklerinden bir kabilenin reisi olan Ertuğrul'un oğluydu. Osmanlılar üzerine ilk İngilizce eserlerden biri olan *The Generall Historie of the Turkes*'de (1609-10) Richard Knolles, Osmanlıların mütevazı kökenini şöyle ifade eder:

Böylece Oğuz Türk Ertuğrul, basit çobanlarıyla birlikte ve Sultanın yardımıyla bir köyün küçük efendisi oldu, dayanıklı çoban olan yandaşları kışın Söğüt'te onunla oturur, yazın sürüleriyle birlikte dağda çadırlarda yaşardı. Bir süre bu şekilde yaşayıp hem Hristiyan hem Türk komşularına büyük huzur getiren (...) Ertuğrul adeta bir krallıkta yaşamamanın huzuruyla Söğüt'teki evinden çıkmadı.¹

Osman Gazi'ye gönderen meşhur ilk Bizans kaynağı, vakanüvis

Georgios Pakhymeres'in yazdıklarıdır. Pakhymeres'e göre, İmparator II. Andronikos Palaiologos (1282-1328), Muzalon adlı bir komutanın yönetimindeki 2 000 kişilik müfrezeyi, Bizans topraklarına tecavüz eden Osman (Pakhymeres "Atman" diyor) komutasındaki 5 000 savaşçı Türk'ten oluşan kuvveti püskürtmeye gönderdi. Ama Osman, Muzalon'u geri çekilmek zorunda bıraktı; bu durum diğer Türk savaşçıları etkileyip gaza ruhu ve yağma beklentisiyle ona katılmaya teşvik etti.

Bu takviyelerle Osman 1302'de Nikomedia yakınlarındaki Baphaeus'taki [Koyunhisar] meydan muharebesinde Muzalon'u mağlup etti. Osman hemen ardından Bizans şehri Belakoma'yı [Bilecik] aldı ve Bitinya'daki en sağlam savunma surlarına sahip olan İznik'i kuşattı. Sonra çevreyi yağmalamayı sürdürdü, kırsal Rumların Bitinya'dan Konstantinopolis'e kitlesel göçüne neden olduktan sonra, bölgede bulunan tahkimatsız birçok kasabayı ele geçirdi.

Osman Gazi 1324'te öldü ve yerine, bir kitabede anıldığı şekliyle padişah unvanını kullanan ilk Osmanlı hükümdarı Orhan Gazi geçti. Tahta çıkışından iki yıl sonra Orhan Gazi Bursa'yı fethedip ilk Osmanlı başkenti yaptı. Sonra İznik'i yeniden kuşattı ve 1329'da İmparator Andronikos Palaiologos (1328-41) bizzat ordunun başına geçerek şehri kurtarmaya gitti. Orhan Gazi, Pelekanon Savaşı'nda [Maltepe] Bizans ordusunu hezimete uğrattı; İmparator yaralandı ve yenilen orduyu Konstantinopolis'e geri getirme işini komutanı İoannes Kantakuzenos'a bıraktı.

İznik nihayet 1331'de teslim olmak zorunda kaldı; Orhan Gazi ilerleyen günlerde İzmit'i kuşattı, altı yıl sonra İzmit de teslim oldu. Osmanlıların Bitinya'yı fethi böylece fiilen tamamlandı; bu sırada Orhan Gazi güney komşusu Karesioğulları Beyliği'ni de sınırlarına dahil etmişti. Böylece Osmanlılar İstanbul Boğazı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı'nın doğusunda kalan Batı Anadolu'nun tümünü denetimlerine aldılar.

III. Andronikos 15 Haziran 1341'de öldü ve yerine dokuz yaşındaki oğlu V. İoannes Palaiologos geçti. İoannes Kantakuzenos yeni imparatora naip olarak atandı ve o yılın sonlarına doğru Kantakuzenos'un yandaşları onu imparator ilan etti. Bu durum, Kantakuzenos 8 Şubat 1347'de V. İoannes'le birlikte eş-imparator sıfatıyla ve VI. İoannes adıyla taç giyene kadar devam eden bir iç savaş başlattı.

Bu arada Orhan Gazi 1346'da Kantakuzenos'la bir barış antlaşması imzalamıştı. Kantakuzenos kızını Theodora'yı Orhan'la

evlendirerek antlaşmayı pekiştirdi; Orhan, Trakya'da, Marmara Denizi'nin Avrupa kıyısında, Konstantinopolis'in 60 kilometre batısında bulunan Selymbria'da [Silivri] yapılan bir düğünle prensesle evlendi. Kantakuzenos 1347'de eş-imparator olarak taç giydikten hemen sonra Orhan, İstanbul Boğazı'nın Asya kıyısında, Konstantinopolis'in karşısındaki Scutari'de [Üsküdar] onunla buluşmaya geldi. Daha sonra yazdığı vakayinameye göre, Kantakuzenos, maiyetiyle birlikte kadırgalarla Boğaz'ı geçip Orhan ve maiyetiyle buluştu "ve ikisi birkaç gün boyunca avlanarak ve yiyip içerek eğlendi."²

Kantakuzenos, V. İoannes'in taraftarlarınca tahttan indirildiği 10 Aralık 1354'e kadar eş-imparator olarak hüküm sürdü; ondan sonra bir keşiş olarak geri çekilip, Bizans tarihinin son yüzyılı ve Osmanlı Türklerinin yükselişiyle ilgili en önemli kaynaklardan biri olan vakayinamesi *Historia*'yı yazdı.

Kantakuzenos, Orhan'la yaptığı anlaşmaya hükümdarlığı boyunca uydu. Bu süre içinde Orhan üç kez oğlu Süleyman'ı Türk askerlerle birlikte Trakya'daki savaşlarında Kantakuzenos'un yardımına gönderdi. Bu savaşların üçüncüsünde, 1352'de, Süleyman Çanakkale'de Tzympe [Çimbi] Kalesi'ni işgal etti ve Kantakuzenos 1 000 altın ödeyeceğine söz verene kadar kaleyi geri vermedi. İmparator parayı ödedi ve Süleyman da kaleyi geri verme hazırlıklarına başladı; ama sonra 2 Mart 1354'te bir deprem Gelibolu'nun surlarını ve Çanakkale Boğazı'nın Avrupa kıyısındaki diğer kasabaları yıkınca durum değişti. Süleyman afetten yararlanıp, Rum sakinlerin terk ettiği kasabaları askerleriyle işgal etti ve süreç içinde Gelibolu surlarını onardı. Deprem ve sonrasına ilişkin bir Floransa anlatımı, Türklerin "büyük bir ordu oluşturup Konstantinopolis'i kuşattı"klarını, ama şehri alamayınca, "civardaki kasabalara saldırıp yağmaladı"klarını söyler.³ Kantakuzenos Gelibolu ve diğer kasabaların geri verilmesini istedi; ama Süleyman buraları zorla fethetmediğini, yalnızca terk edilmiş harabeleri işgal ettiğini söyledi. Böylece Osmanlılar Avrupa'daki ilk kalıcı köprübaşını kurmuş oldular; Orhan Gazi, Trakya'da daha fazla fetih için burayı bir üs olarak kullanabilirdi.

Historia of Cantacuzenus'ta Süleyman'ın 1354 yazında Eretna Beyliği'ne ait Ancyra'yı [Ankara] aldığını söyleyen bir notun kanıtladığı gibi, Orhan, Anadolu'daki topraklarını doğu istikametinde de genişletti; modern Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olacak bir şehri Osmanlı topraklarına kattı.

Türkçe bir kaynak Süleyman'ın Trakya'da Malkara, İpsala ve

Vize kasabalarını aldığını söyler. Bu, Süleyman'ın avlanırken at-tan düşüp öldüğü 1357 yazından önce olmuştur.

Orhan Gazi 1362'de öldü ve yerine Trakya'da seferde olan oğlu Murad geçti. Murad 1369'da, Bursa'nın yerini alıp Osmanlı başkenti olacak ve Edirne adıyla anılacak Adrianopolis'i ele geçirdi. Murad, Edirne'yi Balkanlar'ın içlerine doğru yaptığı seferleri için üs olarak kullandı ve sonraki yirmi yıl boyunca gerçekleştirdiği akınları onu Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya, Arnavutluk, Sırbistan, Bosna ve Eflâk'a kadar götürdü. 26 Eylül 1371'de Murad, Çirmen Savaşı'nda bir Sırp ordusunu imha edip, Balkanlar'ı bu istikamette ilerleyen Osmanlılara açtı. 1376'da Bulgarlar Osmanlı hâkimiyetini kabul etti; ama on iki yıl sonra vasallık bağlarını koparmaya çalışıp, daha fazla toprak kaybetmelerine yol açan büyük bir Türk saldırısına neden oldular.

Murad Anadolu'da aynı zamanda Germiyanogulları, Hamidoğulları ve Tekeogulları beyliklerini fethederek, Osmanlı topraklarını doğuya ve güneye doğru da genişletti.

Murad'ın ordusu beş yıllık bir kuşatmadan sonra, 1387'de Thessaloniki'yi [Selanik] işgal etti; bu sırada Osmanlılar Güney Makedonya'nın tamamını kontrol ediyorlardı. 1385'te Niş'i ele geçirmesi, Murad'ın, Türklere karşı bir Sırp-Kosova-Bosna ittifakı örgütleyen Sırbistan Prensi Lazar'la çatışmaya girmesine yol açtı. Dört yıl sonra Murad Sırbistan'a tekrar saldırdı; karşısına Lazar ve müttefikleri çıktı, Bosna Kralı I. Trvtko da müttefikler arasındaydı.

İki ordu 15 Haziran 1389'da Pristina [Priştine] yakınlarında Kosovo Polje'de, bir diğer adıyla Karakuş Ovası'nda karşı karşıya geldi; dört saat süren bir savaşta Türkler Hristiyan müttefikleri yendi. Savaşın en şiddetli anında Murad, teslim oluyormuş gibi davranan bir Sırp soylu tarafından öldürüldü. Lazar, Murad'ın oğlu Bayezid tarafından esir alınarak kafası uçuruldu; çoğu Sırp soylulardan müteşekkil diğer Hristiyan esirlerin de tümü öldürüldü. Sırbistan bir daha kendine gelemeyi ve bu tarihten sonra, Balkanlar'a iyice yerleşmiş olan Osmanlıların bir vasalı oldu.

Bu olayın hemen ardından Bayezid kardeşi Yakup'u öldürüp tahta çıktı; bu Osmanlı tarihindeki kardeş katlinin ilk örneğidir. Hem Avrupa'da hem de Asya'da savaşan orduları hızlı hareket kabiliyetine sahip olduğu için, Bayezid ilerleyen dönemde Yıldırım olarak anılacaktır.

Bayezid'in ordusu, yeniçeri denilen ve "yeni asker" anlamına gelen seçkin bir piyade sınıfından oluşuyordu. Bu sınıf, ilk kez Sultan Murad tarafından Balkan seferlerinde ele geçirilen

savaş esirlerinden oluşturulmuştu. Bayezid önce Balkanlar'da, ardından da Anadolu'da Hristiyan gençleri devşirmeyi periyodik bir sistem haline getirerek Yeniçeri Ocağı'nı kurumsallaştırdı. Devşirme alınanlar Müslüman olmaya mecbur edilir ve orduda hizmet etmek üzere eğitilirlerdi; en yetenekli olanlar orduda ve Osmanlı yönetiminde en üst konumlara, sadrazamlığa kadar yükselirdi. Yalnızca padişaha sadık olacak şekilde eğitilirlerdi ve evlenmelerine izin verilmediği için, Yeniçeri Ocağı dışında özel bir yaşamları yoktu. Bu yüzden yoğun bir grup içi birlik ruhu geliştirdiler ve Osmanlı silahlı kuvvetlerinin en etkili birimi oldular.

1391-32 kışında Bayezid düzensiz hafif süvari birliklerinden oluşan akıncılarıyla Yunanistan'a, Makedonya'ya ve Arnavutluk'a saldırılar düzenledi. 1392 senesinin başında Osmanlı kuvvetleri Üsküp'ü [Skopje] aldı ve Sırbistan'ın büyük bir bölümü Osmanlı egemenliğini kabul etti. Sonra Temmuz 1393'te Bayezid, Bulgar İmparatorluğu'nun başkenti Tırnova'yı ele geçirdi; Bulgaristan artık bir Osmanlı vasalıydı ve yaklaşık 500 yıl boyunca Türk hâkimiyetinde kalacaktı.

Bayezid Mayıs 1394'te Konstantinopolis'i kuşattı; Boğaz'ın Asya kıyısındaki en dar yerde Anadolu Hisarı olarak bilinen bir hisar inşa etti. Bayezid, bu kuşatma devam ederken, ordusunu Eflâk'a soktu ve 1395 senesinde Tuna kıyısındaki Nikopolis'i [Niğbolu] fethetti.

Macaristan Kralı Sigismund Türklere karşı bir Haçlı Seferi çağrısında bulundu ve Temmuz 1396'da yaklaşık 100 000 kişiden oluşan bir ordu onun komutası altında Buda'da toplandı.

Hristiyan ordu Macaristan, Eflâk, Almanya, Polonya, İtalya, Fransa, İspanya ve İngiltere'den gelen birliklerden oluşurken, filosunda da Ceneviz, Venedik ve Rodos'taki St. Jean Şövalyelerinin gemileri vardı. Sigismund kuvvetlerini Tuna'dan Niğbolu'ya indirip, Türk işgalindeki kaleyi kuşattı. İki gün sonra Bayezid 200 000 kişilik bir orduyla geldi ve 25 Eylül 1396'da Haçlıları Niğbolu'da mağlup etti; Hristiyan esirlerin çoğunu öldürdü, ama Sigismund kaçmayı başarmıştı.

Ardından Bayezid Konstantinopolis'i yeniden kuşattı; Fransa Kralı VI. Charles, Niğbolu Savaşı'ndan sağ kurtulan Mareşal Boucicault komutasında 1 200 kişilik bir birliği Rumlara takviye göndermişti. Mareşal elindeki kuvvetin çok küçük olduğunu anladı ve İmparator II. Manuel'i kendisiyle birlikte Fransa'ya gidip durumu Kral Charles'a anlatmaya ikna etti. Manuel oradan da İngiltere'ye gitti, 21 Aralık 1400'de Kral IV. Henry'nin eşliğinde

Londra'yı dolaştı; 1403 yılının ilk aylarında Konstantinopolis'e döndüğünde kendisine gösterilen şefkat harici elinde hiçbir şey yoktu.

Fakat Konstantinopolis'te de durum tamamen değişmişti; Bayezid önceki bahar kuşatmayı kaldırmış ve kuvvetlerini Timurlenk komutasındaki Moğol birliklerinin istila ettiği Anadolu'ya sürmüştü. İki ordu 28 Temmuz 1402'de Ankara yakınlarında savaştı ve Moğollar, birçoğu savaşın hemen başında kaçan Türkleri ağır bir hezimetle uğrattı. Bayezid esir alındı ve kısa süre sonra esir olarak öldü; rivayete göre, Bayezid, Timur tarafından bir kafese kapatılmıştı.

Bayezid'in beş oğlu da muharebede savaştı –Süleyman, Mustafa, Musa, İsa ve Mehmed. Timur, Mustafa ile Musa'yı yakaladı, diğer üçü ise kaçmayı başardı. Musa, bir süre sonra Timur tarafından serbest bırakıldı; Mustafa ise, daha sonra Düzmece Mustafa olarak bilinen bir sahtekâr ortaya çıkıp taht iddiasında bulunmasına rağmen, esirken öldü. Bayezid'in en küçük oğlu Yusuf ise Konstantinopolis'e kaçtı ve 1417'de vebadan ölmeden önce Hristiyan oldu.

Osmanlı Devleti, Ankara felaketiyle yıkılmanın eşiğine geldi. Zaferden sonra Timur, Osmanlıların eline geçen Anadolu beyliklerini beylerine geri verdi; Balkanlar'da da Bayezid'in vassalı olan Hristiyan hükümdarlar bağımsızlıklarını yeniden kazandılar. Sonraki 11 yıl bir kaos dönemi oldu; Bayezid'in oğulları bir yanda taht için birbirleriyle savaşıırken, bir yanda da Türk ve Hristiyan hasımlarıyla savaştılar. Sonunda 5 Temmuz 1413'te Bulgaristan'da bir savaşta kardeşi Musa'yı yenen ve öldüren Mehmed mücadeleyi kazandı; kardeşleri Süleyman ile İsa, taht savaşında daha önce ölmüşlerdi.

Mehmed sekiz yıl hüküm sürdü; bu sürenin tümünü savaşla geçirip, Anadolu'da ve Balkanlar'da Osmanlı egemenliğini yeniden kurmaya çalıştı. Son seferi, 1421'de Tuna'yı geçip Eflâk'a yapılan bir akın oldu; bundan kısa bir süre sonra da attan düşüp öldü. Yerine, henüz on yedi yaşında olmasına rağmen, babasının taht savaşlarında en az iki muharebeye katılmış deneyimli bir savaşçı olan II. Murad geçti.

II. Murad, hükümdarlığının ilk günlerinde, biri Düzmece Mustafa'ya, diğeri ise küçük kardeşi Mustafa'ya karşı olmak üzere iki taht savaşı yapmak zorunda kaldı; ikisi de mağlup oldu ve bu savaşın bedelini hayatlarıyla ödediler. İmparator II. Manuel, her iki taht talibini de edesiz Eflâk'a sürdü; bu yüzden Murad onlarla olan

mücadelesinin ardından, 20 Haziran 1422'de Konstantinopolis'i kuşatarak imparatorlardan intikam almaya çalıştı. Ama Bizans başkenti, fethedilemeyecek kadar güçlü tahkim edilmişti; Murad yaz sonu kuşatmayı kaldırıp geri çekilmeye karar verdi.

Manuel kuşatma sırasında ciddi bir felç geçirdi, bunun üzerine oğlu İoannes naip olarak atandı. Manuel 21 Temmuz 1425'te öldü ve aynı gün yerine oğlu VIII. İoannes geçti.

Murad'ın iki taht savaşı, hem Anadolu'da hem de Avrupa'da toprak kaybetmesine mal olmuştu; şimdi kaybettiklerini geri almaya koyuluyordu. 1423'te Karadeniz kıyısındaki Sinop şehrinde bulunan İsfendiyar Beyliği'ne savaş açtı ve İsfendiyar Bey'i aldığı toprakları geri vermeye ve Osmanlı vasallığı statüsünü yeniden kabul etmeye mecbur etti.

Murad hemen ardından Avrupa'ya dönüp, Eflâk hükümdarı II. Vlad Dracul'a karşı harekete geçti ve onu da ele geçirdiği toprakları geri vermeye ve Osmanlı vasalı olmaya mecbur etti. Vlad bununla da kalmayıp üç oğlundan ikisini Murad'a rehin vermek zorunda kaldı. Sonunda, tarihteki Drakula figürünün prototipi olan ve Tepeş ya da Kazıklı Voyvoda olarak anılan Dracul'un büyük oğlu III. Vlad ismiyle babasının yerini aldı. Dracul'un diğer oğulları babalarının ölümüne kadar rehin kaldı; ardından da adeta bir Osmanlı kuklası olarak Eflâk'a yerleştirildiler.

Arnavut hükümdar Gjon Kastrioti de bir Osmanlı vasalı olmak zorunda kaldı ve 1423'te oğlunu rehin olarak Edirne'ye gönderdi; oğlu orada kâğıt üstünde olup İskender adını aldı. Murad'ın gözdelelerinden biri oldu; hem Avrupa hem Asya'daki seferlerde yüksek rütbeli bir Osmanlı kumandanı olarak padişaha eşlik etti. Kastrioti'nin oğlu, ülkesine döndükten sonra da İskender Bey olarak anıldı ve Arnavutluk'un Osmanlı egemenliğine karşı mücadelesinin en büyük ulusal kahramanı oldu.

Bu olayların ardından, Murad, amcası Süleyman'ın 1403'te Bizanslılara bıraktığı, Bizanslıların da savunamadıkları gerekçesiyle 1423'te Venedik'e verdiği Selanik'i geri almaya koyuldu. Murad Selanik'i kuşattınca, Venedikliler Aydınogulları Beyi Cüneyt ile ittifak kurup, ona Osmanlılara kaptırdığı toprakları geri alma mücadelesinde destek verdiler. Bunun üzerine, Murad, kumandanı Hamza'yı Cüneyt'in üzerine gönderdi; Nisan 1425'te Cüneyt yenildi ve öldürüldü, Aydınogulları Beyliği'ne son verildi. Hamza, bu olayı müteakip, Menteşeoğulları Beyliği'nin üzerine yürüdü, aynı yıl içerisinde topraklarının tamamı Osmanlı hâkimiyetine geçen Menteşeoğulları Beyliği de tarih sahnesinden silindi. Murad

sonraki beş yıl boyunca, Karadeniz kıyısındaki Canik bölgesini alarak Germiyanogulları Beyliği'ni ilhak etti ve Türkmen aşiretlerin isyanlarını bastırarak Anadolu'daki egemenlik alanını daha da genişletti.

Murad tekrar Selanik'e yönelip, 29 Mart 1430'da, nihai bir saldırıyla şehri ele geçirdi; şehrin sakinlerinden 7 000'i köle alındı. Selanik'in düşmesi, VIII. İoannes'in Batı'dan yardım istemesine neden oldu ve İmparator, Papa V. Martinus'a, dört yüzyıldır ayrı olan Rum ve Latin kiliselerini uzlaştırmak için bir konsil toplanmasını önerdi. Bu, Ferrara-Floransa Konsili'nin toplanmasına vesile oldu; Bizans heyetinin başında VIII. İoannes ile Konstantinopolis Patriği II. İosephos vardı. Sonunda 5 Temmuz 1439'da kiliselerin birliği konusunda anlaşıldı, Rum ve Latin kiliseleri Papa IV. Eugenius önderliğinde birleştirildi; hemen ardından Papa, Konstantinopolis'i Türklerden kurtarmak için bir Haçlı Seferi tertip etme çağrısında bulundu. Ama birleşme, Konstantinopolis halkı ve ruhban sınıfı arasında pek hoş karşılanmadı; Bizans İmparatorluğu ölümcül düşmanıya ciddi bir hesaplaşma içindeyken, derin bir bölünmenin de sancılarını çekiyordu.

Murad, askeri seferler arasında genellikle başkent Edirne'ye dönerdi; fakat 1424-26 yılları arasındaki zamanını Muradiye ismi verilen bir selatin cami külliyesi inşa ettiği eski başkenti Bursa'da geçirdi. On yıl sonra Edirne'de, içinde aynı adı taşıyan bir cami ile haremünün de bulunduğu Edirne Sarayı'nı inşa etti. Saray, neredeyse şehrin etrafını büsbütün saran ilki nehirden biri olan Tunca Nehri üzerindeki bir adada, çok sayıda köşkten oluşmaktaydı.

İslam hukuku, padişahın haremde dört karısı olmasına müsaade ediyordu; fakat istediği kadar cariyesi olabiliirdi. Murad'ın ilk oğlu Ahmed 1420 yılında, yani Murad padişah olmadan önceki yıl, bir cariyeden oldu. İkinci oğlu Alaeddin Ali 1430'da, bir Türkmen prensesi olan gözde karısı Hatice Hatun'dan oldu. Üçüncü oğlu, geleceğin II. Mehmed'i, 30 Mart 1432'de Edirne Sarayı'nda Hüma Hatun adlı bir cariyeden oldu.

Hüma Hatun'un köle olduğunu söyleyen bir kaynağın tanıklığı dışında, onun kökeni hakkında hiçbir şey bilmiyoruz; bu kaynaktaki bilgiyi esas aldığımızda da, Hüma Hatun'un bir Türk olmadığı neticesine varabiliriz, zira kanunen bir Müslüman köleleştirilemez. Hüma Hatun'un isminin geçtiği bir diğer belge de bir vakfiyenin kalan parçalarıdır. Hüma Hatun burada Hatun binti Abdullah, "Abdullah kızı Hatun" olarak tanımlanır.⁴ Abdullah, genellikle sonradan İslam dinini seçenlerin babalarına verilen

isimdi; Hüma Hatun'un Türk kökenli olmadığına bir işareti de budur.

Mehmed'in Daye Hatun adlı bir Türk sütanesi olduğu kaydedilir. Mehmed sütanesine kalpten bağlıydı; hükümdarlığı döneminde Daye Hatun'un göz alıcı zenginliği ve adına birkaç cami yaptırılması da bu iddiayı destekler niteliktedir. Daye Hatun Mehmed'den beş yıl fazla yaşayıp, 14 Şubat 1486'da İstanbul'da ölmüştür.

Sırbistan'a yapılan Türk akınları, Sırp despot Gjergj Brankoviç'i 1428'de Osmanlılarla anlaşmaya mecbur etti ve Brankoviç 1433'te kızı Mara'yı Murad'a gelin vermeye razı oldu. Rum tarihçi Dukas'ın yazdığına göre, Brankoviç "Sırbistan'ın büyük bir bölümünü, muhtemelen çeyiz olarak Osmanlı'ya verip kızını Murad'la evlendirmeyi teklif etti. Karşılığında istediği tek şey, kutsal yeminlerle mühürlü bir antlaşmaydı."⁵ On altı yaşında olan Mara, Murad'ın veziri Saruca Paşa'nın eşliğinde Edirne'ye gelince, evlilik Eylül 1435'te gerçekleşti. Hatice Hatun'u referenas alan Dukas, Murad'ın "hem zihnen hem de ruhen güzel olan bu yeni gelini çok istedi"ğini söyler.⁶ Esas olarak siyasal amaçlarla tertip edilen bu evliliğin hiçbir zaman gerçek bir evlilik hüviyetini haiz olmadığına ve tamama ermediğine inanmak için nedenler vardır.

Yine de Sırbistan'a yapılan Türk akınları devam etti ve Ağustos 1439'da Brankoviç'in başkenti Smederevo [Semendire], üç aylık bir kuşatmadan sonra Osmanlıların eline geçti. Brankoviç, geniş mülklere sahip olduğu Macaristan'a kaçtı. İki yıl içinde Sırbistan Osmanlılar tarafından ilhak edildi ve XIX. yüzyılda Osmanlı egemenliğinden kurtulana kadar bir devlet olarak tarih sahnesinden silindi.

Murad'ın ordusu Arnavutluk'a saldırmadan önce, 1439 yazında Kuzeybatı Yunanistan'daki Ioannina'yı [Yanya] fethetti, donanması da Yunanistan ile İtalya arasındaki Yunan takımadalarına, İon Adaları'na saldırdı. Sonraki üç yılda Murad Arnavutluk'un büyük bölümünü fethetti ve bunu müteakip iki yıl boyunca, 1438'de başladığı bir Macaristan akınına peşrev olarak Sırbistan ve Bosna'ya seferler düzenledi. Padişah "Belgrad'ın Macaristan'a açılan kapı olduğunu biliyordu ve bu kapıyı açmayı amaçlıyordu" diyen Türk vakanüvis Âşıkpaşazade'nin yazdıklarına göre,⁷ Murad Nisan 1440'ta Belgrad'ı kuşattı. Ama Âşıkpaşazade'nin eklediği gibi, "Müslüman ordusundan birçok er ve bey öldürüldü",⁸ Murad aynı yılın Ekim ayında kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı.

Ertesi yıl Murad, Mevlâ Bey komutasında Erdel'e bir sefer

düzenledi. Ama Erdel voyvodası János Hunyadi yönetimindeki ordu tarafından durduruldu; Mezid öldürüldü, kuvvetleri ağır bir yenilgiye uğradı. Murad intikam almaya çalışıp, Hunyadi'ye karşı bir ordu daha gönderdi; fakat Türk kuvvetleri Eylül 1442'de Eflâk'ta yeni bir mağlubiyetle karşı karşıya kaldı.

Hunyadi'nin zaferleri Avrupa'nın Hristiyan hükümdarlarını Osmanlı karşıtı bir ittifak kurmaya teşvik etti. 1 Ocak 1443'te Papa IV. Eugenius Türklere karşı bir Haçlı Seferi çağrısında bulundu. Burgonya, Polonya, Macaristan, Eflâk ve Venedik hükümdarları, o kış Orta Anadolu'da Karamanlı Beyi İbrahim'in isyanını bastıran Murad'a karşı güçlerini papalıkla birleştirmeyi kabul ettiler.

Bu arada, Murad'ın en küçük oğlu Şehzade Mehmed babasını nadiren görebiliyordu. Mehmed'in ilk üç yılı Edirne Sarayı'nın haremünde, Hüma Hatun ile Daye Hatun'un yanında geçti. Sonra annesiyle birlikte Amasya'ya gönderildi; üvey kardeşi Ahmed Amasya sancakbeyiydi. Ahmed 1437'de beklenmedik bir şekilde ölünce, Mehmed henüz beş yaşında olmasına rağmen, sancakbeyi olarak onun yerine geçti. Yedi yaşında olan üvey kardeşi Alaeddin Ali de Manisa sancakbeyi olarak atandı. Fakat Mehmed ile Alaeddin Ali'nin sancakbeyliklerinin sadece kâğıt üstünde oldukları aşikârdır; zira, Murad'ın en güvenilir adamları arasından seçip atadığı danışmanların sıkı denetimi altındaydılar. Murad, iki genç şehzadeyi 1439'da Edirne'ye çağırıp, birkaç gün süren bir düğünden sonra sünnet ettirdi. Ardından da yerleri değiştirildi; Alaeddin Ali sancakbeyi olarak Amasya'ya, Mehmed ise Manisa'ya gönderildi.

Murad, Mehmed'i eğitmeleri için çok sayıda hoca görevlendirdi; bunların ilki, Müslümanlığı kabul edip molla olmuş Sırp savaş esiri İlyas Efendi'ydi. Ama Mehmed onun derslerine ilgi göstermiyordu, dahası o kadar dik kafalıydı ki, İlyas Efendi'nin bütün teşebbüslerine şiddetle karşı koyuyordu. Murad, İlyas Efendi'yi azletti ve peş peşe başka hocalar görevlendirdi; ama hiçbirini haylaz genç şehzadeyi zapt edemedi. Sonunda, Murad, Bursa Muradiye'deki medresede ders veren Molla Ahmed Gürani'yi görevlendirdi; ona, kendisine itaat etmemesi halinde şehzadeyi cezalandırmada kullanacağı bir de değnek verdi. Gürani elinde değnekle Mehmed'le olan ilk buluşmasında, ona "Baban beni sana ders vermeye, ama sözümü dinlemezsen sopa çekip adam etmeye gönderdi" dedi.⁹ Mehmed bu sözlerle gülünce, Gürani Mehmed'i patakladı ve hocasından artık korkmaya başlayan şehzade kendini derslere verdi, ya da vakanüvis Taşköprüzade şöyle diyor

Sonunda Mehmed İslam, Latin ve Yunan tarihi ve edebiyatının yanı sıra yabancı diller, felsefe ve coğrafya dersleri aldı; söylendiğine göre, yabancı hocaları arasında ünlü İtalyan hümanist Ancona'lı Cyriacus da vardı. Cyriacus 1440'ların ortasından sonlarına kadar Edirne'deki Osmanlı sarayındaydı; ama Mehmed'le temas halinde olmasına rağmen, ona hocalık yaptığına ya da yine iddia edildiği gibi onun kâtipliğini yaptığına dair hiçbir kanıt yoktur. Mehmed, Türkçe dışında beş dil bilmekle ünlüydü ve bir çağdaş, Giacomo da Langusco, Mehmed'in Türkçeyi, Rumca'yı ve Slavca'yı akıcı bir biçimde konuştuğunu iddia eder. Padişahın okuma odasına ilişkin incelemesinde Julian Raby şöyle yazar: "Mehmed'in Rumca ile bir ön tanışıklığı kesinlikle olmalı; çünkü Topkapı Sarayı'nda korunan defterlerinin birinde hem Yunan hem Arap alfabesini kullanır; ama yabancı dil bilgisi bir derece meselesidir..."¹⁰

Alaeddin Ali, 1443 yılının Haziran ayında, iki küçük oğluyla birlikte Kara Hızır Paşa tarafından öldürüldü. Katil, bir sır olarak kalan cinayetin nedenini açıklamadan idam edildi. Cinayetlerin muhtemel vâris Mehmed'in önünü açmak için işlenmiş olmasından kuşkulandırılabilir; ama bu kuşkuyu destekleyen hiçbir kanıt bulunamadı. Bu olay Murad'ı derinden sarstı; zira Alaeddin Ali onun gözde oğluydu. Uzun bir yastan sonra şehzadeyi, Bursa Muradiye'de kendisi için hazırlanmış olduğu türbeye gömdü.

Ardından Murad, Mehmed'i Manisa'dan Edirne'ye çağırdı. Mehmed hassas bir anda yetişti; zira Murad, Hristiyan bir ordunun Polonya Kralı László ile Macaristan Kralı János Hunyadi komutasında Tuna'yı geçip, güneydoğudan Osmanlı topraklarına yürüdüğünü öğrenmişti. Murad ordusunu harekete geçirdi ve Aralık 1443'te, Anadolu'dan birliklerin gelmesini bekleyecek olan Sadrazam Çandarlı Halil ile Mehmed'i geride bırakıp Haçlılarla savaşmaya gitti. Haçlılar 1443 yılının kış aylarında Osmanlı ordusunu Sofya ile Niş arasında iki kez mağlup etti; her iki taraf da ağır kayıplar verdi. Ardından, Hunyadi ile László askerlerini Buda'ya götürürken, Murad da Edirne'ye döndü.

Edirne'ye giden bir Ceneviz ticaret heyetine eşlik eden Ancona'lı Cyriacus, 22 Mayıs 1444'te arkadaşlarıyla birlikte padişahın huzuruna çıktıklarını belirtir. Padişah onları Edirne Sarayı'nda kabul eder; Murad "barbarca bir ihtişam içinde"¹¹ bir halinin üzerinde bağdaş kurmuş otururken, oğlu Şehzade Mehmed, babasının vezirleriyle birlikte arkada duruyordu.

Bu arada, Gjon Kastrioti 1487 ile 1440 arasında bir tarihte öldü;

onun ölümünden sonra Murad, Osmanlı Valisi Hasan Bey'in aldığı büyük Kruje [Kroya, Akçahisar] kalesi de dahil, Kastrioti'nin Arnavutluk'taki topraklarının tümünü ele geçirdi. Kastrioti'nin İskender Bey olarak bilinen oğlu Gjergj, ailesinin, vatanına geri dönüp babasının Arnavutluk'taki topraklarına sahip çıkmasını istemesine rağmen, Sultan Murad'a hizmet etmeye devam etti. Murad, İskender Bey'i bir orduyla birlikte Niş'teki Osmanlı kuvvetlerine katılmaya gönderdi; fakat İskender Bey atlarını Kroya'ya sürdü ve 300 kişilik bir Arnavut süvarisiyle birlikte firar etti. İskender Bey'in, padişahın kalenin komutasını kendisine verdiğini bildiren sahte bir belge kullanıp aldattığı Hasan Bey, kaleyi İskender Bey'e teslim etti. Ardından İskender Bey tekrar Hristiyanlığa döndüğünü ilan etti ve Osmanlıların ele geçirdiği aile topraklarını geri almak için bir mücadele başlattı. Kastrioti mülklerini geri aldıktan sonra, Mart 1444'te, o sırada Venediklilerin elinde olan Alessio'da [Leş] bir meclis topladı; tüm Arnavut kabile reisleri, Arnavutluk'u Türklerden kurtarma davasında ona bağlılık yemini etti. Murad isyanı bastırmak için bir ordu gönderdi; fakat İskender Bey ve müttefikleri Haziran 1444'te Osmanlıları yenilgiye uğrattı.

Karamanlı İbrahim Bey'in yeni bir isyanıyla karşı karşıya kalan Murad, László'yla bir barış antlaşması yapmaya karar verdi ve 12 Haziran 1444'te on yıllık hükmü bulunan bir ateşkes antlaşması Padişah ile kralın elçileri tarafından Edirne'de imzalandı; Kral da anlaşmayı aynı yıl Szeged'de [Segedin] imzaladı. Bu, Murad'ın Anadolu'daki isyanla rahatça uğraşmasına imkân verdi ve Şehzade Mehmed'i kendisinin yokluğunda Çandarlı Halil Paşa'nın rehberliği altında naip olarak atadı. Sonra İbrahim Bey'le uğraşmak üzere yeniçerileriyle Anadolu'ya geçti; İbrahim Bey çok geçmeden teslim oldu ve padişaha bağlılık yemini etti.

Bu arada Şehzade Mehmed Edirne'de babasının naipliğini yaparken ciddi bir problemle uğraşmak zorunda kaldı. Mesele, İran'dan gelen ve sapkın vaazlarıyla Edirne'de büyük taraftar bulan bir Bektaşî dervişiydi. Mehmed dervişin düşüncelerini ilginç buldu, onu ve müritlerini dini otoritelere karşı korudu. Bu durum Müftü Fahreddin'i kızdırdı ve Mehmed, yobaz bir kalabalık tarafından kazıkta yakılan dervişî yalnız bırakmak zorunda kaldı.

İbrahim teslim olduktan sonra Murad doğrudan Edirne'ye dönmek yerine Bursa'ya, Muradiye'de gömülü oğlu Alaeddin Ali'nin türbesini ziyaret etmeye gitti. Hemen ardından, Eylül 1444 civarında, "Her şeyimi, tacımı, tahtımı oğluma verdim, onu padişah

kabul edin" deyip, Şehzade Mehmed lehine tahttan feragat ettiğini duyurarak sarayı şaşkına çevirdi.¹²

Murad'ın vezirleri, özellikle de babasının naipliğini yaparken genç şehzadenin nasıl biri olduğunu gören Halil Paşa onu caydırmaya çalıştı. Ama Murad inatçıydı; İshak Paşa ile Hamza Bey'i yanına alarak Manisa'ya çekildi, zamanını okumakla ve tefekkürle geçirdi; yönetim işini de Halil Paşa'nın denetiminde Mehmed'e bıraktı.

Osmanlı Hanedanı'nın yedinci hükümdarı II. Mehmed'in tahta çıkışı böyle oldu.

Çocuk sultan

II. Mehmed tahta çıktığında henüz on iki buçuk yaşındaydı, Osmanlı Sarayı'nın o zamana kadarki en genç padişahıydı. Halil Paşa ve diğer vezirler çok kaygılıydı; zira Mehmed'in, Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya olduğu tehditlerle, özellikle de Papa IV. Eugenius'un evvelki yıl çağrı yaptığı Haçlı Seferi'yle başa çıkamayacak kadar genç ve deneyimsiz olduğu kanaatindeydiler.

Murad, oğlu Mehmed lehine tahttan feragat ettiğinde, Kral László'nun 1444 yazında üzerinde anlaşılan barış antlaşmasına uyacağını sanmıştı. Fakat László'nun barışı koruma niyetinde olmadığı anlaşılıyordu: Kral, Roma'daki Kardinal Cesarini'ye yazdığı mektupta, "Bu yaz güçlü bir orduyla hain Türklerin üzerine yürüyeceğini" söylemişti.¹ Sonra 4 Ağustos 1444'te, Segedin'de barış antlaşmasını imzaladıktan birkaç gün sonra, László, soyluların önünde "hiçbir antlaşmaya ya da görüşmeye aldırmadan" o yıl içinde Türklere savaş açıp onları Avrupa'dan süreceğine yemin etti.²

Mehmed tahta çıktıktan üç hafta sonra, Haçlı ordusu Kral László, János Hunyadi ve Kardinal Cesarini yönetiminde Tuna'yı geçip, ırmağın sağ yakasından Osmanlı topraklarına yürüdü. Haçlı ordusunun Burgonya, Venedik ve papalıktan gelen donanma kuvveti de vardı; gemileri Tuna'da, Karadeniz'de ve Avrupa ile Asya arasındaki boğazlarda devriye geziyordu.

İstila haberi Edirne'ye gelince Mehmed Manisa'ya bir ulak gönderip Murad'ı durumdan haberdar etti. Murad hemen Anadolu ordusunu topladı ve Ekim ayının sonunda birliklerini İstanbul Boğazı'ndan geçirip Edirne'ye götürdü. Mehmed ve Halil Paşa'yı Edirne'de bırakan Murad ordusunu kuzeyden Yanbol'a götürdü; burada Sihabeddin Paşa komutasındaki takviye birlikleri de

kendisine katıldı ve böylece ordusundaki asker sayısı 60 000'e, Hristiyan kuvvetlerin neredeyse üç katına ulaştı.

Murad Haçlıları 10 Kasım 1444'te Karadeniz kıyısındaki Varna'da yakaladı. Haçlılar, savaşın ilk aşamasında, Osmanlı ordusunun her iki kanadını da yenilgiye uğrattı; fakat Murad yeniçerilerini karşı saldırıya geçirdi ve bu saldırıda Kral László öldürüldü. Bu gelişme, savaşın seyrini değiştirdi; zira adı bilinmeyen bir Türk vakanüvisine göre, Haçlı ordusu kralın öldüğünü öğrenince, arkalarını dönüp "bir kurdun önündeki koyunlar gibi kaçtı".³ Vakanüvis olup biteni anlatmaya devam edip, ertesi gün Haçlıların, "temiz yüzlü gençleri esir aldıktan sonra yaşlıları kılıçtan geçiren" Türklere teslim olduklarını ve mağrur kâfirlerin "ümmeti Muhammed'e karşı planladıkları" şeylere kendilerinin maruz kaldığını söyler.⁴ János Hunyadi, kaçan birkaç Haçlı liderinden biriydi ve ertesi yıl Macaristan naipliğine atandı.

Zaferden sonra Murad ordusunu tekrar Edirne'ye getirdi. Hemen ardından, Mehmed'i Sadrazam Halil Paşa'nın vesayeti altında sultanlığına devam etmesi için Edirne'de bırakarak Manisa'ya geri döndü.

Venedikliler Mehmed'le bir barış antlaşması yaparak onun gençliğinden yararlanmayı düşündüler; antlaşma 23 Şubat 1446'da Edirne'de imzalandı. Antlaşmanın bir kopyası, Mehmed'in birinci hükümdarlık döneminden kalma tek eksiksiz belgedir ve Venedik Devlet Arşivi'nde korunmaktadır.

Bu arada Halil Paşa Murad'a bir dizi mesaj gönderip, tahtına geri dönmesi için yalvarıyor, Mehmed'in yönetemeyecek kadar genç ve toy olduğunu söylüyordu. Halil Paşa'nın işaret ettiği toyluklardan biri de, Mehmed'in Konstantinopolis'e saldırma planıydı. Bir diğer yakınma da, maaşlarında artış isteyen yeniçerilerle ilgiliydi. İstekleri kabul edilmeyen yeniçeriler Nisan 1446'da başkaldırıp Edirne bedestenini yaktılar; bunun üzerine Mehmed isteklerini kabul edip, gelecek yüzyıllarda Osmanlı saltanatına sorun yaratacak bir emsali başlattı.

Bu son olaydan sonra Halil Paşa, Mehmed'i tahttan vazgeçip babasını geri çağırmaya ikna etti. Murad gönülsüzce olsa da geri dönmeye razı oldu ve 1446 yılının Eylül ayında Edirne'ye gelip tahtına oturdu, Mehmed de Manisa'ya çekildi.

Bu arada Hristiyan kuvvetler Güney Yunanistan ve Arnavutluk'ta bazı toprakları kontrolleri altına almışlardı. Murad yeniden tahta geçiş geçmez, her iki yere karşı saldırılar başlattı. Güney Yunanistan'daki Bizans İmparatoru VIII. İoannes

Palaiologos'un küçük kardeşi olan Mora Despotu Konstantinos Drageses'ti. 1446-47 kışında Murad, Konstantinos'un aldığı toprakları yeniden ele geçirdi. Ertesi yıl Arnavut lider İskender Bey'e karşı bir sefer başlattı; İskender Bey, geri aldığı Osmanlı topraklarını terk edip dağlara kaçmak zorunda kaldı ve sonraki yirmi yıl boyunca Türklere karşı savaşımaya devam etti.

Papa V. Nicolaus 6 Mart 1447'de IV. Eugenius'un yerine papalığa seçildi ve 8 Mart 1448'de, János Hunyadi'nin kışkırtmasıyla, Türklere karşı yeni bir Haçlı Seferi çağrısında bulundu. Hunyadi, bu kez müttefik olarak yalnızca Ulahlar ile sayıları oldukça sınırlı Çek ve Alman kuvvetlerden müteşekkil bir orduyla, Eylül 1448'de Tuna'yı geçip Sırbistan'a girerken, Murad da onu durdurmak üzere daha büyük bir orduyla Sofya'dan yola çıktı. İki ordu Kosovo Polje'de, daha önce 1389'da Sırların Türklere karşı savaşıp yenildikleri "Karakuş Ovası"nda karşılaştı. 17-20 Ekim 1448'de yapılan İkinci Kosova Savaşı'nın sonucu da, ilkiyle aynı oldu: Osmanlılar Hristiyanları hezimete uğrattı. Hunyadi yenilen birlikleri terk edip kaçınca savaş sona erdi. Mehmed, bu savaşta babasının ordusunun sağ kanadına komuta ederek ateş sınavından geçti. Hunyadi ise sekiz yıl daha yaşayıp Türklere karşı savaşımaya devam etti.

Bizans İmparatoru VIII. İoannes Palaiologos 31 Ekim 1448'de öldü. İoannes, kardeşleri Konstantinos, Demetrios ve Thomas ile annesi İmparatoriçe Helena Dragas'tan önce öldü. Kardeşlerin en büyüğü olan Konstantinos, annesinin kızlık adının Rumca biçimi olan Dragenes soyadını kullanıyordu. İoannes öldüğü sırada Konstantinos ve kardeşi Thomas, Mora Despotluğu'nun başkenti Mistra'daydı; Demetrios ise Konstantinopolis'e bir günlük mesafede bulunan Silivri'deydi. Demetrios kardeşinin ölüm haberini alır almaz, tahta sahip çıkmak için Konstantinopolis'e koştu. Ama Helena, Konstantinos'un tahta çıkması konusunda kararlıydı; bu yüzden Demetrios'un denetimi ele geçirmesini önledi ve ona bu ara dönemde naiplik yapma hakkını dayattı. Sonra Mistra'ya bir haberci gönderip, Konstantinos'a, kardeşi İoannes'in öldüğünü ve meşru vârisin kendisi olduğunu bildirdi. Konstantinos'un bu haberi almasını müteakip destekçileri onu imparator ilan etti ve taç giyme töreninin derhal yapılmasını sağladılar. Böylece Konstantinos 6 Ocak 1449 tarihinde Mistra'daki St. Demetrios Kilisesi'nde XI. Konstantinos olarak taç giydi; kaderinde Bizans'ın son imparatoru olmak vardı.

Konstantinos taç giydikten sonra, Mora Despotluğu'nu iki

kardeşi arasında bölüştürdü; Demetrios'a Mistra'yı, Thomas'a Batı Peloponnesos'taki Akhaia'yı verdi. Konstantinos Mistra'dan ayrıldı ve 12 Mart 1449'da Konstantinopolis'e ulaştı. Geldikten kısa süre sonra Sultan Murad'a bir ulak gönderip selamlarını ilettiler ve bir barış antlaşması talebinde bulundu.

Mehmed'in annesi Hüma Hatun Eylül 1449'da öldü; Bursa'daki Muradiye Camii'nin haziresine gömüldü. Türbesindeki kitabede, bu türbenin Mehmed tarafından "kadınların asili, merhum annesi" için yapıldığı şeklinde bir ifade vardır ve "toprağı bol olsun" yazar.⁵

Bu arada Mehmed, Ocak 1448'de cariyesi Gülbahar bir oğlan doğurunca ilk kez baba olmuştu. Bu çocuk gelecekte II. Bayezid olarak anılacak, Mehmed'den sonra tahta çıkacak padişahtı. Gülbahar'ın kökeni fazla bilinmiyor; muhtemelen Rum'du. Asil Türk kadınları bazen hanedan evlilikleriyle şehzade ya da sultan karısı olarak alınmasına rağmen, Harem-i Hümayun'daki cariyelerin neredeyse tamamı Hristiyan'dı. Murad'ın kendisi de, Avrupa ve Asya'daki güçlerle yakın ilişkiler kurma çabasıyla iki hanedan evliliği yapmıştı; birincisini Sırbistan Despotu Gjergj Brankoviç'in kızı Prenses Mara'yla, ikincisini Orta Anadolu'daki Türkmen Çandarlıoğlu aşiretinin beyi II. İbrahim'in kızı Halime Hatun'la.

Murad ertesi yıl Mehmed için de böyle bir evlilik ayarladı; bu konuda önceden oğluna danışmamıştı ve Mehmed bu duruma çok alındı. Murad'ın Mehmed için seçtiği gelin, Orta Anadolu'da Türkmen Dulkadirli aşiretinin beyi İbrahim'in kızı Sitti Hatun'du. Bu hanedan birleşmesiyle Murad, kendisinin de Halime Hatun'la evlenmesini hesaba katarsak, Anadolu'daki en büyük düşmanına, Osmanlıların doğuya doğru genişlemesini önleyen Karamanlı Türkmenlere karşı iki güçlü aşiretle ittifak kurdu.

Üç ay süren düğün Edirne Sarayı'nda gerçekleşti; üç ay boyunca çalgılar çalındı, oyunlar oynandı, Anadolu'lu âşıkların gelin ve damat onuruna çalıp söyledikleri yarışmalar düzenlendi. Venedik'te korunan Rumca bir yazmadaki portresinin ve zamanın vakanüvislerinin tanıklığının kanutladığı gibi, gelin oldukça güzeldi. Ama Mehmed, hiç çocuk doğurmayan Sitti'yi sevmemiş gibi görünüyor ki, fetihten sonra Edirne'den İstanbul'a taşınınca onu beraberinde getirmedi. Sitti Hatun 1467 yılında Edirne'de yalnız ve üzgün bir şekilde öldü, yeğeni Ayşe'nin onun adına yaptırdığı bir caminin haziresine gömüldü.

Ertesi yıl Mehmed'in cariyesi Gülbahar/Mehmed'in her zaman

gözdesi olacak ikinci oğlu Mustafa'yı doğurdu. O yılın sonlarına doğru Murad'ın karısı Halime Hatun da, sultanın ilk oğlu merhum Şehzade Ahmed'den ayırt etmek için "Küçük" lakabı takılan Ahmed'i doğurdu. Böylece Mehmed'in kendi oğullarından daha küçük, taht için kendisine rakip olabilecek bir üvey kardeşi oldu.

Bu arada Murad Batı Yunanistan'da topraklarını genişletmekteydi, 1449'da Arta'yı aldı. Sonra Mehmed'le birlikte, topraklarının çoğunu sultana bırakmak zorunda kalan Arnavut lider İskender Bey'e karşı başarılı bir sefere çıktı. İskender Bey, tahkimli dağ kasabası Kroya'da tutunabildi; Murad 1450 Mayıs'ının ortasında yine Mehmed'le birlikte kaleye bir saldırı daha düzenledi. Ama İskender Bey o kadar güçlü bir savunma yaptı ki, Murad ekimin sonunda kuşatmayı kaldırıp kuvvetlerini Edirne'ye çekmek zorunda kaldı. Bu durum, İskender Bey'i tüm Avrupa'da bir kahraman haline getirdi; papadan, Aragon ve Napoli Kralı Alfonso'dan, Macaristan Naibi János Hunyadi'den ve Burgonya Dükü İyi Philippe'ten Kroya'ya elçiler ve yardım gönderildi. Zira İskender Bey Hristiyanlara, kendisinin de yazdığı gibi, "bizlerin ve Katolik inancın düşmanı Türklerin baskısından ve zalim elinden"⁶ korunabilecekleri umudunu vermişti.

Ertesi yılın başında Murad, Edirne Sarayı'nda birkaç yeni köşk yapmak üzere çalışmaya başladı. Ama proje henüz başlangıç aşamasındayken, Murad, 8 Şubat 1451'de, bir içki âleminden sonra beyin kanaması geçirip öldü. Kırk yedi yaşındaydı ve büyük bir bölümü savaşla geçen hükümdarlığı otuz yıl sürmüştü.

Sadrazam Halil Paşa, Mehmed sancakbeyi olduğu Manisa'dan gelene kadar Murad'ın ölümünü gizli tuttu. Mehmed'in hem ordu hem Edirne halkı tarafından sevilmemesi, tahta çıkışını önlemek için tertip edilmesi muhtemel bir başkaldırı gizliliğe neden olmuş olabilir. Ama her şey yolunda gitti ve Mehmed Çanakkale Boğazı'ndan Gelibolu'ya geçtikten sonra, Dukas'a göre, Osmanlı Sarayı ve civardaki halk tarafından karşılandı. Sultan Murad'ın ölümüne ağıtlar yakılarak Edirne Sarayı'na kadar ona eşlik edildi. "Yaklaşık bir kilometre uzunluğunda ve ölüm sessizliği içindeki tören alayı durdu ve hep bir ağızdan yüksek sesle ağıt yakıp gözyaşı döktü. Bunun üzerine Mehmed ve maiyeti de attan inip kafiye uydular ve havayı iniltiyle paraladılar. O gün her iki yakada duyulan matem çığlıkları gerçekten görülmeye değirdi!"⁷

Ertesi gün, 18 Şubat 1451'de, Mehmed on dokuzuncu doğum gününden bir ay önce sultan ilan edildi. Mehmed'in çağdaşı Rum biyografi yazarı İmmozio Kritovulos şöyle yazıyor: "Sultan Mehmed

büyük bir devletin vârisi. çok sayıda silah ve askerın sahibi olunca, Asya ve Avrupa'nın en iyi ve en büyük bölümleri denetimi altındayken. bütün bunları yeterli görmeyi ve sahip olduklarıyla da yetinmedi. Neredeyse tüm dünyayı gözüne kestirmişti ve dünyaya İskender, Pompeius, Caesar ve onların çapında krallar ve generaller gibi hâkim olmaya kararlıydı.”⁸ Kritovulos, genç padişahın her bakımdan yüce tutkularını gerçekleştirecek nitelikte olduğuna inanıyordu. “Fiziksel güçleri de ona yardım etti. Enerjisi her şeye yetiyordu ve manevi gücü ona yönetme ve kral olma yeteneği veriyordu. Eskilerin yaptıklarına ilişkin derin bilgisinin yanı sıra bilgeliği de amacına hizmet ediyordu.”⁹

Aynı gün Mehmed vezirlerin ve diğer divan mensuplarının huzurunda atası Osman Gazi'nin kılıcını kuşandı. Törenden sonra Mehmed, hiç istememesine rağmen Halil Paşa'yı sadrazam atadı. Zira Mehmed, Halil'in ilk padişahlık girişimini baltaladığını düşünüyor ve sadrazamanın Bizanslılardan rüşvet aldığından kuşkulanıyordu. Buna rağmen, Halil'in sadrazamlığa bir süre devam etmesine izin verip, onu ortadan kaldırmak için uygun zamanı bekledi. Halil de, Dukas'ın bir alıntısında “küstah, vahşi ve saldırgan”¹⁰ dediği Mehmed'den nefret ediyordu.

Mehmed babasının eski vezirlerinden olan İshak Paşa'yı Anadolu beylerbeyi olarak atadı. Sonra, Murad'ın naaşının Muradiye Camii külliyesine gömülmek üzere Bursa'ya götürülmesini emretti. Murad, Bursa'da, Muradiye Camii'nin külliyesinde kendisi için yaptırdığı türbeye gömüldü ve ilk Osmanlı başkentine gömülen son padişah oldu. Murad'ın türbesi, vasiyetinde öyle istediği için, açık bırakıldı: “Beni Bursa'da oğlum Alaeddin'in yanına gömün. Mezarımın üzerinde gösterişli bir türbe dikmeyin... Doğrudan doğruya toprağa gömün. Allahın rahmeti üzerime yağsın.”¹¹

Mehmed tahta çıktıktan hemen sonra Edirne Sarayı'nın haremine gitti; orada hem taziyeleeri hem de tebrikleeri kabul etti. Merhum padişah öldüğü sırada en yüksek rütbeli karısı, on beş ay önce Murad'ın son oğlu Küçük Ahmed'i doğuran Halime Hatun'du. Tahta çıkış Osmanlı Hanedanı'nda hep bir çekişme konusu olmuş ve iç savaşa yol açmıştı. Mehmed bu sefer, Küçük Ahmed'in öldürülmesini emrederek meseleyi bir an evvel halletmeye karar verdi. Mehmed Halime Hatun'la konuşurken, adamlarından biri de Küçük Ahmed'i boğazlıyordu. Mehmed, taht savaşlarını önlemek için atalarının birkaç kez başvurduğu kardeş katli kuralına uygun olduğunu söyleyerek, üvey kardeşinin

öldürülmesini haklı gösterdi. Mehmed daha sonra, fermanında dediği gibi, kuralı kanuna dönüştürdü: "Saltanat hangi oğluma geçerse, dünyanın düzeni için kardeşlerini öldürmesi uygundur. Ulemanın çoğu buna izin verir. Buna göre hareket etsinler."¹²

Sonra Mehmed Halime Hatun'u yeni Anadolu Beylerbeyi İshak Paşa'yla evlendirdi. Murad'ın diğer asil karısı Mara, Gjorgj Brankoviç'in kızı, zengin hediyelerle birlikte yurduna geri gönderildi ve bu olaydan sonra da Mehmed ile olan yakın ilişkisini sürdürdü. Mehmed bundan yararlanıp, 1451'de Brankoviç'le yeni bir barış antlaşması yaptı.

1451 yazında tahta çıkış haberi tüm Avrupa'ya yayılıp Hristiyan güçlerin genç sultanla görüşmek üzere Edirne'ye elçi göndermeleriyle başlayan yeni süreçte, Sırbistan'la imzalanan antlaşma Mehmed'in yaptığı birçok diplomatik anlaşmadan biriydi.

İmparator XI. Konstantinos'un elçisi ilk önce geldi ve Mehmed'le bir barış antlaşmasının görüşmelerini yürüttü. Bu antlaşmanın maddelerinden biri, Mehmed'in kuzeni, I. Bayezid'in torunu Orhan'la ilgiliydi. Orhan Konstantinopolis'te rehindi, Bizanslılar tarafından Osmanlı rejimini istikrarsızlaştırmak için olası bir taht talibi olarak kullanılmaktaydı. Mehmed, Yunanistan'ın Struma [Karasu] Vadisi'ndeki köylerin gelirini imparatora vererek kuzeninin masraflarını karşılamayı kabul etti.

Mehmed, Trabzon'un Bizanslı imparatoru IV. İoannes Komnenos'la da elçi teatisinde bulundu. XI. Konstantinos'un Trabzon elçiliğini yapan Runı vakanüvis Georgios Sphrantzes, IV. İoannes'i Mehmed konusunda nasıl uyardığını anlatır: "Yeni sultan olan bu adam gençtir ve çocukluğundan beri Hristiyanların düşmanıdır. Mağrur bir havayla Hristiyanlara karşı belli planları uygulamaya koyacağı tehdidinde bulunuyor. Tanrı genç sultanın gençliğine ve kötü huyuna yenik düşüp şehrimize karşı harekete geçmesine izin verirse, ne olur bilmem."¹³

Sphrantzes, Mehmed'in, Murad'ın dul karısı Mara'yı babası Sırbistan Despotu Gjorgj Brankoviç'e geri gönderdiğini öğrenmesinin ertesinde durumu XI. Konstantinos'a yazdı ve ona Prenses Mara'yla evlenmesini önerdi. Sphrantzes evliliğe olası itirazları değerlendirirken (itirazlardan biri de, Mara'nın Sultan Murad'la evlenmiş olmasıydı) şöyle diyordu: "Müstakbel gelininiz... çok güçlü bir hükümdarın karısıydı ve onunla yatmadığına inanılır."¹⁴

Konstantinos öneriyi ciddiye aldı ve Gjorgj Brankoviç'e bir elçi gönderip, prensese evlenme teklif etti. Sphrantzes'e göre, Mara'nın ebeveyni teklif "kayıp" dinlediler ve son ayrıntıları

halletmeye hazır dılar.”¹⁵ Ania Mara teklifi reddetti; zira “merhum kocasının sarayından kurtulursa bir daha evlenmeyeceğine, şartlar elverdiği ölçüde Tanrı’nın hizmetinde kalacağına yemin etmişti. Bu yüzden evlilik gerçekleşmedi.”¹⁶

10 Eylül’de Mehmed bir Venedik elçisini kabul etti ve babasının Venedik Cumhuriyeti’yle beş yıl önce imzaladığı barış antlaşmasını yeniledi.

On gün sonra János Hunyadi’nin temsilcileri geldi ve Mehmed Macaristan’la üç yıllık bir ateşkes antlaşması imzaladı. Ardından Ragusa şehir devletinin elçisi gelip, sultana ödediği haraç miktarını artırmayı teklif etti. Bunu, Rodos’taki St. Jean Şövalyelerinin Büyük Üstadı’nın, Eflâk Prensi’nin, Sakız ve Midilli adalarının Cenevizli efendilerinin gönderdiği heyetler izledi; hepsi de sultana pahalı hediyeler getirip, sultanın iyi niyet mesajlarını aldılar.

Kritovulos’un dediğine göre, Mehmed yabancı elçilerle toplanmalarını neticelendirip, antlaşmalar imzaladıktan sonra, “memleketi incelemeye başladı.”¹⁷ Bunun sonucunda, “bazı yöneticileri görevden alıp yerlerine, strateji ve adalet bakımından öncekilerden üstün olanları tayin etti.”¹⁸ “Hazinei hassadan maaş alan süvari ve piyadelerin düzen ve defterlerini bir daha gözden geçirdi.”¹⁹ “Ayrıca, savaş hazırlığında yararlı ve gerekli olan silah, ok ve diğer malzemelerin tedariki konusunda mesai harcadı. Sonra aile hazinesini inceledi, özellikle bu hazineyi idare etmekle yükümlü olanlarla özellikle ve yakinen ilgilendi. Yıllık vergilerden mesul olan memurları dikkatle sorguya çekti ve onları hesap vermeye mecbur etti.”²⁰

Kritovulos’a göre, Mehmed’in yaptığı inceleme “devlet ve saltanat gelirlerinin çoğunun, yıllık hazine gelirinin üçte birine yakın bir bölümünün boşa gittiğini” gösterdi.²¹ Mehmed’in yönetimi yeniden düzenlemesiyle ilgili anlatımının sonucunda Kritovulos şöyle yazar: “Yıllık gelirleri büyük ölçüde artırdı. Birçok vergi memurunu korkutarak işlerini düzgün yapmalarını sağladı ya da yerlerine namuslu ve güvenilir kişileri vergi toplamak ve tahsil edilen vergileri muhafaza etmekle görevlendirdi. Babası bu işleri gelişigüzel ele almıştı, ama o problemleri çabucak halletti.”²²

Mehmed imzaladığı antlaşmalarla Avrupa’daki sınırlarını güvenceye aldı. Bu durum, Anadolu’ya seferler tertip etmesine olanak verdi. Anadolu’da Karamanlı İbrahim Bey başkaldırıp, Osmanlılara ait Akşehir, Beyşehir ve Seydişehir kalelerini almıştı. Zamanın Türk vakanüvisi Tursun Bey’e göre, 1451 baharında, Macaristan’dan bir saldırı olasılığına karşı, Buğmeli Beylerbeyi

Dayı Karaca Paşa'yı birlikleriyle birlikte Sofya'da bırakan Mehmed, Anadolu'dan askerleri ve kapıkullarıyla İbrahim'in üzerine yürüdü. Osmanlı ordusu Orta Anadolu'ya ulaşınca, İbrahim kaçtı ve veziri Mevlan Veli'yi barış koşullarını görüşmeye gönderdi. Tursun Bey'e göre, İbrahim, "Akşehir, Beyşehir ve Seydişehir'i etrafındaki topraklarla birlikte vermeyi kabul etti. Ayrıca her yıl Osmanlı ordusuna belli miktarda vergi vermeye de razı oldu."²³

Mehmed bu seferin ardından Edirne'ye dönerken, daha önce istemeyerek de olsa maaşlarını artırarak yatıştırdığı yeniçerilerin yeni bir isyanıyla da uğraşmak zorunda kaldı. Mehmed öfkelerini Yeniçeri Ağası Kazancı Doğan'a kustu, onu acımasızca kamçılattı ve görevden aldı. Ardından da, müstakbel savaşlarda onlardan daha verimli bir şekilde faydalanmak adına, Yeniçeri Ocağı'nı daha yakın ve doğrudan denetleyebileceği şekilde yeniden organize etti.

Aşağı yukarı aynı dönemde İmparator Konstantinos, Mehmed'le imzaladığı barış antlaşmasındaki bir maddeyi, Orhan'ın giderleriyle ilgili konuyu görüşmek üzere bir heyet gönderdi. Heyet Mehmed'e Bursa'da ulaşabilmiş olacak ki, Mehmed onlarla ilgilenmeyi Halil Paşa'ya havale etti. Elçiler, Orhan'ın bakımı için ödenen paranın yetersiz olduğunu söylediler ve bu meblağın artırılmaması halinde, Konstantinos'un, Orhan'ın Mehmed'le taht yarışına girmesine izin vereceğini ima ettiler. Dukas'ın kaydettiklerine göre, bu konuşmaya oldukça öfkelenen Halil, "aptal ve ahmak Rumlar" dediği elçilere,²⁴ Mehmed'i tehdit etmekle büyük bir hata ettiklerini, zira Mehmed'in, Bizanslıların "samimi bir dostu"²⁵ olan babası Murad'dan çok daha tehlikeli bir düşman olduğunu anlattı.

Mehmed elçilere Edirne'ye döndüğünde meseleyle ilgileneneğini bildirdi. Sonra ordusunu Çanakkale Boğazı'ndan Avrupa'ya geçirmeye hazırlandı. Ana İtalyan savaş gemilerinin orada devriye gezdiğini öğrenince, yolunu değiştirip askerlerini İstanbul Boğazı'ndan, I. Bayezid'in 1394'te boğazın en dar yerinde yaptığı Anadolu Hisarı'ndan karşıya geçirdi. Edirne'ye döner dönmez de Konstantinos'la yaptığı antlaşmayı bozdu. Konstantinos'un taht talibi Orhan'ı destekleme tehdidine o kadar öfkelenildi ki, vakit kaybetmeden Konstantinopolis'i kuşatma hazırlıklarına başladı. Kritovulos şöyle yazar: "Uzun süredir düşündüğü ve zihninde geliştirdiği planı hemen uygulamaya koymaya, artık beklememeye ya da ertelememeye kararlıydı. Plan Romalıları [Bizanslılar] ve İmparator Konstantinos'a savaş açmaları ve şehri kuşatması."²⁶

Bu şekilde kararlı olan Mehmed, tahta çıkışının ikinci yılının başında, Konstantinopolis'i fethetmek için yaptığı planın ilk adımını attı. Kritovulos'a göre, Mehmed "Boğaz'ın Avrupa yakasında, diğer yakadaki Asya hisarının karşısına, en dar ve suların en hızlı aktığı yerde bir hisar yaptırmaya ve böylece Boğaz'ı kontrol etmeye karar verdi."²⁷ Kritovulos devamında 1451-52 kışında Mehmed, "yapı malzemesinin, yani taş, kereste, demir vesaire malzemenin temin edilmesini emretti. Bu işleri en mahir ve en deneyimli kişilere havale etti, baharda işe başlanacak şekilde hızlı ve düzenli çalışmalarını buyurdu." der."²⁸

Mehmed'in hisar için seçtiği yer, İstanbul'un on iki kilometre kuzeyindeydi. Esasen Türkçede Boğazkesen olarak bilinen, fakat sonraları Rumeli Hisarı ismiyle anılmaya başlayan hisar, I. Bayezid'in 1394'te yaptığı ve Anadolu Hisarı olarak bilinen yapının tam karşısına inşa edildi. Konstantinos, Osmanlı'ya bir elçi gönderip, Mehmed'in Bizans topraklarında bir kale yaparak antlaşmayı bozmasından yakındı. Mehmed ise, Dukas'ın aktardığına göre, "Ben şehirden hiçbir şey almadım. Şehrin sur hendeğinin ötesinde bir şeyi yoktur... Bir kale yapmak istersem, imparatorun beni durdurmaya hakkı yoktur" yanıtını verdi.²⁹

Mehmed, 1452 yılının bahar aylarının başında, Edirne'den Osmanlı donanmasının üslendiği Gelibolu'ya gitti. Orada, Kritovulos'un kaydettiği bilgilere göre, "Otuz savaş gemisi donattırdı... Malzeme sevkıyatı için başkaca gemiler de inşa ettirip, tüm filoyu Gelibolu'dan İstanbul Boğazı'na gönderdi"³⁰ Ardından askerleriyle birlikte Çanakkale Boğazı'nı geçip Asya kıyısından İstanbul Boğazı'na geldi. Anadolu Hisarı'ndan Avrupa yakasına, daha sonra Rumeli Hisarı olarak anılacak yeni hisarı inşa etmeye karar verdiği yere geçti.

Hisarın inşaatı 15 Nisan 1452'de başladı. Kritovulos, Mehmed'in "hisarın yapılacağı yeri kazıklarla belirlediğini, temelleri, hisarın büyüklüğünü ve konumunu, ana burçlar ile küçük kuleler arasındaki mesafeyi, tabyaları ve metrisleri, kapıları ve her türlü diğer ayrıntıları planladığını" yazar."³¹

İnşaat malzemelerini alana adeta bir işçi ordusu taşıdı; taşınan malzemeler arasında civardaki harabe Bizans anıtlarının mimari unsurları da vardı. Dukas, "Başmelek Mikhael Kilisesi'nin kalıntısından bazı sütunların alındığını, bu duruma öfkelenen ve Türkleri durdurmaya çalışan bazı şehir ahalisinin de kılıçtan geçirildiğini" söyler.³²

Mehmed'in süvarileri Fatih'in civardaki tarlalarda otlatıyordu.

Yerli Rum çiftçilerin hayvanları kovma teşebbüsü kavgayla neticelendi ve her iki taraftan da birkaç kişi öldü. Bunun üzerine Mehmed, çiftçileri cezalandırmak üzere kumandanı Kaya Bey'i görevlendirdi; kırk çiftçi öldürüldü ve Dukas'a göre "Bu, Rumların yıkımına yol açan çatışmanın başlangıcıydı."³³

Katliam haberini alan Konstantinos şehrin bütün kapılarını kapattı ve şehirde bulunan bütün Türkleri tutuklattı. Tutuklananlar arasında, ziyaret maksadıyla şehirde bulunan Edirne Sarayı'ndan hadımlar da vardı. Hadımlar, Konstantinos'a başvurup, Edirne'ye dönmemeleri halinde idam edileceklerini söylediler; merhamet gösteren Konstantinos üç gün sonra diğer tutuklularla birlikte hadımları da serbest bıraktı. Sonra, uzlaşma talebini iletmek üzere Mehmed'e bir heyet gönderdi; fakat Mehmed elçileri tutuklayıp başlarını vurdurdu ve fiilen savaş ilan etti.

Mehmed, Babil'in surlarını yıkabileceğini iddia ettiği büyük bir top döken Urban adlı Macar bir askeri mühendisi işe almıştı. 31 Ağustos 1452'de Rumeli Hisarı'nın inşaatı tamamlanır tamamlanmaz, top, Hisar'ın ana kulelerinden birine yerleştirildi. Mehmed, Boğaz'dan geçen tüm gemilerin Rumeli Hisarı kumandanı tarafından kontrol edilmek üzere durmak zorunda olduklarını, durmayanlara ateş açılacağını ilan etti. Kasım başında, Karadeniz'den Konstantinopolis'e erzak götüren iki Venedik gemisi, güçlü kuzey rüzgârını arkasına alarak kazasız belasız hisarı geçti. Ama ild hafta sonra başka bir Venedik gemisi, Rumeli Hisarı'ndan açılan top atışıyla batırıldı. Geminin kaptanı Antonio Rizzo ve mürettebatı yakalanıp, Edirne'nin güneyinde, Dimetoka'da bulunan Mehmed'in huzuruna çıkartıldı. Meluned geminin kaptanını kazığa oturttu; mürettebatın da başlarını vurup, gelip geçenler görsün ve Konstantinopolis'e bildirsın diye cesetleri yol kenarına bıraktı.

Bu arada Konstantinos çaresiz bir halde Batı'dan yardım almaya çalışıyordu. Papa V. Nicolaus, Kardinal Kievli İsidoros'u Konstantinopolis'e elçi atadı. İsidoros, Başpiskopos Khioslu [Sakız] Leonard'ın eşliğinde ve papanın gönderdiği 200 Napolili okçuyla birlikte 26 Ekim 1452'de Konstantinopolis'e geldi. İsidoros, Konstantinos'u resmi bir birlik ilanına razı olmaya zorladı; birlik ilanı o yılın 12 Aralık günü Haghia Sophia'da okundu. Ama halkın büyük çoğunluğu birliği kabullenmek istemedi ve yalnızca birlik ilanını kabul eden rahiplerin hizmet sunmasına izin verilen Haghia Sophia'dan uzak durdu. Megadük Lukas Notaras'ın şöyle dediği varsayılır: "Aramızda Kardinal'in tacını görmektense Sultanın sarığını görmeyi yeğliyoruz."³⁴

Konstantinopolis'teki Pantokrator Manastırı'nda [Zeyrek] bir keşiş olan Georgios Skholarios muhalefetin başını çekiyordu. Skholarios, Konstantinos'un papanın isteklerini kabul etmesinden sonra hüccesine çekildi ve birleşmeyi yeren bir bildiri yazıp kapısına astı: Dukas'ın alıntılacağı bildiri şöyle diyordu: "Sefil Rumlar, nasıl da kandırıldınız! Frenklerin gücüne güvenip, Tanrı'dan umudunuzu kestiniz. Yakında mahvolacak şehirle birlikte, imanınızı da kaybettiniz... Kıyamette vay halinize."³⁵

1452 yılının sonuna gelirken Mehmed, tüm vaktini Bizans başkentini kuşatma planlarını hazırlamakla geçiriyordu. Dukas şöyle yazıyor: "Hükümdarın gece gündüz bütün derdi ve kaygısı, ister yatıyor olsun ister ayakta, ister sarayının içinde olsun ister dışında, hangi savaş düzeniyle ve ne çeşit savaş hileleriyle Konstantinopolis'i alacağıydı."³⁶ Bir gece, muhtemelen Bizanslılardan rüşvet aldığı için şehre saldırma planına karşı çıktığını düşündüğü Halil Paşa'yı çağırdı. Gece çağırılması Halil'i öyle korkutmuştu ki, Mehmed'le hemen hemfikir oldu; Mehmed de sadrazanına "Selametle gidesin" diyerek iyi geceler diledi.³⁷

1453 yılının Ocak ayı sonlarına doğru Mehmed, Konstantinopolis'in fethi planlarını duyurmak ve rızalarını almak için vezirlerini topladı. Kritovulos, Mehmed'in bu toplantıda uzun bir konuşma yaptığını; heyecanlı bir savaş çağrısıyla biten "ecdadının yaptıklarıyla ilgili uzun bir nutuk" çektiğini anlatır.³⁸ "Artık uzatmayalım, tüm gücümüzle ve inancımızla şehre hızla saldıralım, ya bir darbeyle ele geçirelim ya da bizim olana kadar ölsek bile çekilmeyelim."³⁹

Kritovulos'un yazdığına göre, "Huzurda bulunanların hepsi sultanın söylediklerini bütünüyle kabul ettiler; iyi niyetini, bilgisini, yiğitliğini ve cesaretini övdüler, savaş konusunda birbirlerini teşvik ettiler."⁴⁰ Kritovulos, buna ilaveten, "savaş aleyhine nasihatte bulunmak isteyen birkaç vezir vardı" diyor.⁴¹ Kuşkusuz Halil de bunlardan biriydi. "Ama sultanın gösterdiği metanet ve isteği görünce, bana görüldüğü kadarıyla korkup istemeyerek de olsa çoğunluğa uydular. Bu yüzden savaş kararı oybirliğiyle onaylandı."⁴²

Şimdi, Mehmed, yirmi birinci doğum gününe iki ay kala, Konstantinopolis'i fethetme düşünüyü gerçekleştirmeye başlayabilirdi.

Konstantinopolis'in fethi

Konstantinopolis, Avrupa'nın en güneydoğudaki uzantısını oluşturan, kısmen üçgen şeklindeki bir yarımada'nın üzerinde kuruluydu. Yarımada güneyde Marmara Denizi, kuzeyde ise Haliç'le çevrilidir. Şehir karadan, MS 447'de İmparator II. Theodosios tarafından inşa edilen güçlü surlarla korunmaktaydı. Bu surlar yedi tepeyi çevreleyip, içine alır; tepelerin ilki, Boğaz ile Haliç'in birleştiği, MÖ 660 civarında ilk Yunan kolonisi Byzantion'un kurulduğu yerde bulunan akropoldür. İlk altı tepe, Haliç'in güney tarafından yükselen bir sırtla birbirine bağlanırken; derin Lykos [Bayrampaşa] vadisiyle ilk altı tepeden ayrılan yedinci tepe şehrin Marmara kıyısında iki zirve şeklinde yükselir. Lykos, Sulukule kapısından sur içine girip şehrin ortasından akarak Marmara'ya dökülen bir deredir. Haliç ve Marmara kıyısı boyunca uzanıp karadakilerle birleşen surlar, deniz tarafında da şehri koruma vazifesi görüyorlardı.

Birinci Tepe'yi, İmparator İustinianos'un 532-37 yıllarında inşa ettirdiği muhteşem kubbeli bazilika Haghia Sophia taçlandırır. Birinci Tepe'nin Marmara yamacında, İmparator Büyük Constantinus 330 senesinde imparatorluğunun başkenti olarak Konstantinopolis'i kurduğunda inşa ettiği Büyük Bizans Sarayı vardı. Sonraki imparatorlar, özellikle İustinianos, Büyük Saray'ı genişletip güzelleştirdi; fakat bu yapı 1204-61 yılları arasındaki Latin işgali sırasında harabeye döndü. Rumlar 1261'de Konstantinopolis'i geri aldıktan sonra, Palaiologos Hanedanı'nın imparatorları, Altıncı Tepe'nin Haliç'e inen yamacında kurulu Blakhernai Sarayı'nda ikamet ettiler; tepenin daha yukarısında bulunan ve bugün Tekfur Sarayı olarak bilinen Porphyrogenitos Sarayı da bu sarayın bir parçasıydı. Her iki saray da surlara bitişik halde inşa edilmişti; bu

durum, imparatorluk ailesinin Osmanlı kuşatması sırasında ön saf-
ta kalacağı manasına geliyordu.

Konstantinopolis'in karşısında, Haliç'in alçak parçasının ku-
zey tarafında, Pera olarak da bilinen bağımsız Galata şehir dev-
leti vardı. Cenevizliler 1261 baharında İmparator VIII. Mikhail
Palaialogos'la bir antlaşma imzaladılar ve imparatorun askerle-
ri o yılın yazında Konstantinopolis'i geri alınca, Galata'nın dene-
timi, şehri *podesta* olarak bilinen bir görevli aracılığıyla yöneten
Ceneviz'e verildi. Ceneviz tahkimatının burcu, Galata Kulesi ola-
rak da bilinen İsa Kulesi'ydi; kuleden Boğaz'a ve Haliç'e surlar
iniyordu, sahil kesimi de boydan boya surlarla çevriliydi.

Ceneviz, Galata'daki *podesta* Angelo Lomellino'ya tam yetki
verip, tarafsız kalmaya gayret etti. Fakat Galata'daki Cenevizliler,
Konstantinopolis'teki dost Hristiyanlara yakınlık duyuyorlardı,
birçoğu Haliç'i geçip şehrin savunmasına katıldı. Ceneviz'den
gelip şehrin savunmasına katılan başka Cenevizliler de var-
dı: Kendi paralarıyla küçük bir birlik getiren Maurizio Cattaneo,
Geronimo ve Leonardo di Langasco kardeşler, Paolo, Antonio ve
Troilo Bocchiardo kardeşler. Avrupalı başka gönüllüler de vardı:
Konstantinopolis'teki Katalan cemaati ve konsülleri Péré Julia ve
birkaç Katalan denizci; İmparator Konstantinos'un uzak akrabası
Kastilyalı soylu Don Francisco de Toledo; genellikle Alman ol-
duğu iddia edilen, fakat kuvvetle muhtemel İskoç bir paralı asker
olan askeri mühendis Johannes Grant. Şehzade Orhan da kendi
aile efradıyla savunmaya katılmaya gönüllü oldu.

Mehmed'in Konstantinopolis'e saldırma planı, Konstantinos'un
Venedik Senatosu'na bir elçi gönderip Sultanın şehri kuşat-
maya hazırlandığını bildirdiği, Avrupalı Hristiyan güçlerin
Byzantion'un yardımına gelmemeleri durumunda şehrin kaçınıl-
maz olarak düşeceğini söylediği Şubat 1452'de zaten aşikârdı.

Venedikliler Konstantinopolis'e erzak göndermeyi kabul et-
tiler; fakat kısmen halihazırda Floransa'yla devam eden savaşın
etkisiyle, kısmen de diğer Hristiyan güçlerin ne yapacağını gör-
mek için askeri yardım vaadini ertelediler. Senato, Byzantion adı-
na Papa V. Nicolaus'a, Kutsal Roma İmparatoru III. Friedrich'e,
Napolili Kral Ferrante'ye ve Macaristanlı János Hunyadi'ye baş-
vurup, "kendi paylarına aldıkları ek önlemleri bildirdi ve bunla-
rın, böylesine büyük bir kriz için asla yeterli olmadığını belirt-
ti."¹ Buna rağmen Avrupa'nın Hristiyan güçleri, Byzantion'a
yardım gönderemeyecek kadar kendi sorunlarıyla meşguldü.
Konstantinos'un kendi kardeşleri, Mora Despotu Demetrios

ile Thomas dahi yardım edemediler; zira ordusuyla Korinthos Geçidi'ni tutup Konstantinopolis'e asker gönderilmesini engellenen Mehmed'in generali Ömer Paşa'nın tehdidi altındaydılar.

Mehmed vezirlerle yaptığı toplantıdan hemen sonra, Rumeli Beylerbeyi Dayı Karaca Paşa'ya, bir ordu toplayıp, Trakya'daki Bizans kıyı kasabalarına saldırmasını emretti. Karadeniz kıyısındaki kasabalar hemen teslim oldular; ama Marmara kıyısında bulunan bazı kasabalar, özellikle Silivri ve Petinthos [Marmara Ereğlisi], direnme teşebbüsünde bulunsalar da, Karaca Paşa'nın askerleri tarafından hızla ele geçirilip yağmalandılar.

Mehmed, 1453 yılının Mart ayında, Gelibolu'da bir filo toplamaya başladı. Kritovulos, Mehmed'in filoyu nasıl hazırladığını yazar: "Yeni gemiler yaparak, zamanla hasar görenleri onararak (...) filoyu hazırladı. .. Otuz ila elli kürekle yürüyen, ağır silahlı, hızlı ve uzun gemiler de yaptırdı. .. Ordudan çok filoya (...) daha fazla önem verdiği için (...) mürettebatı Asya ve Avrupa'daki kıyı kasabalardan seçti."² Kritovulos, "Söylendiğine göre, üç yüz elli tane gemi vardı ve nakliye gemileri ile başka amaçlar için kullanılanlar bu sayıya dahil değildi" diyor,³ ama modern hesaplamalar, sayının söylenenin üçte biri ile yarısı kadar olduğu iddiasındalar.

Filonun kumandanı, Bulgar bir dönme olan Gelibolu Valisi Baltaoğlu Süleyman Paşa'ydı. Filo mart sonunda Gelibolu'dan ayrılarak Marmara Denizi'ne açıldı. Kritovulos'a göre, "Donanma büyük bir hızla, büyük bir neşe ve vaveylayla yola koyuldu, gemici şarkıları söyleyip birbirlerini coşturdular. Çanakkale'den ayrılırken, görenlerde büyük bir şaşkınlık ve korku yarattılar. Uzun süredir hiçbir yerde bu kadar büyük bir filo oluşturulmamış ya da denizden bu kadar büyük hazırlıklar yapılmamıştı"⁴

Bu arada Mehmed ordusunu Trakya'da topluyordu; cebecileri ve mühendisleri kış boyunca çalıştırıp silah, zırh, top ve kuşatma makineleri hazırlatmıştı. O zamanın Rumları Mehmed'in kuvvetlerini 300 000 ila 400 000 asker olarak hesaplarlar; ama modern otoriteler rakamın 80 000 civarında olduğu kanaatinde idiler. Bunlar sipahilerden, akıncılardan, sayıları 12 000 kadar olan yeniçerilerden, hücum kıtası olarak kullanılan başıbozuklardan, bir Sırp vasalın 1 500 Hristiyan süvarisinin yanı sıra, topçu ve istihkâm kuvvetleri ile yardımcı birliklerden oluşmaktaydı.

Konstantinos, kış boyunca şehri savunacak insan gücünü harekete geçirmenin yanı sıra, yiyecek, silah ve cephane stoklayarak kuşatmaya hazırlandı. Kâtipi Georgios Spilantzes'e şehrin sağlam erkeklerinin sayısını yazdırarak istihkâm verildi. Spilantzes, "büyük

bir üzüntüyle”, yalnızca 4 983 Rum ile çoğunluğu yerel Venedikli ve Cenevizlilerden müteşekkıl 200 kadar yabancı bulunduğunu bildirdi.⁵ Başka kaynaklar da, Konstantinopolis’i savunanların sayısını 7 000 olarak saptar. Eldeki insan sayısının azlığı, XV. yüzyılın ilk yarısında yerli halk şehirden kaçıp Batı’ya sığındığı için, Konstantinopolis’in nüfusunun ne kadar düştüğünün de bir işaretiydi. Konstantinopolis’in 1452’deki nüfusunun 40 000 ile 50 000 arasında olduğu tahmin ediliyor, yani İustinianos dönemindeki –VI. yüzyılın ortası– nüfusun onda biri. Georgios Skholarios, kuşatmadan hemen önceki Konstantinopolis’i “bir harabeler şehri, yoksul ve büyük ölçüde ıssız” olarak tasvir eder.⁶

Konstantinopolis’teki Venedik kolonisi, İmparator Konstantinos’a tam destek verdi. Venedikli *Balyos*’ Girolamo Minotto, imparatora kendi halkının şehrin savunmasına eksiksiz bir şekilde katılacağını ve izni olmadan hiçbir Venedik gemisinin limandan ayrılmayacağını bildirdi. Tekneler silahlı savaş gemileriydi ve iki kaptan, Gabriele Trevisano ve Alviso Diedo, şehrin savunmasında komutanlık yapmayı kabul etti. Komutaları altındaki Venediklilerden biri de, tuttuğu günlüklerle Konstantinopolis kuşatmasının birinci elden en eksiksiz anlatımını veren gemi doktoru Niccolo Barbaro’ydu.

Bunların haricinde, Konstantinopolis savunmasına yapılan tek anlamlı takviye 29 Ocak 1453’te Giovanni Giustiniani-Longo komutasında Ceneviz’den gelen ve 700 asker taşıyan iki büyük gemiydi. Konstantinos, Giustiniani’ye hemen şehir surlarının komutanlığını verdi; yerel Venedikliler de gemilerini imparatorun emrine verdiler. Ama 26 Şubat 1453’te altı Venedik gemisi yerel konseylerinin emirlerini hiçe sayarak 700 askerle birlikte Konstantinopolis’ten ayrıldı; böylece Konstantinos’un insan gücü bakımından bir kazancı olmadı. Bu durumda şehri savunmak için Haliç’te yirmi altı savaş gemisi kalmıştı. Bunların onu Bizans, beşi Venedik, beşi Ceneviz, üçü Girit, biri Ancona, biri Katalonya, biri de Provence gemisiydi. Hepsi birlikte, Osmanlı donanmasının beşte biri kadardı.

Giustiniani’nin komutası altındaki birlikler, karadan ve denizden şehrin etrafını saran ve uzunluğu 20 kilometreyi bulan surları savunmaya yetecek kuvvette ve sayıda değildi. II. Theodosios’un ilk kara surları Marmara ile Haliç arasında altı buçuk kilometre kadardı. Surların Lykos Vadisi’ni geçen kısmı “surların ortası”

* Osmanlı devleti nezdinde Venedik elçisine verilen ad. Osmanlılardan önce Bizans İmparatorluğu sınırları içinde bulunan Venedik kolonilerinin valilerine de bu ad verildi. (ç.n.)
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

anlamına gelen Mesoteikhion adıyla anılırdı ve her iki taraftaki sırtlardan top ateşine tutulabildiği için her zaman saldırıya en açık bölüm sayılmıştı.

Theodosios surlarında esas savunma hattı, kalınlığı yaklaşık 5 metreyi bulan ve yüksekliği 12 metreye çıkan iç surdu. Bu sur, 18 ila 20 metre yüksekliğinde ve ortalama 55 metre aralıkla bina edilen doksan altı burçla korunmaktaydı. İç sur ile dış sur arasında genişliği 15 ila 20 metre arasında değişen, iç şehirden yaklaşık 5 metre yüksekte bulunan ve *peribolos* olarak anılan bir set vardı. Yaklaşık 2 metre kalınlığında ve 8,5 metre yüksekliğinde olan dış surun da doksan altı burcu vardı ve bunlar iç surun burçlarıyla almaşık konumdaydı. Surların dışında *parateikhion* denilen bir set vardı; yaklaşık 2 metre yüksekliğinde bir karşı şev, bu seti 10 metre derinliğinde, 20 metre genişliğindeki hendekten ayırıyordu. Surların Porphyrogenitos Sarayı'ndan Haliç'e inen en kuzey kısmı, eski Theodosios surlarının yerine sonradan yapılmıştı. Bu, ilk tahkimattan daha büyük, daha yüksek ve birbirine daha yakın burçlu tek sıra surdan ibaretti; Blakhernai Sarayı'nın dış duvarları da surun içindeydi. Theodosios surlarının, tamamı varlığını hâlâ koruyan 10 ana kapısı ve birkaç yaya kapısı vardı. Ana kapılardan beşi genel kullanım, beşi askeri kullanım içindi; iki tip kapı almaşık olarak konumlanmıştı.

Deniz surları Haliç ile Marmara Denizi kıyısı boyunca uzanmaktaydı. Haliç surları 10 metre yüksekliğindeydi, on altı kapısı vardı ve bu kapılar düzenli aralıklarla yerleştirilmiş 110 burçla korunmaktaydı. Marmara surları ise 12-15 metre yüksekliğindeydi, on üç kapısı vardı ve düzenli aralıklarla yerleştirilmiş 188 burca sahipti.

Bu arada Mehmed, Rumeli Hisarı'ndaki topun iki katı büyüklüğünde bir top döken Urban'ın çabaları sayesinde yenilmez bir topçu birliği kurmuştu. Urban'ın adıyla anılan bu yeni top, Ocak 1453'te, Edirne'de sultanın huzurunda tatbik edildiği gibi, yaklaşık iki metre çapında ve 550 kilo ağırlığında bir gülleyi bir buçuk kilometre uzağa atabiliyordu. Bir ay sonra Mehmed, toplarını ileriye hareket ettirmeye başladı; Urban'ı altmış öküz çekiyordu. Bir istihkâm ekibi önden gidip yolları düzeltti, köprüler yaptı. Mart ayına gelindiğinde Urban ve Mehmed'in diğer büyük topları, Konstantinopolis'e sadece sekiz kilometre uzaklıktaydılar.

Konstantinos, Mehmed'in donanmasının Haliç'e sızmaya çalışacağını biliyordu. Haliç, bir vince bağlı ağaç dubalar üzerinde yüzen büyük bir zincirle kapatılabiliyordu. Zincirin bir ucu

Konstantinopolis'in Birinci Tepesi'nin aşağısındaki deniz surlarının bir burcuna, diğer ucu ise Haliç ile Boğaz'ın birleştiği kıyıda bulunan ve Galata Hisarı olarak bilinen bir burca bağlıydı. Birkaç savunma gemisi, kuşatma başlayınca vinci çekip Haliç'in girişini kapatmakla görevlendirildi; böylece o istikametten gelecek bir saldırının önüne geçilebilecekti.

1 Nisan 1453'te Paskalya Yortusu kutlandı, ertesi gün de bir Osmanlı öncü birliği görüldü. Kritovulos'un anlattıklarına göre, Konstantinopolis'ten küçük bir kuvvet surların dışına çıkıp "bazılarını öldürdüler ve birkaçını yaraladılar."⁷ "Ama daha büyük bir kuvvetin karşı saldırısıyla karşılaştıktan sonra, şehre sığınıp kapıları kapattılar ve bir daha da çıkış yapmadılar, yalnızca şehri savundular."⁸

Niccolo Barbaro'nun günlüğüne göre, 2 Nisan günü zincir yerine kondu ve ertesi gün Konstantinos Venedikli komutanların her birini kara surlarındaki en stratejik dört kapıya atadı. Üç gün sonra Theodosios surlarındaki gözcüler, Trakya'dan yaklaşmakta olan Türk ordusunu fark ettiler ve Konstantinos, komutanlarına mevzilerine gitmelerini emretti. Konstantinos'un kendisi de, en iyi Rum birliklerle birlikte, Mehmed'in saldırısını yoğunlaştıracakları düşündüğü Mesoteikhion bölgesinin komutanlığını üstlendi.

Barbaro'ya göre, 5 Nisan'da güneş doğmadan bir saat önce Sultan Mehmed "yaklaşık 165 000 askerle Konstantinopolis önüne gelip, şehrin surlarının yaklaşık dört kilometre uzağına kamp kurdu."⁹ (Modern bilim insanları sayıyı bunun yarısı olarak belirtirler.) Barbaro devamında şöyle yazar: "Mehmed, iki gün sonra, kuvvetlerinin büyük bir bölümüyle birlikte surlara üç yüz metre kadar yaklaştı ve Marmara Denizi'nden Haliç'e kadar uzanan surlar boyunca dizildiler."¹⁰

Mehmed kırmızı ve altın sarısı otağını, Theodosios surlarının orta kısmında, St. Romanos Kapısı'nın [Topkapı] dışına, Mesoteikhion'un tam karşısına kurdu. Tüm ordusunu gözden geçirdi, çeşitli mevzilerin komutanlarını atadı. Sultanın kendisi de, Halil Paşa'nın yardımıyla, Lykos Vadisi'nde, Mesoteikhion'a bakan kısmın komutasını üstlendi; devasa top Urban ve diğer ağır toplarla birlikte yeniçeriler ve diğer seçkin birlikler ön saftaydı, azaplar ve başıbozuklar geride, yedekte tutuluyordu. Kara surlarının Lykos Vadisi'nden Marmara'ya kadar olan güney kısmını, İshak Paşa komutasındaki Anadolu birlikleri tutuyordu. Sırbistan'da yaşayan aristokrat bir Bizanslı ailenin çocuğu olan, Osmanlılar tarafından yakalanan ve Müslüman olup II. Murad'ın

hizmetine giren Mahmud Paşa, İshak Paşa'nın yardımcısıydı. Surların Lykos Vadisi'nden Haliç'e inen kısmını, Blakhernai Sarayı'nı koruyan tek sıra suru bombalamak için birkaç ağır topu bulunan Dayı Karaca Paşa komutasındaki Avrupa birlikleri tutuyordu. Zağanos Paşa'ya Haliç'in kuzeyindeki tepelere konumlanan büyük bir müfrezenin komutanlığı verildi; oradan, ordunun kalan kısmıyla iletişim kurmak için bir yol yapılmıştı. Bu arada, Baltaoğlu Süleyman Paşa komutasındaki Osmanlı filosu, Diplokionion (Beşiktaş) açıklarında demirlemişti.

Mehmed kuvvetlerini yerlerine yerleştirir yerleştirmez, bir teslim bayrağıyla birlikte şehre elçiler gönderip, şehri savunanlara teslim koşullarını ilettili. Kritovulos'a göre, Mehmed, "Antlaşmayla ve resmi yeminle şehri teslim eder ve teslim olurlarsa, çocuklarıyla, karlarıyla ve tüm mallarıyla birlikte güven içinde yaşayabilir, bir kötülük görmez ve huzur içinde işlerine devam edebilirler" dedi.¹¹ Ama teklif reddedildi ve Mehmed'in elçilerine "Başka bir antlaşma yapmaya hazırız, ama şehri teslim etmeyeceğiz" yanıtı verildi.¹²

Ertesi gün, 6 Nisan'da, Mehmed'in topları şehri bombardımana başladı; ateşi, surların Altıncı ile Yedinci Tepe arasındaki bölümüne, Lykos Deresi'nin derin bir vadiden şehre aktığı yere yoğunlaştırdılar. O gün güneş battığında bombardıman, tahkimatın Altıncı Tepe'deki Kharisios Kapısı'nın yanındaki kısmını hasara uğratmıştı. Ertesi gün surun bir kısmı yıkılıp yerle bir oldu; ama savunmadakiler geceleyin suru onarmayı başardılar. Mehmed, tüm toplar, özellikle de Urban yerli yerine yerleştirilip hazır edilmeye kadar bombardımanı ertelemeye karar verdi; bu arada da lağımçılarına, Lykos Vadisi'nde surların en zayıf bölümünün altını kazmaya başlamalarını emretti, amele taburu da surların önündeki büyük hendeği doldurmaya başladı.

11 Nisan'da bütün toplar yerine yerleştirildi ve Mehmed bombardımanın yeniden başlamasını emretti; bombardıman kuşatma boyunca aralıksız devam etti. En büyük hasarı, günde yalnızca sekiz atış yapabilmesine rağmen, her güllesiyle çarptığı perde duvarları ve burçları ezen ve üzerindikileri öldüren Urban veriyordu. Şehri savunanlar her gece, aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu şehir halkının da katılımıyla aralıksız çalışıp hasar gören tahkimatı onarıyordu.

12 Nisan'da Baltaoğlu filosundaki en büyük gemilerle Haliç'i kapatan zincire bir saldırı düzenledi; zincir, Grandük Notaras'ın komutasındaki bir yedek kuvvetin yardımıyla, Bizans ve İtalyan kalyonlarınca korunmaktaydı. Notaras ve adamları, Haliç'in

ağzında cereyan eden şiddetli bir çarpışmayla saldırganları püskürttü ve Baltaoğlu günün sonunda saldırıya son verip, filosunu tekrar Diplokionion'a çekmek zorunda kaldı.

Mehmed 18 Nisan gününün akşamı Mesoteikhion'a bir piyade saldırısı başlattı. Dört saatlik bir çarpışmadan sonra saldıranları püskürten savunmanın başında Guistiniani vardı; Barbaro'ya göre, Mehmed'in 200 kadar askeri öldürüldü, Hristiyanlar ise hiç kayıp vermedi.

İki gün sonra, Marmara Denizi'nde dört Hristiyan gemiden oluşan bir filotilla görüldü ve Mehmed, Baltaoğlu'na gemileri yakalamasını emretti. Sonuç alınmayan bir çarpışmadan sonra Hristiyan gemiler Türk kuvvetleri atlattı ve gecenin karınlığında Bizanslılar zinciri açıp gemileri Haliç'e aldı. Gemilerden biri tahıl yüklü bir Bizans kargo gemisiydi; diğer üçü ise asker, silah, cephane ve yiyecek taşıyan Ceneviz tekneleriydi. Bu duruma oldukça öfkelenen Mehmed cellatlarına Baltaoğlu'nun başını vurmalarını emretti. kaptanıderyanın subayları Mehmed'i Baltaoğlu'nu bağışlamaya ikna ettiler; ama Baltaoğlu'nun tüm rütbeleri ve malları elinden alındı, falakaya yatırıldıktan sonra bir başına bırakıldı ve kalan günlerini yoksulluk içinde geçirdi. Yerine Mehmed'in yakın çevresinden Hanza Bey getirildi.

Sonra Mehmed filosunu Haliç'e geçirmek için tasarladığı dâhice bir savaş hilesini harekete geçirdi. Kuşatmanın başlangıcında istihkâmcılarına Boğaziçi'nden tepeleri aşp Galata'nın arkasından Haliç'e inen bir yol yapmalarını emretmişti. 22 Nisan'da Mehmed'in istihkâmcıları yetmiş iki parça gemiyi bu yola döşenmiş yağlı kızaklar üzerinden öküzlerle çekip Çeşmeler Vadisi'nde (Kasımpaşa) Haliç kıyısına indirdi; burada daha önce depolanan toplar gemilere yüklendi.

Konstantinopolis'te şehri savunanlar, Türk savaş gemilerinin Haliç'e girişiyle şoke oldular; artık şehrin kuzey tarafı da saldırıya açıktı. Kritovulos'a göre, Türk filosunu Haliç'te gören Rumlar "bu imkânsız görüntü karşısında şaşkına döndüler, dehşete ve telaşa kapıldılar. Çaresizlik içinde ne yapacaklarını bilmediler."¹³

Konstantinopolis'teki Venedikli liderler, Haliç'teki Türk filosunu bir gece saldırısıyla ateşe vermeyi kararlaştırdılar. 28 Nisan günü sabahın erken vakitlerinde Giacomo Coco komutasındaki Venedik gemilerinden oluşan küçük bir filotilla, Haliç'in Konstantinopolis kıyısında zincirin iç tarafından bulunan Neorion Limanı'ndan çıkıp, Haliç'in kuzey kıyısında demirlemekte olan Türk filosunun üzerine yürüdü. Coco saldırıyı başlatmak üzereyken ateş açan

Türk filosu Coco'nun gemisini batırdı; gemi, içindekilerle birlikte suyun dibini boyladı.

Bir Venedik gemisi daha battı; mürettebattan bazıları yüzerek kıyıya çıkınca, yakalandılar ve Mehmed'in emriyle başları vuruldu. Şehri savunanlar, 260 Türk savaş esirinin boynunu vurarak misillemeye bulundu; her iki toplu idam da, Haliç'in karşı kıyılarında düşmanın gözü önünde gerçekleştirildi.

Mehmed, şehrin kuzey tarafına ateş açacak topları Galata'nın yukarısındaki tepelere yerleştirerek çemberi daha da daraltmıştı; şehir artık iki taraftan kuşatma altındaydı. Konstantinopolis'te erzak azalıyordu. Barbaro günlüğünün 1-2 Mayıs tarihli kısmının girişinde şöyle yazar: "Erzak, özellikle de ekmek, şarap ve yaşamak için gerekli diğer malzemelerin yokluğundan ötürü şehir büyük bir sıkıntı içindeydi."¹⁴

Venedikli *Balyos* Girolamo Minotto Ocak 1453'te Senato'ya bir mektup yazıp, Konstantinopolis'e derhal erzak gönderilmesini istemişti. Senato 19 Şubat tarihinde erzak gönderme talebini oylayıp kabul etti; fakat Amiral Alviso Longo komutasındaki yardım filosu ancak iki ay sonra Venedik'ten ayrılabilirdi. Longo'ya Bozcaada'ya kadar gidip 20 Mayıs'a kadar orada beklemesi emredildi; 20 Mayıs'ta Giacomo Loredan komutasındaki başka bir Venedik filotillasıyla buluşacak, ardından Konstantinopolis'e doğru yol alacaklardı. Loredan 7 Mayıs'a kadar Venedik'ten ayrılmadı, sonuçta ne onun ne de Longo'nun filotillası Konstantinopolis'e ulaştı; ne de Papa Nicolaus'un gönderdiği yardım konvoyu.

Gecikmeden endişe eden Konstantinopolis'teki Venedikliler 3 Mayıs gecesi hızlı bir guleti Haliç'ten çıkarıp, Venedik'ten gelecek yardım konvoyunu bulmaya ve komutanına acele etmesini söylemeye gönderdiler.

Bu arada Mehmed, Theodosios surlarına bir dizi piyade saldırısı düzenledi. İlki 7 Mayıs'ta, Barbaro'ya göre, "saat gecenin dördünde" başladı.¹⁵ Barbaro'nun 30 000 olarak tahmin ettiği bir kuvvet, surların Blakhernai Sarayı'na bitişik, Altıncı Tepe'nin yamacından Haliç'e inen kısmına saldırdı; üç saatlik bir çarpışmadan sonra savunmadakiler saldırıyı püskürttü.

Beş gün sonra Blakhernai bölgesine bir gece saldırısı daha oldu; Barbaro'nun aktardığı bilgiye göre, bu kez 50 000 kişi saldırdı, fakat Türk kuvvetleri yine püskürtüldü. Bunun üzerine Mehmed, Haliç'in kuzey kıyısının yukarısındaki tepeye yerleştirdiği topları St. Romanos Kapısı'nın dışında bulunan diğer topların yanına

getirtip yerleştirdi. Sonra Türk topçusu Mesoteikhion'u hiç ara vermeden bombalamaya başladı; surların büyük bir bölümü yıkıldı, şehir halkı gece boyunca çalışıp hasarı onardı.

16 Mayıs'ta Boğaziçi'ndeki ana Türk filosu Haliç'e inip bir saldırı gösterisi yaptı, ama büyük zincir tarafından durduruldu. Ertesi gün ve 21 Mayıs'ta da benzer bir gösteri yaptılar; her seferinde adeta saldırıyı duyururcasına davullar çalarak, borazanları öttürerek gelip, hiç ateş etmeden geri çekildiler.

Aynı zamanda Mehmed'in lağımçıları da tünel kazıp surların altında yol açmaya çalışıyorlardı. 16 Mayıs günü Blakhernai bölgesindeki Kaligari Kapısı'nın dışında bu tünellerden biri keşfedilince, Konstantinos karşı önlemler alma sorumluluğunu Grandük Notaras'a verdi.

Giustiniani'nin subaylarından biri, lağımıcılıkta deneyimli Johannes Grant, Notaras'la birlikte çalışmakla görevlendirildi ve ertesi hafta Kaligari Kapısı'nın dışında dört tünel daha buldular; hepsi inha edildi.

18 Mayıs'ta Mehmed'in istihkâmcıları, Mesoteikhion surlarının dışına büyük bir kuşatma kulesi ve hendeğin üzerine bir köprü yapmaya başladılar. Savunmadakiler geceleyin kuleyi havaya uçurdular, köprüyü de yıkıp hendeği yarı yarıya temizlediler. Türklerin sur boyunca başka yerlerde kuşatma kuleleri yapma girişimleri de aynı şekilde boşa çıkarıldı.

19 Mayıs'ta Mehmed'in istihkâmcıları şehrin hemen dışında, Haliç'in üzerinde bir dubalı köprü yapmaya başladılar. Dubalara top platformları bağlandı. Mehmed, Blakhernai bölgesinde hem kara hem deniz surlarını bombardımana tutmak üzere bu platformların üzerine top yerleştirdi.

23 Mayıs'ta Marmara Denizi'nde bir Venedik guleti fark edildi; şehre yaklaşınca, Türk savaş gemilerinden oluşan küçük bir filo guleti yakalamaya gönderildi. Venedik gemisi Türk gemilerini atlatıp Haliç'e ulaştı ve gecenin karanlığında açılan zincirden içeri alındı. Şehri savunanlar gelen gemiyi Hristiyan bir filonun öncüsü sandılar; ama kısa bir sonra, yirmi gün önce, şehre asker ve erzak getirecek Venedik filotillasıyla temas kurmak için Konstantinopolis'ten ayrılan geminin geldiğini fark ettiler. Kaptan, Konstantinos'a, Yunan takımadalarını araştırdığını, Venedik konvoyuna ait hiçbir işarete rastlamadığını, yakında geleceğine dair bir duyum da almadığını bildirdi. Konstantinos haberi duyunca tüm umudunu yitirdi; Barbaro'nun yazdığına göre, imparator cesur ve sadık davranıp şehre geri döndüğü için

kaptana ve tayfasına teşekkür ederken ağladı; şehrin tek umudunun artık İsa, Meryem ve Konstantinopolis'in kurucusu Aziz Büyük Konstantinos olduğunu söyledi.

Barbaro'ya göre, ertesi gün "Türkler top, tüfek ateşiyle ve sayısız ok atışıyla çılgınca saldırılarda bulundular."¹⁶ O gece bir ay tutulması oldu ve birçok kişi bunu kıyametin alameti saydı. Din adamları, şehir halkını Tanrı'nın Annesi'ne son bir niyazda bulunmaya yöneltti ve şehrin efsanevi koruyucusu Bakire Hodegetria'nın kutsal ikonasının arkasında yürüyüşe geçtiler. Ama bir gök gürültüsünden sonra şiddetli dolu ve bardaktan boşanırcasına yağmur yağınca, mecburen yürüyüşten vazgeçildi; sanki doğa güçleri bile, bin yıldan fazla bir süredir Hristiyanlığın kalesi olan ve "Tanrı'nın koruduğu" şehrin aleyhine bir tavır alıyordu.

Dukas'a göre, Mehmed Konstantinos'a bir anlaşma teklif eder ve imparator yıllık 100 000 altın haraç verirse, kuşatmayı kaldıracağına söz verir; başka bir olası seçenek de, Rumların şehri güven içinde terk etmesi ve taşınabilir mallarını yanlarında götürmeleriydi. Her neyse, görüşmelerden bir şey çıkmadı ve Mehmed bir sonraki hamleyi kararlaştırmak üzere divanını topladı. Sadrazam Halil Paşa, altı haftadır uğraşılmasına rağmen hiçbir ilerleme kaydedilmediği için kuşatmadan vazgeçilmesini istedi ve Mehmed'e, Hristiyan güçler Bizans'ın yardımına gelmeden önce geri çekilebilmek için Konstantinos'a uygun şartlar sunması tavsiyesinde bulundu.

Zağanos Paşa sadrazamın fikrini kabul etmedi ve Mehmed'e şehre hemen saldırmayı tavsiye etti ve bu fikrini kararlı bir şekilde savundu. Mehmed'in duymak istediği de buydu ve 27 Mayıs'ta Türk ordugâhına haberciler gönderip birkaç gün içinde şehre genel bir saldırı olacağını duyurdu. Başpiskopos Khios'lu Leonard'a göre, kuvvetle muhtemel Bizanslılardan rüşvet alan Halil Paşa Konstantinos'a bir haber gönderip Mehmed'in kararını bildirdi. İki üç gün daha direnmesini, "kendinden geçmiş bir gencin ahmaklıklarından korkmamasını" söyledi.¹⁷ 28 Mayıs günü şafak vakti Mehmed birliklerine mevzilerine geçip ertesi günkü saldırıya hazır olmalarını emretti ve surların önüne 2 000 kadar merdiven getirildi. Sonra Mehmed atına binip Diplokionion'a, yeni Kaptanıderya Hamza Bey'e emirlerini bildirmeye gitti. Filoyu Haliç'e indirmesini, birkaç gemiyi zincirin dışına konuşlandırırken, kalan gemilerle şehrin Marmara kıyısında bir kordon oluşturup, savunmadakilerin deniz surlarını korumak için kuvvet tahsis etmeye mecbur bırakılmasını buyurdu.

Mehmed at sırtında Haliç'e dönerken Galata'nın yukarı kapısının dışında durdu; *podesta* ve Cenevizlilerin Muhteşem Pera Cemaati dedikleri topluluğun diğer yetkilileriyle görüştü. Mehmed tarafsızlıklarını sürdürmelerini, Konstantinopolis'teki Rumlara yardım etmeye kalkışılırsa, bedelini ertesi gün canlarıyla ödeyeceklerini söyledi.

Mehmed, o günün sonrasında Theodosios surlarını baştan sona at sırtında gezdi, birliklerin mevzilerini kontrol etti, subaylarıyla konuştu. Sonra generallerini otağına çağırıp, görev yerlerini gözden geçirdi ve Kritovulos'a göre, ana saldırıyı kendisinin yöneteceğini ve kimin ne yaptığını göreceğini söyledi. Georgios Sprantzes'in eserinin devanını yazan Rum vakanüvis Melissourgos, Mehmed'in subaylarına ve askerlerine Konstantinopolis'i fethedince, şehri üç gün yağmalamalarının serbest olacağı sözü verdiğini söyler; yağma, zaten yerleşmiş bir Müslüman gelenektir.

Kritovulos'a göre, Mehmed komutanlarıyla toplantı yaptıktan sonra, topçular ve hassa ordusunun süvari ve piyadeleriyle fikir alışverişinde bulundu; ardından da ordugâhı dolaşıp tüm askerlerle moral verdi.

Bu arada, ruhbanlar ve şehir halkı ellerinde Bakire Hodegetra'nın ikonası ve tüm kiliselerden toplanan kutsal emanetlerle bir tören alayı oluşturup, ilahiler söyleyerek şehrin içinden geçip Theodosios surlarına doğru yeni bir yürüyüşe geçtiler. Dukas, şehir halkı kendilerini Türklerden kurtarması için İsa'ya ve Meryem'e yalvarırken tüm şehirde duyulan niyaz çığlıklarını yazar: "Ya Rabbi bizi azabından korusun, düşmanın elinden kurtar!"¹⁸

Tören bitince Konstantinos, Cenevizli ve Venedikli müttefik liderlerin yanı sıra, şehrin ileri gelenlerine ve subaylarına bir konuşma yaptı. Başpiskopos Khioslu Leonard, Konstantinos'un en çaresiz anında şehri savunanlara verdiği öğüdünü aktarır: "Son olarak, asker arkadaşlarım, her konuda üstlerinize itaat edin ve bugünün şanlı gününüz olduğunu bilin. Bir damla kanınız bile aksa, şehitlik tacını giyecek ve ebedi bir nama kavuşacaksınız."¹⁹

O gece sur boyunca görevde olmayan herkes Haghia Sophia'da toplanıp şehrin kurtuluşu için dua etmeye başladı. Georgios Sphrantzes'in ismiyle yazan Melissourgos'un anlattığına göre, Konstantinos Haghia Sophia'da dua ettikten sonra Blakhernai Sarayı'na geldi; orada "... herkesin kendisini bağışlamasını istedi. O saatte sarayda yükselen inilti ve gözyaşlarını kim tarif edebilir? Hiç kimse, taştan ve odundan yapılmış olsa dahi, gözyaşını tutamazdı."²⁰

Saraydan ayrıldıktan sonra Konstantinos ile Sphrantzes at binip Kaligaria Kapısı'na gittiler. Orada attan indiler; Sphrantzes aşağıda beklerken, Konstantinos kapının yanındaki burca çıkıp, son saldırıya hazırlanan Türk ordusunun uğursuz seslerini dinledi. Konstantinos geri dönünce atına binip Sphrantzes'e veda etti ve Mesoteikhion'un St. Romanos Kapısı'nın yanındaki bölümüne, Murus Bacchatureus'taki komuta mevzisine doğru yola koyuldu.

Türk istihkâm taburları gece boyunca çalışıp, Theodosios surlarının, ana saldırının yapılacağı Mesoteikhion bölümünün önündeki hendeği dolduruyorlardı. Mehmed, 29 Mayıs salı günü sabah saat iki civarında saldırıya başlama emri verdi. Nakkare ve zurna sesleri eşliğinde savaş naraları atan başıbozuklar ilk saldırıyı yaptı. Theodosios surlarının kulelerindeki gözcüler gürültüyü duyup alarm verdiler; şehirdeki tüm kilise çanları çalınıp halk uyarıldı. Bu arada başıbozuklar hendeği geçip dış surlara merdivenleri dayamışlardı; bazıları mazgallara çıktı, ama savunmadakiler tarafından etkisiz hale getirildiler. İki saatlik yoğun bir çarpışmadan sonra, aralıksız saldırılarıyla savunmadakileri hırpalayan başıbozuklar geri çekildi.

Bunun ardından Mehmed ikinci dalga saldırıyı başlattı; İshak Paşa ve Mahmud Paşa komutasındaki Anadolu piyadelerinin saldırısına, Türk topçusunun ağır bombardımanı eşlik etti. Şafak sökmeden bir saat önce, Urban'ın ateşlediği büyük bir top güllesi doğrudan Mesoteikhion'un dış suruna çarparak irice bir gedik açtı; bir kısım Türk piyade bu gedikten şehre girmeye çalıştı. Ama bizzat imparatorun yönettiği muhafızlar, içeri girmeye çalışanların etrafını sarıp onları etkisiz hale getirdiler. Bu, saldırının şiddetini kırdı ve İshak Paşa'yı piyadelerini geri çekmek zorunda bıraktı.

Bunu üzerine Mehmed yeniçerileri öne sürdü; yeniçerilerin başında hendeğe kadar gitti. Kritovulos'a göre, orada durup bağırarak yeniçerileri coşturdu: "Dostlar, şehir bizimdir! Bizimdir! Bizden kaçıyorlar! Surda kimse kalmadı! Biraz daha gayretle şehir alınır! Gevşemeyin, tüm gücünüzle gayret edin ve erkek olun, ben de yanınızdayım!"²¹

Savunmadakiler çaresizce savaşıp, yeniçerileri bir saat daha uzak tutabildiler. Fakat gün ağarınca 300 kadar yeniçeri, Urban'ın Konstantinos ile Giustiniani'nin komuta ettiği St. Romanos Kapısı'na yalın bir dış surda açtığı gedikten içeri girmeye çalıştı.

Giustiniani'nin ağır bir şekilde yaralanması muharebenin seyrini değiştirdi. Zira yeniçeriler o ana kadar iç surlara

sızamamışlardı. Bu olayın ardından, Giustiniani, Konstantinos kalmasını istemesine rağmen, limandaki bir Ceneviz gemisine taşındı. Yeniçeriler iç surları sızarken, Konstantinos onları durdurmak için büyük bir gayret gösteriyordu. Son görüldüğünde, Murus Bacchatureus'taki görev yerinde, sadık yoldaşı Ioannes Dalmata, akrabası Theophilos Palaiologos ve Toledolu Don Francisco'yla birlikte yiğitçe savaşıyordu.

Türk birlikleri iç surlardan geçip, Theodosios surlarındaki muhafızları öldürerek ya da etkisiz hale getirerek şehre yayılırken, Theodosios surlarının burçlarında ve Blakhernai Sarayı'nda ay yıldızlı Türk bayrağı dalgalanıyordu. Öğlen olmadan son direniş noktaları da temizlendi; hayatta kalan İtalyanların çoğu Venedik gemilerine kaçıp, Rumları kaderleriyle baş başa bıraktılar. Mehmed söz verdiği gibi, askerlerini serbest bırakıp şehri üç gün yağmalamalarına izin verdi. Rum ve İtalyan vakanüvisler Türk askerlerin köleleştirmedikleri insanları nasıl öldürdüklerini, Haghia Sophia'nun ve diğer kiliselerin kutsal emanetlerini ve hazinelerini alarak buraları nasıl soyduklarını, imparatorluk sarayını ve zenginlerin evlerini nasıl yağmaladıklarını yazarlar. Kritovulos, kuşatma sırasında ve sonrasında yaklaşık 4 000 kişinin öldürüldüğünü ve 50 000'den fazla kişinin, yani şehir nüfusunun neredeyse tamamının köleleştirildiğini söyler.

Mehmed, kendisine ait olan kamu binalarını yıkmamak koşuluyla askerlere şehri yağmalama izni vermişti. Ama o zamanın anlatımlarından anlaşıldığına göre, Türk kuvvetler yağma, köleleştirme, tecavüz ve katliamları sırasında şehre epey zarar verdiler. Kritovulos, Mehmed'in fethettiği şehre ilk girdiğinde gördüğü ölüm ve yıkıma gösterdiği tepkiyi yazar.

Ondan sonra sultan şehre girdi ve etrafını seyrederek şehrin büyüklüğünü, mevkiini, ihtişamını ve güzelliğini, kalabalık ahalisini, letafetini, kiliselerinin ve devlet binalarının paha biçilmez kıymetini gördü... Çok sayıda insanın öldürülmüş olduğunu, harap olan binaları, şehrin viran ve ıssız halini görünce merhamete geldi ve yağma ve yıkım karşısında az pişmanlık duymadı. "Nasıl bir şehri yağmaya ve yıkıma terk etmişiz" diye canı gönülden ah çekerken gözlerinden yaş aktı.²²

İstanbul, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti

Sultan II. Mehmed şehri aldığı gün, 29 Mayıs 1453 tarihinin ikinci vaktinde, bir zafer alayıyla Edirne Kapı'dan şehre girdi. Kapıdan geçerken, askerler onu Fatih ilan ettiler; kendisi daha sonra da bu adla anılacaktı. Türkler bu şehre Konstantiniye diyorlardı; ama fetihten sonra adı İstanbul oldu; İstanbul, “şehirde”, “şehre” anlamına gelen Rumca “eis tin polin” sözcüğünün bozulmuş şeklidir.

Edirne Kapı'daki bir tabela Fatih'in muzaffer girişini, XVII. yüzyıl Türk seyyahı Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde tasvir ettiği sahneyi kaydeder: “Koca Fatih örf-i izafetiyle ayağında gök rengi çizmesiyle katıra binip elinde Muhammed'in kılıcını kaldırıp ‘Koma gaziler! Huda'ya hamdolsun ki Fatih-i Konstantiniye oldunuz’ deyu pür-silah yetmiş seksen bin güzide asker ile Konstantin sarayına yürüdü.”¹

Mehmed, Mese ya da Orta Yol olarak bilinen, Altıncı Tepe'den eski Byzantion akropolünün bulunduğu Birinci Tepe'ye giden Roma yolundan şehre girdi. Yolu takip edip Haghia Sophia'ya, Büyük İlahi Bilgelik Kilisesi'ne [Great Church of the Divine Wisdom] geldi. Konstantinopolis halkı bir gece önce kiliseyi doldurmuş, asla gelmeyen ilahi kurtuluş için dua ediyorlardı; o sabah Türk askerler içeri girince, cemaatin bir bölümü öldürüldü, diğerleri de köleleştirildiler.

Mehmed binaya girince atından inip diz çöktü, tevazu göstererek yerden bir avuç toprak alıp sarığına döktü; zira Haghia Sophia'ya Hristiyan dünyada olduğu gibi, Müslüman dünyada da saygı duyulurdu. Kiliseyi inceledi ve derhal Ayasofya Camii Kebiri adıyla İslam ibadethanesine dönüştürülmesini emretti. Bunun için müezzinin ezan okuyacağı alşap bir minare dikilmesi,

içeride de mihrap ve minber gibi bazı tadilatların yapılması gerekiyordu. Gerekenler yapıldı ve Mehmed 1 Haziran 1453 Cuma günü, hocaları Akşemseddin ile Karaşemseddin'in eşliğinde ilk cuma namazını camide kıldı. Evliya Çelebi sahneyi şöyle tasvir eder:

Ertesi cuma gününde cümle Müslüman gaziler hazır olup, sallar okunup müezzinler "şüphesiz Allah ve melekleri peygamberi över" ayetini yanık sesle avaz edince, hemen Akşemseddin ve Karaşemseddin kalkıp Sultan Mehmed'in koltuğuna girip, Akşemseddin imamesini Fatih'in saadetli başına giydirip imamesi üzerine bir ablak turna teli sokup ve eline bir çıplak kılıç verip sağ tarafında Akşemseddin ve sol tarafında Karaşemseddin ta'zim ve tekrim ile Mehmed Han'ı minbere çıkarıp davudi yüksek ses ile "Elhamdülillahi Rabbi'l âlemin" deyince cümle Müslüman gazilere bir hal el verip bir nara ve göklere ulaşan bir feryad ettiler.²

Mehmed Ayasofya'yı ziyaret ettikten sonra, Birinci Tepe'nin Marmara yamacındaki Büyük Byzantion Sarayı'nun kalıntılarını inceledi. Asil harabelere çok üzüldü ve o an yanında olanlar, dudaklarından İranlı şair Sadi'nin şu beyitinin döküldüğünü duydu- lar: "Baykuş nevbet çalar Efrasiyab takında / Örumcek perdedardır Kayser'in sarayında."³

Mehmed, Konstantinos'a ne olduğunu öğrenmeye çalıştı; ama imparatorun cesedi bulunamadı ve ölüm şekliyle ilgili de çelişkili ifadeler mevcut. Konstantinos'un gömüldüğü yerle ilgili iki ayrı Rum efsanesi vardır; ama ikisi de fetihten çok sonraki dönemlere ait olup, doğruluğu kuşkuyla açıktır. Bir söylenceye göre, Vefa semtinde, Üçüncü Tepe'nin Haliç'e inen yamacında bulunan bir Rum kilisesinde yatmaktadır. Bu kilise hâlâ Rumların elindedir; Konstantinos'un orada bilinmeyen bir mezarda gömülü olduğuna inananlar var. Diğer söylenceye göre, Beşinci Tepe'nin aşagısında Haliç kıyısında, şimdi Gül Camii olarak bilinen eski Aziz Theodosia Kilisesi'nde gömülüdür. Caminin adı, fetih zamanı gerçekleştiği varsayılan bir olay ile ilişkilendirilir. Aziz Theodosia Yortusu 29 Mayıs'a, yani şehrin Türklerin eline geçtiği güne denk gelir. Kilise o gün güllerle süslenmişti ve kiliseye hücum eden Türk askerler karşılaştıkları manzara yüzünden, İslam ibadethanesine dönüştürürken kiliseye Gül Camii adını verirler. Caminin orta sahnının sağındaki ayakta eski bir mezar vardır ve bazıları Konstantinos'un orada gömülü olduğuna inanır.

Mehmed Ayasofya ve Büyük Saray'ı gördükten hemen sonra, Topkapı'nın dışındaki karargâhına döndü. Orada, şehrin fethinde ele geçirilen esirleri ve ganimeti bölüştürdü; önce kendi payını aldı. Grandük Notaras ve ailesi de Mehmed'in payına düştü. Kritovulos'a göre, "bunların arasında, bilgisi, zenginliği, erdemi ve siyasal gücüyle en yetenekli ve en soylu kişiler arasında yer alan Notaras da vardı. Sultan onu huzuruna kabul ederek taltif etti, yumuşak sözler söyledi, yalnızca ona değil, onunla birlikte olanların hepsine umut verdi."⁴

Mehmed Latin esirlere o kadar merhamet göstermedi; yeteri miktarda fidye ödemeyenleri öldürttü. Kendi imkânlarıyla kaçarak kurtulan Barbaro'ya göre, "Türkler tarafından esir alınan yirmi dokuz Venedikli soylu bir yıl içinde iki bin, bin ya da sekiz yüz duka fidye ödedikten sonra Venedik'e döndü."⁵ Bir oğlu ve yedi hemşerisiyle birlikte boynu vurulan Venedikli *Balyos* Girolamo Minotto da idam edilenler arasındaydı. Katalan Konsülü Péré Julia yarım düzine arkadaşıyla birlikte idam edildi. Başpiskopos Khioslu Leonard da esir alındı, fakat kim olduğu anlaşılamadı ve kısa süre içinde Galata'dan Cenevizli bir tüccarın onun adına ödediği fidye ile kurtulmayı başardı. Kardinal Kievli İsidoros kıyafetlerini çıkarıp bir dilenciye verdi ve onun paçavralarını alıp giydi. Dilenci yakalanıp idam edildi ve kellesi, kardinalin kellesi diye sergilenirken, İsidoros Galata'dan Cenevizli bir tüccar tarafından küçük bir fidye karşılığında kurtarıldı. Şehzade Orhan Rum bir keşiş kılığında kaçmaya çalıştı, ama bir esir tarafından ihbar edildi ve yakalanıp boynu vuruldu.

Kritovulos'a göre, Mehmed aslında "Notaras'ı şehrin yeniden iskânından sorumlu şehremini yapmayı düşündü". Ama Mehmed'in bazı vezirleri, grandüke ve hayatlarını bağışladığı diğer Rum soylulara güvenmemesi gerektiği konusunda onu uyardı. Fetihden beş gün sonra, Mehmed, grandükün sadakatini ölçmek için, Notaras'tan on iki yaşındaki oğlunu padişah hanesinde hizmet vermesini istedi. Notaras bu isteği kabul etmedi. Bunun üzerine Mehmed, Notaras'ın ve oğlunun boynunu vurdurttu. Sonraki dokuz gün boyunca önde gelen diğer Rumlar da idam edildi.

Georgios Sphrantzes şehrin düşüşünden sağ kurtuldu ve on sekiz ay esir tutulduktan sonra, fidye karşılığında karısıyla birlikte serbest bırakıldı ve Mistra'ya gitti; ama küçük oğlu ve kızı Mehmed'in ailesine alındı. Sphrantzes, oğlu İoannes'in Aralık 1453'te "çocuğun kendisini [Mehmed'i] öldürmeyi planladığı gerekçesiyle"⁶ Mehmed tarafından idam edildiğini ve Eylül 1455'te

de güzel kızı Tamara'nın, sultanın sarayında hastalıktan öldüğünü yazar.⁷

Bizans aristokrasisinin genç erkeklerinden bazıları kuşatmadan sonra hayatta kaldı ve Mehmed tarafından saraya alındı. Kritovulos, Mehmed "yüksek ailelerden meziyetlerine göre seçtiği bazı gençleri sürekli yanında bulunmakla ve kendisini korumakla, bazıları da içoğlanı olarak hizmet etmekle görevlendirdi" diye yazar.⁸ Bu esirler arasında, merhum İmparator XI. Konstantinos'un kardeşi Thomas Palaiologos'un, daha sonra Has Murad Paşa ve Mesih Paşa olarak anılacak iki oğlu da vardı. Has Murad, Mehmed'in özel bir gözdesi, belki de âşığıydı ve sonunda Rumeli beylerbeyi olarak atandı. Mesih de Mehmed'in hizmetinde üst seviyelere yükseldi; Fatih'in oğlu ve vârisi II. Bayezid'in hükümdarlığı döneminde üç kere sadrazamlık yaptı. Mehmed'in hizmetinde üst makamlara yükselen ve sadrazamlık yapan diğer Hristiyan dönmeler dört kişiydi: Zağanos Paşa, Mahmud Paşa, Rum Mehmed Paşa ve Gedik Ahmed Paşa.

Mehmed'in biyografisini kaleme alan Rum yazar İmrozlu Kritovulos, fetihten hemen sonra sultanla tanıştı. Memleketi olan adanın Mehmed'e barış içinde teslim olmasında önemli bir rol oynadı, Mehmed de onu İmroz valiliğine atadı. Kritovulos komuşu Limni ve Taşoz adalarının teslimini de organize eden kişiydi.

Birlik karşıtı tarafın lideri Georgios Skholaris, şehir düşerken Dördüncü Tepe'de bulunan Pantokrator Manastırı'ndaki hücrelerindeydi. Diğer keşişlerle birlikte esir alınmasını müteakip ünlü bir kilise adamı olduğunu anlayınca ona gerekli nezaketi gösteren asil bir Türk tarafından Edirne'ye getirildi. Skholaris'in esir alındığını öğrenen Mehmed de, yanına adam katıp, onu saygıyla karşılandığı İstanbul'a geri gönderdi.

Galata'daki Cenevizliler, Konstantinopolis'in düştüğü gün kapılarını Türk kuvvetlerine açmışlardı ve herhangi bir mücadele olmaksızın teslim oldukları için kasaba yağmalanmadı. Mehmed, Cenevizli *Podesta* Angelo Lomellino'ya ve Muhteşem Pera Cemaati'ne padişahın kanunlarına uydukları ve haraçlarını ödedikleri müddetçe işlerini düzenleme, evlerine ve işlerine bakma hakkı tanıyan, yenilerini yapmamak koşuluyla kiliselerini muhafaza etmelerine izin veren ve devşirmeden muaf tutan bir ferman bahşetti. Ferman, "hiçbir doğancı ya da kul gelip onların evlerinde misafir kalmayacak; kale sakinleri ve de esnaf her türlü angaryadan muaf olacak" da diyordu.⁹ Mehmed, Cenevizlileri Haliç'te zincirin bağlı olduğu Bizans kalesinin yanı sıra Galata surlarının

bir kısmını da yıkmaya mecbur etti. Ceneviz tahkimatının ana üssü olan Galata Kulesi yerinde durdu; ama Mehmed, kuleye yeniçerileri yerleştirdi ve burayı subaşının ve kadının karargâhı yaptı.

Lomellino 23 Haziran 1453'te kardeşine Konstantinopolis'in düşüşünü tasvir eden ve Sultan Mehmed'in imparatorluk tutukları konusundaki uyarılarıyla sonlandığı bir mektup yazdı. Mehmed'den bahsederken, "Özetle, Konstantinopolis'i aldıktan sonra o kadar küstahlaştı ki, kendisini tüm dünyanın sahibi gibi görüyor ve iki yıl geçmeden Roma'ya ulaşacağına yemin ediyor... Hristiyanlar hemen harekete geçmezlerse, şaşırılacak işler yapması olasıdır" diyor.¹⁰

Konstantinopolis'in düştüğü haberi, Batı'ya ilk kez 9 Haziran 1453'te, şehirden kaçan bir Girit gemisi Kandiye'ye demir atınca ulaştı. Orta Girit dağlarından bir keşiş, Angarathos Manastırı'ndaki kardeşlerine kara haberi getirdi; keşişlerden biri bunu arşive kaydetmiş. "Bundan daha kötü bir şey olmamıştır ve olmayacaktır" diyen keşiş,¹¹ bu adayı Türklerden kurtarınası için Tanrı'ya dua ettiğini yazıyor.

Haber 29 Haziran'da Korfu'dan gelen bir gemiyle de Venedik'e ulaştı ve ertesi gün Senato bir mektup yazıp, Papa V. Nicolaus'u "Konstantinopolis ve Pera şehirlerinin korkunç ve hazin düşüşünden" haberdar etti.¹² 8 Temmuz'da haberi alan papa, Konstantinopolis'in düşüşüne "Hristiyanlığın utancı" dedi.¹³ Haber bir papalık mektubuyla İngiltere'ye ulaştı; Oxford Üniversitesi Rektörü Thomas Gascoigne mektubu *Chronicles of London* isimli eserine kaydetti. Mektupta şöyle yazıyor: "İşte soylu Konstantinos'un şehrini Hristiyanlar kaybetti, Türklerin Mehmed adlı prensi kazandı."¹⁴ Gürcü bir vakanüvis şöyle demiş: "Türklerin Konstantinopolis'i aldığı gün, güneş karardı."¹⁵

Fetihten üç hafta sonra Mehmed İstanbul'dan ayrılıp Edirne'ye gitti. Tursun Bey'e göre, Mehmed Edirne'ye gitmek için yola çıkmadan evvel, "vezirlerine, âlimlerine ve kullarına bundan böyle tahtının İstanbul olacağını" duyurdu.¹⁶ Karıştıran Süleyman Bey'i de İstanbul valisi olarak atadı.

Kritovulos, Süleyman Bey'i "en güzel meziyetlere sahip, çok akıllı ve yararlı bir adam"¹⁷ olarak tarif eder ve Mehmed'in "onu her şeyle, özellikle şehrin yeniden iskânıyla görevlendirdiğini ve bu konuda çok gayretli olmasını tembihlediği"ni yazar.¹⁸

Mehmed o yılın yaz dönemini, fetihten önceki yıl genişletip süslediği Edirne Sarayı'nda geçirdi. Mehmed'in Edirne Sarayı'ndaki ilk işlerinden biri, tahta çıktığı günden bu yana altını

oymakta olan ve Bizanslılardan rüşvet aldığından kuşkulandığı Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'yla uğraşmak oldu. Başpiskopos Khioslu Leonard'a göre, Grandük Notaras idam edilmeden önce Mehmed'e, Halil'in "imparatora sık sık mektup gönderip, onu barış yapmaktan caydırdığını ve sağlam durmaya ikna etti"ğini söyledi.¹⁹ Bu Mehmed'i öfkелendirdi ve "Halil'in bağlanıp hapsedilmesini, tüm servetinin ve malının elinden alınmasını buyurdu; ondan sonra da Edirne'ye getirilip canının alınmasını emretti."²⁰ Mehmed, bu olayın ardından sadrazamlığa Zağanos Paşa'yı getirdi ve güçlü Çandarlı Ailesi'nin sadrazamlık tekeline son verdi.

1453 yazında peş peşe yabancı elçiler, Venedik, Ceneviz, Sırp, Arnavut, Rum, Mısır, İran, Karamanlı ve Rodos'tan St. Jean Şövalyelerinin elçileri Edirne Sarayı'nda Mehmed'i görmeye geldiler; hepsi de, hükümdarlığını kabul edenleri haraca bağlayan genç fatihle dostluk ilişkileri kurmaya çalışıyordu. Sırp Despotu Gjergj Brankoviç yıllık 12 000 duka; Mora despotları Demetrios ve Thomas Palaiologos 10 000; Khios'taki Ceneviz yönetimi 6 000; Midilli ve diğer Kuzey Ege adalarının Cenevizli efendisi 3 000; Trabzonlu Bizans İmparatoru IV. İoannes Komnenos 2 000 duka haraç ödeyecekti. St. Jean Şövalyeleri, ancak papanın izniyle bir ödeme yapabileceklerini söyleyerek haraç vermeyi kabul etmediler. Mehmed de fazla ısrar etmedi; zira Mehmed'in deniz kuvvetleri, Rodos'a iradesini kabul ettirecek kadar güçlü değildi.

Mehmed Edirne'den İstanbul'a dönünce, ilk iş olarak şehrin yeniden iskânını temin etmeye koyuldu. Kritovulos'a göre, "Memleketin her tarafına bir padişah buyruğu gönderip, yalnızca Hristiyan değil, kendi halkından ve Yahudilerden de olabildiğince çok kişinin şehre naklini istedi... Anadolu'nun ve Asya'nın her tarafından, her milletten, ama daha ziyade Hristiyanlardan insan toplayarak, onları mümkün olduğu kadar dikkatli ve hızlı bir şekilde İstanbul'a nakletti".²¹

Mehmed ganimetten kendi payına düşen Rum esirleri de şehre yerleştirdi. Kritovulos, Mehmed'in bu insanlara "şehrin limanının kıyısında" ev ve arazi verdiğini ve onları "bir müddet için vergiden muaf tuttu"ğunu yazar.²² Mehmed, "Rum esirlerin en az altı akçe yevmiye ile çalıştırılmalarını da buyurdu" diyor;²³ bu miktar, bir yeniçerinin yevmiyesiyle aşağı yukarı aynıydı. Kritovulos şöyle devam eder: "Bu, sultan adına yerinde bir tedbirdi; zira esirler ancak bu şekilde geçimlerini sağlayabilir ve biriktirdikleri parayı sahiplerine vererek kendilerini azat ettirebilirlerdi. Dahası, azat olunca da şehirde oturabilirlerdi."²⁴

Şehre yeni yerleşen gayrimüslimler mensubu oldukları dine göre birer “millet” olarak gruplandırıldı. Buna göre, Rum milletinin başında Ortodoks patrik, Ermeni milletinin başında Gregoryen patrik ve Yahudi milletinin başında da Hahambaşı vardı. Her milletin başındakine verilen yetki yalnızca dini konularla sınırlı değildi, kadıların baktığı ceza davaları haricindeki pek çok hukuki sorununu da kapsıyordu. Mehmed’in kurduğu millet sistemi, Osmanlı İmparatorluğu’nun çok etnisiteli karakterinin çekirdeğini oluşturdu ve Osmanlı İmparatorluğu’nun sonuna kadar sürdürüldü.

Fetihten sonraki ilk Ermeni patrik Havakim’di ve patrikhane-si Yedinci Tepe’de bulunan Baldire Peribleptos Kilisesi’nde-ydi. İlk hahambaşı Moses Kapsali’ydi ve karargâhu Beşinci Tepe’nin aşağısında, Haliç kıyısında, Bizans zamanının da en önemli Yahudi muhiti olan Balat’taydı.

Fetih sırasında Konstantinopolis Rum Ortodoks patrikliği makamı boştu; zira kuşatmadan önce bu görevi yürüten son Patrik III. Gregorios Mammias Ağustos 1451’de şehri terk edip Roma’ya kaçmıştı ve bir daha da dönmedi.

Bu yüzden Mehmed, Rum milletinin başına yeni bir patrik seçmeye karar verdi; Melissourgos’un yazdığı gibi: “Geleneklere ve usulüne göre bir patrik seçilmesi için buyruk çıkardı... Hazır bulunan yüksek rütbeli din adanları, birkaç kilise mensubu ve ahali âlim Georgios Skholaris’i Gennadios adıyla patrik seçti.”²⁵

Gennadios 6 Ocak 1454’te Karadeniz Ereğlisi metropoliti tarafından takdis edilerek göreve başladı. Mehmed, Gennadios’u törenden önce bir yemeğe davet etti ve kendisine gümüş bir asa ile has alurdan bir binek atı hediye etti. Dördüncü Tepe’de yeni patrikhane olarak tahsis edilen Havariyyun Kilisesi’ndeki ilk ayine giden kafi-lede de Gennadios’a bizzat eşlik etti. Sonra Gennadios için, ona “hiç kimse sataşmasın; taciz edilmeden, vergi vermeden ve hasımsız, emrindeki piskoposlarla birlikte her zaman vergiden muaf tutulsun” güvencesi veren bir ferman çıkardı.²⁶

Gennadios, Havariyyun Kilisesi’nin patrikhaneye uygun bir yer olmadığını gördü ve Mehmed’den, Beşinci Tepe’deki Bakire Pammakaristos Kilisesi’ne taşınma izni aldı. Mehmed, Pammakaristos’u üç kez ziyaret edip Gennadios’la görüştü; bir tercüman aracılığıyla yaptıkları sohbetlerde, Hristiyan teoloji konularını görüştüler. Gennadios, Mehmed’in şahsına mahsus olmak kaydıyla, Hristiyan teolojeye ilişkin görüşlerinin bir özetini yazdı ve Türkçeye çevirtti.

Gennadios’la olan ilişkisi, Mehmed’in Hristiyan inançlarına

eğilimli olduğu söylentilerine yol açtı. Mehmed, belki de annesinden ötürü, Hristiyanlığa hep ilgi duymuştu; annesi muhtemelen II. Murad'ın haremine girişinin ardından Müslüman olan bir Rum'du. Mehmed'in gözde karısı, II. Bayezid'in annesi Gülbahar da muhtemelen Rum'du ve söylendiğine göre İslan'a da döremedi.

Galata'da yaşayan İtalyan Teodoro Spandugnino, Mehmed'in Hristiyan kutsal emanetlere tapınmaktan hoşlandığını ve önünde her zaman yanar halde mum bulundurduğunu iddia eder. Mehmed'in Hristiyanlık cazibesine ilişkin bir başka öyküyü de, 1438-58 yıllarını Türklerin elinde esir olarak geçiren Mühlenbach'lı Birader George anlatır. *Treatise on the customs, conditions and inequity of the Turks* adlı eserinde yazdığı gibi: "Pera'da yaşayan Fransiken biraderler bana [Mehmed'in] kiliselerine geldiğini, korunun arasına oturup ayinlere ve Komünyon'a katıldığını anlattılar. Merakını gidermek için, ona kutsanmanuş bir ayin ekmeği vermişler; ne de olsa domuzun önüne inci atılmaz."²⁷

Mehmed'in esasen dini bütün biri olmayışı, onun Hristiyanlığa olan ilgisinin de yüzeysel olduğu izlenimi yaratıyordu. İslam'ın biçimsel kurallarını da, devlet başkanı olmasının gerektirdiği kadar yerine getiriyordu. Osmanlı hizmetinde çalışan İtalyan esir Giovanni-Maria Angiolello, Şehzade Bayezid'in, babası için, "otriterdi ve Hazreti Muhammed'e inanmazdı" dediğini yazar.²⁸

Osmanlılar, İranlı Şiilerin heterodoks öğretisi olarak mahkûm ettikleri inancın karşıtı olarak ortodoks Müslüman'dı. Mehmed, Edirne'de ilk padişahlığı sırasında, korumaya çalıştığı İranlı derişin kazıkta yakılmasından sonra Şii inançlara bir eğilim göstermişti. Mehmed İran edebiyatına, özellikle mutasavvıfların şiirlerine büyük bir muhabbet besliyordu. Bu da onun heterodoksluğunun bir delili sayıldı; zira eski bir Osmanlı sözü "Kim ki okur Farisi gider dinin yarısı" der.

Mehmed'in zamanında Osmanlı'nın saray âdetleri basitti, zaman içinde gelişip padişahın etrafını kuşatan ayrıntılı törenlerden ve gösterişten yoksundu. Mühlenbach'lı Birader George'un gözlemlediği gibi:

Hükümdarı gördüm; peşinde yalnızca iki delikanlıyla sarayından çok uzaktaki camiye gidiyordu. Hamama da aynı şekilde giderken gördüm. Camiden sarayına dönerken kimse peşine takılmaya, yanına yaklaşmaya ya da ülkemizde olduğu gibi "Yaşasın Kral!" tezahüratı yapmaya cesaret edemezdi. Sultanı camide namaz kılararken gördüm. Ne bir koltukta ne bir tahtta oturdu, diğer insanlar gibi yere

serili halının üzerinde yerini aldı. Etrafı türlü süslerle donatılmamıştı. Sultanın kıyafetinde ya da atında, onun diğer insanlardan farklı olduğunu belli eden bir işaret yoktu. Onu annesinin cenaze töreninde izledim; bana padişah olduğu söylenmeseydi onu tanımazdım. İzin almadan yanına yaklaşmak ya da ona eşlik etmek kesinlikle yasaktır. Hoşsohbet olduğunu defalarca işittim. Kararlarında olgun ve hoşgörülüdür. Sadaka verirken cömerttir ve her işinde hayırseverdir.²⁹

Mehmed 1453 yazında, Theodosios surlarının ve kuşatma sırasında hasar gören diğer tahkimatın onarılması için buyruklar çıkarıp yeni başkentinin imarını başlattı. Hem Byzantion'un Büyük Sarayı, hem Blakhernai Sarayı harap halde olduğu için, Mehmed Kritovulos'un "şehrin en güzel yeri"³⁰ diye tarif ettiği Üçüncü Tepe'de yeni bir sarayın inşaatını başlattı. Mehmed, birkaç yıl sonra Birinci Tepe'de Topkapı Sarayı olarak bildiğimiz yeni bir saray daha inşa edince, ilki Eski Saray diye anılır oldu.

Kritovulos, Eski Saray'dan bahsederken, Mehmed'in aynı zamanda şehrin güneybatı köşesinde bulunan ve Yedikule olarak bilinen anıtın, "Yaldızlı Kapı"sının yakınına müstahkem bir kale yapılmasını enrettiğini de belirtir.³¹ Sonra Kritovulos, vakayinamesinin 1456 yılına ait bölümünün başında, Eski Saray ile Yedikule'nin bitirilmesinden sultanın duyduğu memnuniyeti ve yeni inşaat projelerini, en başta da Kapalıçarşı inşaatını başlatmasını anlatır.

Mehmed, fetihten beş yıl sonra, Haliç'in yukarı tarafında, şehir surlarının dışına büyük bir cami külliyesi inşa ettirdi. Cami, Hazreti Muhammed'in sahabesi ve sancaktarı Eyyub Ensari'ye ithaf edildi. Eyyub'un, 674-78 yılları arasında yapılan Arapların ilk Konstantinopolis kuşatmasının önderlerinden biri olduğu söylenir; rivayete göre, kuşatma sırasında öldürüldü ve Konstantinopolis surlarının dışına gömüldü. Mehmed, 1453'teki kuşatma sırasında, Eyyub'un mezarının bulunması için bir araştırma başlattı ve mezarın yeri Şeyhülislam Akşemseddin tarafından mucizevi bir şekilde bulundu. Evliya Çelebi inanılmaz öyküyü anlatır:

Fatih Sultan Mehmed Han Gazi İstanbul'u kuşattıktan sonra, yetmiş yedi büyük veli ile yedi gün boyunca Ebu Eyyub'un kabrini aradılar. Sonunda Akşemseddin Hazretleri "Müjde olsun beyim, Resulullah'ın alemdarı olan Ebu Eyyub-ı Ensari bu yerde gömülüdür" diye sık bir ormanın içine girdi. Bir seccade üzerinde iki rekât namaz kıldı, selamdan sonra bir secde daha etti ve sanki uykuya dalıp kaldı. Bazı kimseler

“Efendi Eyyub’un kabrini bulamadığı için utancından uykuya vardı” diye nice ayıplayıcı sözler söyledi. Bir saat sonra Akşemseddin Hazretleri seccadenen başını kaldırdı. Mübarek gözleri kan dolu tasa dönmüş, suratı ter içinde kalmıştı. Hemen Fatih’e hitap ederek, “hikmet-i Huda seccademizi ta Ebu Eyyub kabri üzere döşemişiz, hemen şu mahalli kazsınlar” deyince, Şemseddin dervişlerinden üç kişi, Fatih ve Akşemseddin seccadenin altını kazdılar. Üç arşın kazdıklarında bir yeşil somaki dört köşe taş çıktı. O taş üzerinde kufi hat ile “Hazra kabru Ebu Eyyub-ı Ensari” [Bu mezar Ebu Eyyub-ı Ensari’nindir] diye yazılmış. O an o mermir taşı kaldırdılar. Bunca seneden beri Eyyub’un vücudu safran ile boyanmış kefen içinde taptaze bulundu. Mübarek sağ ellerinde bir tunç mühür vardı. Bu yeşil renkli taşı yine eski yerine koydular. Sonra taşı değiştirdiler, kazdıkları toprakla küçük bir tümsek yaptılar ve bütün ordunun duaları eşliğinde türbenin temelini attılar. Bugün burada bulunan nur dolu türbe, cami, medrese, han, hamam, aşevi, çarşı ve pazar, bunların tümü Fatih tarafından inşa ettirildi; halefleri de buranın görkemini artıracak ilaveler yaptılar, öyle ki Eyyub’un türbesi artık bir cennet bahçesine benziyordu.³²

Kritovulos’a göre, ertesi yıl Sultan Mehmed “gücü yeten herkesin şehrin içinde gösterişli binalar yapmaları... için bir buyruk” çıkardı.³³ Kritovulos anlatmaya devam eder: Mehmed “hanlar, hamamlar, çarşılar, çok sayıda ve çok güzel dükkânlar ve ibadethaneler yapılmasını, hiçbir masraftan kaçınmadan bu tür başka binalarla şehrin süslenip güzelleştirilmesini de buyurdu.”³⁴

Mehmed de fethin onuncu yılında, Dördüncü Tepe’de bir yer seçip, Fatih Camii olarak bilinen muazzam bir külliye inşaatını başlatarak buna öncülük etti. Eski Havariyyun Kilisesi o alanda büyük bir yer kaplıyordu; Mehmed yeni yapılacak caminin külliyesine yer açmak maksadıyla bu kiliseyi yıktırdı. Kritovulos, Mehmed’in Birinci Tepe’de yeni bir saray yapılması için emir verdiğini de belirtir. Bu yeni yapı Topkapı Sarayı olarak anılacaktır.

Kritovulos’ın aktardığına göre, Mehmed ayanlarına “gemileri ve bu gemilere ait teçhizatı muhafaza etmek için çok sayıda ve yeterli donanımaya sahip korunaklı yapılar inşa etmelerini; silah, top ve sair malzemeleri depolamak için de sağlam ve büyük cephanelikler yapmalarını” emretti.³⁵ Tersane olarak bilinen donanmaya ait cephaneliklerden biri Haliç kıyısındaydı; Tophane olarak anılan cephanelik ise Boğaz’daydı; her ikisi de Galata surlarının hemen dışına bina edilmişti.

Mehmed’in birçok veziri de İstanbul’da cami külliyesi yaptırdı.

Bunların ilki Mahmud Paşa Camii'dir. Bu cami külliyesi, fetihten üç yıl sonra sadrazam olarak Zağanos Paşa'nın yerini alan Mahmud Paşa tarafından, 1462 yılında İkinci Tepe'de inşa edildi. Kritovulos, herkesin üzerinde mutabık olduğu gibi, Fatih'in sadrazamlarının en büyüğü, Osmanlı İmparatorluğu'nda da bu göreve gelmiş en iyi sadrazam olan Mahmud Paşa'dan övgüyle söz eder. "Bu adamın öyle güzel bir yaradılışı vardı ki, bilgelikte, yiğitlikte, erdemde ve diğer iyi nitelikler bakımından yalnızca çağdaşlarını değil, kendisinden öncekileri de gölgede bırakıyordu. Başarılarının da gösterdiği gibi, ... herkesten daha iyi karakterde bir adamdı."³⁶

Mehmed'in ve vezirlerinin yaptırdığı camiler ve diğer yapılar, Bizans İmparatorluğu'nun başkenti Rum Konstantinopolis'ten Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti Türk İstanbul'a geçişin ilk evresinin işaretiydi. Bu değişim, en eskisi 1420, sonuncusu da 1480 tarihli olan ünlü Buondelmonti Haritaları'ndan gözlemlenebilir. Esasında şehir bu iki haritada da aynı görünür; ama ikincisinde Rumeli Hisarı ve Yedikule, Fatih ve Mahmud Paşa camileri, Eski Saray ile Topkapı Sarayı, Kapalıçarşı, Haliç kıyısındaki Tersane ile Boğaz'daki Tophane, hatta Bizans Konstantinopolis'ten Osmanlı İstanbul'a geçişi simgeleyen Ayasofya Camii Kebiri'nin minaresi görülebilir.

Avrupa dehşet içinde

Konstantinopolis'in düştüğü haberi Batı Avrupa'ya ulaşınca büyük bir şaşkınlık oldu ve Mehmed'in Sicilya ve İtalya'ya saldırmak için büyük bir ordu ve donanma toplamakta olduğu söylendi. Konstantinopolis'in düşüşünün ardından Kardinal Bessarion'un Venedik *doc'una* gönderdiği mektup, Türk saldırısının Avrupa'da yarattığı dehşet duygusunu yakalar: "O gelişkin şehir... Doğu'nun ihtişamı ve şanı... tüm iyi şeylerin sığınağı... en insanlık dışı barbarlar tarafından... en vahşi canavarlar tarafından... ele geçirildi, soyuldu, yıkıldı ve yağmalandı... Bu acımasız barbarların şiddetli saldırıları durdurulmazsa, diğer ülkeler bir yana, İtalya büyük bir tehlike altındadır."¹

Kutsal Roma İmparatoru III. Friedrich haberi duyunca gözünden yaşlar boşandı ve dua edip düşünmek için hemen odasına kapandı. Danışmanı ve müstakbel Papa II. Pius, Piskopos Aeneas Silvio Piccolomini, onu doğrudan harekete geçip Türklere karşı kutsal bir savaş başlatmaya ikna etti. Aeneas 12 Temmuz 1453'te aynı amaçla Papa V. Nicolaus'a bir mektup yazıp, Büyük Türk'ün yarattığı korkunç tehlikeye işaret etti ve bir Haçlı Seferi çağrısında bulunmasını istedi:

Konstantinopolis'in düştüğüne dair korkunç haberi aldık, keşke yalan olsaydı... Artık, Hristiyan dünyanın iki ışığından birinin söndüğünü görüyoruz. Doğu imparatorluğunun tahtının devrildiğini, Yunanistan dediğimiz ihtişamın bozulduğunu seyrediyoruz... Muhammed aramızda hüküm sürmeye başladı. Türk başımıza bela oluyor. Karadeniz bize kapanıyor, Don ulaşılmaz oldu. Ulahlar artık Türk'e itaat etmek zorundalar. Tüm bunların ardından kılıcı

*Venedik Cumhuriyeti'nin seçimle işbaşına gelen başkanına verilen unvan. (ç.n.)

Macarlara ve Almanlara ulaşacak. Bu arada biz öldürücü bir karışıklık yaşıyoruz... Dindaşları Hristiyanlarla barış ya da ateşkes yapsınlar ve güçlerini birleştirip, kurtuluşun düşmanlarına karşı silaha salsınlar.²

Papa, Haçlı Seferi çağrısında bulunan, Mehmed'i "İblis'in oğlu, cehennem azabı ve ölüm"³ diye mahkûm eden bir buyruk çıkardı. Ama Hristiyan hükümdarlar arasındaki uyumsuzluk hareket geçmelerine mâni oldu ve Papa Nicolaus'un 24 Mart 1455'teki ölümü en azından o an için Haçlı Seferi'nden vazgeçilmesine neden oldu.

Katalan Alfonso Borgia 20 Nisan 1455 tarihinde Papa V. Nicolaus'un yerini aldı ve Papa III. Calixtus olarak anılmaya başladı. Calixtus, taç giyme töreninin arifesinde, Bohemya ve Macaristan Kralı László Postumus'a bir mektup yazıp, "Hristiyan adının en iğrenç düşmanlarını yalnızca yakın zamanda işgal ettikleri Konstantinopolis şehrinden değil, Avrupa sınırlarından da defetmek" için Türklere karşı bir Haçlı Seferi çağrısında bulundu, "hatta kendi kanını dökmeye" kararlı olduğunu ilan etti.⁴ Macar liderler 21 Temmuz'da Buda'dan papaya yazdıkları yanıtta şöyle dediler: "Gerçekten de acınacak durumda olan Hristiyanların, papa cenaplarının korumasına çok ihtiyacı var."⁵

Venedik Cumhuriyeti, Osmanlılarla en doğrudan ilişkisi olan Hristiyan devletti, çünkü Türklerin tehdidi altındaki Ege'de, Yunanistan'da ve Arnavutluk'taki topraklarının yanı sıra, İstanbul'da da ticari imtiyazları vardı. Temmuz 1453'te Senato, Yunanistan anakarası ile Negroponte [Eğriboz] arasındaki dar boğazda kontrol ettikleri Khalkis'i tahkim etmeye karar verdi. Venedik donanması, Konstantinopolis'in yardımına gelemeyen Giacomo Loredan'ın komutasında Ege'de görevinin başında kaldı ve temmuz ayının sonunda on yedi hafif Türk kadirgasını ele geçirdi. Senato bundan dolayı Loredan'ı kutladı ve ertesi ay, filosuna elli yeni kadirga inşa edilmesi için fon ayrılmasını oylayıp kabul etti.

Senato, 17 Temmuz 1453'de, Bartolomeo Marcello'yu, Venedik'in II. Murad'la 10 Eylül 1451'de imzaladığı antlaşmanın yenilenmesini Mehmed'le görüşmek üzere elçi olarak İstanbul'a gönderdi. Görüşmeler sürerken, 9 Nisan 1454'te Lodi Barış Antlaşması Venedik ile Milano arasındaki savaşa son verdi. İtalyan savaşının muazzam yükünden kurtulan Senato Mehmed'le daha iyi pazarlık yapabildi ve Marcello 18 Nisan tarihinde Mehmed'le bir anlaşmaya

vardı. 1451 paktının koşullarını yeniden onaylayan bu antlaşma Venediklilerin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki mülklerini ve ticaretini koruyor, onlara İstanbul ve diğer Türk limanlarına serbest giriş hakkı tanıyordu; ayrıca bu antlaşma ile Mehmed, Venediklilere "tıpkı babamın zamanında olduğu gibi, karada ve denizde güvende olacaksınız" şeklinde bir söz veriyordu.⁶ Antlaşmanın başka bir maddesi de, Venediklilere İstanbul'da bir *balıyos*'un yönetiminde ticari bir koloniye sahip olma hakkı veriyordu ve Marcello bu göreve atandı.

Venedikli elçilerden biri, Giacomo de'Languschi, ayrıntılı bir Mehmed tasviri yapar:

Hükümdar, Büyük Türk Mehmed Bey, yirmi altı yaşında bir gençtir, biçimlidir ve ortalamanın oldukça üstünde bir endamı vardır. Silah kullanmada ustadır. Görünüşü saygıdan çok korku uyandırır. Nadiren güler, yargılarında ihtiyatlıdır ve kendisine büyük bir cömertlik bahşedilmiştir. Tüm işlerinde büyük bir azını ve her koşulda yiğitlik gösterir. Büyük İskender'in şanına ulaşmak ister ve her gün Roma'nın ve diğer milletlerin tarihlerini okutturur... Dünya coğrafyası ve savaş sanatı kadar şevkle ve zevkle incelediği bir konu yoktur; hükmetme arzusuyla yanar, ama üstlendiği işi araştırırken basiretlidir. Hristiyanların uğraşmak zorunda oldukları adam böyle biridir.⁷

Languschi, Mehmed'in, Büyük İskender gibi Batılı hükümdarların doğuya doğru fetih yürüyüşünü tersine çevirerek tüm dünyayı kendi hâkimiyeti altına alma arzusunda olduğundan söz eder.

Sürekli tetikte olan bir adamdır, yorgunluğa, sıcağa ve soğuğa, açlığa ve susuzluğa dayanabilir, Hristiyanların yıkımını acımasızca kafasına takmıştır ve hiç kimseden korkmaz. Caesar'ın ve Hannibal'in yanında hiçbir şey olduğunu... ve İskender'in daha küçük bir kuvvetle Asya'ya girdiğini... söylüyor. Artık zamanın değiştiğini ve bir zamanlar Batı'nın Doğu'ya karşı yürüdüğü gibi, şimdi de kendisinin Doğu'dan Batı'ya yürüyeceğini söylüyor; artık dünyada tek imparatorluk, herkes için tek inanç ve tek krallık olmalı. Böyle bir birlik için Konstantinopolis dışında bir yer yoktur ve bu şehrin yardımıyla Hristiyanları kendi tebaası haline getirebilir. Şehvete düşkün bir adam değildir, sürekli ayıktır, ramazan ayında sarhoşluk lafı duymak istemez. Hiçbir hazzın ya da zevkin esiri olmaz, yalnızca şan aşkının kölesidir.⁸

Mehmed, İstanbul'u başkenti olarak tesis settikten sonra, 1454 senesinin bahar aylarında Sırbistan'a bir sefer düzenledi; amacı,

babasının 1444 Edirne Antlaşması'yla Despot Gjorgj Brankoviç'e iade etmiş olduğu toprakları geri almaktı.

Mehmed ile İshak Paşa iki Sırp kalesini ele geçirdiler; ama János Hunyadi bir Macar ordusuyla ortaya çıkınca, fetihlerden vazgeçmek zorunda kaldılar. Mehmed ertesi yıl Sırbistan'a bir sefer daha düzenledi; bu kez altın ve gümüş madenleriyle ünlü Novo Brdo [Novaberde] kasabasını ele geçirdi. Türkler tarafından esir alınanlar arasında, Yeniçeri Ocağı'na kaydedilen ve daha sonra, Novo Brdo'nun alınmasını da içeren anılarını yazan Konstantin Mihailoviç adlı genç bir Sırp da vardı.

En önemli ve saygın kişilerin tümünün başının vurulmasını buyurdu [Mehmed]. Geri kalanların şehre bırakılmalarını emretti. Mallarına gelince, bir şeylerine zarar verilmedi. Oğlanların sayısı 320, kadınların 74'tü. Kadınları dinsizler [Türkler] arasında bölüştürdü; ama oğlanları kendisi alıp yeniçerilere kattı ve denizin ötesindeki Anadolu'ya gönderdi. Ben de iki kardeşimle birlikte bu şehre alındım.⁹

XVII. yüzyıl vakanüvisi Mustafa Ali'nin yazdığına göre, Mehmed, 1454'te seferden dönerken "gecelelerini güzel gözlü, peri gibi köle kızlarla sefahat âlemleri içinde, gündüzlerini ise meleklerle benzeyen içoğlanlarıyla içki içerek geçirdi. Mehmed dışarıdan bakıldığında her ne kadar kendini sefahate vermiş gibi görünse de, aslında ülkedeki kullarını rahatlatmak için çalışıyor, adalet aşkıyla yanıp tutuşuyordu."¹⁰

Mehmed, 1454-55 yıllarında Hamza Bey komutasında Ege'ye gönderdiği donanmasıyla; Nisyros [İncirli], Kalymnos [Kelemez, Kilimli], Kos [İstanköy] ve Khios [Sakız] adalarına saldırdı. Sakız Adası'nda bir Türk kadirgasının batırılması üzerine Hamza Bey'i görevden aldı ve yerine Yunus Bey'i getirdi. Yunus Bey, Kasım 1455'te, Küçük Asya'nın Ege kıyısında, İzmir'in kuzeyinde bulunan Ceneviz kolonisi Nea Phokaia'yı [Yeni Foça] ele geçirdi. Altı hafta sonra başka bir Türk kuvveti, Yeni Foça'nın hemen güneyindeki Ceneviz kolonisi Palaeo Phokaia'yı [Eski Foça] aldı. Bu fetihler ile birlikte Cenevizlilerin her iki Foça'da tesis ettikleri kârlı şap ocaklarının kontrolü Mehmed'e geçti; Cenevizliler Küçük Asya'nın Ege kıyısındaki bu iki önemli ticaret kolonilerini ebediyen kaybettiler.

Bu iki liman ve şap ocağı, Enez (Aenos) Limanı'nın yanı sıra Semadirek ve İmroz adaları ile Midilli'nin Cenevizli efendisi II. Dorino Gattilusio'nun mülküydü. Mehmed, 1456 yılının başında bizzat komuta ettiği bir yeniçeri kuvvetiyle Enez'in

üzerine yürüdü ve Enez karşı koymadan teslim oldu; diğer taraftan Yunus Bey de İmroz ve Semadirek adalarını ele geçirdi, Dorino Gattilusio'yu esir aldı. Gattilusio tüm mallarını Mehmed'e vermek zorunda kaldı; karşılığında kendisine Makedonya'da küçük bir tımar verildi. Bu olayın ardından Mehmed, Kritovulos'u memleketi İmroz'un Osmanlı valisi olarak atadı.

Mehmed 1455-56 kışını, Venedik'le barış yaptıktan sonra Avrupa'daki en büyük düşmanı olarak gördüğü Sırbistan ve Macaristan'a karşı büyük bir seferin hazırlıklarıyla geçirdi. Bu seferdeki büyük hedefi, Tuna ile Sava'nın birleştiği yerde bulunan büyük kale şehir Belgrad'dı; zira Belgrad'ın alınması, Macaristan'ın başkenti Buda'nın yolunu açacaktı. Mehmed'in planı, filosunu Tuna'dan göndermek ve Belgrad kuşatması başlayınca ordu ile donanmayı birleştirmektir.

Bu arada Papa Calixtus, selefinin Türklere karşı bir Haçlı Seferi çağrısını yenilemiş ve "tüm Hristiyan prens ve halklar"ın kutsal savaş için yola çıkış tarihi olarak 1 Mart 1456'yı belirlemişti. 6 Şubat 1456'da Buda'da büyük bir meclis toplandı; Kral László'nun da hazır bulunduğu toplantıda, Fransisken keşiş Fra Giovanni da Capistrano, papanın Haçlı Seferi çağrısını sundu. 6 Nisan'da meclis nihayet Türklere karşı harekete geçmeye karar verdi; ama ertesi gün bir haberci, Mehmed'in ordusunun kuzeyde Tuna'ya doğru yürümekte olduğu haberini getirdi.

Macarlar tarafından gerçek liderleri sayılmasına rağmen esasen 1452 senesinden bu yana Kral László Postumus'un naibi olan János Hunyadi, 14 Temmuz 1456'da Türk topçusunun müthiş bir bombardımanı ile başlayan Belgrad savunmasına komuta etti. Mehmed, bir hafta sonra, savunma hatlarına sızan yeniçerilere şehre girmelerini emretti, ama şehre sızan bu kuvvetler savunmadakiler tarafından fiilen etkisiz hale getirildiler. Fra Capistrano 2 000 kişilik bir kuvvetle şehirden çıkıp civardaki Türklere saldırdı; Mehmed'in de bir mızrakla sol baldırından yaralandığı beş saatlik şiddetli bir çarpışmadan sonra Türkler hezimete uğratıldı. Mehmed ertesi gün kuşatmayı kaldırdı, kuvvetlerini telaşla geri çekerken toplarından vazgeçip Edirne'ye doğru uzun dönüş yürüyüşüne başladı.

Belgrad'daki Hristiyan zaferin haberi 6 Ağustos günü Roma'ya ulaştı; Büyük Türk'ün nihayet dengini bulduğu sözü tüm Hristiyan dünyaya yayılırken, Batı Avrupa'nın her tarafında yankılanan bir kutlamanın da kıvılcımını çaktı. Fakat kuşatmanın iki kahramanı çok geçmeden öldü; Hunyadi 11 Ağustos'ta vebaya

yenik düştü, Fra Capistrano ise 23 Ekim'de, söylendiğine göre, bitkinlikten öldü.

Bu arada, 1456 yılının başında Bayezid Osman adlı sekiz yaşında bir çocuk Giovanni Torcello isimli bir İtalyan tarafından İstanbul'dan Vatikan'a getirilince, Roma'da Osmanlı tahtının yeni bir talibi ortaya çıktı. Torcello, 1448'de doğan çocuğun Sultan II. Murad'ın oğlu, dolayısıyla Mehmed'in üvey kardeşi olduğunu iddia etti. Mehmed padişah olunca, çocuk Küçük Ahmed gibi öldürülmesin diye Edirne Sarayı'ndan gizlice kaçırıldı, sonra İstanbul'a getirildi ve Torcello tarafından büyütüldü; ya da Torcello öyle söylüyordu. Konstantinopolis alındıktan sonra Torcello ve çocuk köle olarak satıldı ve sonunda, "Bayezid Osman"ın gerçekten II. Murad'ın oğlu olduğuna ikna olan Papa Calixtus tarafından kurtarıldılar. Çocuk 8 Mart 1456'da Roma'da vaftiz edildi, Calixtus Ottomanus adını aldı ve onu Türklere karşı Haçlı Seferi'nde Osmanlı tahtının talibi olarak kullanmayı düşünen papanın gözetiminde kaldı.

Mehmed, Belgrad'dan çekildikten sonraki yılı Edirne Sarayı'nda geçirdi; yarasını iyileştirdi, sarsılan ordusunu toparladı. Ertesi bahar imparatorluğun her tarafına ve dış memleketlere ulaklar gönderip, oğulları Bayezid ile Mustafa'nın sünnet edileceğini duyurdu; davet edilen misafirler arasında Venedik *Doc*'u Francesco Foskari de vardı, ama *doc* üzüntülerini bildirdi.

Sünnet düğününü Türk vakanüvis Aşıkpaşazade tasvir eder; yazdığına göre, Tunca Nehri'ndeki bir adanın üzerinde bulunan Edirne Sarayı'ndaki düğün dört gün sürdü. Ada, imparatorluğun her yerinden ve dışarıdan sultanın buyruğuyla gelen asilzadelerin otağlarıyla kaplandı. Mehmed, ortada kurulu otağı hümayununda, tahtında oturdu; iki yanında dört saygın din adamı vardı. İlk gün Kuran okundu, hazır bulunan ulema yorumlarda bulundu; sonra saray şairlerinin bu vesile ile yazdıkları şiirler okundu. Ulema ve şairler parayla ve hilatle* ödüllendirildi; sonra herkes zengin bir ziyafet sofrasına oturdu. Ertesi gün Edirne'nin yoksulları çılgınca eğlendi; sonraki gün savaş oyunları, at ve ok atma yarışlarıyla birlikte, imparatorluk asilzadelerine ve onur misafirlerine ziyafet verildi. Son gün ekâbirler sultana hediyeler sundu; sonra sultan şehrin yoksullarının arasına avuç dolusu para savurdu. Şenlik boyunca Mehmed'in keyfi yerindeydi; halinde, bir yıldan kısa bir süre önce hayatının en kötü yenilgisini yaşadığına dair hiçbir iz yoktu.

* Hilat: Hükümdarlar ve vezirler tarafından birine saygı ve mükafat yerine giydirilen kaftan. (ç.n.)

Bu arada Papa Calixtus, Kardinal Ludovico Trevisian komutasında on altı kadırgadan oluşan bir filo oluşturmuştu; filo, 6 Ağustos 1456'da Ege'ye gitmek üzere Napoli'den demir aldı. Papa, Ludovico'ya gönderdiği bir mektupta, Konstantinopolis'in geri alınmasına, Kutsal Diyar'ın kurtarılmasına, hatta İslam'ın ortadan kaldırılmasına vesile olacak bir seferin ilk adımı olacağına dair abartılı umudunu ifade etti. Ludovico, Kuzey Ege'deki Limni, Semadirek ve Taşoz adalarını ele geçirip, buralara papa birliklerini yerleştirdi; Ağustos 1457'de Midilli açıklarında bir Osmanlı filosunu yendi, yirmi beş Türk teknesini ele geçirdi. Fakat zaferleri bu kadarla kalacaktı, zira tüm bunlar Ludovico'nun aldığı adaları geri almak için hemen harekete geçen Sultan Mehmed'in gazabını kışkırtmaktan başka hiçbir şey yaramadı.

Belgrad'daki utanç verici yenilgiye rağmen, Mehmed'in kuvvetleri fetih yürüyüşüne devam etti ve 1456 yazında, Tursun Bey'in oğlu Ömer Bey komutasında bir Osmanlı ordusu, 1385'ten beri Floransalı Acciajuoli Hanedanı'nun elinde olan Atina'yı kuşattı. Ömer Bey'in kuvvetleri aşağı şehri işgal etti; savunmadakiler Akropolis'e çekildiler ve Haziran 1458'de teslim olana kadar orada tutundular.

Mehmed'in kendisi de 1458 baharında Peloponnesos'a büyük bir sefere çıktı; bahanesi, merhum İmparator Konstantinos'un yaşayan iki kardeşinin, Mora despotları Demetrios ile Thomas'ın vermeleri gereken haracı üç yıl geciktirmiş olmalarıydı. Thomas, Mehmed'i yatıştırmak için, ödemesi gereken haracın bir kısmını ödedi; Mehmed parayı aldı ve istilasına devam edip, 15 Mayıs 1458'de Korinthos Geçidi'ni geçti. Bir kuvveti Korinthos Kalesi'ni kuşatmak için geride bırakarak, Peloponnesos'un iç kesimine yürüdü. Sphrantzes'e göre, "Sultan Peloponnesos'un iç bölgelerini istila etti ve tüm yerler zarar gördü. Bazı yerler, özellikle Akova, Aitos ve Pentakhoría yerle bir edildi, bu bölgelerde yaşayan ahalî köleleştirildi."¹¹

Mehmed bu olayın ardından Korinthos'a döndü; kaleyi savununlar 2 Ağustos günü Mehmed'e teslim oldu. Hemen ardından, Kuzey Peloponnesos'taki Patras ve diğer yerleri sultana teslim eden Thomas Palaiologos'la bir barış antlaşması yapıldı ve alınan yerlerin valiliği Ömer Bey'e verildi. Eve dönüş yolunda da, iki ay önce Ömer Bey'e teslim olan Atina'yı görme fırsatı buldu. Kritovulos, Mehmed'in, hakkında kitaplar okuduğu ünlü şehri görünce duyduğu coşkuyu tasvir eder.

Şehri gördü ve hayretler içinde kaldı, takdir etti, özellikle de Akropolis'i. Akıllı bir adam, büyük bir kral ve bir Helen hayranı olduğu için harabelerin ve kalıntıların eski hallerini zihinde canlandırdı ve geçmişteki hallerini tahmin etti. Bir memnuniyet hissiyle şehrin atalarına duyduğu hürmeti fark etti ve onları birçok şekilde ödüllendirdi. Ondan istedikleri her şeyi aldılar.¹²

Mehmed Atina'ya girince, Kaiseriani Manastırı rahibi şehrin anahtarlarını ona teslim etti. Mehmed de, rahibi ve keşişlerini cizyeden muaf tutup, manastıra da senede yalnızca bir altın para vergi salarak karşılık verdi. O sırada eski şehrin harabeleri etrafına kümelenmiş küçük bir kâsaba olan Atina'da halkın, *gerousia* denilen bir ihtiyar heyetiyle kendi içişlerini yönetmesine izin verildi; Ömer Bey ve halefleri de, Akropolis'e anıtsal giriş yolu Propylaia'da, Acciajuoli ailesinin terk ettiği sarayda oturdu. Mehmed, Roma agorasında, hâlâ yerinde duran küçük bir cami de yaptırdı: Fatih Camii.

Mehmed dönüş yolculuğunda, Khalkis'i ziyaret etmek için durdu; Venedikli *Balyos* Paolo Barbarigo'ya yapacağı ziyareti önceden bildirmişti. Tahkimatlı Khalkis kasabası, Eğriboz Adası'nın anakaraya 40 metre yaklaşan ucundaydı; her gün düzinelerce kez yön değiştiren gelgit akıntısının oluşturduğu Euripos Boğazı, adayı anakaradan ayırıyordu. İki kolu deniz boyunca uzanan ve bir kolu da karada olan surlar, bir üçgen şeklinde kasabanın etrafını sarıyordu; karadaki surlar 6 metre derinliğinde 30 metre genişliğinde bir hendekle korunmaktaydı. Ana kapı yarımadanın ucundaydı; boğaz bir köprüyle geçilmekteydi ve ana kapının açılır kapanır bir köprüyle bağlı olduğu anakaraya yakın ucunda büyük bir kule vardı.

Kritovulos'a göre, Mehmed Khalkis'i görünce, Eğriboz Adası'nda dar boğazdaki Khalkis Kalesi'ni incelemek için durdu: "Plana uygun ilerleyerek, Eğriboz'da Khalkis'in karşısına geldi. Orada Euripos'un akıntılarını, met ve cezirlerini, adarun kendine özgü konumunu, durumunu ve mükemmelliğini, yalnızca çok dar bir boğazla anakaraya bağlandığını gördü."¹³

Daha sonra, Mehmed, 1 000 atının eşliğinde köprüye geldi; *Balyos* Barbarigo, Venedik kalesinin kapısında korkuya kapılan kasaba halkıyla birlikte sultanı karşılamak için bekliyordu. Mehmed atını kasabanın içine sürdü, imparatorluğunu Ege'de genişletirken uğraşmak zorunda kalacağı Yunanistan'ın doğu kıyısındaki en güçlü Venedik kalesini yakından inceledi.

Bu arada, Mehmed Balkanlar'daki dominyonlarını yakından izliyordu; Macaristan ve Sırbistan'daki haneden değişiklikleri tüm bölgeyi istikrarsızlaştırmıştı.

László Postumus, on sekizinci doğum gününe kısa bir süre kala, Kasım 1457'de öldü ve yerine Bohemya kralı olarak Jiri z Podebrad, Macaristan kralı olarak da eski naip János Hunyadi'nin oğlu Corvin Matyas geçti.

Sırbistan Despotu yaşlı Gjorgj Branković 2 Mayıs 1457'de öldü; Branković'in kızı ve II. Murad'ın dul karısı Mara, babasının yerine geçen Lazar'dan korktuğu için kaçıp Mehmed'e sığındılar. Sonra 20 Ocak 1458'de Laza da öldü ve dul karısı Helena, kör kardeşi Stephen ve merhum despotun büyük voyvodası Mikhail Angelović bir naiplik oluşturdular. Naiplerin siyasal amaçları farklıydı; Helena ile Stephen Macaristan'dan yanayken, Mehmed'in sadrazanını Mahmud Paşa'nın kardeşi Mikhail Osmanlı yanlısıydı. Mikhail ve taraftarları Sırpların başkenti Smenderevo'da [Semendire] bir isyan başlattı; fakat Helena'ya yenilen Mikhail yakalanıp esir olarak Macarlara teslim edildi.

Bütün bunlar, Mehmed'in, kendisi Peloponnesos'ta seferdeyken, 1458 baharında Mahmud Paşa komutasında Sırbistan'a bir sefer düzenlemesine yol açtı. Mahmud aşağı Semendire kasabasını kontrolü altına almasına rağmen kaleyi ele geçiremedi; bunun üzerine kuşatmayı kaldırıp, Macar müstahkem mevki Trnav'ın yanı sıra Sırbistan'da başka yerlere saldırdı. Ardından, Peloponnesos'taki seferden sonra birlikleriyle Üsküp'e [Skopje] gelen Mehmed'le buluşmak için yola çıktı. Mehmed Üsküp'te ordusunu terhis etmeyi planlamıştı; ama Mahmud Paşa, Mehmed'e, Macarların bir saldırı hazırlığında olduğunu, bu nedenle adamlarını silah altında tutması gerektiğini salık verdi. Sonra bir Macar birliğinin Tahtalı'da bir Osmanlı kalesine saldırdığı haberi geldi; saldıran birlik, kaleyi savunan Türkler tarafından hezimete uğratılmıştı. Bu olayı müteakip Mehmed ordusunu terhis etti ve kendisi de kışı sarayında geçirmek üzere Edirne'ye döndü.

Mehmed, ertesi bahar, Semendire'yi almak üzere Sırbistan'a bir sefer düzenledi. Semendire 20 Haziran 1459'da mücadele etmeden teslim oldu. Semendire'nin düşüşü, Kuzey Sırbistan'daki tüm küçük kalelerin de teslim olmalarına yol açtı. 1459 yılının sonuna gelindiğinde Sırbistan'ın tamamı, 200 000 kadar Sırp esirle birlikte Mehmed'in kontrolü altındaydı ve böylece dört yüzyıldan fazla sürecek bir Osmanlı işgali başlamış oldu.

1459 yılının Ocak ayında Peloponnesos'ta Thomas ve Demetrios

Palaiologos arasında bir iç savaş çıktı; Türk kuvvetlerin, papalık askerlerinin ve Arnavut haydutların karıştığı bir mücadele patlak verdi. Mehmed her ne kadar başlangıçta bu savaşı yerel kumandanlarına bıraktıysa da, Mayıs 1460'ta kuvvetlerini Edirne'de toplayıp, Peloponnesos'a götürdü. Sphrantzes'e göre, Mehmed, "doğrudan Despot Lord Demetrios'un bulunduğu... Mistra'ya yürüdü. Demetrios'un sultana teslim olmaktan başka bir seçeneği yoktu; [Mehmed] Mistra'ya el koydu ve Demetrios'u hapsetti."¹⁴ Sonra Monemvasia [Menekşe] ve Koroni, Methoni ve Nauplion'daki [Anabolu, Mora Yenişeluri] Venedik kaleleri hariç, Peloponnesos'un kalan kısmını fethetti.

Sphrantzes'e göre, Mehmed Gardiki'deki Bizans kalesinin fethinden sonra, aralarında kadın ve çocukların bulunduğu, burada ikamet eden 6 000 kadar insanı katletti; diğer yerlerdeki Yunanlıların mücadelesiz teslim olmalarına yol açan zalimce bir olay...

Tüm bunların ardından, Despot Thomas Palaiologos, Veneçliklilerin kontrolündeki Korfu'ya kaçtı. Sonra Roma'ya gitti; Patras metropoliten katedralinde korunan Aziz Andreas'ın başını da beraberinde götürdü. Havarinin başını, 12 Nisan 1462'de Papa Pius'a takdim etti; o da bu emaneti St. Peter Bazilikası'na koydu. Thomas geri kalan ömrünü Roma'da papanın misafiri olarak geçirdi ve karısının ölümünden üç yıl sonra, 12 Mayıs 1465'te öldü. İki oğlundan biri, Andreas, 1502'de Roma'da yoksulluk içinde öldü; İslam'a dönmüş olma ihtimali olan diğer oğlu Manuel ise İstanbul'a taşındı. Kızlarından Helena, Sırp Despot Lazar'la evlendi; diğer kızı Zoe ise Rusya'da Grandük III. İvan Vasiliyeviç'le evlendi ve adını Sophia olarak değiştirdi. Rus imparatorluk soyu Prenses Sophia üzerinden Bizans imparatorlarıyla bir bağ iddiasında bulundu; öyle ki, 1492'de Metropolit Zosinus, Moskova prensine "tüm Rusya'nın hükümdarı ve otokrati, yeni Konstantinopolis Moskova şehrinin yeni Çarı Konstantin" dedi. Sophia'nın oğlu Çar III. Basil namıyla tahta çıkınca, keşiş Philotheus onu tek gerçek imparator diye selamladı: "Hristiyan imparatorluklar düştü, yerlerinde yalnızca bizim hükümdarınız duruyor... İki Roma çöktü, ama üçüncüsü duruyor ve dördüncüsü olmayacak. Siz dünyadaki tek Hristiyan hükümdar, tüm inançlı Hristiyanların efendisisiniz."¹⁵

Mehmed, Peloponnesos'ın fethinden sonra, Demetrios Palaiologos ve karısı ile kızını kendisiyle birlikte Edirne'ye getirdi. Ona Enez'de bir yer bağışladı ve Demetrios orada ailesiyle birlikte on yıl rahat bir yaşam sürdü. Ardından Edirne'de bir manastıra

çekildi ve 1470'te orada öldü, aynı yıl karısı ve kızı da bu dünyadan göçtü.

Mehmed seferde olmadığı zamanlarda, zamanını Edirne Sarayı ile İstanbul'un Üçüncü Tepesinde inşa etmekte olduğu saray arasında bölüştürdü. İstanbul'da daha sonra Eski Saray olarak anılacak olan yeni saray 1458'de tamamlandı ve bu tarihten sonra, padişahın ana ikametgâhı olarak Edirne Sarayı'nın yerini aldı. Mehmed'in cariyelerinden biri, Çiçek olarak bilinen bir kız, 2 Aralık 1459'da Eski Saray'da Cem'i, Osmanlı Hanedanı soyundan İstanbul'da doğan ilk erkeği doğurdu. O sırada Mehmed'in iki büyük oğlu sancakbeyi olarak hizmet etmeye gönderilmişti; Bayezid Amasya'da, Mustafa önce Manisa'da, sonra Konya'da ikamet etmeye başlamıştı.

Bu arada Papa III. Calixtus Ağustos 1458'in erken dönemlerinde Roma'da ölmüştü. Yerine, 3 Eylül'de Papa II. Pius olarak kutsanan Kardinal Aeneas Sylvius Piccolomini geçti. Taç giydikten hemen sonra, Türklere karşı bir Haçlı Seferi örgütlemek için 1 Haziran 1459'da Mantua'da bir Hristiyan güçler kongresi toplayacağını duyurdu. Kongreden sonra imparator III. Friedrich ve diğer Alman prensler Haçlı Seferi'ne 32 000 piyade ve 10 000 süvari ile katkıda bulunmayı kabul ettiler. Pius, 14 Ocak 1460'ta Türklere karşı üç yıllık bir Haçlı Seferi ilan etti, Hristiyan orduda savaşan ya da ölenleri destekleyen herkese tüm günahlarını bağışlama vaadinde bulundu ve sağlığı izin verirse kendisinin de sefere katılacağına söz verdi.

Bu arada Osmanlılar Avrupa'nın yanı sıra Anadolu'da da ilerliyordu. Son Peloponnesos fethinden önce Mehmed, sadrazamı Mahmud Paşa'yı, Ceneviz'in Anadolu'nun Karadeniz kıyısındaki başlıca ticaret kolonisi Amasra liman şehrine karşı bir sefere gönderdi. Cenevizliler 1459 sonbaharında mücadele etmeden teslim oldu. Bu olayın ardından nüfusun üçte ikisi köle olarak İstanbul'a nakledildi.

Sonra, 1461 baharında, Mehmed, Trabzon Bizans İmparatorluğu'na karşı bir sefer başlattı; Karadeniz'den Kâsım Paşa komutasında 300 parça gemiden oluşan bir filo gönderirken, kendisi de Mahmud Paşa'yla birlikte, topçu ve levazım birlikleri dışında tahminen 80 000 piyade ve 60 000 süvariden oluşan bir orduyla karadan yola çıktı. Ordu ile donanma, o sırada İsfendiyar Beyi İsmail'in elinde olan Sinop liman şehrinde buluştu; İsfendiyar, şehri mücadele etmeden Mehmed'e teslim etti.

Bu arada, 1458'de Trabzon imparatoru olarak kardeşi IV. İoannes'in yerine geçen David Komnenos, Doğu Anadolu'nun büyük bir

bölümünü kontrol eden güçlü Türkmen aşireti Akkoyunluların reisi Uzun Hasan'la Osmanlı-karşıtı bir ittifak kurmuştu. Uzun Hasan'ın annesi Sara Hatun, Suriyeli bir Hristiyan olarak dünyaya geldi; baba tarafından ninesi Trabzonlu bir Bizans prensesiydi. Venedikli bir seyyah onun hakkında şöyle yazmış: "O sırada ondan daha güzel bir kadının yeryüzünde bulunmadığını herkes biliyordu."¹⁶

Uzun Hasan, Sara Hatun'u elçi olarak Mehmed'e gönderdi; Erzincan'da mola verdiği bir vakit Mehmed'le görüşen Sara Hatun, Uzun Hasan ile Mehmed arasında bir barış antlaşması yaptı ve Pontus Dağları'nı aşmanın zorluklarına işaret edip, "Evladım, Trabzon için niye bu kadar zahmete giriyorsun" diyerek sultanı seferden vazgeçirmeye çalıştı.¹⁷

Ama Mehmed dik kafalıydı ve Trabzon'a doğru yürüyüşüne devam etti. Konstantin Mihailoviç yolun zorluklarını şöyle tasvir eder:

Birincisi mesafeden ötürü, ikincisi halkın tacizinden ötürü, üçüncüsü açlıktan, dördüncüsü yüksek ve büyük dağlardan ötürü ve üstelik ıslak ve çalılık yerler yüzünden bin bir zorlukla Trabzon'a yürüdük, yalnızca ordu değil, sultanın kendisi de bu sıkıntıları paylaşıyordu. Ayrıca her gün yağmur yağdı; öyle ki yollardaki çamur atların karnına kadar çıkıyordu.¹⁸

Sultanın 100 at arabasından oluşan levazım katarı Trabzon'un yukarısındaki dağları geçerken çamura saplandı. Mehmed malzemeyi, bu tür acil durumlar için yanında getirdiği 800 deveye yükletti. Fakat içinde 60 000 altın para olan sandıkları taşıyan deve tökezledi ve dağdan aşağı yuvarlandı, paralar dağın yamacına saçıldı. Mihailoviç'e göre, kabile paralar toplanana kadar bekledi: "İmparator o gün orada kalıp dinlendi ve yeniçerilere aralarında paylaşımları için 50 000 altın verdi."¹⁹

Mehmed'in ordusu Trabzon'a ulaştığı sırada Kâsım Paşa komutasındaki filo, Mehmed'e karşı hâlâ direnen son Bizans hükümdarı İmparator David Komnenos'un savunduğu şehri kuşatmaya başlanıyordu. Mamud Paşa, Mehmed'den David'e bir mesaj gönderip, teslim koşullarını kendisine ilettili. Dukas'a göre, Mehmed David'i uyardı: "Teklifime kulak asmazsan şehri yok edeceğim, bilmiş ol. Şehrin surlarını yerle bir edip, bütün sakinlerini öldürüne kadar buradan ayrılmam."²⁰

David koşulları kabul etti ve Mehmed 15 Ağustos 1561'de, VIII. Mikhail Palaiologos'un Konstantinopolis'i Latinlerden geri aldığı

günden tam 200 yıl sonra Trabzon'u aldı. David Komnenos'un ailesi ve taşınabilir mallarıyla birlikte Edirne'ye gitmesine izin verildi; Mehmed, kendisine Trakya'da bir yer de tahsis etti. David, yaklaşık iki yıl boyunca orada rahat bir yaşam sürdü; ta ki Mehmed, 26 Mart 1463'te onu ve ailesinin erkek üyelerini tutuklatırıp İstanbul'daki Yedikule'de, 1 Kasım 1463'te altı oğlu ve bir yeğeniyle birlikte idam ettirene kadar. Mehmed, David'in karısı Helena'yı, küçük oğulları Georgios'u ve kızları Anna'yı bağışladı. İmparatoriçe Helena altı oğlunu gömdükten kısa bir süre sonra bu dünyadan göç etti. O zaman henüz üç yaşında olan Georgios Türk bir aileye verildi ve Müslüman olarak büyütüldü; büyüyünce Gürcistan'a kaçtı ve Hristiyanlığa geri döndü; onun da tarih sahnesinden silinmesiyle birlikte Komnenosların erkek soyu tükenniş oldu. Anna art arda iki Osmanlı paşasıyla evlendi, Müslüman oldu ve ikinci kocasının ölümünden sonra, kalan günlerini İstanbul'da, Mehmed'in haremünde bitirdi.

Bu şekilde Anadolu'nun Karadeniz kıyısının tamamını topraklarına katan Mehmed, Byzantion'un Trabzon'daki son köznü de söndürmüş oldu. Bizans ölmüştü ve Bizans'ın Avrupa'da ve Asya'da, Akdeniz'den Karadeniz'e kadar uzanan dominyonları, kendisine "iki kıtaran sultanı ve iki denizin hakanı"²¹ diyebilen Fatih Mehmed'in hâkinüyeti altındaydı.

Venedik'le savaş

Trabzon'un düştüğü haberi 1461 sonbaharının başında Roma'ya ulaştı ve Papa II. Pius'u Türkleri durdurmak için yapılabilecekleri düşünmeye sevk etti. Mart 1462'de küçük bir kardinaller grubuyla yaptığı toplantıda söylediği gibi, Mantua Kongresi'nde Haçlı Seferi ilan etmesinden bu yana hiçbir şey yapamamıştı: "Haçın düşmanlarına karşı hiçbir şey yapmadık, bu ortada. Ama suskunluğumuzun nedeni aymazlık değil, bir tür çaresizliktir. İrade var, güç yok..."¹

O arada Pius *Epistola ad Mahumetan* (Mehmed'e Mektup) başlıklı olağandışı bir belge yazıyordu. Bu belgenin içeriği yüzyıllardır bilinmesine rağmen, özgün metin yakın zamanda keşfedilmiştir.

İstanbul'a gönderilmediği neredeyse kesin olan bu mektupta, Pius, İsa'nın öğretileri papaya düşmanını sevmesini emrettiği için, kendisinin de ondan nefret etmediği konusunda Mehmed'e güvence verir ve ona, Hıristiyan dünyayla sürekli savaşın Türkleri felakete götüreceğini, şayet Batı Avrupa'da topraklarını genişletmek istiyorsa, yapması gereken tek şeyin vaftiz olup Hıristiyanlığa dönmek olduğunu söyler.

Bir kere bunu yaptın mı, yeryüzünde ünü seni aşan ya da gücü sana eşit hiçbir prens olmayacak. Seni Yunanlıların ve Doğu'nun imparatoru yaparız ve şimdi zorla aldığın, haksız yere elinde tuttuğun şeyler senin hakkın olur. Bütün Hıristiyanlar sana saygı duyar, anlaşmazlıklarında seni hakem yapar. Tüm mazlumlar ortak hamileri olarak sana sığınır; yeryüzünün bütün ülkelerinden insanlar yüzlerini sana döner. İnsanlar sana rızalarıyla boyun eğer, senin hükümlerine uyar ve sana vergi verirler. Zorbaları ezmek, iyiyi desteklemek ve kötüyle savaşmak sana kalır. Doğru yolda gidersen, Roma Kilisesi yoluna çıkmayacaktır.²

Mehmed, Trabzon'un fethinden sonra, 6 Ekim 1461'de İstanbul'a döndü ve hemen ardından da Edirne'ye gidip, kışı Edirne Sarayı'nda geçirdi. 1462 baharında yeni bir sefere çıkmaya hazırlandı; bu kez neden, Eflâk'ta patlak veren bir ayaklanmaydı.

Eflâk, Voyvoda II. Vlad Dracul yönetiminde bir Osmanlı vassalıydı; Dracul adı "Ejder" ya da "Şeytan" demektir. Voyvoda'nın iki oğlu vardı; Osmanlı sarayında rehin tutulan Vlad ve Radu. Voyvoda 1456'da ölünce, Mehmed, büyük olan Vlad'ı Eflâk'a gönderip III. Vlad olarak babasının yerine geçirdi; Radu ise İstanbul'da rehin kaldı. Vlad 1459'a kadar Osmanlılara haraç ödedi; ama ertesi yıl Macaristan Kralı Matyas Corvin'le bir ittifak kurdu. Mehmed, o sırada Tuna vilayetlerini yöneten baş doğancısı Hamza Bey'in yönetiminde bir heyeti meseleyi halletmeye gönderdi. Vlad, Hamza Bey ve kafilesini kazığa oturttu ve ardından da ordusunu kışın ortasında donan Tuna'dan geçirip, Nikopolis'in [Niğbolu] güneyindeki Osmanlı toprağına saldırdı. Türkler bu olaydan sonra onu Tepeş ya da Kazıklı nanıyla anmaya başladılar ve onu, Bram Stoker'ın romanındaki kurgusal vampir Kont Drakula'nın tarihsel prototipi yaptılar.

Bu duruma öfkelenen Mehmed Eflâk'ı istila etmeye karar verdi. Kuvvetlerini Edirne'de toplayan sultan, Mahmud Paşa'yı öncü bir kuvvetle evvelden gönderirken, kendisi de ordunun kalan kısmıyla birlikte harekete geçti. Tursun Bey bu ordunun 300 000 kişiden müteşekkil olduğunu söylüyor, modern yorumlar ise bu rakamın 80 000 olduğunu iddia ediyor. Vlad'ın küçük kardeşi Radu da Mahmud Paşa'ya eşlik ediyordu; Mehmed, Tepeş devrildikten sonra onu kuklası yapmak niyetindeydi.

Türk kuvvetleri Tuna'yı geçtikten hemen sonra gerçekleşen şiddetli bir çarpışmada Mehmed, Vlad'ı yenilgiye uğrattı. Vlad kaçıp Kral Matyas Corvin'e sığınmak zorunda kaldı; Corvin de onu hapse attı. Sonra Eflâk'taki Macaristan kuklası yapmak umuduyla Vlad'ı serbest bıraktı ve genç kuzeniyle evlendirdi. Bu arada Mehmed, Vlad'ın küçük kardeşi Radu'yu, artık tamamen Osmanlı denetiminde olan Eflâk'ın voyvodası olarak atadı. Sonra Temmuz 1462'de, Karadeniz'in güneyindeki ve kuzeyindeki toprakları fethetmiş olarak Edirne'ye döndü.

Mehmed, o yılın yaz aylarında Midillili Niccolo Gattilusio'ya karşı bir seferde Mahmud Paşa'ya eşlik etti; Niccolo, on beş günlük bir kuşatmadan sonra, Mytilene'deki kalesini teslim etti. Mahmud Paşa, Mytilene'nin tesliminin ardından, Mehmed'in emriyle nüfusu üçe böldü; birinci grubun padişahın kulları olarak şehirde

kalmalarına izin verildi; ikinci grup İstanbul'a yerleştirildi, üçüncü grup da kaleyi ele geçiren yeniçerilere köle olarak verildi. Kaleyi savunan İtalyan paralı askerler idam edildi. Niccolo Gattilusio esir olarak İstanbul'a götürüldü; orada İslam'a dönerek canını kurtarmaya çalıştı, ama kısa süre sonra o da idam edildi.

Mytilene seferinin başlangıcında, Mehmed, Çanakkale'nin Asya kıyısında, boğazın Ege'ye açıldığı yerde bulunan eski Troya'nın bulunduğu yeri ziyaret etmişti. Kritovulos, Mehmed burada "Akhileus, Aias ve diğer kahramanların mezarlarını bulmaya çalıştı. Şair Homeros'un büyük bir övgüyle söz ettiği bu kişileri, onların hatıralarını ve yaptıkları işleri takdir edip övdü" diyor.³ Mehmed, Troya'da, Eski Yunanlıların "Asyalılara" karşı zaferinin intikamını aldığını gururla söylemişti. "Asyalı" dediği, Troya'da yaşayan Mysialılardı.

Padişahın başını sallayarak şu sözleri söylediği rivayet edilir: "Cenabıhak bu şehrin ve sakinlerinin intikamını alma hakkını, çok uzun yıllar geçtikten sonra da olsa, bana nasip etti. Onarın düşmanlarına boyun eğdirdim, şehirlerini yağmaladım ve Mysialıların ganimeti yaptım. Geçmişte Yunanlılar, Makedonyalılar, Teselyalar ve Peloponnesoslular bu yeri yıktılar; şimdi de, uzun bir süre geçtikten sonra, o zaman ve sonraki zamanlarda Asyalılara yaptıkları haksızlığın cezasını onların ahfadı bizim elimizden çekti."⁴

Mytilene seferi, Kritovulos'un yazdığı gibi, Mehmed'e "büyük bir donanma kurup denize hâkim olmak" zorunda olduğunu gösterdi.⁵

Sonra, elde bulunan gemilere ilaveten, çok sayıda yeni geminin hızla yapılmasını ve bu amaçla ülkenin her tarafından çok sayıda gemici getirtilip onların yalnızca bu işe tahsis edilmesini buyurdu. Deniz gücünün büyük bir şey olduğunu, İtalyan donanmasının büyük ve denize hâkim olduğunu ve Ege'deki tüm adaları yönettiklerini, hem Asya hem Avrupa kıyılarına büyük zarar verdiklerini –özellikle de Venedik donanmasının– gördüğü için bunu yaptı... Bu amaçla olabildiğince hızlı bir şekilde büyük bir filo oluşturdu ve denizin kontrolünü ele geçirmeye başladı.⁶

Kritovulos, Mehmed'in Çanakkale Boğazı'nın Asya ve Avrupa kıyısında, tıpkı Anadolu ve Rumeli hisarlarının Karadeniz'den İstanbul'a boğazdan ulaşımı kontrol etmesi gibi, Ege'den

İstanbul'a deniz ulaşımını kontrol edecek bir çift kale inşa etmeye de karar verdiğini söyler. O yaz Mehmed, Çanakkale Boğazı'nın Ege'ye açılan ağzının her iki yakasında iki kalenin inşaatını başlattı. Projeyi, Kaptanıderya ve Gelibolu Valisi Yakup Paşa yönetti; 1463 baharında iki hisarın da yapını tamamlandı. Avrupa yakasındaki kaleye Kilit ül-Bahriye (Kilitbahir, denizin anahtarı), Asya yakasındakine Kale-i Sultaniye (Sultanın Kalesi) denildi. Gelibolu'da kadirgalar için yeni ve daha büyük bir liman yapıp bitirilirken, İstanbul'da, Haliç kıyısındaki tersanede de hummalı bir gemi inşa programı yürüyordu.

Mehmed, ertesi yıl, Mahmud Paşa ile birlikte Bosna'ya bir sefer düzenledi. Bu seferin bahanesi, Bosna Kralı VII. Stephen Toma-seviç'in, Macaristan'la yaptığı ittifakın kendisini Osmanlılardan koruyacağını düşünerek, sultana haraç vermeyi reddetmiş olmasıydı. Kral Matyas Corvin'i, Stephen'le olan kavgasına son vermeye ikna eden Papa II. Pius, bu vesileyle Macar ittifakının önünü açmıştı. Papa, Stephen'den içinde bulunduğu tehlikeli durumu ve Mehmed'in Hristiyan dünyaya oluşturduğu tehdidi izah eden bir mektup aldıktan sonra böyle bir müdahalede bulunmuştu.

Mehmed yalnızca krallığını istese ve daha ileri gitmeyecek olsa, Bosna'yı kaderine terk etmek mümkün olabilir ve Hristiyan dünyanın kalan kısmını beni savunmak için rahatsız etmenize de gerek kalmazdı. Benden sonra Macaristan'a ve Venedik vilayeti Dalmaçya'ya saldırarak. Krain ve Istria üzerinden, boyun eğdirmek istediği İtalya'ya girecek. Sık sık Roma'dan söz ediyor, oraya gitmeyi arzuluyor. Hristiyanların aymazlığı sayesinde krallığını fethederse, arzularını gerçekleştirmek için doğru ülkeyi bulmuş olacak. İlk kurban ben olacağım. Ama benden sonra Macarlar, Venedikliler ve diğer halklar aynı kaderi yaşayacak.⁷

Mahmud Paşa yine bir öncü kuvvetle önden gitti, Mehmed ordunun kalan kısmıyla onu izledi. Bosna'da ilk saldırdıkları yer, Saraybosna'nın kuzeybatısında, buraya bir günlük yürüyüş mesafesinde bulunan ve üç günlük bir kuşatmanın ardından ele geçirilen Bobovac'tı. Bu olaydan sonra, Mehmed, Kral Stephen'i yakalamak umuduyla, Mahmud Paşa'ya Rumeli birlikleriyle birlikte Bosna'nın başkenti Jajce'nin [Yayçe] batısına yürümesini emretti. Mahmud, Yayçe'ye varınca, Stephen'in kuzeybatıda, Yayçe'ye bir günlük mesafede bulunan Ključ'a kaçtığını öğrendi. Mahmud, Ključ'u kuşattı ve Stephen'le görüşmek üzere bir elçi gönderdi;

Stephen, güven içinde gitmesine izin verileceğine dair söz verilmesi ve bu sözün yazıya dökülmesi halinde teslim olmayı kabul etti. Mehmed, Mahmud Paşa'nın Stephen'e güven içinde geçiş izni verdiğini öğrenince öfkelenildi. Mehmed Yayçe'ye ulaştığında, Stephen, Şeyh Ali Bistami'nin huzuruna getirilmişti. Stephen güvenli geçiş iznini gösterince, Bistami, Mehmed'in izni olmadan padişahın bir kulu tarafından çıkarılan bu belgenin bir hükmü olmadığını belirtti; "böyle kâfirlerin öldürülmesi cihattır" diye de ekledi.⁸ Mehmed, idam edilmesini buyurdu ve pek çok Türk kaynak, Şeyh Ali Bistami'nin sultanın önünde kralın boynunu kendi eliyle vurduğunu söyler.

Stephen'in ölümü Bosna krallığının sonu oldu. Mahmud Paşa bu fethin ardından, Dük Stephen Vukçič'in yönettiği Hersek'i de ele geçirdi; Vukçič, Macaristan'a kaçtı.

Mehmed'in Bosna'yı fethi, Venediklilerin kontrolü altında bulunan Dalmaçya'yı, bağımsız Ragusa (Dubrovnik) şehrini ve Güney İtalya'daki limanları Türk saldırılarına açık hale getirdi. Venedik *Doc'u Cristoforo Moro* 14 Haziran 1463'te Floransa Hükümeti'ne bir mektup göndererek, Büyük Türk'e karşı yardım istedi.

Şehvetinin ve Katolikliğe duyduğu amansız nefretin etkisiyle harekete geçen, Hristiyan adının en amansız ve en azılı düşmanı Türk beyi küstahlığını o kadar ileri götürdü ki, Hristiyan prensler arasında onun planlarına... karşı koymayı isteyen kimse yok... Böyle bir zaferle [Bosna'da] yetinmeyip, daha büyük fetihler isteyen ve uman biri gibi, kibirle ve hazır ordularıyla Segno [Senj, Hırvatistan'da] kıyısına, yani neredeyse İtalya'nın giriş kapısına ilerlemekte tereddüt etmedi.⁹

Atina'daki Osmanlı komutanı Ömer Bey, Kasım 1462'de Korinthos Körfezi'nin kuzey kıyısında bulunan Navpaktos'taki [İnebahtı] Venedik kalesine saldırdı ve kaleyi ele geçirmesine ramak kaldı. Ertesi bahar Peloponnesos'taki Türk kumandan İsa Bey, Argos'taki Venedik kalesini kuşattı ve 3 Nisan 1463'te kalenin kontrolünü ele geçirdi.

Argos düştükten sonra, Venedik Senatosu Türklerle savaş hazırlıklarına başladı ve 17 Mayıs 1463'te, "Türk'ün gücünü ve büyüklüğünü, Macaristan Krallığı'nı ve Hristiyanlığı tehdit eden tehlikeleri"¹⁰ ortaya koyan yakarış mahiyetindeki bir mektubu kendilerine ulaştıran Kral Matyas Corvin'i desteklemeye karar verdi. 28 Temmuz 1463'te, Türklere karşı savaşılmazsa cumhuriyetin kaybedileceğini söyleyen Vettore Capello'nun ateşli bir

konusmasından sonra, Senato, Osmanlı Hükümeti'ne resmen savaş ilan etti.

Venedikliler, daha önceki tutumları ne olursa olsun, papa'nın Haçlı Seferi'ni desteklemeyi savaş çabalarının bir parçası olarak yararlı görüyor; bu savaşta Mora'nın tamamını geri almayı umuyorlardı. Pius, Türk-Venedik Savaşı'na, Mantua'da vazettiği Haçlı Seferi'nin bir parçası olarak bakıyordu. 22 Ekim 1463'te Roma'daki bir Kardinaller Kurulu'nda Pius, Ezechielis Prophatae başlıklı bir buyrukla Türklere savaş ilan edip şu yemini etti: "Kılıcın değil, sözün gücüyle savaşacağız. Dualarınızla savaşçılara yardım edeceğiz. Bir geminin yüksek güvertesinde ya da yakındaki karanın yüksek bir yerinde yerimizi alıp askerlerimizi kutsayacak, düşmanı lanetleyeceğiz... Var gücümüzle yapabileceğimiz ve yapmamız gereken budur. Tanrı tövbe-kâr ve naçiz kalpleri hor görmez!"¹¹ Ardından papa, Balkanlar'da ve Küçük Asya'da dindaşları Hristiyan hükümdarların başına gelenleri hatırlatarak, Batı Avrupalı prensleri farklılıklarını bir tarafa koymaya teşvik etti.

Macarlara yardım etmeyen siz Almanlar, Fransızlardan yardım beklemeyin! Ve siz Fransızlar, Almanlara yardım etmedikçe İspanyollardan yardım beklemeyin. Ne kadar vererseniz o kadar alırsınız. Konstantinopolis ve Trabzon imparatorları, Bosna ve Sırbistan kralları ve birer birer yenilip yok olan diğer prensler, seyirci kalıp beklemenin ne kazandırdığını öğrendiler. Mehmed Doğu'yu fethettikten sonra, şimdi de Batı'yı fethetmek istiyor.¹²

12 Ağustos 1463'te, Venedikli Amiral Alvise Loredan bir kuvvet gönderip Argos Kalesi'ni geri alınca savaşın ilk çarpışması da yapılmış oldu. 3 Eylül'de başka bir Venedik gücü Bertoldo d'Este komutasında Korinthos Kalesi'ne saldırdı; d'Este, çarpışmada surları yarmaya çalışırken öldürüldü. Mahmud Paşa komutasındaki bir Türk yardım kuvveti ise Venediklileri, kuşatmayı kaldırıp Loredan'ın gemilerine kaçmak zorunda bıraktı.

Savaşın ilk aylarında Venediklilerin yaşadığı tek yenilgi buydu; eylül ayına gelindiğinde, Türkler Mora'da Mistra, Patras ve Korinthos hariç, ellerindeki bütün kaleleri kaybetmişlerdi. Bu zaferlerin haberi Roma'ya ulaşınca Papa Pius, "tek başına bekçilik yapan, tek başına çabalayan, tek başına Hristiyanların yardımına gelen" Venediklileri kutladı.¹³ Fakat yıl henüz bitmeden, Mahmud Paşa komutasında bir Türk kuvveti, Korinthos

Geçidi'nin karşısındaki eski savunma duvarı Hexamilion'u yarıp Argos'u geri aldı ve kış bastırmadan Mora'nın kalbine kadar girdi.

12 Eylül 1463'te Venedik, Macaristan Kralı Matyas Corvin'le Türklere karşı bir ittifak oluşturdu. Eylül sonunda Corvin 4 000 kişilik bir orduyla Bosna'ya girip Yayçe'ye saldırdı; Yayçe üç aylık bir kuşatmadan sonra teslim oldu. Yıl sonuna kadar Bosna'da elliden fazla yer direnmeden Macarlara teslim oldu ve Hersek'te, Dük Stephen Vukçič, Osmanlı kuvvetleri geri çekilince düklüğüne tekrar kavuştu.

Macarların istilasını Mehmed'i oldukça hiddetlendirdi; ama 1463-64 kışında, ömrünün geri kalan kısmında başının belası olacak ağrılı bir gut şokuyla İstanbul'a çakılıp kaldı. Yahudi hekim Maestro Iacopo nihayet hastalığı dindirmeyi becerdi; Mehmed bu sayede, Macarların ele geçirdiği yerleri geri almak için bahar aylarında Bosna'ya bir sefer düzenleyebildi.

Mehmed'in saldırdığı ilk yer, 10 Temmuz 1464'te kuşattığı Yayçe'ydi. Ama Macar garnizon kararlı bir biçimde direndi ve altı haftadan uzun süren aralıksız bombardımana ve Türk piyadesinin dinmek bilmeyen saldırılarına dayandı. Kral Matyas Corvin'in Savas'ın kuzeyinde büyük bir orduyla kamp kurduğunu öğrenen Mehmed, 24 Ağustos'ta kuşatmayı kaldırıp Sofya'ya çekildi. Corvin, Mehmed'in ordusuyla karşılaşma riskini göze almadı ve Yayçe'ye gitmek yerine, birliklerini Drina Nehri kıyısında, Türklerin elindeki Zvornik (Izbornik) kasabasına yürüttü ve kasabayı kuşattı.

Bu arada, 1464 baharının sonunda Venedikliler Orsato Giustinian komutasında bir filoyu Kuzey Ege'ye gönderdiler ve Limni Adası'nı işgal ettiler. Ardından aynı filo Midilli'deki Mytilene Limanı'na yöneldi ve Türklerin elindeki kaleyi kuşattı. Venedik saldırısının haberi ulaşınca, Mehmed, Mahmud Paşa komutasında bir filoyu Midilli'ye gönderdi. Bunu öğrenen Giustinian kuşatmayı kaldırıp oradan uzaklaştı. Mahmud Paşa da Venediklilerin peşine düşmekten sakındı ve filosuyla birlikte İstanbul'a döndü, sonra da Sofya'ya, Mehmed'e katılmaya gitti.

Mehmed, Mahmud Paşa komutasında 40 000 kişilik bir orduyu Zvornik'teki Türk garnizonunu kurtarmaya gönderirken, kendisi de Edirne'ye döndü. Macarlar Osmanlı ordusunun yaklaştığını öğrenince, Zvornik kuşatmasını kaldırıp kaçtılar; peşlerine düşen Türklerin öncü birlikleri kaçan Macarların çoğunu yakalayıp kılıçtan geçirdi.

Mahmud Paşa, Aralık 1464'te Osmanlı ordusuyla birlikte

Edirne'ye dönerek, Yayçe'nin ve kuzeyde birkaç kalenin denetimini Macarlara bıraktı. Bosna'nın kalan kısmı Osmanlıların elinde kaldı. Stephen Vukçič'in 1466'daki ölümünün ardından Mehmed Hersek'i ilhak etti. Stephen'in oğlu Sigismund Osmanlı hizmetine alındı ve Müslüman oldu; Hersezkade Ahmed Paşa adıyla yüksek mevkilere çıktı ve Mehmed'in bir torunuyla evlendi.

Hersek'in ilhakından sonra, Mehmed, fethettiği kalelere garnizonlar yerleştirip ordusuyla birlikte Edirne'ye döndü. Bu kalelerden biri de Zvečaj'daydı; bu kaledeki elli yeniçerinin komutası Konstantin Mihailoviç'e verilmişti. Mihailoviç, Kral Matyas Corvin, Zvečaj ve Yayçe'yi geri alınca Türklerden nasıl kurtulduğunu tasvir eder. "Kral Matyas bir antlaşmayla Yayçe'yi aldıktan hemen sonra Macarlarla birlikte Zvečaj'a yürüdü ve biz de teslim olmak zorunda kaldık... Hristiyanların arasına geri döndüğüm için Tanrı'ya şükrettim. Kral Matyas, Yayçe ve Zvečaj'ı işte böyle aldı."¹⁴

Bu arada, Papa II. Pius'un örgütlediği Haçlı Seferi'nin hazırlıkları yapıyordu; papa, sürgün Despot Thomas Palaiologos'u bir Haçlı olarak saflarına almayı ve Mora'daki despotluğunu ona geri vermeyi düşünüyordu. Venedik Senatosu buna toptan karşı çıktı; zira savaşa girmelerinin ana nedenlerinden biri, Mora'yı cumhuriyetin bir parçası yapmaktı. Bu yüzden *Doc Cristoforo Moro*, Roma'daki Venedik elçisi Lodovico Foscarini'ye bir mektup yazıp, ona, papanın Thomas Palaiologos'u Mora'ya göndermekten vazgeçmesi için elinden geleni yapması talimatını verdi.

Pius, 18 Haziran 1464'te, Roma'daki St. Peter Bazilikası'nda haç kuşandı ve çok hasta olmasına rağmen, aynı gün Adriyatik kıyısındaki Ascona'ya gitmek üzere yola çıktı; burada Katalan, İspanyol, Fransız ve Saxon Haçlı birliklerinin yanı sıra, *Doc Cristoforo Moro*'nun aralarında olduğu Venedik filosuyla da buluşacaktı. Papa ve altı kardinalden oluşan kafileye, Spoleto'da Osmanlı tahtının talibi Calixtus Ottomano da katıldı; Papa onu Haçlı Seferi'ne göndermek istememiş olabilir. Papalık kafiləsi nihayet 19 Temmuz günü Ascona'ya vardı; piskoposluk sarayında durup, *doc* ile filosofun gelmesini bekledi. Ama *doc*, yaşını ve sağlığını gerekçe göstererek Venedik'ten ayrılmak istememiş, ancak Senato tarafından ikna edilince bir düzine Venedik kadırgasından oluşan filotillaıyla yola çıkıp 12 Ağustos'ta Ascona'ya varmıştı. Fakat Pius o sırada zatürreeye yakalanmıştı; Milanolu elçinin Sforza'ya 1 Ağustos günü yazdığı mektupta söylediği gibi, hekimleri papaya "denize açılırsa, iki gün yaşamaz" diyorlardı.¹⁵

Pius 15 Ağustos'ta öldü ve üç gün sonra da *doc*, Haçlı Seferi sona erdiği için, filosuyla birlikte Venedik'e döndü.

Pius'la birlikte Ascona'da bulunan kardinaller hızla Roma'ya hareket ettiler, 29 Ağustos'ta kardinaller meclisi yeni papayı seçmek için toplandı. Ertesi gün, ilk oylamanın neticesinde, Venedikli Pietro Barbo papa seçildi ve Papa II. Paulus adıyla kutsandı.

Yeni papa Venedikli olmasına rağmen, kendi memleketinin hükümetiyle iyi ilişkiler içinde değildi. Yine de, cumhuriyetin Türklerle barış yapacağı korkusuyla Serenissima' ile bağları koparmaktan sakınmaya çalıştı; Türklerle barış, Paulus'un selefinin Haçlı politikasını sürdürme olanağını ortadan kaldırırdı. İstanbul'daki Venedikli *Balyos* Paolo Barbarigo, Şubat 1465'te Mahmud Paşa ile bir görüşme yaptı; bu görüşmede sadrazam, barışın mümkün olduğunu ima ederek, Venedik'in Osmanlılarla savaşmakta hâlâ ısrar etmesine anlam veremediğini ifade etti. Venedikliler barışla ilgilendiler; ama Mehmed'in, Mora'nın ve Venedik'in sahip olduğu diğer mülklerin terk edilmesi gibi asla kabul edilemeyecek koşullar öne süreceğini biliyorlardı.

Papa, 16 Mayıs 1465'te, "Hristiyanların ortak düşmanı ve belası" Sultan Mehmed'e karşı Macarların yürüttüğü savaş çabasına katkıda bulunması için Venedik Hükümeti *signoria*'ya başvurdu.¹⁶ *Signoria*. 1 Haziran'da verdiği yanıtta, Türklere karşı Macarları desteklemenin gerekli olduğunu kabul ediyor, ama savaş çabalarına katkıda bulunma konusunda mazur görülmelerini istiyordu. Şöyle deniliyordu: "... ciddi ve çok sayıda güçlük ortaya çıkıyor, bu güçlükler bizim için o kadar zordur ki, hangi adını kendi isteğimizle, hangisini sizin isteğinizle atabileceğimizi bilemiyoruz, ki bu da her zaman bir ruhani liderin isteğine bağlıdır."¹⁷

Papa, İtalyan hükümdarlar ve diğer Hristiyan prensler Haçlı Seferi'ni destekleme konusunda gönülsüz davranmalarına rağmen, Macarlara önemli bir mali destek sağlamayı başarmıştı. Yalnızca 1465 senesinde, o zamanın bir gözlemcisinin aktardığına göre, papa, Kral Matyas Corvin'e yaklaşık 80 000 duka göndermiştir. Ama Venedik'in harcadığıyla mukayese edildiğinde bu cüzi bir rakamdı. Senato'nun 26 Eylül 1465'te papaya bildirdiğine göre, Türklere karşı neredeyse tek başına yürüttüğü savaşta ordunun ve donanmanın cumhuriyete maliyeti 700 000 dukaydı ve bu, deniz ticaretinden elde edilen gelirin üstünde bir rakamdı.

* Çok huzurlu Venedik Cumhuriyeti. (ç.n.)

Ardından, 1465 baharının başında, Venedik aniden başka bir güçlü Müslüman hükümdarın, Mısır'ın Memluk Sultanı Zahir Seyfeddin Hoşkadem'in savaş tehdidiyle karşı karşıya kaldı. Bu tehdit, St. Jean Şövalyelerinin, Mısırlı tüccarları İskenderiye'den Rodos'a taşıyan Venedik kadirgalarına saldırıp onları esir almasıyla ortaya çıktı. Memluk sultanı, tüccarlar serbest bırakılmaz ve zararları tazmin edilmezse Venedik'e savaş açacağı tehdidin de bulundu ve sorun ancak birkaç yıl süren görüşmelerden sonra barışçı bir biçimde çözüme kavuşturuldu.

Kroya Kalesi'nde Türklere karşı direnişini sürdüren Arnavut lider İskender Bey'in bir elçisinin yardım başvurusuna Senato'nun verdiği yanıtta belirtildiği gibi, Venedik birkaç cephede Melmed'le savaşmaya devam etmekteydi. İskender Bey'in Kroya'yı kahramanca savunmasını takdir ettiğini ifade eden Senato şöyle devam ediyordu: "İstediği paraya gelince; isteğini eksiksiz karşılayabilmeyi yürekten arzu ederdik, ama yalnızca Arnavutluk ve Dalmaçya'da değil, Mora'da, Eğriboz'da ve doğunun diğer noktalarında hem karada hem de denizde büyük ve katlanılmaz bir mali yükün altına girdiğimizi de size bildirmeliyiz."¹⁸

Mehmed'in fetih yürüyüşüne çıkmadan evvel kendisini ve ordusunu dinlendirmeye karar vermesi, Venedik'e beklenmedik bir rahat nefes aldırdı. Kritovulos, Mehmed'in İstanbul'un Birinci Tepesinde inşa ettirdiği Topkapı Sarayı'na taşındığı yıl olan 1465 yılının olaylarını anlatırken bu ara dönemden bahseder.

Aralıksız ve sürekli yaptığı planlar, gösterdiği ihtimam, yorulmak bilmez çalışmaları, tehlikeler ve denemeler yüzünden sultanın kendisi de ruhen ve bedenen ziyadesiyle tükenmiş ve yorulmuştu, dinlenmeye ve toparlanmaya ihtiyacı vardı. Bu nedenle yaklaşan yaz boyunca yurtta kalıp, kendisini ve ordusunu dinlendirmesi gerektiğini biliyordu, böylece daha dinç ve daha coşkulu askerlerle başka seferlere çıkabilirdi.¹⁹

Darü's-saade

Mehmed'in 1464-65 kışında taşındığı yeni imparatorluk sarayı, İstanbul Boğazı ile Haliç'in sularının birleşip Marmara Denizi'ne aktığı yerde sarayın deniz girişini korumak için sıralanmış toplardan ötürü Topkapı Sarayı olarak anılır oldu. Ondan sonra da, Mehmed'in Üçüncü Tepe'de yaptırmış olduğu saray Eski Saray olarak anılmaya başladı. Hanedan Eski Saray'ı kullanmaya devam etti, ama padişah, Birinci Tepe'de yaptırdığı yeni zevk konaklarını tercih ediyordu. Kritovulos şöyle tasvir eder:

Hem yapısı ve cazibesi hem de görünüşü ve lezzeti bakımından, ünlü ve muhteşem eski binalardan ve alanlardan eksik hiçbir tarafı yoktu. İçinde görülmemiş yükseklikte, güzellikte ve ihtişamda inşa edilmiş kuleler, haremlik ve selamlık daireleri, yatakhaneler, yemek salonları ve daha birçok güzel oda vardı. Ayrıca ek binalar, dalanlar, avlular, revaklar, kapılar, sundurmalar, fırınlar ve hamanlar vardı.¹

Kritovulos dışında, varlığının birinci yüzyılında Topkapı Sarayı'nın ve içindeki yaşamın düzenini tasvir eden, saray hizmetinde oldukları için sarayı yakından tanıyan kişilerce yazılmış çok sayıda vakayiname vardır. Yazarların tümü, emekli olmuş ya da saray hizmetinden kaçmış sultanın kulu yabancılardı.

Bu vakanüvislerin en eskileri 1430-75 yıllarında Osmanlı Sarayı'na hizmet etmiş Cenevizli tüccar Iacopo de Camois Promontario ile esir alındığı tarih 1470'ten 1483'e kadar Osmanlı Sarayı'nda kalıp hem II. Mehmed'e hem de oğlu ve halefi II. Bayezid'e hizmet eden Vicenzalı Giovanni-Maria Angiolello'dur. XVI. yüzyılın vakanüvisleri ise şunlardır: II. Bayezid devrinde (1481-1512) içöğlanı olarak hizmet eden Cenevizli Giovanni

Antonio Menavino: XVI. yüzyılın ilk on yılında Pera'ya gelen Teodoro Spandugino: 1530'larda İstanbul'da yaşayan Luigi Bassano da Zara ve 1550'de sarayı ziyaret eden Venedikli *Balyos* Bernardo Navagero. Vakayinameleri, Mehmed tarafından inşa edildikten sonraki yüzyılda Topkapı Sarayı'ndaki yaşamın bir resmini verirler. Angiolello, Fatih'in ömrünün son on yılını da tasvir eder.

Dediğim gibi, Büyük Türk olarak bilinen İmparator Mehmed orta boylu, kilolu ve yapılıydı; geniş bir alnı, gür kirpikli iri gözleri, kartal gagasına benzer bir burnu, küçük bir ağzı, kızıl gölgeli çember sakalı, kısa, kalın bir boynu, soluk bir teni, dik omuzları ve gür bir sesi vardı. Gut hastalığından mustarıptı.²

Angiolello, sarayın "duvarla çevrili üç avlu"dan ibaret olduğunu,³ her avluya çift kanatlı bir kapıdan girildiğini, tüm külliye'nin üç metre yükseklikte bir dış surla çevrili olduğunu söyler (dış surların yüksekliğini üçte bir oranında eksik tahmin etmiş). Dış surların kara tarafını kapatır; Haliç'ten Marmara Denizi'ne kadar uzanıp, orada deniz surlarıyla birleşir. Sultan Mehmed'in yaptırdığı surlar kusursuz bir biçimde korunmuştur; Nurembergli Hartman Schedel'in 1493 tarihli ahşap oymasında gösterildiği gibidir. Etrafı çevrili alan, başlangıçta yalnızca Birinci Tepe'den oluşan eski Yunan kenti Byzantion'un alanıyla örtüşür. Topkapı Sarayı'nın ana binaları, eskiden Bizans akropolü ya da yukarı şehir olan yerde yapılırken, saray bahçeleri Haliç'e ve Marmara'ya inen yamaçlara yayılmıştır.

Angiolello'ya göre, sarayın bahçeleri bir hayvanat bahçesi ile botanik bahçesinin yanı sıra, meyve bahçeleri, bağlar, yabancı hayvan parkları ve bir kuşhaneyi de içinde barındırmaktaydı.

Ve bu bahçede düzenle dikilmiş çok çeşitli meyve ağaçları ve yine bir düzen içinde bulunan çeşitli türlerdeki asma çardakları, güller, leylaklar, safran ve türlü çiçeklerle her yere sirayet eden çok hoş bir su bolluğu, yani çeşme ve havuzlar vardır. Ayrıca bu bahçede geyik, ceylan, karcı, tilki, tavşan, koyun, keçi ve bizimkilerden çok daha büyük olan Hint inekleri gibi pek çok tür hayvanın beslendiği birtakım ayrı bölümler bulunur. Bu bahçede çok çeşitli kuşlar yaşar, bahar gelince ötüşlerini dinlemek bir zevktir, sayısız yabanördeklerinin ve kazların mekân tuttuğu karnı ekili, bataklığa benzeyen bir de göl vardır. Büyük Türk burada silahıyla avlanmaktan zevk alır.⁴

Bossano da, Sultan Mehmed'in yaptırdığı sarayın, büyük dörtgenler biçiminde birbirini izleyen üç avlusu bulunduğunu söyler. Şimdiki sarayın dördüncü avlusu, aslında, çoğu geç Osmanlı döneminde eklenen müstakil köşklerin olduğu büyük bir bahçedir. Şimdiki haliyle harem büyük ölçüde III. Murad zamanına (1574-95) aittir; IV. Mehmed (1648-87) ve III. Osman (1754-7) zamanında da ilaveler ve onarımlar yapılmıştır. Üç ciddi yangın -1574, 1665 ve 1856- sarayın büyük bölümünü yok etti; bu yüzden, üç ana avlunun Fatih Mehmed zamanındaki düzeni büyük ölçüde korunduğu halde, binaların çoğu ya yok oldu (Birinci Avlu'daki pek çok bina gibi) ya da sonraki dönemlerde yeniden yapıldı ve dekore edildi.

Topkapı Sarayı yalnızca sultanın ve saray ahalisinin özel ikametgâhı değildi; Mehmed burayı aynı zamanda yönetim merkezi haline de getirmişti. İmparatorluğun üst yürütme ve yargı kurulu olan Divan makamı oradaydı ve saray, devlet görevlisi yetiştiren okulların en büyüğü ve en seçkini olan ünlü Enderun Mektebi'ne de ev sahipliği yapıyordu. Sarayın ayrı bölümleri, özgün biçimlerini Fatih Mehmed döneminde alan çeşitli işlevleri yerine getiriyordu.

Halka açık olan Birinci Avlu hizmet alanıydı; içinde bir hastane, bir fırın, bir cephanelik, darphane, dış hazine, çok sayıda depo, muhafızlar ve normal koşullarda sultanla ve ailesiyle teması olmayan Birun hizmetkârları için koğuşlar vardı. İkinci Avlu Divan yeri idi, imparatorluğun kamu yönetimine ayrılmıştı; divanla işi olan herkes girebilirdi; avlunun ötesinde sağlı sollu diğer hizmet alanları vardı, en başta da mutfaklar ve has ahırlar. Kesin bir biçimde saray ve yönetim görevlilerine ayrılan Üçüncü Avlu'nun büyük bir kısmı Enderun Mektebi'nin çeşitli bölümlerine bırakılmıştı, ama bu bölümde birkaç Selamlık odası da mevcuttu. Harem'de, Karaağalar Koğuşu'nun yanı sıra Selamlık odaları ve sultanın yatak odası vardı. İçoğlanlarına ve Enderun talebelerine bakan Akağalar Üçüncü Avlu'da barınırdı. Dördüncü Avlu, Selamlık'ın daha sonra eklenen bir uzantısıydı, burada Fatih'in zamanından kalan tek yapı Hekimbaşı Odası'dır.

Topkapı Sarayı'nın ana girişi, her daim, Ayasofya'nın kuzeydoğu köşesinin karşısında bulunan Bab-ı Hümayun olmuştur. Büyük kapı köşkü, görünüşü zaman içinde oldukça değişmiş olmasına rağmen, esas olarak Fatih Mehmed'in eseridir. Özgün halinde iki sıra pencereci ikinci bir kat mevcuttu, ama sonraki düzenlemelerde bu kaldırıldı. XVII. yüzyılda yaşayan Türk tarihçi

Hezarfen Hüseyin, bu ikinci katın, şehri seyredebilecek yüksek bir yer yaratmak için Meluned tarafından eklendiğini belirtir.

Kapı köşkünün zemin katındaki odalar kapıcılara aitti; elli kapıcı bu kapıda her daim görev başında olurdu. Kapı girişinin yan nişleri, idam edilen önemli kişilerin kesik başlarını suçlarıyla birlikte sergilemek için kullanılırdı.

Bab-ı Hümayun, çevresini oluşturan binaların çoğu yangınlarla ve depremlerle yok olduğu için esasında bir avlu görünümünü yitiren Birinci Avlu'ya açılır. Burası eskiden Yeniçeri Avlusu olarak anılırdı.

Avludaki en belirgin yapı, girişin hemen solunda kalan binadır; bu, İstinianos'un 532-37'de Ayasofya'yla aynı zamanda inşa ettiği eski Aya İrini Kilisesi'dir. Fetihten sonra, Topkapı Sarayı'nın içinde kaldığı için camiye dönüştürülmeyen birkaç Bizans kilisesinden biridir. Sultan Mehmed burayı, fetihlerinde ele geçirdiği silahları ve diğer ganimetleri depolamak için kullandı; geç Osmanlı döneminde ise bu bina Arkeoloji Müzesi'ne dönüştürüldü.

Birinci Avlu'nun batısında ya da sol tarafında, sarayın dış suru ile Aya İrini arasında, bir zamanlar Sepetçilerin ve İbrikçilerin barındığı büyük bir bina duruyordu. Bu binanın geniş avlusu sarayın odun deposu olarak hizmet veriyordu; odunlar öküz arabalarıyla taşınırdı.

Avlunun sol tarafında, Aya İrini'nin kuzeyinde Darphane, daha önce Darphane-i Amire ve Hazine-i Hassa için kullanılan binalar vardır. Bu binaların ötesinde bir yol, Kız Bekçileri Kapısı denilen bir kapıdan aşağı iner; Kız Bekçileriyle, Harem'i koruyan Karaağalar kastedilir. Bu yol, Birinci Tepe'nin Haliç'e inen yamacında bulunan sarayın dış bahçelerine, bugünkü Gülhane Parkı'nın bulunduğu yere gider.

Yolun biraz aşağısında bir kapı yolu, Birinci Avlu'nun kuzey tarafının aşağısında bir terasa, geç XIX. yüzyılda kurulan Arkeoloji Müzesi ile Eski Şark Eserleri Müzesi'nin ve Sultan Mehmed'in sarayının önemli ölçüde değiştirilmemiş birkaç özgün binasından biri olan Çinili Köşk'ün bulunduğu, etrafı çevrili bir alana çıkar. Sultan Mehmed'in, Çinili Köşk'ü 1472 tarihinde bir seyir köşkü olarak yaptırdığı zannediliyor; burayı içoğlanlarını cirit oynarken izlemek için kullandığı biliniyor.

Kız Bekçileri Kapısı ile kuzeydeki İkinci Avlu'nun duvarı arasında, bir zamanlar çok sayıda bina, büyük bir depo, Birun hizmetkârları için iki baraka ve küçük bir cami bulunuyordu; herhalde büyük ölçüde ahşap olan bu binaların tümü, pek fark

edilmeyen temelleri dışında yok olmuşlar.

Doğuda ya da Birinci Avlu'nun sağ tarafında, eskiden Enderun içoğlanları için yapılan ünlü revir alanı vardı. Bu, bir avlusu ve çok sayıda koğuşu bulunan büyük bir binaydı. Revir alanının ötesinde bir yol, Marmara'ya inen yamaçta bulunan dış bahçelere uzanır. Bu alan hâlâ, Büyük Bizans Sarayı'nın kalıntıları da dahil, Bizans altyapılarıyla kaplıdır; Konstantinopolis'i fethettiği gün bu harabeleri gören Mehmed çok üzülmüştü.

Birinci Avlu'nun doğu tarafında, yolun diğer bölümünde kalan alan, orta kısmında bir su kulesi ile bir kapı bulunan düz taş bir duvardan ibarettir. Bu duvarın arkasında, padişaha ve gözdelelerine pişirilen beyaz ekmeğin muazzam kalitesiyle ünlü saray fırını vardı. Fırının ötesinde Mehmed tarafından yaptırılan fakat daha sonra yeniden inşa edilen sarayın su şebekesi vardır.

İkinci Avlu'nun kapısının hemen önünde, sağdaki duvarda, ünlü ve meşum Cellat Çeşmesi vardır. Bostancıbaşı, bu kapının hemen dışında gerçekleşen ve boyun vurmak kaydıyla yapılan idamların ertesinde elini ve kılıcını bu çeşmede yıkardı. Suçlu önemli biriye, kesik başı, sultanın kanunlarını ihlal edenlerin başına gelenleri göstermek maksadıyla, kapının her iki tarafında bulan İbret Taşlarından birinin üzerine konulurdu.

İkinci Avlu'nun girişine Babü's-selam denilir ve burası Orta Kapı olarak da bilinir. Kapı yolu, Schedel'in 1493 tarihli ahşap oyma baskısında da görülür ve burası esasında, kitabelerden de anlaşıldığı üzere, daha sonraki sultanlar tarafından üzerinde onarımlar ve değişiklikler yapılmış bir II. Mehmed yapısıdır. Bostancıbaşının kapı köşkünde küçük bir dairesi vardı; bu dairenin bir odası, mahkûmun idam edilmeden önce tutulduğu hücre işlevi görüyordu. Kapı köşkündeki diğer odalar, sultanın ya da sadrazamın huzuruna çıkacak elçilerin ve diğer görevlilerin bekleme odası olarak kullanılıyordu.

Buradan geçerek saraya, şimdi Topkapı Sarayı Müzesi'ni barındıran yere girilir. Birinci Kapı'dan atla geçmelerine izin verilen yabancı elçiler, vezirler ve diğer üst düzey görevliler bu noktada attan inmek zorundaydı; zira yalnızca sultan ve ona eşlik eden üç gözde içoğlanı bu kapıdan at sırtında geçebilirdi.

Divan Meydanı olarak da bilinen İkinci Avlu, önceki vakânüvislerin tasvirlerinin gösterdiği gibi, Sultan Mehmed zamanında nasılsa öyledir. Burası, heybetli boyutlarda asude bir revaklı avludur, toprağında ulu serviler dikilidir; geçmişte ise birkaç çeşme süslüyor, arazisinde güzel gözlü ceylanlar otluyordu.

Kuzeybatıdaki İç Hazine ve Divan odaları dışında, bu avluda bina yoktur; burası, önünde kolonlu revaklar bulunan düz duvardan ibarettir. Revakların ötesinde doğu tarafının tamamını saray mutfakları işgal eder; batı revakının ötesinde ise Has Ahırlar ve Zülüflü Baltacılar olarak bilinen muhafızların koğuşları vardır. Bu muhafızlara, İç Saray'da görevdeyken cariyeleri göremesinler diye yüzlerinin iki tarafından yapay zülüfler sarkıtıldığı için "zü-lüflü" denilmiştir.

Divan Meydanı, imparatorluğun kanu işleriyle bağlantılı törenler için özel olarak tasarlanmış bir görünüm arz eder. Divan ya da Divan-ı Hümayun haftada dört kez burada toplanıp yönetimle ilgili konuları görüşür ya da resmi görevlerini icra ederdi. Böyle durumlarda bütün avluyu, sayıları normal günlerde en az 5 000'i, elçiler kabul edildiğinde ya da başka olağandışı işler yapıldığında ise 10 000'i bulan muhteşem giyimli görevliler ile saray muhafızları ve yeniçeriler doldururdu. Böyle zamanlarda bile, yabancı seyyahların anlatımlarında belirtildiği gibi, tüm avluya neredeyse mutlak bir sessizlik hâkim olurdu. Venedikli elçi Andrea Gritti 1503'te şöyle yazar: "Avluya girdim ve orada bir yanda bütün yeniçerileri ayakta buldum, diğer yanda da bütün yüksek mevkideki kişileri ve majestelerinin maaşlı görevlilerini gördüm, öylesine büyük bir sessizlik ve güzel bir düzen içinde duruyorlardı ki, bu, kendi gözleriyle görmeyenlerin inanamayacağı kadar olağanüstü bir şeydi."⁵

Divan, İç Hazine'yle birlikte, avlunun kuzeybatı köşesindeki konumuyla dörtgenin simetrisini bozar. Birçok açıdan sarayın belirlirgin bir özelliği olan tepesi koni biçiminde dörtgen bir kule bu oda grubuna hâkimdir. Bu yapı bloğu, Kanuni Sultan Süleyman tarafından yeniden inşa edilmesine ve sonraki sultanlar tarafından üzerinde değişiklikler yapılmış olmasına rağmen, esas olarak II. Mehmed zamanına aittir. Divan Kulesi, Schedel'in 1493 manzarasında açıkça görülür; demek ki, bu da II. Mehmed'in eseridir. Kule o zaman daha alçaktı ve tepesi piramit şeklindeydi; şimdi ki şeklini, 1820 senesinde II. Mahmud'un yaptığı değişiklikle aldı.

Kulenin önünde üç Divan odası bulunur, üçü de kare kesitli kubbeli odadır: Divan Odası, Mühimme Odası, Sadrazam Odası. İlk ikisi büyük bir kemerle birbirine açılır, kemerin tonoz başlangıcına kadar uzanan bir perdeyle de birbirinden ayrılır; Sadrazam Odası'na ise, Mühimme Odası'ndan açılan bir kapıyla girilir.

Divan odası adını, odanın üç duvarına boydan boya dizilen divanlardan alır. Divan toplantıları sırasında Divan-ı Hümayun

üyeleri rütbe sırasına göre bu divanlara otururdu: Sadrazam kapının tam karşısında ortada; onun sağında nişancı, Anadolu ve Rumeli beylerbeyleri ve kaptan paşa; sol tarafında iki kadiasker, onlardan sonra iki defterdar ve yeniçeri ağası otururdu. Toplantıya gerektiğinde katılan diğer üst düzey görevliler ise, birinci vezirler, kızlar ağası, kapı ağası ve kapıcıbaşıydı.

Sadrazamın oturduğu yerin üzerinde, Divan Kulesi'nin altında küçük bir odaya açılan parmaklıklı bir pencere –“Sultan Gözü” olarak bilinir– vardır. Sultan, Divan'a katılmadığında, Divan-ı Hümayun'da olup bitenleri bu pencereden bakarak izleyebiliyordu.

II. Mehmed başlangıçta Divan'ın bütün toplantılarına katılırdı; sonra onu Divan toplantılarını görünmeden izlemeye ikna eden bir olay oldu. Huzura çıkıp derdini anlatmak isteyen bir köylü Divan'a girdi, toplanmış olan ekâbirlere telaşla baktı ve “Siz muhteremlerden hangisi padişah?” diye bağırdı.⁶ Mehmed, bunun üzerine adamı dışarı attırıp falakaya çekti, ardından odadan ayrıldı ve bir daha dönmedi.

Üç Divan odasının kuzeyindeki revaksız bina Dış Hazine'dir. Üç büyük ayakla desteklenen dört çift halinde sekiz kubbeli uzun bir adadır; yapısı ve planı, II. Mehmed'in Kapalıçarşı'nın ortasında yaptırdığı bedestene benzer. Bu durum, söz konusu bina her ne kadar Kanuni tarafından yeniden inşa edilse de, onun Fatih'in bir yapısı olduğunu gösterir. İmparatorluğun vilayetlerden gelen hazinesi burada ve altındaki mahzenlerde saklanırdı. Üç ay boyunca burada tutulan para ile Divan'ın harcamaları yapılır, yeniçerilerin, saray hizmetkârlarının ve diğer görevlilerin maaşları ödenirdi; her üç ayın sonunda harcanmadan kalanlar ise Üçüncü Avlu'daki İç Hazine'ye aktarılırdı. Dış Hazine mali kayıtları, değerli kumaşları, padişahın ve vezirlerin giydiği kürk ve kaftanları saklamak için de kullanılırdı.

İkinci Avlu'nun kuzeybatı köşesinde, Divan Kulesi'nin altında, Araba Kapısı denilen bir geçit vardır. Harem'in iki ana girişinden biri budur; diğer giriş Üçüncü Avlu'dadır. Harem'deki kadınlar, bir karaağanın eşliğinde arabayla şehirde gezmelerine ya da bir kır gezintisi yapmalarına izin verildiğinde bu kapıdan geçtikleri için kapiya bu ad verilir.

Harem, birkaçı çok büyük, hepsi birbirinin benzeri birkaç yüz odadan, geçitlerden, merdivenlerden, avlulardan ve bahçelerden oluşan bir labirenttir. Harem'in yeri eski Bizans akropolünün batı ucundadır ve tepe, dik bir biçimde aşağıdaki düzlüğe iner; bu yüzden Harem, sarayla aynı düzeyde olması için, uzun altyapılar

üzerinde inşa edilmeliydi. Genellikle kısaca Harem denilen binalar topluluğu, Selamlığı da –yani, sultanın özel odaları ile bazen üst rütbeli saray görevlileri ve idarecileri ağırladığı yarı-kamusal odalar– kapsar; bu iki bölüm arasında açık bir ayrım yoktur.

Promontorio'nun 1475'te yazdıklarına göre, Mehmed'in hareminde 400 kadın vardı; bunların 150'si Topkapı Sarayı'nda onunla birlikte, gerisi, "hanımların ikinci sarayı"⁷ dediği Eski Saray'da kalırdı. Promontorio, Topkapı Sarayı Haremi'ndeki kadınların üç dört yataklı bir odada kendi yataklarında uyuduklarını söyler. Her odaya yirmi hizmetkâr tahsis edilirdi ve Harem, kızlar ağasının yönetiminde yirmi beş karaağa tarafından korunurdu. Haremindeki kadınların çok azı Mehmed'in cariyesiydi ve çocuk doğurdu; geri kalanlar refakatçi ve hizmetçiydi.

Topkapı Sarayı Haremi'nin bugüne kadar varlığını muhafaza edebilmiş en eski binaları, II. Mehmed devrinden bir yüzyıl sonraya aittir. Mehmed her iki sarayda da kendine bir daire ayırmıştı ve bu düzenleme Kanuni'nin devrine kadar sürdürüldü. Kanuni, hükümdarlığının başlangıcında, gözde karısı Hürrem Sultan'ın etkisiyle haremini Eski Saray'dan Topkapı Sarayı'na taşıdı. Kanuni'nin haremi, oğlu ve halefi II. Selim'inki (1566-74) gibi, çok mütevazıydı ve bu iki padişahın devrinde, Enderun'da büyük bina projelerine girişilmediği kesindir; inşa ettikleri yapılar da, 1574'teki büyük yangında yok oldular. Yine de gerçek şu ki, Harem'in, inşa tarihi kesin bir şekilde bilinen ve hâlâ varlığını sürdüren en eski odaları II. Selim'in oğlu ve halefi III. Murad devrine (1574-95) aittir ve büyük Osmanlı mimarı Sinan tarafından yapılmıştır.

İkinci Avlu'nun batı duvarının güney ucunda, Meyyit Kapısı denilen bir kapı vardı; sarayda ölenlerin cesetleri bu kapıdan çıkarılıp gömülmeye götürülürdü. Kapı yolu, tepenin alt yamacında bulunan Has Ahır alanına iner. II. Mehmed'in yaptırdığı bu ahırlar, yalnızca sultanın ve gözde içoğlanlarının kişisel kullanımına ayrılmış en seçkin yirmi-otuz at için kullanılıyordu. Saray surlarının hemen dışında, Marmara kıyısında birkaç yüz atı barındıran daha büyük bir saray ahır vardı; Bizans deniz surlarındaki kapılardan biri –Ahır Kapı– adını buradan alır.

İkinci Avlu'nun doğu tarafının tamamını saray mutfakları kaplar; mutfakların on çift kubbesi ve bacası, sarayın Marmara'dan bakılınca görülen en belirgin özelliğidir. Uzun, dar bir avlu ya da koridor tüm alanı boydan boya kat eder. Bunun doğu ya da dış tarafı mutfaklara açılır; koridorun batısında, mutfakların

karşısında yiyecek ve kap kakacık ambarları, çeşitli yiyecek kategorilerine ayrılmış odalar ve iki mescit vardır.

Mutfaklar, sarayın Marmara tarafına peş peşe dizilmiş yüksek kubbeleri ve avlu tarafına bakan eşit uzunlukta yüksek bacaları olan on ferah odadan ibarettir. Buraya ilk mutfakları II. Mehmed yaptırdı; onun zamanında yapılanlardan yalnızca en güneydeki ikisi varlığını muhafaza edebildi, diğer sekizi ise II. Bayezid tarafından inşa ettirildi. 1574 yangınında ağır hasar gören büyük bacalar, tüm külliyei onaran Sinan tarafından II. Murad için 1575'te yeniden inşa edildi.

Üçüncü Avlu'nun girişine Bâbü's-saade denilir. Bu giriş, Darü's-saade olarak da bilinen Enderun'un girişi olması vesilesiyle bu adı almıştır. Adı bilinmeyen Avrupalı bir seyyah bu kapıyı tasvir eder: "Harem dairesine girmek için Saadet Kapısı denilen ve son derece gösterişli biçimde yıldızlarla bezenmiş bir kapıdan geçmek zorundasınız. Bazen bu kapının üstünde, Büyük Efendi'nin kaprisi uğruna sabahleyin boynu vurulmuş bir sadrazamın ya da başka bir kişinin mızrağa geçirilmiş başını görürsünüz."⁸

Üçüncü Kapı, daha sonra yeniden inşa edilmesine rağmen, II. Mehmed zamanına aittir. Kapıdan önce, üzerinde küçük bir kubbeyle dört sütuna dayanan büyük bir revak vardır. Promontorio buna "kurşun çatılı muhteşem ve mükemmel bir revak" diyor ve bu revakın altında Mehmed'in "göz kamaştıran yüksek bir tahtta" oturduğunu söylüyor.⁹ Padişahlar, tahta çıktıklarında ve bayramlarda bu revakın altında, zümrüt kakma altın bir tahtta oturup, bağlılıklarını sunmaya gelenleri kabul ederdi. Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan bir minyatür, Üçüncü Kapı'nın önünde Sadrazam Mahmud Paşa ve Kırımlı âlim Mevlânâ Seyyid Ahmed'le birlikte, önlerinde silahtar, tahtına oturmuş Sultan Mehmed'i gösterir.

Babü's-saade'nin iç eşiğinin hemen ötesinde Arz Odası bulunur. Arz Odası, antik mermer sütunlara dayanan çok ağır ve geniş çatılı küçük bir binayı işgal eder. Binanın temelleri Fatih zamanından kalmaz; ama üstyapının çoğu, büyük torunu Süleyman tarafından yeniden yaptırılmıştır. Arz Odası'ndan ilk söz eden kişi, buranın II. Mehmed zamanındaki durumunu tasvir eden Angiolello'dur: İkinci "Avlu'nun öteki ucunda başka bir çift kanatlı kapı bulunur, buradan girildiğinde kurşunla örtülü bir loca vardır, Büyük Türk kabul törenlerinde burada oturur. Sonra ilk ikisi kadar uzun ve geniş olan Üçüncü Avlu gelir."¹⁰

Arz Odası Üçüncü Avlu'da olmasına rağmen, işlevi ve kullanımı

bakımından İkinci Avlu'ya aittir; çünkü Divan toplantılarıyla bağlantılı törenlerin son perdesi burada oynanırdı. Her divan oturumunun sonunda sadrazam ve diğer üst rütbeli görevliler burada padişahı bekler, yapılan işlemleri ve alınan kararları ona bildirirlerdi; alınan kararlar padişah onayından geçene kadar kesinlik kazanmazdı. Yabancı elçiler de geliş ve gidişlerinde burada huzura çıkardı; ama bütün bu alayış ve teçhizat arasında bile, bu tür kabullerde neredeyse tam bir sessizlik hâkim olurdu. Marc'Antonio Piga-Ferrata adlı bir soylu bu durumu tuhaf bir şekilde tasvir eder: "Locanın her iki tarafında [Arz Odası'nın dışı] herkes tam bir sessizlik içindedir, etrafı gölgeleyen yeşilliklerde keyifle uçuşup tatlı tatlı öten kuşların sesinden başka bir şey duyulmaz; sanki ses çıkarma yetkisi yalnızca onlara verilmiş gibidir."¹¹

Üçüncü Avlu, büyük ölçüde, II. Mehmed'in kurduğu Enderun Mektebi'ne ayrılmıştı. Okulun amacı, sultanın gelecek vaat eden genç kullarını eğitmekti; bu kulların çoğu, Müslümanlaştırılmış Hristiyan gençlerdi, bazıları esirdi, bazıları ise devşirme olarak toplanmıştı. II. Mehmed zamanından XVII. yüzyılın başına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda görev yapan birçok sadrazam ve paşa, Enderun Mektebi'nden mezun olmuş eski Hristiyanlardı.

Enderun Mektebi'nin altı odası, diğer binalarla birlikte Üçüncü Avlu'nun çeperine dizilmişti. Ne yazık ki bu avlu, büyük ölçüde yangınlar neticesinde, İkinci Avlu'dan daha fazla değişikliğe uğramıştır; bu yüzden, altı odanın dördü ana hatlarıyla eskisine benzer şekilde varlığını sürdürse de, ayrıntılar o kadar büyük bir değişikliğe uğramıştır ki, buranın geçmişteki hali ancak hayal edilebilir. Odaların ikisi temel eğitim okuluydu. Diğer dördü ise meslek okuluydu: Seferli Odası, Hazine Odası, Kiler Odası ve Has Oda. Altı odanın en üst düzeyde olanı Has Oda'ydı. Bu odanın bir tasvirini *Fatih Kanunnamesi*'nde bulabiliriz:

Otuz iki içöğlanı ve dört ağası bulunan bir Has Oda kurulmuştur. Bu ağaların birincisi Silahdar, ikincisi Rikabdar, üçüncüsü Çuhadar ve dördüncüsü Tülbent Ağası'dır. Silahdar, acemi oğlanların disiplininden sorumludur ve Kapıcıbaşı olarak da atanmıştır... Has odabaşına tüm içöğlanlarının sorumluluğu verilmiştir.¹²

Kanunname Has Oda'dan, Üçüncü Avlu'nun kuzeybatı köşesinde kubbeli odalardan müteşekkıl bir birimden söz eder. Bu birim II. Mehmed zamanından kalmadır, torunu I. Selim tarafından ise şekli değiştirilmiştir. Burası Sultan Mehmed'in özel dairesiydi,

revaklarından ve bahçelerinden Haliç ve Galata görülüyordu. Bugün Hırka-i Saadet Dairesi olarak bilinen bu birime ilişkin en eski tasvir Angiolello'nundur:

[Üçüncü] Avlu'nun sol yanında Büyük Türk'ün kaldığı saray bulunur, bu sarayın çoğu yeri tonozlarla örtülmüştür ve birçok odası, yaz ve kış odaları vardır. Pera'ya bakan bölümünün büyük bahçenin üstüne gelen bir revakı vardır, bahçeden bu revakın sofasına erişen birçok servi yükselir ve bu revak iki sütun üstüne inşa edilmiştir ve tamamen tonozla örtülüdür; ortasında, somaki ve yeşil mermerden küçük sütunları ve profilleriyle güzel bir havuza akan bir şadırvan vardır. Havuzda türlü balıklar yüzer ve Büyük Türk bunları seyretmekten büyük zevk alır.¹³

Üçüncü Avlu'nun doğu tarafını oluşturan odalar, II. Mehmed'in yaptırdığı özgün saraydan kalma, hazine-hamam birimi denilen yapının parçalarıdır. En güneydeki oda, daha sonra Seferli Odası olarak yeniden inşa edilen, Hassa Hamamı'dır. Menavino, Hassa Hamamı'nı ayrıntılı bir biçimde tasvir eder:

Bu hamam, Büyük Türk ya da adamlarından biri arzu ettiğinde derhal yıkanabilsin diye her daim hazır tutulur. Burada herkese hizmet etmeye hazır, maaşlı on kişi durur... Bu hamamda ayrıca mermer döşeli, bir oda büyüklüğünde, ılık suyla doldurulmuş ve suyun insanın boynuna kadar eriştiği derinlikte bir havuz da vardır. Suyun bir altında bir üstünde yüzen gençler havuzda eğlenirler, yorulduklarında ise soğuk su havuzuna koşarlar, kendi usullerine göre yıkandıktan sonra da giyinir, hizmetkârlara bahşiş mahiyetinde bir şeyler verip giderler.¹⁴

Birimin geri kalan kısmı, Üçüncü Avlu'nun kuzeydoğu köşesine kadar uzanır; üç kubbeli oda doğu tarafından İon tarzı bir revaka açılır, odanın kuzey cephesinde de üç ayrı revak mevcuttur ve köşede açık bir mermer loca bulunur. Doğru tarafında yeraltı mahzenleri bulunan üç oda, Fatih'in ve ondan hemen sonraki padişahların zamanında, Angiolello ve başka birçok kaynağın sözünü ettiği İç Hazine'yi oluşturuyordu. XVIII. yüzyılda yaşayan Türk tarihçi Tayyarzade Ata'ya göre, bu bina topluluğu başlangıçta Fatih Köşkü olarak biliniyordu ve sarayın diğer tarafındaki Has Oda'nın inşaatı tamamlanıncaya kadar, birkaç yıl Sultan Mehmed'in dairesi olarak kullanıldı. Mehmed, Has Oda'ya

taşınınca, Fatih Köşkü'nü, sahibi olduğu altın ve gümüş paralar ve diğer değerli eşyalar için bir hazineye dönüştürdü.

Saray, sevimli çeşmesi, kuzeydoğu ve güneydoğuya bakan büyük kemerli açıklıklarıyla mermer loca, Marmara'nın Asya kıyısı açıklarında denizde yüzen Adalar, Bitinya'nın Olympos Dağı'nın (Uludağ) açık havada uzaktan yükselen doruğuyla birlikte enfes bir Boğaz ve Marmara manzarasına hâkimdir. Evliya Çelebi'nin Dersaadet dediği Topkapı Sarayı'ndan bahsederken yazdığı gibi: "İnsan sanatıyla böyle gönül açıcı bir saray yapılmamıştır; zira... bir saraydan ziyade iki deniz arasına kurulmuş bir şehirdir."¹⁵

İstanbul'da bir Rönesans sarayı

Kritovulos yeni Topkapı Sarayı'nı tasvir ettikten sonra, Sultan Mehmed'in 1465 senesinin yaz ve kış aylarını orada nasıl geçirdiğini, yeni başkentini nasıl güzelleştirdiğini ve İstanbul'u, Bizans zamanının Konstantinopolisi gibi bir kültür merkezi haline getirecek âlimleri etrafına nasıl topladığını anlatmaya geçer.

Kendisi de yazı Byzantion'da geçirdi; ama âdeti olduğu üzere, şehir için, yani ahali için çabalarından geri durmadı, binalarla ve iyileştirmelerle ilgilendi. Felsefeyle meşgul oldu; Arap, İran ve Yunan felsefesiyle ilgilendi, özellikle de bunların Arapçaya çevrilmiş metinleriyle. Bunun yanında, her gün liderlerle ve hocalarla buluştu, bunların pek çoğunu etrafına topladı ve onlarla sohbetler etti. Onlarla felsefenin ilkelerini, özellikle Peripatosçuların ve Stoacıların ilkelerini tartıştı.¹

Sultan Mehmed, 1465 senesinin yaz aylarında kendisini coğrafya çalışmalarına verdi. Batlamyus olarak da bilinen Yunanlı bilgin İskenderiyeli Claudios Ptolemaios'un MS II. yüzyılın ortasında yazdığı *Geographia* isimli eserinin bir yazmasına rastlaması Mehmed'in bu alana olan ilgisini harekete geçirmişti. Kritovulos'a göre, Mehmed özellikle bu yazmadaki haritalarla, Hercules Sütunları'ndan (Cebelitarık Boğazı) Hindistan ve Çin'e kadar uzanan tüm meskûn dünyayı tarif eden haritalarla ilgilendi.

Bir yerde [Mehmed] Ptolemaios'un yeryüzünü tarif eden ve yeryüzünün ana hatlarını gösteren haritalarına da rastladı. Ama eserin çeşitli yerlerine dağılmış ve bu nedenle anlaşılması zor olan bu haritaları, daha kolay anlaşılсын, kavransın ve takdir edilsin diye bir tek resim ya da temsil olarak, bir bütün haline getirmek ve böylece daha açık

ya da daha anlaşılır yapmak istedi; zira bu ders ona çok önemli ve gerekli görünüyordu.²

1465 yazında Mehmed, sadrazam Mahmud Paşa'nın kuzeni, İmparator David Komnenos ve ailesiyle birlikte İstanbul'a gelen Trabzonlu Rum bilgin Georgios Amiroutzes'ten yardım aldı. Bilgine Amiroukis diyen Kritovulos "sultanın onu nasıl kabul edip şereflendirdiğini" yazar:³

Trabzon hükümdarının yakınları arasında, fizik, din, matematik, geometri ve kıyas ilimlerinde ve ayrıca Peripatosçuların ve Stoacıların felsefesinde de bilgili Georgios Amiroukis adlı bir adam, büyük bir filozof vardı. Bir bilgi hazinesiydi ve aynı zamanda bir hatip ve şairdi de. Sultan bu adamın ismini işitti ve onu yanına çağırttı. Temas ve sohbet yoluyla bilgisine ve eğitimine vâkıf olunca, ona herkesten çok hayran oldu. Ona sarayda uygun bir görev verdi ve sık sık huzura kabul edip görüşmekle şereflendirerek, ona eskilerin öğretileri ve felsefi meseleler, bunlarla ilgili tartışmalar ve çözümlerle ilgili sorular soruyordu. Zira sultanın kendisi de en zeki filozoflardan biriydi.⁴

Kritovulos, Amiroutzes'in, Mehmed'e, imparatorluğunun meskûn dünyada nasıl genişlemekte olduğunu bir bakışta görebilsin diye, Ptolemaios'un *Geographia*'sındaki münferit haritaları birleştiren büyük bir duvar haritasını nasıl hazırladığını anlatır.

Bunun üzerine filozof Georgios'u [Amiroutzes] çağırıp, mükâfat ve nişan sözüyle birlikte ona planını anlattı. Georgios işi memnuniyetle kabul etti ve sultanın önerilerini ve emrini coşkuyla yerine getirdi. Kitabı sevinçle eline aldı ve yaz boyunca okuyup inceledi. Epeyce araştırarak ve kitabın bilgisini çözerek, bağlantılı bir bütün olarak bir tek temsilde meskûn yeryüzünün, karaların ve denizlerin, ırmakların, limanların, adaların, dağların tüm hikâyesini çok doyurucu bir biçimde ve maharetle yazdı, mesafeleri ölçmenin ve diğer önemli şeylerin kurallarını verdi. Öğrencilere, araştırmayı ve yararlı olanı sevenlere en uygun ve en gerekli olan yöntemi sultana da öğretti. Haritada ülkelerin, yerlerin ve şehirlerin adlarını da belirtti; Arapların ve Rumların dilini çok iyi bilen oğlundan faydalanarak bu adları Arap harfleriyle yazdı. Sultan bu eseri çok beğendi ve Ptolemaios'un, ana ondan daha ziyade bunu kendisine bu kadar iyi gösteren adamın bilgisine ve dehasına hayran kaldı. Onu birçok konuda ve birçok nişanla

ödüllendirdi. Tüm kitabı Arapça yayımlamasını emretti ve bunun için ona büyük miktarda para ve hediye vaadinde bulundu.⁵

Kritovulos'un sözünü ettiği Georgios Amiroutzes'in oğlu, kardeşi İskender Bey ile birlikte Müslüman olan Mehmed Bey'dir. Fatih'in, Türkçe ve Arapçayı çok iyi bilen Mehmed Bey'i diğer Yunan elyazmaları ile Kitabı Mukaddes'in de aralarında olduğu, dini ve dini olmayan eserlerin çevirilerini yapmakla görevlendirdiği biliniyor; Kitabı Mukaddes gerçekten çevrildiyse bile, bugüne kalan bir kopyası yoktur.

Sultan Mehmed, Müslüman dünyada Arapça'ya, Batı Avrupa'da da Latince'ye tercüme edildikten sonra astronomi biliminin daha da gelişmesine zemin hazırlayan, Ptolemaios'un *Almagest* isimli büyük eserine de ilgi gösterdi. Mehmed bu konuda da Rum bir bilginden, ailesi Trabzon'dan gelme bir Giritli olan Georgios Trapezuntios'tan yardım aldı. Trapezuntios, Kardinal Bessarion'un himayesi altında Roma'da çalışıyordu; Kardinal onu Ptolemaios'un *Almagest*'ini Yunanca'dan Latince'ye çevirmekle görevlendirmişti. Trapezuntios, Kasım 1465'te Girit'ten İstanbul'a geldi ve görünüşe göre, 18 Mart 1566'da Roma'ya dönene kadar İstanbul'da kaldı.

Trapezuntios Roma'ya dönünce tutuklandı ve dört ay Castel Sant'Angelo'ya hapsedildi; sonunda, geçmişte gramer ve insan bilimleri dersi verdiği Papa II. Paulus tarafından serbest bırakıldı. Sultana "Batı'daki gelişmeleri ve halkın huzursuzluğunu" bildirmiş ve "Büyük Türk'ü İtalya'yı bir an önce istila etmeye teşvik etmiş" olmasından kuşkulandığı için tutuklanmıştı.⁶ Bu suçlamanın kanıtı, Trapezuntios'un Mehmed'e yazdığı iki mektuptu; bu mektuplarda sultanı, İran Kralı Keyhüsrev'den, Büyük İskender'den ya da Julius Caesar'dan çok daha büyük bir hükümdar olarak övüyordu. Trapezuntios, Galata'da yazdığı 25 Şubat 1466 tarihli birinci mektubunun sonunda, *Almagest*'in Latince çevirisini tamamladığını ve sultana ithaf ettiğini söyler. Roma'ya döndükten hemen sora gönderilmiş izlenimi veren ikinci mektupta, Aristotelesçi felsefede ve tüm bilimlerde oldukça bilgili olan adil ve zeki bir hükümdar olarak papaya ve Kardinaller Kurulu'na övdüğünü söylediği Sultan Mehmed'le buluşma şansından söz eder. Mehmed'in, Tanrı'nın yardımıyla, yeryüzündeki bütün insanları tek inançta toplayıp, tüm insanlığın birleşik bir imparatorluğunu yaratabilecek kişi olduğunu söyler. Hristiyanlık ile İslam arasında temel bir fark bulunmadığını göstermeye

çalıştığı *Hristiyan İnancın Hakikati Üzerine (On the Truth of the Chritisan Faith)* başlıklı bir risalede bu birleşik din konusunu zaten yazmıştı. Bu risaleyi Türkçeye tercüme ettirip Müslüman âlimlere sunmayı umuyordu; Sultan Mehmed'in iki dini kolayca uzlaştırabileceğini ve böylece her iki dine mensup tüm milletlere hükümdar olabileceğini sanıyordu. Sultan Mehmed'e yazdığı gibi:

Romalıların meşru imparatoru olduğunuzdan kimse şüphe duymasın. Çünkü imparatorluğun başkentini elinde bulunduran kişi meşru imparator, Roma İmparatorluğu'nun başkenti de Konstantinopolis'tir. Bu yüzden bu şehir kimin elindeyse imparator odur. Ama siz bu tahtı kılıcınızın sayesinde insanlardan değil, Tanrı'dan aldınız. Dolayısıyla Romalıların meşru imparatoru sizsiniz... Romalıların imparatoru olan ve kalan kişi, tüm yeryüzünün de imparatorudur.⁷

Mehmed'in astronomiye ilgisi o çağın en büyük Müslüman astronomuyla, Timurlenk'in torunu Timurlu hükümdarı Uluğ Bey'in Semerkant'ta kurduğu rasathanenin başastronomluğunu yapmış Ali Kuşçu'yla temas kurmasına vesile oldu. Ali Semerkant'ta dünyaya geldi ve gençliğinde Uluğ Bey'in doğancılığını yaptığı için Kuşçu adıyla anıldı. Sonra Uluğ Bey'in Çin elçisi oldu. Başastronom olduktan sonra Uluğ Bey'in yıldız kataloglarını, ilk kez 1438'de yayımlanan *Zic-i Uluğ Bey*'i tamamladı. Bu kataloglar muhtemelen ilk önce Farsça yazıldı, hemen ardından Arapça ve Türkçe'ye çevrildi ve XIX. yüzyıla kadar Müslüman dünyada kullanımda kaldı.

Ali, Uluğ Bey 1449'da öldürüldükten hemen sonra Semerkant'tan ayrıldı. Tebriz'e gitti, Uzun Hasan'ın sarayına kabul edildi ve başastronom oldu. Uzun Hasan onu II. Mehmed'e elçi olarak gönderdi; Mehmed de Ali'ye sarayında başastronomluk görevini teklif etti. Teklifi kabul eden Ali, Tebriz'e gidip elçilik görevini tamamladıktan sonra İstanbul'a döneceğini söyledi.

Ali 1472 yılının başında İstanbul'a gelmek üzere Tebriz'den ayrıldı, 200 kişi olduğu söylenen bir kafilе kendisine eşlik ediyordu. Bunların bazıları, bu yolculuk için masraftan kaçınmayan Sultan Mehmed'in Ali'ye eşlik etmeleri için gönderdiği Topkapı Sarayı nedimleriydi. Ali İstanbul'a gelince, sultana *Risaletü'l-Muhammediye* başlıklı 194 sayfalık bir kitap, yolculuk sırasında yazdığı bir matematik eseri sundu. Ertesi yıl da

Mehmed'e *Risaletü'l-Fethiyye* başlıklı 174 sayfalık bir astronomi kitabı sundu. Her iki kitabın da orijinal nüshaları Ayasofya Kütüphanesi'nde korunuyor.

Hıristiyanlığa dönmüş bir Yahudi, Topkapı Sarayı'nda III. Murad'ın özel hekimliğini yapmış olan Domenico Hierosolimitano, bir Topkapı Sarayı tasviri yazdı; burada II. Mehmed'in, aralarında Büyük Konstantinos Kütüphanesi'nden alınan 120 yazma eserin de olduğu Yunan ve Bizans eserlerini topladığını iddia etti. Julian Raby'nin 1983'te Fatih'in Rumca yazmaları üzerine yaptığı bir inceleme ise, filigranlarına bakıldığında yalnızca on dört yazma eserin Mehmed'in hükümdarlığı döneminde edinilmiş olabileceğini gösterdi. Raby biri Paris, diğeri de Vatikan'daki kütüphanelerde bulunan iki yazma eserin de, Fatih'in okuma odasından alınmış olduğunu gösterdi.

Fatih'in okuma odasında Raby'nin saptadığı en dikkate değer eser, İmrozlu Kritovulos'un *Tarih-i Sultan Mehmet Han-ı Sani* adlı eseridir. Fatih'in 1451'de tahta çıkışından 1467 yılının sonuna kadar hayatını anlatan bu eser sultana bir ithafla başlar: "Talihli, fatih, zaferlerin sahibi, muzaffer, yenilmez, karaların ve denizlerin efendisi, Şahların Şahı, Ulu Hükümdar'a, Allah'ın izniyle, kulunuz adalı Kritovulos."⁸

Mehmed'in Batılı çağdaşları, Niccolo Sagundino gibi Konstantinopolis'in fethinden hemen sonra onunla görüşmüş olanlar da dahil, onun tarihe, özellikle de Büyük İskender'in hikâyesine ilgisinden söz ederler. Kritovulos, Mehmed'i Büyük İskender ile karşılaştırdığına göre, Fatih'in İskender'in bir biyografisine sahip olduğu tahmin edilebilir. Bilim insanları Mehmed'in, İskender'in hikâyesini, İslami versiyonlarından, ya Nizami'nin Farsça ya da Ahmedî'nin Türkçe eserinden öğrendiğini tahmin etmişlerdi. Ama Raby'nin Mehmed'in okuma odasıyla ilgili incelemesi, İskender'in bilinen Yunanca biyografisi olan Arrian'ın *Anabasis*'inin bir kopyasını ortaya çıkardı; bu kopya, Kritovulos yazmasıyla aynı filigranları taşır ve aynı kâtip tarafından yazılmıştır ve dolayısıyla Fatih için hazırlanmış olabilir.

Mehmed'in okuma odasında Yunanca bir yazma daha bulunmuştur: 1474 tarihli ve kâtip Mikhail Eikhmalotes tarafından yazılmış anonim bir eser olan *Deigesis*. Bu, Fatih'le doğrudan ilişkilendirilemez; ama *Anonymous Cronicles* olarak bilinen bir kaynak, Mehmed'in Konstantinopolis'in ve Ayasofya'nın tarihi konusunda "Rum ve Frenk"⁹ bilgileri sorguladığını bildirir. Fatih'in okuma odasında *Tarih-i Ayasofya* adlı bir eserin Farsça ve Türkçe versiyonları da bulundu; bu da, Mehmed'in Büyük

Kilise'nin ve fethettiği şelûin tarihiyle ilgilendiğini gösterir.

Raby'nin Mehmed'in okuma odasına kadar izini sürdüğü Paris yazması, Homeros'un *İlyada*'sının, geç Bizans döneminin bir bilgini olarak bilinen İoannes Dokeianos'un çıkardığı bir kopyasıdır. Dokeianos'un, Mora Despotu Demetrios Palaiologos'un kızı Prenses Helen'e hocalık yaptığına inanılır. Demetrios 1460'ta Fatih'e teslim olunca, kendisine, hatırlanacağı gibi, Edirne'de bir tımar verildi; Helen de Mehmed'in haremine girdi. Dokeianos da, Demetrios ve Helen'le birlikte Osmanlı Sarayı'na gitmiş olmalı; ve ihtimal odur ki, Mehmed tarafından kâtip olarak çalıştırıldı. Çıkardığı *İlyada* kopyası, dolaylı kanıtlarla 1463 senesine tarihleniyor. Mehmed'in *İlyada*'yı okuduğu biliniyor, Kritovulos "Sultanın Troya'dan geçerken kahramanların mezarlarını nasıl incelediğini ve onları nasıl övüp takdir ettiğini" yazar.¹⁰ Kritovulos'a göre, Mehmed Troya'yı 1462'de, Dokeianos *İlyada*'yı kopyalamayı bitirmeden önceki yıl ziyaret etti; bunun bir tesadüf olması zordur.

Raby şuna dikkat çeker: Mehmed'in eski Yunan tarihi bilgisi, "VII. yüzyılda geçerlilik kazanmış, Franklar gibi Türkleri de Troyalıların torunu yapan Batı fikriyle renklenmiş olmalı."¹¹ Türklerle ilgili olarak bu inanç, Homeros'un Troyalıların ataları olarak tanımladığı *Teuceri* ile *Turci*'nin birbirine karıştırılmasından kaynaklandı. Rum tarihçi Laonikos Khalkokondyles'e göre, Konstantinopolis'in düşüşü Roma'da Troya'nın intikamı olarak görüldü ve Kritovulos da, 1462'deki Troya ziyaretinde Sultan Mehmed'e aynı görüşü benimsetir.

Mehmed'in okuma odasından alınma Vatikan yazması, Aziz Thomas Aquinas'un *Summa Contra Gentiles*'nin Dimitrios Kydonis tarafından Latince Yunancaya tercümesidir. Bu yazma 1475'ten önce hazırlanmış olmalı; çünkü Vatikan kütüphanesi envanterine o yıl girmiş. Mehmed'in önde gelen Hristiyan Aristoteles yorumcusu Thomas Aquinas'un bir eserine sahip olması, Fatih'in, sarayında "felsefi tartışmalar düzenleyip"¹² bilginiyle "felsefenin ilkelerini, özellikle Peripatosçuların [yani Aristotelesçilerin] ve Stoacıların ilkelerini tartıştı"ğını söyleyen Kritovulos'u destekler.¹³

Ptolemaios'un *Geographia*'sından Georgios Amiroutzes'in yarattığı harita Mehmed'in coğrafyaya ilgisini göstermişti; bu ilgi, Raby'nin Fatih'in okuma odasında bulduğu başka bir eserle de kanıtlanır. Bu, 1420'de Floransalı coğrafyacı Cristoforo Buondelmonti'nin yayımladığı *Liber Insularum Archipelagi*'nin

(Ege Denizi Adaları) Rumca bir tercümesidir. Buondelmonti'nin kitabı Doğu Akdeniz ve hinterlandının haritalarını içerir; kitapta, Konstantinopolis'in bugüne kalan en eski ve Mehmed'in 1453'te şehri fethinden önceki tek haritası da vardır.

Fatih'in okuma odasında bulunan diğer Rumca elyazmaları şunlardır: Hesiodos'un *Theogonia'sı* (*Tanrıların Doğuşu*); Oppianos'un *Halieutika'sı* (*Balıkçılık Üstüne*); Planudes'in *Aisopos'un Hayatı* ve *Aisopos'un Fablları*, *Mezarında Bulunan Hippokrates'in Kehanetleri* ve *Lir Sanatı* ve *Derleme'si*; Antonios Monakhos, İskenderiyeli Kyrillos'a atfedilen *Kitabı Mukaddes Sözlüğü*; *Değerli Taşlar ve Hayvanların Özellikleri Üzerine* anonim bir eser; Manuel Moskhopoulos, *Gramer*; *Gramer*, *Fiillerin Çekimi* ve *Tasnifi* üzerine anonim bir eser; Pindaros'un *Olympiaka'sı* (*Olympia Odları*); Eudemos Rhetor, *Sözlük* ve *Süleyman'ın Ahdi Üzerine* anonim bir eser.

Raby'ye göre, *Süleyman'ın Ahdi* "Sultanın kütüphanesi için tasarlanan iki kitaptan biriymiş gibi görünüyor, ama eşi Rumca değil, Süryaniceden Arapçaya bir çeviriydi."¹⁴ Sözü edilen eş kitap, Ayasofya Kütüphanesi'nde korunan *Kitab Daniyal el-nebi*'dir. Raby'ye göre, her iki kitap da alamet bulmaya yarayan sihir risaleleriydi ve her ikisi de II. Meluned'e ithaf edilmişti.

Fatih'in okuma odasına kadar izi sürülebilen on altı Rumca yazma dışında, Topkapı koleksiyonunda II. Mehmed devrine tarihlenen başka eserler de vardır. Raby'ye göre, bunlardan biri, "İbn Meymun'un *Şaşırmışların Kılavuzu* adlı kitabının Mordechai ben Eliezer Comtino tarafından İbranice bir yorumudur; elyazması bilimi bakımından saraydaki Rumca seriye denktir ve 10 Kislev 5241, yani MS 12 Kasım 1480 tarihlidir."¹⁵ Raby devamında diyor ki, "Mordechai Comtino (1420-1487 öncesi) Konstantinopolis'te doğdu ve 1450'lerde bir süre Edirne'de yaşadı. Konstantinopolis'teki/İstanbul'daki entelektüel Yahudi cemaatinin önde gelen bir mensubuydu ve talmud âlimi, müfessir, matematikçi ve astronom olarak ünlüydü."¹⁶ Comtino'nun İstanbul'da Müslüman âlimlerle ilişkisi içinde olduğu biliniyor ve eserlerinden biri Fatih'in okuma odasında bulunduğu için, Mehmed'in entelektüel çevresinin bir mensubu olduğu zannediliyor.

Sultan Mehmed, Sir Steven Runciman'ın "en özgün Bizans düşünürü"¹⁷ dediği büyük yeni-Platoncu filozof Georgios Gemistos Plethon'un (1355 civarı-1452) eseriyle de ilgilendi. Plethon, Konstantinopolis'te eğitim gördü ve 1392 civarına kadar orada ders verdi. Sonra, o sırada İmparator II. Manuel'in

ikinci oğlu Despot Theodore Palaiologos'un yönetiminde olan Peloponnesos'ta bulunan Mistra'ya gitti. Plethon, Bizans heyetinin bir üyesi olarak Ferrara-Floransa Konsili'nde geçirdiği bir yıl hariç, ömrünün sonuna kadar burada ders verdi. Plethon'un öğretisine, Aristoteles'i reddi ve Yunan dünyasını Platoncu çizgide ıslah etme amacına esin kaynağı olan Platon'a bağlılığı hâkimdi. *Kanunlar Üzerine* adlı risalesinin de kanıtladığı gibi, Hıristiyan olmaktan ziyade pagandı; risalesinde Tanrı'yı Zeus olarak anar ve Teslis'in Yaradan, dünyevi zihin ve dünyevi ruhtan ibaret olduğunu yazar. Georgios Trapezuntios, Floransa'da Plethon'la görüşüp konuştuğunu ve onun kendisine tüm dünyanın yakında yeni bir din benimseyeceğini söylediğini yazar. Yeni dinin Hıristiyan mı yoksa Muhammedi mi olacağı sorulunca, Plethon, "Hiçbiri, paganizmden farklı olmayacak" yanıtını vermiş.¹⁸

Topkapı koleksiyonunda bulunan bir yazma, Sultan Mehmed'in Plethon'un yazılarıyla ilgilendiğinin kanıtıdır. Raby'ye göre, bu eser "Plethon'un *Compendium Zoroastreorum et Platoniorum dogmatum*'unun Arapça bir çevirisini, Plethon'un temel yeni-Platoncu metninin tam derlemesi olan *Chaldean Cronicles*'i ve Zeus'a bir övgüyü de içeren *Nomoi*'sinden parçaları ihtiva eder."

Mehmed bir edebiyat hamisi olarak da ünlüydü ve zamanın Türkçe kaynaklarına göre, hükümdarlığı döneminde otuz kadar şair ve bilgene kol kanat gerdi. XVI. yüzyılda yaşayan Türk tarihçi Hoca Sadeddin, Sultan Mehmed'in tını kulları tarafından baş tacı edildiğini yazar.

Özellikle de, cömertlik şeklinde aldıkları saygı ve itibar nişanlarından ötürü, edebiyatta ve bilimde kendilerini gösterenler tarafından... Edebiyatçıları koruması, sayısız değerli eserin üretilmesiyle sonuçlanmıştır ve bu eserlerin çoğu ona ithaf edilmiştir... Birkaç bin yazma eser, çoğu kez İslam hukuku ve dini üzerine en nadir ve en değerli tefsir ve şerhlerin imzalı kopyalarını da topladı ve bu eserlerin, inşa ettirdiği her camiye, bu camilerde oturan hocaların yararlanması maksadıyla dağıtımını sağladı. Kısaca, bu dünyada yapabileceği iyi işlerin hiçbirini unutmadı.¹⁹

Mehmed zamanında Osmanlı İmparatorluğu'nda edebiyat dili Farsçaydı; İslam teolojisiyle ilgili eserler ise Arapça yazılırdı. Ama Mehmed hem Farsça hem Arapça öğrenmiş olmasına rağmen, yazı yazdığı zaman çoğu kez gündelik Türkçeyi kullanırdı. Avni mahlasıyla yazan Sultan Mehmed, aralarına İranlı büyük şair

Hafız'ın eserlerini başka sözcüklerle ifade eden birkaç Farsça gazel serpiştirilmiş seksen kadar Türkçe şiirden oluşan bir divan bırakmıştır. Mehmed'in divanından sıkça aktarılan bir aşk şiiri, özgünlükten ne kadar yoksun olduğunu açığa çıkarır.

Şâhid-i gül bağda çün giydi gülgün pîrehen
 Düğmeler takındı ana ziynet için gonceden
 Gerçi lîm ağız bir etdi güller ile gonceler
 Ol şeker-leb söze gelse anlara değmez sühen
 Salını seyr-i gülistân eylesen yüz nâz ile
 Şâhlarda salını kalır göricek yâsemen
 Göricek güller yoluna dökülüp saçıldığıın
 Varını ol dem nisâr etdi önünde nesteren
 Ta ki ol gül-ruh gelip seyr-i gülistân eyleye
 Avniyâ dâim ter olsun eşk-i çeşminle çemen!²⁰

Mehmed'in sarayındaki en dikkate değer şair, Hazreti Muhammed'in soyundan gelen Ahmed Paşa'ydı, ama onun eserleri de özgünlükten yoksundu. Mehmed devrinin iki kadın şairi, Zeynep Hatun ile Mihri Hatun için de aynı şey söylenebilir. Birçok skandal aşk macerasıyla ünlü Zeynep Hatun, II. Mehmed'e ithaf ettiği Türkçe ve Farsça bir divan yazdı. "Osmanlıların Sappho'su" olarak bilinen Mihri Hatun'u, çağdaşı biyografi yazarı Aşık Çelebi şöyle tasvir eder: "Erdemlilik ününü en ufak bir bulut karartmadı"²¹ için sadece platonik olarak tasvir ettiği aşk şiirleri yazdı. "Bu şairane aşka rağmen, kimsenin arzularına teslim olmadı. Bekâret hazinesine hiçbir âşığın eli değmedi, saf boyuna amber kokulu kolyesinden başka hiçbir kol dolanmadı; zira bakire yaşayıp bakire öldü."²²

Mehmed'in hükümdarlığı döneminde, birçok İtalyan sanatçı şu ya da bu zamanda Topkapı Sarayı'nda kaldı. 1461 yılının başında Mehmed, Rimini'nin efendisi, Papa II. Pius'un "kötülük prensi"²³ dediği Sigismondo Pandolfo Malatesta'yla iletişime girdi. Bir sanatçıyı portresini yapmak üzere kendisine göndermesini istedi. Bunun üzerine Malatesta, çoktandır Rimini'deki sarayında kalan Pisanello'nun bir öğrencisi olan ressam ve madalyoncu Veronalı Matteo de'Pasti'yi Mehmed'e gönderdi. Matteo Eylül 1461'de İstanbul'a gitmek üzere yola çıktı; Malatesta'nın Mehmed'e gönderdiği iki hediyeyi de yanına aldı. Hediyelerden biri, Malatesta'nın sarayında kalan hümanist bilgin Roberto Valturio'nun savaş üzerine resimli eseri *De re*

militari'nin bir yazması; diğeri ise, Adriyatik'in ayrıntılı bir haritasıydı. Matteo'nun gemisi Girit açıklarında Venedikliler tarafından durduruldu, Matteo tutuklanıp Venedik'e götürdü ve Onlar Konseyi tarafından İstanbul'a gidiş amacı konusunda sorgulandı; zira Malatesta'nın sultanla bir ittifak kurmayı planlamasından kuşkuluyorlardı. Matteo serbest bırakıldı, fakat İstanbul'a gitmesi engellendiği için 1461 senesinin Ocak ayında Rimini'ye döndü. Yine de Matteo, Burgonyalı ressam Jean Tricaudet'yle birlikte Mehmed'in bir madalyon portresini yaptı; ama her iki sanatçının da İstanbul'da bulunduğu dair bir kanıt yoktur.

1470'lerin sonunda, Mehmed, Napoli Kralı Ferrante'ye bir mektup yazıp, bir sanatçıyı portresini yapmak üzere göndermesini istedi. Ferrante, ressam Costanzo da Ferrara'yı gönderdi; Costanzo 1477 ya da 1478'de İstanbul'a geldi ve bir iki yıl burada kaldı. Mehmed'in bir madalyon portresinin iki versiyonunu yaptı; bunlardan biri şimdi Washington'da National Gallery'dedir. 1481 tarihli bu madalyonun ön yüzünde sultanın bir büstü vardır, arka yüzünde ise sultan at sırtında tasvir edilir; her ikisi de soldan görülür. Küçük ayrıntılar dışında birinciyle aynı olan ikinci versiyon, birçok kalıpla yeniden üretilmiştir.

1479 yazında Mehmed, *Doc* Giovanni Mocenigo'ya mektup yazıp, onu torunlarından birinin sünnet düğününe davet etti ve Venediklilerden "iyi bir ressam"²⁴ göndermelerini de istedi. *Doc*, sünnet düğünü davetini kibarca geri çevirdi; ama *signoria*'ya da danışarak, ressam Gentile Bellini'yi İstanbul'a gönderdi. Görünüşe göre, Bellini'nin İstanbul ziyaretini, *Historia Turchesca*'sında Sultan Mehmed'in tabloları bakarken duyduğu büyük hazdan söz eden Giovanni-Maria Angiolello'nun bir mektubu teşvik etmiş. Angiolello, "Şanlı Venedik Hükümeti'ne Konstantinopolis'e en iyi ressamlarından birini göndermeleri gerektiğini yazan bendim ve Muhammed'in [Mehmed] görmeye alışık olduğu çok usta bir ressam, Gentile Bellini gönderildi" diyor.²⁵

Bellini 1479 sonbaharında İstanbul'a geldi ve 1481 yılının başına kadar burada kaldı. Bu sırada yaptığı, gerçekliği kanıtlanmış tek eser, şimdi Londra'da National Portrait Gallery'de bulunan Fatih Sultan Mehmed'in ünlü portresidir. Portre, Mehmed'i üç çeyrek sol profilden gösterir, çukura kaçan kahverengi gözleri, sıkı sıkıya kapalı ince kırmızı dudakların üzerine uzun ve ince bir kılıç gibi inen, bir gözlemciye "olgun kirazları yemek üzere olan bir papağan"²⁶ hatırlatan burnu, çenesinde sivrilen kırmızimsı kahverengi bir sakalı vardır; başı, kırmızı tepelikli beyaz

bir kavukla örtölüdür ve kürk yakalı karnuzu bir kaftan giymiştir.

Bellini'ye atfedilen ve İstanbul'da kaldığı zamana tarihlenen diğer eserler, şimdi İsviçre'de özel bir koleksiyonda bulunan Mehmed ile genç bir adamın birlikte portresi ile British Museum'da bulunan bir yeniçeri ve genç bir kadının eskizlerinden ibarettir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki bir albümde, Madonna ve Çocuk İsa'nın bir minyatürü vardır; minyatür Bellini tarafından yapılmış olabilir, çünkü Berlin Müzesi'nde bulunan Bellini imzalı bir tabloya benzer. Anekdöt niteliğinde kanıtlar, Mehmed'in Topkapı Sarayı'nda inşa ettirdiği bir köşkün, olasılıkla Üçüncü Avlu'daki Fatih Köşkü'nün duvarlarına Bellini'nin freskler yaptığını gösterir, ama bunlar yok olmuş.

Lorenzo de'Medici, Floransalı sanatçı Bertoldo di Giovanni'yi Sultan Mehmed'in bir madalyon portresini yapmakla görevlendirdi; portre 1480'de tamamlandı. Ön yüzünde Mehmed sol profilden görülür ve bu, Bellini'nin sultan portresinden kopya edilmiş olabilir. Arka yüzünde, önde savaş tanrısı Mars, arkasında ise iki at tarafından çekilen bir arabanın üzerinde duran Sultan figürü vardır. Sultan, arabanın arkasında taşınan üç çıplak kadını saran bir ipin ucunu tutuyor; her birinin başında taç var, onları Asya, Trabzon ve Yunanistan olarak –Mehmed'in fethettiği üç imparatorluk– tanıtan yazılar var. Ön yüzünde ise “Asya, Trabzon ve Büyük Yunanistan İmparatoru Mehmed”²⁷ yazısı vardır; Büyük Yunanistan, Bizans İmparatorluğu'nun kuvvetli olduğu dönemde ki Avrupa dominyonları demektir.

Topkapı Sarayı Müzesi'nde Fatih'in minyatür bir suluboya portresi var; portre, İtalyan bir ustayla çalıştığına inanılan Türk sanatçı Sinan Bey'e atfedilir. Portre Mehmed'i sol profilden gösterir; Doğu'ya özgü biçimde oturmuştur; sol elinde bir mendil, sağ elinde burnuna tuttuğu bir gül vardır, belli belirsiz bir tebesüm yüzünü aydınlatır.

Mehmed'in, Türkçede Atik Sinan olarak bilinen başmimarı, muhtemelen, Khristovulos olarak bilinen bir Rum'du. Mehmed onu Fatih Camii'ni inşa etmekle görevlendirdi, caminin planı, esasen, Ayasofya Camii Kebiri'nin bir kubbeye örtülü küp olan planından türetildi. Fatih'in sarayda üç köşk yaptırdığını, bunların “ilkinin İran-Karaman, diğerinin *alla turchesca* ve üçüncüsünün de *alla greca*” tarzında²⁸ olduğunu söyleyen Angiolello'nun bir ifadesinden, Mehmed'in Türk mimari üslupları dışında başka üsluplara da ilgi duyduğu anlaşılıyor. İkincisini ve üçüncüsünü saptamak artık olanaklı değil; ama ilki, tasarımı ve süslemesiyle

tamamen İran tarzı bir bina olan Çinili Köşk'tür.

Mehmed, Sigismondo Pandolfo Malatesta'ya bir mektup yazıp, büyük Mimar Leon Battista Alberti'nin takipçisi, inşaatçı ve heykeltıraş Matteo de'Pasti'nin hizmetlerini talep etti. Venedikliler de'Pasti'nin İstanbul'a ulaşması önleyince, Mehmed Alberti'nin diğer çömezleriyle ilişki kurdu; Filarete olarak tanınan Antonio Averlino da bunların arasındaydı. Filarete'nin Topkapı Sarayı'ndaki bazı binaların tasarımında ve inşaatında görev almış olması mümkündür. İtalyan hümanist Francesco Filelfo 30 Temmuz 1465'te Georgios Amiroutzes'e bir mektup yazıp, Filarete'nin İstanbul'a gitmek üzere olduğunu söylüyor; Filarete İstanbul'da kalmış olabilir, çünkü İtalyan kaynaklar o tarihten sonra ondan söz etmezler. Topkapı Sarayı'nın simetrik planı, Filarete'nin Milano'daki Ospedale Maggiore'sinin planına benzer; plan, Filarete'nin, bir kopyası Kral Matyas Corvin'in kütüphanesinde bulunan *Trattato de architettura* (Mimarlık Üzerine İnceleme) adlı eserinde yer alır. Mehmed, Bolognalı mimar Aristotele Fioravanti'yi de İstanbul'a davet etti; ama İtalyan mimar İstanbul yerine Moskova'ya gidip, Kremlin Sarayı'nın yapımında görev aldı.

Mehmed'in sadrazamı Mahmud Paşa'nın da, bir edebiyat hamisi olarak sultandan geri kalır yanı yoktu; ama o Yunan klasiklerinden ziyade İslam edebiyatıyla ilgilendi. Hoca Sadeddin'in Mahmud Paşa'dan söz ederken söylediği gibi, "Onun adıyla yazılan kitaplar ve risaleler, ulemaya gösterdiği ilgiye ve yakınlığa şahittir."²⁹ Desteklediği ulemeden yalnızca ikisinin, şair Enveri ile tarihçi Şükrüllah'ın eserleri bugüne kalmıştır.

Enveri, 1464'te bitirdiği *Düsturname* adlı bir eser yazdı; kitabını hamisine ithaf etti: "Ulu Mahmud Paşa'ya/Hazırladım *Düsturname*'yi."³⁰ Kitap beş bölümden oluşan bir mesnevidir; birinci bölüm peygamberden Osmanlılara kadar Müslüman haneların tarihini verir; ikinci bölüm, XIV. yüzyıl Aydın Emiri Umur Bey'in hükümdarlığını anlatır; üçüncü bölüm ise 1564'e kadar hüküm süren Osmanlı sultanlarının tarihidir. Son iki bölüm ise Mahmud Paşa'nın yiğitliklerine ayrılmış. Enveri *Teferrücname* adlı bir eser daha yazdı; muhtemelen 1462 senesindeki Eflâk seferini anlatan kitap kayıptır.

Şükrüllah *Behçetü'l-Tevarih* adlı Farsça bir dünya tarihi yazdı ve eserini hamisine, "saltanatın ana direği, vezaretin göklerdeki ateşi, insanların işlerini halleden, dünyadaki vezirlerin sultanı, beylerin ve sultanların müşaviri..." Mahmud Paşa'ya ithaf etti.³¹

Kitap, yaratılıştan itibaren dünya tarihini anlatan on iki bölümden ibarettir; eserde Müslüman hanedanlar vurgulanır ve son bölüm Osmanlı İmparatorluğu'na ayrılmıştır.

Tarih-i Ebul Feth'in [*Fatih'in Tarihi*] yazarı tarihçi Tursun Bey de Mahmud Paşa'nın himayesindeydi. Tursun on iki yıl Mahmud'un kâtipliğini yaptı; o yıllara "ömrümün en güzel anları onun [Mahmud Paşa'nın] terbiyesinin meyveleri ve sohbetinin faydalarıyla geçti" diyor.³² Tursun, sadrazamın komuta ettiği birçok askeri seferde hep Mahmud'un yanında; bu durum, seferleri tasvir etmede ona eşsiz bir bakış açısı veriyordu. Divan kâtipliği de yaptı; bu yüzden, Fatih Mehmed devrindeki iç siyaset konusunda içeriden birinin görüşüne sahipti. *Tarih-i Ebul Feth*'i İngilizceye çeviren Halil İnalçık ve Rhoads Murphey şöyle yazıyorlar: "Tursun Bey'in tarihi, o sırada Osmanlı yönetim çevrelerinde gelişme sürecinde olan resmi edebi nesir üslubuyla yazılmıştır; bu yüzden, XV. yüzyıl Osmanlı tarih yazınının ilk ve en önemli örneklerinden biri sayılabilir."³³

Mahmud Paşa'nın hamiliğinden yararlanan diğer âlimler, hepsi de şair olan ve sadrazamı öven eserler yazan Hamidi, Halimi, Saruca Kemal, Hayati, Nizani ve Cemali'ydi. Mahmud Paşa, özellikle kurduğu okullar aracılığıyla, saygın âlimlere ve gelecek vaat eden öğrencilere de hamilik etti; himayesine aldığı kişilerden biri de, geleceğin sadrazamı Karanîni Mehmed Paşa'ydı. Yazdığı tarih kitabının girişinde, Tursun Bey, Mahmud Paşa'dan şunları aktarır: "Denilir ki, padişahların en iyi faziletleri, ki bu dünyada ve ahirette saadet ve Allah'a yakınlık için gereklidirler, ulemaya ve evliyaya yakın olmayı ve onları hoş karşılamayı emreder."³⁴

Mahmud Paşa iki kütüphane kurdu; biri İstanbul'da kendi adını taşıyan cami külliyesinin medresesine bağlı, diğeri Edirne'nin yirmi kilometre doğusunda bulunan Hasköy'deki çiftliğinde. Mahmud Paşa Medresesi'nin kütüphanesi, İstanbul'da kurulan ilk iki Osmanlı kütüphanesinden biridir; diğeri Sultan Mehmed'in Eyüp'teki külliyesinde bulunan kütüphanedir. Theoharis Stavrides, Mahmud Paşa biyografisinde şöyle yazar: "Okullarındaki kütüphanelerin içeriği, bilim ve felsefenin yanı sıra dini ve hukuki konulara da önem veren eğitim kurumunun müfredatına uygundu."³⁵ Mahmud Paşa'nın kişisel kütüphanesinde bulunduğu bilinen ve günümüze kadar muhafaza edilebilen yazmalardan biri de, İsmail ibn Hüseyin el-Curcani'nin (öl. 1136) Hicri 862'de (MS 1458) kopyalanan kitabı *Trbbiya ve'l-mahabis al-alaiya*'dır. Süheyl Ünver'e göre, Mahmud Paşa'nın kişisel

kütüphanesindeki birçok kitabın, süslemelerin yanı sıra yaldızlı yaftaları ve başlıkları vardı; bu durum, onun güzel kitap koleksiyoncusu olduğunu gösterir. Mahmud Paşa, hem Türkçe hem Farsça şiirler içeren *Divan*'ını Adni mahlasıyla yazdı. Şiirleri, *Divan*'dan alınan aşağıdaki örnekte olduğu gibi gazel biçimindedir:

Gece kadar karanlık perçemini mah yüzüne perde etti
Aşğın sabahını geceye çevirmediği bir gün var mı?³⁶

Hem sultan, hem en büyük sadrazamı kültür adamları ve sanatın hamileriydi; Fatih'in İstanbul'daki sarayı, parlaklığı bakımından, Avrupa Rönesansı'nın Batılı prenslerinin saraylarıyla boy ölçüşüyordu. Fetihten iki yıl sonra yazan Floransalı hümanist Giannozzo Manatti, Mehmed'i "Türklerin yaşı genç, ruhen büyük, güç bakımından daha da büyük genç lideri" olarak selamlıyordu.³⁷

Fatih'in sarayı, Mehmed'in Darü's-saade'de keyfine bakarak geçirdiği 1465'te en muazzam devrini yaşadı. Kritovulos, Mehmed'in çocukluğundan beri yaptığı savaşlara ara verdiği sırada yürüttüğü faaliyetleri anlattıktan sonra, Fatih'in fırtınalı hayatında tek sakin dönem olan bu hoş ve verimli yıla ilişkin anlatımı şöyle bitirir: "Sultan bu ve benzeri işlerle meşgul olurken, bütün yaz, sonbahar geçip gitti; ceman 6973'üncü sene, sultanın tahatta çıkışının on beşinci senesi [MS 1465], böyle bitti."³⁸

Eğriboz'un fethi

Mehmed, bir yılını İstanbul'da dinlenerek geçirdikten sonra, 1466 baharında fetih yürüyüşüne yeniden başladı ve Arnavutluk'a bir sefer düzenledi; İskender Bey, Venedik'in desteğiyle dağlık Kroya Kalesi'nde tutunmaya devam ediyordu. Kritovulos, İlliryahılar dediği Arnavutlara saldırıda Mehmed'in yürüttüğü yıkıcı topyekûn savaşı tasvir eder:

Kendisi tüm orduyla birlikte, süvarinin hareket edebildiği aşağı tarafta indi. Bu bölgeyi tamamen istila edip yağmaladı... ülkeyi mahvetti, mahsulü yaktı ya da kendisi için topladı; kalan her şeyi perişan etti. İlliryahılar çocuklarını, karılarını, sürülerini ve taşınabilir eşyalarını alıp, yüksek ve erişilmez dağ kalelerine çekildiler.¹

Kritovulos'a göre, Mehmed hafif piyadelerine ve muzrakçılara dağlarda Arnavutların peşine düşmelerini buyurdu, onları ağır silahlı birlikler izledi ve sonunda avlarını dağlarda sıkıştırdılar.

Sonra hafif piyadeler, ağır piyadeler ve muzrakçılar bağrışarak İlliryahıların üzerine hücum edip onları dağıttılar ve arkalarından yetişip öldürdüler. Bazılarını sağ yakaladılar. Bazıları da ağır piyadenin basmasıyla kendilerini yalçın kayalıklardan atarak öldü. Çok sayıda İlliryalı hayatını kaybetti, bazıları savaşarak, bazıları yakalandıktan sonra idam edilerek. O dağlarda yirmi bin kadar çocuk, kadın ve erkek ele geçirildi. Kalan İlliryalılardan bazıları kalelerde, bazıları liderleri İskender'le birlikte kaçtıkları dağlardaydı.²

Sonra Osmanlı ordusunun Balaban Bey komutasındaki öncü birliği Kroya'yı kuşattı; kale, Arnavutluk'taki Venedikli komutan

Gian-Maria Contarini ve Baltassare Perducci komutasında 1 000 asker tarafından savunulurken, İskender Bey de aşağı şehrin yakınındaki tahkimatlı bir ordugâhı işgal etti. Balaban Bey'in birlikleri kaleye düzenledikleri birkaç saldırıda ağır kayıplar verirken, aynı zamanda arkadan da İskender Bey'in saldırısına uğradı.

Mehmed ana Türk ordusuyla bölgeye gelince, uzun ve kanlı bir çarpışma olmadan Kroya'yı alamayacağını anladı. Bu yüzden Balaban'ı kuşatmayı sürdürmesi için geride bırakırken, kendisi de ana orduyla birlikte geri çekilip, elli kilometre kadar güneyde, Elbasan'da, müstakbel Arnavutluk seferlerinde ana Türk üssü olarak kullanılacak bir kale inşa etti. Ardından, en iyi askerlerinden oluşan 400 kişilik bir garnizonu Elbasan'da bırakarak, ana ordusuyla birlikte Edirne'nin yolunu tuttu.

Güney İtalya'ya kaçan Arnavut mülteci seli, İskender Bey'in, binlerce Arnavut'u kılıçtan geçiren, sağ kalanları da esir alan Mehmed'e yenildiğine ilişkin yalan haberlerin yayılmasına sebep oldu. Bu haberler Papa II. Paulus'u Avrupalı Hristiyan prenslere bir kez daha başvurup onları Mehmed'e karşı birleştirmeye teşvik etti ve 1466 yılının sonunda Burgonyalı Dük Philip'e şunları yazdı:

Sevgili evladım: Yirmi yıldan fazla bir süredir inancımız uğruna sa-
vaşan, İsa'nın cesur pehlivanı, Arnavutluk'un büyük bölümünün hükümdarı İskender Bey, Türk kuvvetlerinin saldırısına uğramış, savaşta yenilmiş, tüm dominyonlarını kaybetmiş, savunmasız ve çaresiz kıyı-
larınıza sürülmüştür. Silah arkadaşı Arnavutlar kılıçtan geçirilmiş, bazıları köleleştirilmiş... Sayısız kötülük etraflarını çevirdi; ama muzaffer, gururlu, canavar, öncekinden daha büyük bir kuvvetle donanmış Türk hükümdar ileri atılıp peş peşe ülkeler almak istiyor.³

1466 sonbaharının sonunda İskender Bey, Türklere karşı, özellikle papadan yardım alma amacıyla İtalya'ya telaşlı bir yolculuk yaptı. 12 Aralık'ta Mantova elçisi, Arnavut prensinin Roma'ya geldiğini bildirdi: "Efendi İskender Bey cuma günü buraya vardı ve onu karşılamaya kardinaller ailesi gönderildi. Altmışını geçmiş yaşlı bir adamdır; birkaç atla geldi, yoksul biri. Yardım isteyeceğini biliyorum."⁴

Milano'nun Roma elçileri, İtalya'da bir iç savaş tehdidi varken papanın Arnavut prense Türklere karşı diş dokunur bir yardım vermek istemediğini bildirdiler ve Paulus'un İskender Bey'den Venedik'teki elçisine "Papanın, İtalya'da savaş ihtimalini ortadan kaldıran güvenli bir ortam görmedikçe ve diğer bütün İtalyan

güçler bu konuda uyum içinde olmadıkça, Arnavutluk'a Türklere karşı kullanılacak herhangi bir yardımda bulunmak istemediğini" yazmasını istediğini belirttiler.⁵

7 Ocak 1467'de Kardinal Francesco Gonzaga, babası Mantovalı Marki II. Lodovico'ya bir mektup yazıp, o sabah İskender Bey'e yardım konusunda gizli bir Kardinaller Kurulu toplantısına katıldığını ve papanın yalnızca 5 000 duka vermek istediğini bildirdi. Kardinal Gonzaga beş gün sonra babasına yeni bir mektup yazıp, o sabah da bir kurul toplantısına katıldığını, toplantıda papanın "yalnızca 5 000 duka vereceği İskender Bey meselesi"ni tartıştığını bildirdi.⁶ Gonzaga devamında, papanın daha fazla yardım vermeye isteksiz olmasının, İtalya'daki iç meselelerle ilgili kuşkusundan, ayrıca İskender Bey'in Napoli'de Kral Ferrante'den ne kadar yardım alacağını görmek istemesinden kaynaklandığını belirtir. Bu arada, Gonzaga'ya göre, İskender Bey, papadan daha fazla katlı umuduyla Roma'da bekliyordu, "ama papa cenapları İtalya'da işlerin nasıl bir hal alacağını görmek istiyor; zira bir savaş olursa, ilk harcamasını kendini korumak için yapma niyetindeydi... Bu arada İskender Bey çok üzgündü ve neredeyse çaresizdi"⁷

Lorenzo da Pasaro'ya göre, İskender Bey sonunda 14 Şubat 1467'de Roma'dan ayrıldı: Pasaro şu sözlerle devam eder: "İskender Bey bugün çaresiz bir şekilde ayrıldı, zira papadan hiç para almamıştı. Bir kardinal kendisine 200 duka verdi... Ertesi gün bir kardinale, alaycı bir ifadeyle, Türk'le savaşmaktansa Kilise'ye karşı savaşmayı tercih ederim dedi."⁸ Pasaro, İskender Bey'in beş gün sonra "dünyada bu papazlardan daha zalim kimse bulunabileceğine inanmıyorum diyerek" Roma'dan ayrıldığını yazdı.⁹ Öyle görünüyor ki, İskender Bey'in Roma'dan ayrılışı, kaldığı hanın parasını ödeyemediği için gecikti. Kardinal'den 200 duka aldıktan sonra, hana olan borcunu ödedi ve cebinde yalnızca kırk dukayla Napoli'nin yolunu tuttu. Ama papa son anda fikrini değiştirip İskender Bey'e 2 300 duka verdi "ve İskender Bey bu halde oradan ayrıldı."¹⁰

İskender Bey Napoli'de biraz daha iyisini buldu; Kral Ferrante, İskender Bey'e, süratli bir şekilde silah ve mühimmatla birlikte küçük bir para yardımında bulundu. Ardından, İskender Bey Arnavutluk'a döndü ve hâlâ Balaban'ın kuşatması altında olan Kroya'yı kurtarmak için bir kuvvet topladı. 1467 baharının başında Balaban'ı yendi ve öldürdü, Balaban'ın kuvvetleri dağılıp kaçtı. Bu olayın ardından İskender Bey Elbasan'daki Türk kalesini kuşatmaya gitti.

Bu arada Venedikliler, Arnavutluk'ta olan Mehmed'in yokluğundan yararlanıp Türklere karşı saldırılarını yeniden başlatmış, 1466'da Vettore Capello komutasında bir filoyu Ege'ye göndermişti. Capello, İmroz ve Limni adalarına saldırdı ve buraları işgal etti, ardından geri dönüp Patras'ı kuşattı. Mehmed'in Yunanistan'daki komutanı Ömer Bey, bir kuvvetle Patras'taki Türk garnizonunu kurtarmaya gitti; başlangıçta Venediklilere mağlup oldu ve kaçmak zorunda kaldı. Ama sonra geri dönüp kendisini izleyenlere saldırdı ve onları hezimete uğrattı; Venedikliler Patras kuşatmasını kaldırmak ve sefere son vermek zorunda kaldılar.

Patras'taki yenilgi Venediklileri Mehmed'le barış yapmaya sevk etti ve Venedikliler 1466 senesinin Aralık ayında Giovanni Capello'yu İstanbul'a gönderdiler; Capello İstanbul'da Mahmud Paşa'yla görüştü. Mahmud, İmroz ve Bozcaada'nın geri verilmesini, ayrıca Venedik'in yıllık belirli bir miktar haraç ödemesini istedi; Capello bu isteği reddedince, kapı dışarı edildi ve Venedik'e döndü.

Mehmed 1467 baharında Arnavutluk'a bir sefer daha düzenledi. Kritovulos'a göre, bu sefer, İskender Bey'in, Osmanlı ordusunu Kroya kuşatmasını kaldırmaya mecbur ettiğini öğrenince padişahın öfkelenmesinden kaynaklandı. Mehmed, Arnavutluk'a varınca "her yeri, her şeyi kasıp kavurdu, isyan edenlere boyun eğdirdi, birçoğunu öldürdü. Eline geçirebildiği her şeyi tahrip etti, yağmaladı; yaktı, yıktı, yok etti."¹¹ Kritovulos devamında, Mehmed'in "dağlardaki ulaşılmaz kalelere, tepelerdeki mutat sığınaklara ve inlere sığınan" İskender Bey'i nasıl takip ettiğini anlatır: "Sultan askerlerine yağmalama ve tüm esirleri öldürme izni verdi; ordunun en büyük ve en savaşçı kısmını Mahmud'un komutası altında dağlara gönderdi."¹² Ama İskender Bey "askerin dağları ele geçirdiğini öğrenince bilinmeyen bir yere doğru süratle kaçtı, padişah yöreyi yakıp yıkarak yağmaladıktan sonra, tekrar Kroues'e [Kroya] yürüdü. Kalenin önüne ordugâhını kurdu, bir siper kazdı ve askerleriyle şehrin etrafını çevreledi, toplarını mevzilerine yerleştirdi, bölgeyi tamamen kuşattı."¹³

Mehmed 1467 yazının sonunda kuvvetlerini geri çekip Kroya'yı ve tahkimli dört kasabayı –Shkoder [İşkodra], Drisht, Leş ve Durrës [Dıraç]– Arnavutlara ve onların Venedikli müttefiklerine terk etti. İskender Bey, Arnavutluk'un kuzey kıyısındaki Leş'e (Alessio) gitti, orada kısa bir hastalık döneminden sonra 17 Ocak 1478'de öldü ve St. Nicholas Kilisesi'ne gömüldü. Rivayete göre, İskender Bey'in

son sözleri, “en sadık ve güçlü müttefik” Venedik’ten Arnavutluk’u ve küçük oğlu Gjoni’u korumasını istemek oldu.¹⁴

Mehmed’in İstanbul’a dönüşü, Güney Balkanlar’da patlayan korkunç bir veba salgını yüzünden gecikti. Kritovulos, *Tarih-i Sultan Mehmet Han-ı Sanî*’nin sonunda bu salgından söz eder. Aktardıkları kendisinin de salgının kurbanı olduğunun düşünülmesine sebep oluyor.

Niğbolu ve Vidin civarının hastalıktan uzak ve iyi bir havası olduğunu görünce, bütün sonbaharı orada geçirdi. Ama kısa bir süre sonra hastalığın azaldığını ve şehrin hastalıktan kurtulduğunu öğrendi, zira neredeyse her gün birbiri ardına gelen haberciler şehrin durumu hakkında bilgi veriyorlardı. Bunun üzerine kışın başında Byzantion’a gitti. Ceman 6975 [MS 1467], sultanın tahta çıkışlarının on yedinci senesi, böyle bitti.¹⁵

Sonra Mehmed, dinlenmeyle geçirdiği yıl ve sonraki iki yıl boyunca süren Arnavutluk savaşları yüzünden ihmal ettiği Anadolu’ya konsantre oldu. Anadolu’daki siyasal durum, Mehmed’in vasalı Karamanlı İbrahim Bey 4 Ağustos 1464’te öldüğünden beri istikrarsız bir hal içindeydi. İbrahim geriye yedi oğul bırakmıştı. En büyüğü İshak, bir cariyenin çocuğuydu; diğer altısı –Pir Ahmed, Kâsım, Karaman, Nure Sufi, Alaeddin ve Süleyman– II. Murad’ın kız kardeşi Sultan Hatun’un çocuklarıydı, dolayısıyla Sultan Mehmed’in de kuzenleriydi. İbrahim’in gözdesi her zaman İshak olmuştu; son günlerinde de Akdeniz kıyısındaki Silifke’yi ona vermişti. İbrahim’in altı oğlu bu duruma öfkelenip babalarını başkenti Konya’da kuşattılar. İbrahim, Akşehir’in güneyindeki Gevele Kalesi’ne kaçmayı başardı ve kısa süre sonra da orada hayata gözlerini yumdu.

İbrahim’in Sultan Hatun’dan olan en büyük oğlu Pir Ahmed, beyliğin en zengin ve en verimli kısmını, Konya’yı ve Karaman’ın kuzeyini aldı. İki kardeşi –Süleyman ve Nure Sufi– kuzenleri Sultan Mehmed’e başvurdu; o da onlara Orta Anadolu’da Osmanlı toprakları içinde tımarlar verdi. Üçüncü kardeş Kâsım önce Suriye’ye, sonra da Kahire’ye kaçıp Memluk Sultanı Hoşkadem’e sığındı.

İshak, Akkoyunlu reisi Uzun Hasan’la görüşmelere başladı; Uzun Hasan da İshak’ı para ve asker yardımıyla Pir Ahmed’e karşı destekledi. Mısırlı vakanüvis İbn Tagribirdi, İshak’ın ve Uzun Hasan’ın Memluk sultanının Karaman üzerindeki hükümranlığını

kabul ettikleri bu savaşın bir özetini verir.

Hasan Bey, kardeşlerine karşı savaşan Karamanlı İshak'a yardım etmek için askerleriyle birlikte Diyarbakır'dan Karaman diyarına gitti. Sözü edilenleri yenip Karaman'dan sürene kadar İshak'la birlikte savaştı, deniz kıyısına kadar peşlerine düştü. Mal ve mülklerini ele geçirdi ve Kayseri, Akşehir, Develi, Beyşehir, Konya ve Aksaray'ı onlardan geri alıp İshak'a teslim etti.¹⁶

Sonra İshak İstanbul'a bir elçi gönderip Mehmed'in desteğini almaya çalıştı; Mehmed isteğini geri çevirdi ve Hamza Bey komutasında bir orduyu İshak'ın üzerine gönderdi. Hamza Bey, Pir Ahmed'le birlikte, Mut yakınlarında cereyan eden bir savaşta İshak'ın kuvvetlerini mağlup etti. İshak karısını ve çocuklarını Silifke'de bırakıp Uzun Hasan'a sığınmak zorunda kaldı. Pir Ahmed, Silifke'yi İshak'ın küçük oğluna verdi; üvey kardeşinin topraklarının geri kalan kısmını ise, kuzeni Mehmed'e bıraktığı Akşehir ve Beyşehir kasabaları hariç, kendi toprağına kattı. Bu arada İshak, Ağustos 1465'te Diyarbakır'da öldü; bu gelişmeyle birlikte de Uzun Hasan'ın Karaman Beyliği'nde bir payı kalmadı.

1467-68 kışında Mısır'daki Memluk Sultanlığı'nda peş peşe iki darbe oldu. Bu rejim değişikliklerinden ikincisi, en büyük Memluk sultanlarından biri olan Kayıtbay'ı iktidara getirdi. Mısır'daki istikrarsızlık Mehmed'i 1468 baharında Memluklara karşı bir sefere çıkmaya teşvik etti. Pir Ahmed'in bir Osmanlı vasalı olarak sefere katılması gerekiyordu; ama ahdini bozdu. Bunun üzerine Mehmed Memlukların üzerine yürümek yerine Pir Ahmed'e saldırdı. Tursun Bey savaşı tasvir eder.

Osmanlı askerleri Karaman'a yayıldı ve Pir Ahmed Taş İli'ye [Taşeli] kaçtı. Padişah Gevele'yi, Karamanlıların başkenti Konya'ya ve Larende'yi aldı, vilayetin yönetimini Şehzade Mustafa'ya verdi. Padişah İstanbul'a dönüş yolunda, Karahisar'a varınca, Sadrazam Mahmud Paşa'yı azletti. Bu azlin görünür nedeni, Sultan, Pir Ahmed'in ahde vefa edip hizmete gelip gelmeyeceğini sorduğunda Mahmud'un "elbette gelecektir" diye yanıt vermesiydi. Bu hadise 872 [1467-8] senesinde vuku buldu. 873 [1469] baharında sultan İstanbul'da kaldı ve asileri temizlemek üzere bir orduyu Karaman'a gönderdi.¹⁷

Diğer Türk kaynakları, Mahmud Paşa sadrazamlıktan azledilince, eski bir Türk aşiret geleneği olarak, çadırının aniden başına yıkıldığını söylerler. Mahmud azledildikten sonra, Hasköy'deki

çiftliğine çekildi. 1469'da Gelibolu sancakbeyliğine atanıncaya kadar Hasköy'de kaldı; bu atama onu aynı zamanda Osmanlı donanmasının deryabeyi de yaptı.

Bu arada, Mahmud'un yerine İshak Paşa sadrazam oldu ve 1471'de yerini Rum Mehmed Paşa'ya bırakana kadar görevini sürdürdü. İlk isminin de ima ettiği gibi, Rum Mehmed, sultanın hizmetine girince İslam'a dönmüş Rum kökenli biriydi. Türk kaynakların tutanunu, Mahmud Paşa'nın Rum Mehmed Paşa'nın entrikaları sonucu düştüğü konusunda hemfikirlerdir.

Mehmed'in Anadolu seferi sırasında Avrupa'da bulunmayışı, Venediklilerin Türklere karşı bir sefer başlatmak için uygun bir zamanda olduklarını düşünmelerine yol açtı. 3 Haziran 1468'de *Doc Cristoforo Moro*, Venedikli Amiral Jacopo Loredan'a bu doğrultuda bir mektup yazdı.

Dinimizin azgın düşmanı Türk'e karşı bir sefere koyulmak için bundan daha uygun ve umut vaat eden bir dönem olmamıştır. Ülkesindeki kötü koşullara ve özellikle vebaya ek olarak, Mehmed'in Asya'da, aylarca dönemeyeceği uzak diyarlarda olması, ilahi olarak bize bağışlanmış bir fırsattır. Üstelik ordusu muhtemelen kötü durumda dönecektir. Sonuç olarak... onurlu ve uygun göreceğiniz bir sefere çıkmayı düşünmelisiniz.¹⁸

Loredan'ın Girit, Korfu ve diğer Venedik topraklarından asker toplaması için gerekli organizasyon yapılırken, cunhuriyetin Adriyatik'teki kalelerinden de savaş gemisi ve asker gönderildi. Bu arada Türk akıncılar Yukarı Adriyatik'te Zara ve Senj gibi uzak yerlere saldırırken, bir Osmanlı filosu da Ege'de Venediklilerin elindeki Andros Adası'nı yağmaladı.

Diğer taraftan da, Mehmed'in Ege'de, muhtemelen de Venedik kaleleri Eğriboz ve Anabol'u'ya [Nauplia] karşı bir sefer tertibi için büyük bir ordu ve donanma hazırlamakta olduğuna ilişkin haberler Venedik'e gelmeye başlanıyordu. Bu durum, Senato'nun Niccolo da Canale'yi hem başamiral hem Eğriboz *provveditore*'si [valisi] olarak atamasına yol açtı. 1469 yazında Canale, Gelibolu Yarımadası'nın kuzeyindeki Enez liman-şehrini acımasızca yağmalayıp yakan, 200 Rum kadın da aralarında olmak üzere 2 000 civarında esir alıp götüreren bir Venedik filosuna komuta etti. Küçük Asya'nın Ege kıyısındaki Yeni Foça'da da aynı şeyi yaptı. Bu saldırılar Venedik'te büyük bir sevince vesile oldu; ama askeri bir önemi haiz değildiler ve Mehmed'i öfkelerendirip Venediklilere karşı bir

sefer düzenlemeye kıskırtmaktan başka bir işe yaramadılar.

Venedikliler Papa II. Paulus'u yakında Türklerin saldırısına uğrama tehlikesiyle karşı karşıya olduklarına ve yardıma ihtiyacı duyduklarına ıkrıa etmeye çalışıyorlardı. Senato, 7 Temmuz 1470'te, Roma'daki Venedik elçilerine bir mektup yazıp, papayla hemen bir görüşme yapmaya çalışmalarını ve "Türk'ün üç yüz elli parça gemiden oluşan bir filoyu Mahmud Paşa komutasında Çanakkale'den yola çıkardığını ve kendisinin de büyük ve güçlü bir orduyla Eğriboz'u kuşatmaya geldiğini" papaya bildirmelerini söyledi.¹⁹

Osmanlı filosu 3 Haziran 1470'te Mahmud Paşa komutasında Çanakkale'den yola çıkarken, Mehmed de ana orduyu Trakya'dan götürüp Yunanistan'ın doğu kıyısından aşağıya indirdi. Mahmud, Kuzey Ege'de yol alırken, Venediklilerin elindeki İmroz, Limni ve Skiros adalarına saldırdı; Niccolo da Canale komutasındaki Venedik filosu da, yetersiz sayı ve ateş gücü nedeniyle saldırıyı göze almayarak güvenli bir mesafeden seyretti. Skiros'ta Osmanlı armadasını izleyen Venedikli Kaptan Geronimo Lungo şöyle yazmış: "İlk önce 300 parça sandım. Şimdi 400 olduğuna inanıyorum... Deniz bir orman gibi görünüyordu. Anlatılsa inanılmaz gibi görünür, ama görmek müthiş bir şeydir! [...] Eğriboz tehlikedir, düştüğü takdirde de, Doğu Akdeniz'deki varlığınız İstria'ya kadar kaybolur."²⁰

Osmanlı filosu Eğriboz'un güney ucunu dolanıp Euripos kanalına girdi ve 15 Haziran'da Khalkis'e yakın bir yerde demirleyip, askerleri kalenin güneyinden adanın kıyısına indirdi. Üç gün sonra, Mehmed de ana orduyla birlikte buraya vardı; askerlerini tepelerden Euripos'a indirdi. Venedikliler adayı anakaraya bağlayan köprüyü yıkmıştı. Venedikli bir gözlemcinin tahminine göre, nakliye gemilerinde 70 000, ana orduda ise 120 000 asker vardı; ama modern otoriteler, toplam sayının 100 000 civarında olduğunu savunuyorlar.

Niccolo da Canale otuz altı kadirga ve altı nakliye gemisinden oluşan filotillasını, Eğriboz'un en güney burnu Akri Mandili açıklarında demirleyip, takviye gelinceye kadar Türk filosuna saldırıktan uzak durdu. Hızlı bir kadirgayı Girit'teki Kandiye'ye gönderip, oradaki Venedik valisine olabildiğince çok gemi ve asker göndermesini emretti. Geronimo Lungo, Korfı üzerinden Venedik'e gönderildi; Canale, elinde 100 kadirga ve on yuvarlak gemisi olunca Türklere saldıracağını ilettili.

Canale'nin mektubu 24 Haziran'da Senato'ya ulaştı; bunun üzerine, Venedik tersanesinde yapılmakta olan on dört büyük

kadırga ile on dört yuvarlak gemi süratle donatıldı. Bu arada Canale, filotillasını Kandiye açıklarına götürdü; oradaki vali, amiralin mektubunu alınca yedi yuvarlık gemiyi donatmıştı.

Venedikli gözlemci Fra Giacomo Pugiese, Osmanlı filusunun 14 Haziran'da Euripos Kanalı'na girdiğini ve "15 Haziran'da Khalkis'in önüne gelip, kırk beş kadırga ve silahlı yedi yuvarlak gemiyle anakaradaki St. Khiara'dan bir köprü yapmaya hazırlandı"ğını bildirdi.²¹ Gemilerden köprü yapımı bitince, Sultan Mehmed ordusunun yarısıyla Eğriboz'a geçti, diğer yarısını anakarada bıraktı. Khalkis civarındaki dört noktaya havan bataryaları yerleştirildi; buralardan, kalenin dış surları üzerinden Khalkis kasabasına ateş edebilirlerdi.

Khalkis, Venedik deniz imparatorluğunun en güçlü kalelerinden biriydi. Genel komutanlık Khalkis *Balyos*'u Paolo Erizzo'nun elindeydi; garnizon ise, Kaptan Alviso Calbo ile Giovanni Bandumier'in ortak komutası altındaydı.

Düşmanlıklar başlamadan önce, Sultan Mehmed, 25 Haziran günü savunmadakilere bir elçi gönderip, onlara, cömert olduğunu düşündüğü koşullarını kabul edip, teslim olmalarını teklif etti. Sultan, Khalkis sakinlerine on yıl vergiden muafiyet teklif etti; villası olanlara ek bir yıl daha verilecekti; *balyos* ve garnizonun iki komutanına da Osmanlı Sarayı'nda yüksek mevkiler teklif edildi, zira Mehmed, teslim olmaları durumunda Venedik'e dönmeyeceklerini biliyordu. Balyos, Osmanlı elçisine "Efendine söyle domuz eti yesin, ondan sonra kale hendeğine gelip bizimle buluşsun!" diyerek teklifi geri çevirdi.²²

Elçi döner dönmez Mehmed birliklerine saldırı emri verdi. Türk bir vakanüvise göre, "Mahmud Paşa bahriyelilerle ve birçok cesur askerle deniz kenarından gitti, top ve tüfeklerle ateş edip surlarda gedikler açtı."²³ Mehmed de 2 000 süvariye Khalkis civarındaki kırsal kesime baskına gönderdi; surların dışında yaşayan herkesi öldürdüler ya da esir aldılar, adanın kalan kısmıyla şehrin bağlantısını kestiler. Ama şehir surlarını yarmak kolay değildi ve Fra Giacomo, saldıranlardan 14 000'inin öldürüldüğünü tahmin ediyor. Mehmed, beş gün sonra bir saldırı emri daha verdi, ama bu da başarısız oldu; Fra Giacomo'nun hesabına göre, Mehmed'in 16 000 askeri öldü ve otuz kadırgası battı. Bunu iki başarısız saldırı daha izledi, yine Fra Giacomo'ya göre, 5 Temmuz'da 500, 8 Temmuz'da 15 000 Türk öldü. Ama modern otoriteler sayıların abartıldığı kanaatindeler.

Niccolo da Canale'nin komuta ettiği Venedik filosu nihayet

11 Temmuz'da Girit'ten dönüp, Euripos Kanalı'nda, adayı anakaraya bağlayan gemi-köprü'nün üç mil kuzeyinde demirledi. Venedik filosunun gelişi Osmanlı ordugâhında panik yarattı; zira Canale'nin gemi-köprüyü yıkıp anakarayla bağlantılarını keseceği sanılıyordu. Mehmed ilk önce kuvvetlerini geri çekmeyi düşündü; ama Mahmud Paşa onu kuşatmayı sürdürmeye ikna etti.

Canale, savunmadakilerden saldırmasını isteyen işaretler gelmesine rağmen, takviye beklediğini söyleyerek demirli kaldı. Antonio Ottomon komutasındaki kadirgalarından biri emirlere uymayıp Osmanlı armadasının arasından geçerek kale limanına girdi, diğerleri de onu izlemeyi düşününce, Canale tarafından engellendiler. Khalkis'i kaderiyle baş başa bırakmışlardı.

Son saldırı aynı gün geç saatlerde, Mahmud Paşa'nın topları kale surlarında bir gedik açınca başladı; 12 Temmuz'un erken saatlerinde askerleri şehre girerken Mahmud Paşa da onların başındaydı. Savunmadakiler yiğitçe savaştılar; iki kaptan, Alviso Calbo ve Giovanni Bandunier, şehrin içinde omuz omuza dövüşürken öldüler. Paolo Erizzo, kendisine ve arkadaşlarına zarar gelmeyeceği vaadiyle Mahmud Paşa'ya teslim oldu, ama Sultan Mehmed hepsini idam etti; iddiaya göre, *balyos*'u iki kalasın arasına bağlattı ve belinden ikiye biçti.

Khalkis'in düşüşünde sağ kalan birkaç Venedikliden biri olan Giovanni-Maria Angiolello anılarında, kendisini yakalayan kişi tarafından Mehmed'e takdim edildiğini ve sultanın hizmetine alındığını (olasılıkla bir yeniçeri olarak) söyler. Angiolello'ya göre, Mehmed Eğriboz ahalisinin tümünü topladı ve onları ya idam etti ya da köleleştirdi. Angiolello'ya göre, Khalkis'de bir garnizon bıraktıktan sonra ordusunu tekrar İstanbul'a götürdü; 4 Eylül günü İstanbul'a varmıştı.

Bu arada, Mahmud Paşa Osmanlı armadasını tekrar Gelibolu'ya götürdü; Niccolo da Canale komutasındaki Venedik filosu bütün yol boyunca adeta bir gölge gibi takipçileri oldu. Mahmud Paşa'nın Venedikli eskortuna tepkisini yazan XVII. yüzyıl Fransız tarihçisi Guillet de Saint-Georges'e göre, "Rivayet odur ki, Hristiyan filonun, sonunda barış içinde çekildiğini gören vezir gülerek, Venediklerin kendisine iyi bir dost gibi davrandıklarını ve medeniyet kurallarına harfiyen uymak için kapısına kadar kendisine eskortluk yaptıklarını söylemiş."²⁴ Mahmud Paşa, İstanbul'daki Venedikli *balyos* aracılığıyla Doc Cristoforo Moro'ya da alaycı bir mesaj gönderdi: Venedik'in simgesel deniz evliliğini kutlayan yıl-lık törene işaret ederek, "Denizin Gelini" dedi. "Doc'a denizle

evlenmekten vazgeçebileceğini söyleyebilirsiniz; şimdi sıra bizde.”²⁵

Türk filosu Ege'den ayrıldıktan sonra, Niccolo da Canale Khalkis'i geri almaya çalıştı; kaleye saldırmak için Eğriboz'a asker indirdi. Ama askerleri Türk süvariler tarafından imha edildi. Venedikli vakanüvis Domenico Malipiero, “armadada hiç kimse onlara yardım etmedi”ği için başarısızlığın kaçınılmaz olduğunu söylüyor.²⁶

Hemen ardından Has Murad Paşa komutasında bir Osmanlı ordusu Mora'yı silip süpüdü; Korinthos Körfezi'nde bulunan Vostitsa'daki [Aigio] Venedik Kalesi'ni ve diğer yerleri ele geçirdi. Malipiero'ya göre, bu durum, Belvedere, Khilidoni ve Kalamata'daki Venedik kalelerinin teslim olmasına yol açtı. Venedik'in “şanı ve ihtişamı” Khalkis'in düşüş haberi 27 Temmuz'da lagüne ulaşınca Venedikliler, Milanolu elçinin düküne bildirdiği gibi, bu durumu dehşet ve şaşkınlıkla karşıladı: “Bütün Venedik dehşete kapılmış halde. Korkudan neredeyse ölecek hale gelen şehir sakinleri ‘keşke anakaradaki bütün topraklarımızdan vazgeçseydik, daha iyi olurdu’ diyorlar.”²⁷ Olanlara rağmen, cumhuriyet, Senato'nun 31 Temmuz'da Avrupa'nın tüm Hıristiyan prenslerine gönderilen bir mektupta ilan ettiği gibi, Türklere karşı savaşı sürdürmeye kararlıydı.

Bugün Aitolia'daki şehrimiz Navpaktos'tan [İnebahtı] haber geldi, İsa'nın canavar düşmanı Türk inanılmaz büyüklükte bir orduyla kuşattığı Khalkis şehrini aldı; bozuk ve korkunç karakterine uygun olarak kurbanlarına her türlü zalimliği yaptı. Fakat bu kayıpla sarsılmadık, moralimiz de bozulmadı; aksine bu durum bizi daha da istekli hale getirdi ve bu büyük tehlikelerin gelişiyile birlikte, Doğu'daki diğer iyelilerimiz üzerindeki hâkimiyetimizi güçlendirmenin yanı sıra, hayatları amansız düşmanın tehdidi altında olan diğer Hıristiyan halklara yardım etmek için filomuzu büyötmeye ve yeni garnizonlar göndermeye kararlıyız.²⁸

Khalkis'in düşüşünü yazan Malipiero şu gözlemde bulunur: “Gerçekten de Venedik'in büyüklüğü yıkılmış, gururumuz ayaklar altına alınmış gibi görünüyor... Khalkis'in düşüşü İtalya'nın tüm prenslerini, ama özellikle sultanın kuvvetlerine açık Apulia kıyasına sahip olduğu için kralı [Napolili Ferrante] dehşete düşürmüştü.”²⁹

Floransa komününün 8 Ağustos 1470'te papaya gönderdiği bir mektup, sultanın asıl isteğinin “yalnızca İtalya ve Urbs

[Roma] değil, bütün dünyaya hâkim" olmak olduğunu söyleyerek Mehmed'in imparatorluk tutkusunun kapsamı konusunda uyarıda bulunuyordu.⁵⁰

Bu arada Venedik, bazıları Mehmed'in sarayının mensuplarıyla ilişki içinde olan muhbirler ağını kullanarak, durmak bilmeyen Osmanlı ilerlemesine mâni olmaya çalışıyordu. Mehmed'in modern biyografisini yazan Franz Babinger, Eğriboz'un düşüşünü müteakip, Venediklilerin üst düzey Osmanlı görevlilerine rüşvet verme gayretlerini gösteren iki olaydan bahseder.

İlk olay, o sırada Gelibolu'da Osmanlı donanmasının komutanı olan Mesih Paşa'yla ilgiliydi. Babinger'e göre, Mesih, ajanları vasıtasıyla Venediklilere haber gönderip, 40 000 duka vermeleri ve kendisini Mora hükümdarı yapmaları karşılığında filoyu kendilerine teslim etmeye hazır olduğunu söyledi. Ama Onlar Konseyi, Mora'dan hiç söz etmeksizin 10 000 dukanın yeterli olduğu yanıtını verdi ve plan işe yaramadı. Mesih Paşa'nın teklifi bir Osmanlı manevrası gibi görünüyor; zira Mesih Paşa Mehmed'in hükümdarlık dönemi boyunca görevini sürdürdü ve Mehmed'in oğlu ve halefi II. Bayezid devrinde de üç kez sadrazamlık yaptı.

İkinci olay, Mehmed'in özel hekimi ve değişmez arkadaşı İtalyan bir Yahudi olan Gaetali Maestro Iacopo'yla ilgiliydi. Venedikliler Iacopo aracılığıyla sultanı zehirlemeyi planladılar; Iacopo'ya büyük bir rüşvet, kendisine ve torunlarına Venedik vatandaşlığı teklif ettiler. Fakat plan bir neticeye varmadı; bu da bir Osmanlı manevrası olabilir, zira Maestro Iacopo da Mehmed'in kalan günlerinde özel hekimi ve yakın arkadaşı olmayı sürdürdü.

Bu arada Mehmed başarılarının vermiş olduğu rahatlıkla İstanbul'da istirahat ediyordu; iki generalini Anadolu'da sefere gönderirken, kendisi Asya ve Avrupa'dan gelen elçileri kabul ediyordu. Sultanın Eğriboz'un fethinden sonraki faaliyetlerini tasvir eden Tursun Bey'in yazdığı gibi: "Padişah 875'teki [1470-1] sefere orduyla birlikte gitmedi. Karaman'ın fethini tamamlamak üzere önce Rum Mehmed Paşa'yı, ardından da İshak Paşa'yı görevlendirdi. O yıl uzaktan ve yakından, İran'dan, Bohemya'dan, Macaristan'dan ve diğer yerlerden elçiler geldi ve büyük ziyafetler verildi."⁵¹

Akkoyunlulara karşı zafer

Mehmed'in 1470-71'de Anadolu'ya düzenlediği iki seferin nedeni de aynıydı: Karaman'daki ayaklanmalar. Önce Pir Ahmed, ardında da kardeşi Kâsım ayaklanmıştı. Her ikisi de, sultanın Khalkis kuşatmasıyla meşgul olmasını fırsat bilmişti.

Uzun Hasan'a sığınmış olan Pir Ahmed, Karaman'da Osmanlılara kaptırdığı toprağı geri almaya çalıştı. Aynı dönemde de, kardeşinden bağımsız hareket eden Kâsım 5 000 kadar askerle Ankara'ya saldırdı ve civar bölgeleri harabeye çevirdi. Mahalli Osmanlı komutanlar saldırganları defetmek için 5 000 süvariden oluşan bir kuvvet topladı, fakat Kâsım tarafından pusuya düşürüldüler ve birkaç yüz asker kaybettiler.

Bu yenilginin haberi Mehmed'e ulaşınca, Davud Paşa'yı Ankara'ya sancakbeyi olarak atadı ve İstanbul'dan Rum Mehmed Paşa komutasında bir orduyu isyanı bastırmak üzere bölgeye gönderdi. Rum Mehmed, seferin henüz başında, Karaman'ın Toros Dağları'nın kuzeyinde kalan bölümünün tamamını geri aldı; ardından, Uyuz Bey yönetimindeki Varsak Türkmen aşiretine saldırmak için güneye yöneldi. Ama Türkmen savaşçılar Osmanlıları pusuya düşürdü; Rum Mehmed'i geri çekilmeye ve o yıl seferden vazgeçmeye mecbur etti.

Mehmed ertesi bahar İshak Paşa komutasında bir orduyu, Pir Ahmed ve Kâsım Bey'e karşı seferi yeniden başlatmak üzere Karaman'a gönderdi. Pir Ahmed kaçıp Uzun Hasan'a sığınmak zorunda kaldı; ama Kâsım, İshak Paşa'nın ordusuna yenilmesine rağmen, yakalanmadı ve isyanını sürdürdü.

Sonra 1471 yazında Mehmed, Akdeniz'de Türkmen Beyi Kılıç Arslan'ın elindeki Alanya Limanı'na saldırmak için Güney Anadolu'ya karadan ve denizden bir sefer daha düzenledi. Rum

Mehmed Paşa bir orduyla Anadolu'dan gelip Alanya'yı kuşatırken, Osmanlı filosu da Akdeniz'den gelip denizden saldırdı; Kılıç Arslan teslim olmak zorunda kaldı.

Alanya'nın alınması, Akdeniz'in Silifke'ye kadar olan bölümünün kontrolünü Osmanlılara verdi; Silifke, doğusundaki tahkimatlı kıyı kasabalarıyla birlikte hâlâ Karamanlıların elindeydi. Mehmed 1472 yazında Şehzade Mustafa ve Gedik Ahmed Paşa komutasındaki bir orduyla bu bölgeye bir sefer düzenledi; Silifke'yi ve doğudaki diğer Karamanlı kalelerini hiçbir direnişle karşılaşmadan fethetti.

Türk bir vakanüvis, Osmanlı zaferinin Kâsım Bey'i "bir haydut gibi dağdan dağa kaçan" durumda bıraktığını belirtir.¹ Ama Kâsım, Osmanlı ordusu çekildikten sonra, Varsak Türkmenlerini Silifke'yi ve doğusundaki kaleleri geri almak üzere ikna etti. Bu durumdan haberdar olan Mehmed, Şehzade Mustafa ve Gedik Ahmed Paşa'ya tekrar Silifke'ye yürümelerini emretti; Silifke'yi ancak yoğun bir direnişten sonra geri alabildiler.

Bu arada Venedik ve diğer Avrupalı güçler, Eğriboz'un düşüşünden sonra güçlerini yeniden toplamaya çalışıyorlardı. Eğriboz'un alınmasından iki ay sonra, Eylül 1470'te Papa II. Paulus, Türk-karşıtı bir birlik oluşturma çabasıyla İtalya prenslerine bir mektup yazdı. "Sevgili evlatlarım, gecikme olmamalı; çünkü tüm Hristiyanlığın kanlı imhasından başka bir şey istemiyor gibi görünen düşmanımız zaten gırtlaklarımıza yapışmış, her gün daha da güçleniyor, zaferinden güç alıyor, kararlılığı artıyor; öyle ki, en ufak bir gecikme dahi ortak yıkımımız için ona fırsat verecektir."²

Bu arada Venedik Senatosu, Mehmed'in üvey annesi Mara Brankoviç ile kız kardeşi Catherine'in başlattığı diplomatik bir girişimden haberdar oldu. Kız kardeşler, Mara'ya düşkün olan Mehmed'le ilişki kurmuş, Mehmed de onlara, barış koşullarını görüşmek üzere bir Venedik elçisini kabul edeceğini bildirmişti. Senato, 16 Ekim 1470'te Roma'daki Venedik elçisine, papaya iletilmek üzere bu gelişmeyle ilgili bir not gönderdi; bir ihtiyat notu eklemeyi de unutmadı. "Zerre kadar güvenilemeyeceğini bildiğimiz Türk'ün bilinen kurnazlıklarından biri olduğunu, zira dinimizi ve inancımızı ortadan kaldırmaya can attığını çok iyi bildiğimizi de ekle. Bununla birlikte, içinde bulunduğumuz durumu dikkate alarak, onunla bu hileli oyununu oynamak ve ona uymak en iyisi gibi görünüyor."³

Senato, Sultan Mehmed'le barış koşullarını görüşmek umuduyla görevlendirdiği iki elçiyi –Niccolo Cocco ve Francesco

Capello- İstanbul'a gönderdi. Elçilere, sultana, "tüm insani işleri pençesine alan şans majesteleriyle savaşa girmemize meydan vermiş olsa da, samimi niyetimiz, majestelerinin şanlı atalarıyla birçok kuşak boyunca yapmış olduğumuz gibi, her zaman kendileriyle barış içinde yaşamaktır " demeleri emredildi.⁴ "Herkesin şu anda elinde olanları elinde tutması, sahip olduklarına sahip olması..."⁵ barışın temel ilkesi olabilir ve barış "en asude Kıbrıs kralı ile Ege takımadalarının tüm efendilerini; tarikatla [Hospitaller] birlikte Rodos'un en muhterem efendisi, büyük üstadı; S. Mavra'nın [Ayamavra, Levkas] en şanlı efendisi"ni de kapsamalıdır.⁶

Sonra 22 Aralık 1470'te, İtalya devletlerinin Türklere karşı genel bir savunma ittifakı konusunda, 1454 Lodi Barış'ından sonra yaratılan sözde İtalyan Birliği'nin canlandırılması konusunda anlaşmaya varıldı. İki gün sonra Papa Paulus, papalığın Bologna valisine durumu bildirdi: "İtalya'daki tüm güçlerin birliğini sonuçlandırdık, yeniledik, kutsadık ve birliğe girdik, Tanrı'dan umarız ki, bu konfederasyondan, birlik ve beraberlikten, Hristiyan inancın canavar düşmanına [Türk'e] karşı bir sefer çıkar, böylece bu büyük tehlike ve kriz, ortak gücümüzle karşılaşır."⁷

Ama 26 Temmuz 1471'de Papa Paulus hiç beklenmeyen bir biçimde öldü. Sekiz gün sonra Kardinal Francesco della Rovere yerine geçip, Papa IV. Sixtus adıyla kutsandı. Yeni papa, Osmanlıların oluşturduğu yakın tehlikenin farkındaydı ve 23 Aralık'ta, Avrupa'nın Hristiyan hükümdarlarını Türklere karşı bir Haçlı Seferi'nde birleştirmek için dört kardinali elçi olarak gönderdi. Bessarion Fransa, Burgonya ve İngiltere'ye; Rodrigo Borgia (gelecekte Papa VI. Alexander) İspanya'ya; Marco Barbo Almanya, Macaristan ve Polonya'ya; Oliverio Carafa da Napoli Krallığı'na gönderildi. Papa Napoli ve Venedik'le anlaşmaya vardı; Kardinal Carafa'nın komuta edeceği bir papalık filosunu denize indirmek için iki yıl boyunca her bir ülkeye yılda 72 000 florin ödedi.

Sekiz gün sonra, Papa IV. Sixtus ortak düşmana karşı Hristiyan dünyanın birleşik eylemi çağrısında bulunan bir genelge yayımladı ve "dinsiz köpek Muhammed'in müritlerinin, en gaddar soy Türklerin Hristiyan inanca karşı hısla yükselmiş", Konstantinopolis ve Bizans İmparatorluğu'nun diğer şehir ve bölgelerini almış olmalarından duyduğu derin üzüntüyü ifade etti.⁸

Venedik barış girişimi başarısız oldu; zira Senato, Mehmed'in teklif ettiği koşulları kabul etmek istemiyordu, Mehmed de onların önerilerini geri çevirmişti. Bunun üzerine Venedik elçileri geri çağrıldı; ama Francesco Capello İstanbul'da öldü, Niccolo Cocco

da Korfu üzerinden ülkeye doğru yola çıktı. Korfu'da, sultanla yeni müzakereler yapmak üzere İstanbul'a gönderilen başka bir Venedik elçisiyle, Marco Aurelio ile görüştü.

Ama o sırada Senato Aurelio'yu da geri çağırdı; zira Venediklilerin Osmanlılara karşı yürüttükleri mücadelede uzun zamandır ittifak kurmaya çalıştıkları Akkoyunlu reisi Uzun Hasan'a karşı Mehmed'in büyük bir sefere hazırlandığını öğrenmişlerdi. Senato, Caterino Zeno'yu İstanbul yerine, Uzun Hasan'a elçi olarak gönderip, Akkoyunlular Anadolu'da Osmanlılara karşı savaşırken bir Venedik filosunun da Ege'de Osmanlılara saldırmasını önerdi.

Senato ilk defa Venediklilerin Osmanlılara karşı savaşının başında Uzun Hasan'la ilişki kurmuştu. 2 Aralık 1463'te Senato Akkoyunlularla ittifak müzakerelerinde bulunmayı kabul etti ve hemen ardından Venedikliler Lazzaro Querini'yi Uzun Hasan'ın Tebriz'deki sarayına elçi olarak gönderdi. Querini, Şubat 1471'de İran'dan Venedik'e döndü, beraberinde Uzun Hasan'ın Murad adlı bir elçisini de getirdi. Uzun Hasan iki yıl önce Karakoyunlu reisi Cihanşah'ı yenmiş, böylece Doğu Anadolu, Suriye ve Irak'ı içine alan Akkoyunlu ülkesine İran'ı da eklemişti. Murad Bey, Uzun Hasan'dan bir mesaj getirdi; mesajda şöyle diyordu: "İran hükümdarı Cihanşah'ı kovup kökünü kuruttum... İran'ın büyük bir bölümünü, ta Bağdat'a kadar işgal eden... Ebu Said'in topraklarını aldım... Artık Osmanoğlu Mehmed Bey hariç hiçbir engel kalmadı, onun da ülkesini ve hükümdarlığını yerin dibine sokup kökünü kurutmak kolay bir iştir."⁹

Caterino Zeno, Doğu'ya aşinalığından ve ailesinin Uzun Hasan'la bağlantısından ötürü Akkoyunlu sarayına Venedik elçisi olarak atandı. Caterino babası Dracone'yle birlikte yıllarca Şam'da kalmıştı; karısı Violante, esasında merhum Trabzon İmparatoru IV. İoannes Komnenos'un gayrimeşru kızı Theodora Komnena olarak bilinen, Uzun Hasan'ın karısı Despina Hatun'un yeğeniydi.

Zeno 1471 sonbaharında Murad Bey'le birlikte Venedik'ten ayrıldı; birkaç ay Rodos'ta geçirdikten sonra Anadolu'ya geçti ve sonunda 30 Nisan 1472'de Tebriz'e ulaştı. Orada, gösterişli hediyeler verdiği Despina Hatun'a takdim edildi; ondan sonra da kraliyet sarayında kaldı ve Uzun Hasan'la yemek yedi.

Ağustos sonunda Hacı Muhammed adlı Türkmen bir elçi Venedik'e geldi, Uzun Hasan'ın top talebini ileten bir mektup getirmişti; zira Akkoyunluların, Osmanlı ordusunun ağır toplarına

karşı koyacak topları yoktu. Kısa bir süre sonra bir Türkmen elçisi daha, kimliği belirlenemeyen Sefarad bir Yahudi, Anadolu'da batıya doğru yürümekte olduğunu ve Sultan Mehmed'i yenene kadar durmayacağını söyleyen Uzun Hasan'dan bir mesaj getirdi. Elçi aynı mesajı papaya ve Napoli Kralı Ferrante'ye de takdim etti; sonra Roma'da vaftiz olup Hristiyanlığa döndü.

Zeno'nun Tebriz'e varışı, merhum İmparator IV. İoannes Komnenos'un Uzun Hasan'a sığınmış olan bir yeğenini Trabzon'u geri almaya cesaretlendirdi. Prens, Uzun Hasan'ın ve Gürcülerin yardımıyla bir sefer tertip edip Trabzon'u kuşattı; ama Türk garnizonun şiddetli direnişi ve sekiz kadırgadan oluşan bir Osmanlı filotillasının gelişi prensi seferden, Bizans'ın bir parçasının iadesine yönelik en son girişimden vazgeçmek zorunda bıraktı.

Eğriboz'un kaybindan sonra Pietro Mocenigo, başamiral olarak Niccolo da Canale'nin yerini aldı ve Osmanlı mülklerine yapılan birkaç küçük baskında yönettiği hırpalanmış Venedik donanmasını yeniden inşa etmeye başladı. Sonra 1472 başında, Eğriboz'da Türkler tarafından yakalanıp Gelibolu'daki Osmanlı filosunun karargâhına götürülen ve oradan da kaçıp İtalya'ya geri gelen Antonello adlı bir Sicilyalı Mocenigo'yla temas kurdu. Macenigo'ya, Gelibolu'da 300 kadırga yükünden fazla silah ve mühimmat barındıran Türk cephaneliğini havaya uçurmak istediğini ve bunu yapabileceğini anlattı. Macenigo'dan küçük bir gemi alan Antonello ve altı arkadaşı 13 Şubat 1452'de Gelibolu'da karaya çıktı. O gece cephaneliği ateşe verdiler; cephanelik tamamen yok oldu. Antonello ve arkadaşları yakalanıp, arkalarında kim olduğunu öğrenmek için onlara işkence yapmaya hazır Sultan Mehmed'in huzuruna getirildi. Mehmed, işin arkasında Venediklilerin olduğundan emindi. Domenico Malipiero'ya göre, Antonello, bu işi kendi başına yaptığını söyledi.

Ve büyük bir cesaretle sultana dünyanın vebası olduğunu, tüm komşularını yağmaladığını, kimseye sadık kalmadığını, İsa'nın adını yeryüzünden silmeye çalıştığını söyledi. Ve kafasına koyduğu şeyi bu yüzden yaptığını... Büyük Türk onu büyük bir sabır ve hayranlıkla dinledi. Ama sonra onun ve arkadaşlarının boyunlarının vurulmasını emretti."¹⁰

Bu arada Haçlı filosu denize indirilmiş ve Haziran 1472'de çeşitli kıtaların toplandığı Rodos'a yelken açmıştı. Filo seksen beş kadırga ile on beş yük gemisinden ibaretti ve filoya Kardinal

Carafa ile iki Venedikli vali, Luigi Bembo ve Marin Malipiero komuta ediyordu; Venedik müfrezesinin komutanı ise Pietro Mocenigo'ydu. Kadırgaların otuz altısı Venedik'ten, on ikisi Dalmaçya kıyısında bulunan Venedik kontrolündeki şehirlerden, on sekizi papalıktan, on yedisi Napoli'den ve ikisi de Rodos'taki St. Jean Şövalyelerinden gelmişti. Macenigo Rodos'tayken, Caterino Zeno'nun Tebriz'den yazdığı bir mektup aldı; Hristiyan armadanın, Uzun Hasan sultana saldırıya başladığında Mehmed'i başka yöne çekmek için, Anadolu'nun Akdeniz kıyısındaki Osmanlı kalelerine saldırmasını öneriyordu.

Bunun üzerine Macenigo Silifke'ye ve doğusundaki iki kaleye saldırdı ve bu kaleleri alıp Kâsım Bey'e devretti. Sonra Haçlı filosunun tamamı Ağustos 1472'te Antalya'ya yelken açtı ve tahkimli limanın girişini kapatan zinciri kırıp içeri girdi; karaya çıkan birlikler şehrin civarını harabeye çevirdi. Ama Haçlılar, tahkimli şehrin güçlü Roma surlarını yaramadı; bu yüzden kısa bir kuşatmadan sonra filo Rodos'a geri döndü.

Bu sırada, Mocenigo ve diğer Venedikli komutanlarla sürekli anlaşmazlık içinde olan Napolili liderler, kendi gemilerini armadadan çekip Napoli'ye döndüler. Kalan Haçlı filosu 13 Eylül 1472'de İzmir'e saldırdı ve şehri savunan Osmanlılarla kanlı bir çarpışmadan sonra şehir yağmalandı ve yakılıp yerle bir edildi.

Uzun Hasan 1472 yazında Beylerbeyi Emir Bey ile yeğeni Yusuf Mirza'nın komutasında bir orduyu Anadolu'ya gönderdi; Karamanlı şehzadeler Pir Ahmed ve Kâsım Bey ile Sinop'un mülksüzleştirilen Türkmen beyinin oğlu Kızıl Ahmed'i de yanlarına aldılar. Tebriz'deki Venedik elçisi Caterino Zeno da, 500 Hırvat süvariden oluşan bir kuvvetle sefere eşlik etti. Zeno, Akkoyunlu ordusunu 50 000 kişi tahmin ederken, diğer tahminler 100 000'e kadar çıkıyordu.

Emir Bey ile Yusuf Mirza'nın komuta ettiği Türkmen birlikleri Tokat'ı ele geçirip yağmaladı. Uzun Hasan, Pir Ahmed'i tekrar Karaman beyi yaptı. O sırada Gedik Ahmed Paşa ile birlikte Güney Karaman'da seferde olan Karaman sancakbeyi Şehzade Mustafa, babasından, Davud Paşa gelene kadar Akkoyunlu kuvvetleriyle çarpışmaya girmeme talimatı aldı. Sonra Mehmed'in kendisi ana orduyla birlikte Anadolu'ya yürüdü ve 60 000 asker ve süvariden müteşekkil olduğu tahmin edilen bir orduya komuta eden Şehzade Mustafa ile Davud Paşa'ya Akkoyunlulara saldırma emri verdi. İki ordu Beyşehir Gölü'nün güney kıyısında, Kireli'ye yakın bir yerde karşılaştı ve Tursun Bey'in tasvir ettiği savaş başladı.

O sırada Karaman vilayetinden sorumlu olan Osmanlı Şehzadesi Mustafa, Anadolu kuvvetlerinden bir müfrezeyle üzerlerine yürüdü ve onları mağlup etti, Yusuf Mirza ve iki yüz kadar namdar beyni esir aldı. Kaçıp kurtulmaya çalışanlardan bazıları kılıçtan geçirilirken, Osmanlılardan kaçmayı başaranlar da Varsak aşiretine esir düştü. Yirmi bin kişilik bir ordudan, ancak bin kişi sağ kurtulabildi. Yakalanan beyler Fatih'e gönderildi. Sultan, Uzun Hasan'ın kız kardeşinin oğlu Mirza Yusuf'u hapse attı, diğerlerini kılıç hükmüne tabi tuttu.¹¹

Uzun Hasan bu yenilgiyle yılmadı ve 1472 sonbaharında Memluk Sultanı Kayıtbay'ın Güneydoğu Anadolu'daki topraklarını istila etmeye bir ordu göndererek çatışmayı genişletti. Akkoyunlu ordusu Malatya'yı aldı, ardından da Halep'e saldırdı, ama Halep'te Memluk Emiri Yaşbak'a yenildi ve geri çekilmek zorunda kaldı.

Mehmed bu istiladan yararlanıp Yaşbak'a bir elçi gönderdi ve Uzun Hasan'a karşı bir ittifak kurmayı teklif etti. Mısırlı vakanüvis İbn İyas, Emir Yaşbak'ın "Uzun Hasan'dan dolayı, Osmanlı ve Memluk sultanları arasında dostluk kurulsun diye bol hediye ve mektup taşıyan" bir elçiyi İstanbul'a göndererek teklife yanıt verdiğini belirtir.¹²

Mehmed, Uzun Hasan'ı artık kesin bir biçimde ezmeye kararlıydı ve bu yüzden Eylül 1472'de, "sarayındaki en yiğit ve becerikli adam" olduğunu anladığı Mahmud Paşa'yı tekrar sadrazam yaptı.¹³ Aynı zamanda, Rumeli'deki Osmanlı birliklerini 20 Eylül'de Edirne'de toplanmaya çağırdı; 12 Ekim'de sultan ve paşaları, Uzun Hasan'a saldırmak için doğuya yürümeye hazır orduyu Boğaz'dan Üsküdar'a geçirdiler. Ama Mahmud Paşa Mehmed'i, seferi bahara kadar ertelemeye son anda da olsa ikna etti. Türk vakanüvis Hoca Sadeddin, Mahmud Paşa'nın sultana sunduğu gerekçeleri açıklar: "Karaman diyarının şiddetli kış mevsimi yaklaşıyor... Muzaffer ordu hazır değil. Uygun olan, bahara kadar bekleyip, muzaffer ordusu ve edevatı safere hazırlamak, vakit kaybetmeden de Anadolu Beylerbeyi'ne, bu hainlerin çıkardığı karğaşa ateşini söndürmesi için bir buyruk göndermektir."¹⁴

Bahar aylarında Mehmed ordusuyla birlikte Anadolu'ya geçince Osmanlı'nın Uzun Hasan'a karşı seferi de başlamış oldu. Mehmed'in o sırada henüz on dört yaşında olan küçük oğlu Şehzade Cem Avrupalıların tecavüzü durumunda Edirne'yi savunmak için, küçük bir kuvvetle geride bırakıldı.

İtalyan bir diplomatın 15 Mayıs 1473'te yazdığı bir mektup şöyle diyor: "Rumeli beylerbeyi [Has Murad Paşa], Büyük Türk'ün tüm sürüsüyle birlikte İstanbul'dan Gelibolu'ya geçti ve Paskalya'dan önceki pazar günü Büyük Türk tüm sarayıyla birlikte İstanbul'dan Anichvari denilen bir yere geçti."¹⁵ Melmed, Uzun Hasan'a karşı seferin genel komutanlığını genç gözdesi Has Murad Paşa'ya emanet etti, Sadrazam Mahmud Paşa da danışmanı olacaktı.

Osmanlı ordusunun çeşitli müfrezeleri, Türk vakanüvis Kemalpaşazade'ye göre, toplam sayısı 260 000'i aşan bir kuvvet Amasya yakınlarında toplandı. Has Murad Paşa Rumeli ordusuyla öndeydi; Şehzade Bayezid Sivas ve Amasya vilayetlerinden gelen birliklerle sağ kanatta; Şehzade Mustafa Karaman'dan gelen birliklerle sol kanatta; Davud Paşa Anadolu ordusuyla gerideydi; Mehmed ise 30 000 kadar askerle ortadaydı.

Uzun Hasan'ın ordugâhındaki durum, Caterino Zeno'nun 12 Temmuz 1473'de Venedik *doc*'una gönderdiği bir mektuptan biliniyor. Mektupta şöyle yazıyor: "Şu anda Erzincan'dayız. En son sayıma göre, ordugâhta 300 000 kişi var... ve hükümdar ayın sonunda sayıyı 500 000'e çıkarma niyetinde."¹⁶ Tebriz'den "kırk deve yükü para" geldi, "maaşlar ödendi... herkes iyi bir moralle ortak düşmana karşı gelecek".¹⁷ Sayılar şişirilmiş gibi görünüyor; zira Uzun Hasan, Fırat'ın karşı kıyısındaki Osmanlı ordusu ilk gözüne iliştiğinde, onun kendi ordusu kadar büyük olmadığını fark etti ve Zeno'nun aktardığına göre, "Kancığın oğlu, bu ne umman!"¹⁸ diye haykırdı.

Tursun Bey, 4 Ağustos 1473'te Tercan yakınlarında gerçekleşen ilk çarpışmayı tasvir eder; Has Murad Paşa sabırsızlık edip, Osmanlı ordusunun öncü birlikleriyle Fırat'ı geçti, ama Uzun Hasan'ın pususuna düştü.

Mahmud Paşa, Has Murad Paşa'nın kuvvetlerini belli bir yerde toplayıp beklemesini istedi. Kendisi, saklandıkları yerde düşmana saldırmaya karar verdi. Düşman saldırısı püskürtülürse Mahmud Paşa itibar kazanır diyen Has Murad'ın askerleri, saflarını bozup atlarını düşmanın üzerine sürdü. Bunun üzerine Uzun Hasan, gizlendiği yerden aniden çıkıp Mahmud Paşa'ya saldırdı. Şiddetli ve kılıç kılıca bir muharebe başladı. Mahmud büyük bir zorlukla Has Murad'ın askerlerinin bulunduğu yere çekilmeyi başardı, ama onlara katılamadı. Has Murad muharebe meydanında düşmüştü; Fenari oğlu Ahmed, Turhan oğlu Ömer ve Aydın Bey oğlu Hacı Bey esir alındı.¹⁹

Uzun Hasan'ın zafer haberi, Ekim 1473'te yazılan iki mektupla Venedik'e ulaştı; biri Ragusa'dan, diğeri İnebahtı'dan. Fakat her iki mektup da Osmanlı yenilgisini abartmıştı, birinci mektup Mehmed'in öldürüldüğünü dahi söylüyordu. Ragusa'dan yazılan mektup şöyle diyor: "Bu kez Edirne'den bir adam geldi, bana Büyük Efendi'nin nasıl yenildiğini ve öldüğünü gizlice anlattı. Paşaya [Mahmud] ne olduğu kesin olarak bilinmiyor ve sancakbeyleriyle ilgili çok kötü şeyler söyleniyor. Düşündüğümüzden daha kötü durumda olabileceklerine inanıyorum."²⁰ İnebahtı'dan yazılan mektup ise: "Türk oğlunun hezimete uğradığı ve birçok sancakbeyinin, Rumeli beylerbeyinin ve Ömer Bey'in öldürüldüğü, elli bin kişinin, Türk ordugâhının tüm çiçeklerinin öldüğü söyleniyor. Türkiye'nin bütün bu gürürları büyük bir dehşet içindeydi, Tanrı hepsini kahretsin."²¹

İki ordu iki hafta sonra Otlukbeli'nde karşı karşıya geldi. Mahmud Paşa ve Davud Paşa'yla birlikte Mehmed'in bizzat yönettiği Osmanlı ordusu, Uzun Hasan'ın oğulları Uğurlu Mehmed ile Zeynel'in komuta ettiği Akkoyunluları hezimete uğrattı; Uzun Hasan canını kurtarmak için kaçmak zorunda kaldı. Akkoyunluların 10 000 kadar, Osmanlıların yalnızca 1 000 civarında asker kaybettiği tahmin ediliyor. Hem Türk hem Venedikli vakanüvisler, Akkoyunluların topçuları olmadığı için yenildiklerini kabul ederler; daha önce topraklarla hiç karşılaşmamışlardı.

Bu arada Şehzade Cem, danışmanları Nasuh Bey ile Karıştıranlı Süleyman Bey'in gözetiminde Edirne'deki kaleyi tutuyordu. Akkoyunlularla savaşın sürdüğü süre zarfında bir ara, kırk gün boyunca Sultan Mehmed'den bir haber gelmedi; Mehmed'in Uzun Hasan'a yenildiği ve öldürüldüğü söylentisi yayıldı. Cem bunu duyunca tahtı ele geçirmeye karar verdi; ama babasının sağ olduğunu ve Uzun Hasan'ı yendiğini öğrenince Edirne'den kaçtı. Mehmed İstanbul'a dönünce, muhtemelen kendisinin de gençken sıkça sergilediği sabırsızlığı onda gördüğü için Cem'i affetti. Oğlunun danışmanlarının ise suçlu olduğu kanaatindeydi; Nasuh Bey ile Karıştıranlı Süleyman Bey'i sert bir biçimde cezalandırırken, Cem'i de sancakbeyi olarak Kastamonu'ya gönderdi.

Mehmed, Mahmud Paşa'yı da görevden alıp yerine Gedik Ahmed Paşa'yı getirdi. Bunun üzerine Mahmud Paşa, Hoca Sadeddin'in "oraya bir cami ve medrese yaparak şehirleri çatlattı" dediği Hasköy'deki çiftliğine çekildi.²² Kaynaklar, Mahmud Paşa'nın azli için farklı nedenler gösterirler; bunlardan biri, Mehmed'in Has Murad'ın ölümünden onu sorumlu tutmasıydı.

Angiolello'ya göre. "Türk Signor, Mahmud Paşa'nın geri çekilmesine... Murad'a yardım etmemesine öfkeliydi ve bunu kasten yaptığından kuşku duyuluyordu."²⁵ Başka bir olası neden, Otlukbeli Savaşı'ndan sonra sultana Uzun Hasan'ın peşine düşmemeyi tavsiye etmiş olmasıydı; bu durum, Mahmud Paşa'nın düşmanlarının onu düşmanla birlik olmakla suçlamalarına olanak verdi.

Uzun Hasan, Otlukbeli'nde yenilmesine rağmen, fazla toprak kaybetmemiştii ve Venediklilere bir elçi gönderip, Osmanlılara karşı savaşına devam etme niyetinde olduğunu söyledi. Papaya da bir elçi gönderip, "Hristiyanların bir kara ordusuyla Türklere saldırmalarını" istedi "ve bu olursa, yeniden güçlü bir orduyla Türk'e hücum edeceğine ve Türk yok oluncaya kadar savaştan vazgeçmeyeceğine söz verdi."²⁴

Papa 2 Ekim 1474'te Mantova Markisi II. Lodovico Gonzaga'ya bir mektup yazıp, ondan Türklere karşı yeni bir seferin masraflarıyla ilgili benzer bir mesaj gönderdiği İtalyan devletlerinin temsilcileriyle Roma'da görüşmek üzere bir elçi göndermesini talep etti. Sixtus şöyle diyordu: "Keşke bu ağırlığı tek başımıza taşıyabilseydik, kimseye yük olmazdık. Ne var ki, kaynaklarımız yeterli değil, bu nedenle ekselanslarınıza ve diğer İtalyan güçlere başvurmanız zorunludur."²⁵ Planlar hızla yapılsın "ki, elçiye [Türkmen] ve hükümdarına nasıl bir kesin yanıt vereceğimizi bilelim" diyordu.²⁶

Lodovico 23 Ekim'de papaya verdiği yanıtta, Türklere karşı yapılması planlanan seferle ilgili olarak oğlu Kardinal Francesco Gonzaga'yı elçi tayin ettiğini söyledi. Diğer İtalyan devletlerinden de benzer yanıtlar alındı, ama sefer hiçbir zaman gerçekleşmedi.

Uzun Hasan yenilgiyi kabul etmek istemedi ve Venedik'teki *signoria*'ya "Osmanlılara birlikte saldırma"yı öneren bir mesaj gönderdi.²⁷ Aynı zamanda Caterino Zeno'yu, Hristiyan dünyanın prenslerine, Osmanlılara karşı savaşından vazgeçmediğini ve gelecek bahar güçlü bir ordu toplayıp Mehmed'in üzerine yürüceğini söyleyen bir mesajla birlikte Venedik'e geri gönderdi.

Signoria, 10 Aralık 1473'te, Ambrogio Contarini'yi, Osmanlılara karşı yapılacak bir seferde Venedik'in kendi filosunu Uzun Hasan'a tahsis edeceğini söyleyen ve Mehmed'e olabildiğince erken saldırılmasını isteyen bir mesajla birlikte Tebriz'e elçi olarak göndererek yanıt verdi. 1474-76 yıllarında Tebriz'de Venedik elçisi olan Contarini, Uzun Hasan'ın o dönemdeki görünüşünü tasvir eder: "Kral, boyludur ve çok zayıftır, hoş bir siması vardır, görüntüsü biraz Tatarlara benzer ve yaklaşık yetmiş yaşında gibi görünür. Çok

kadirşinastır, etrafındaki herkesle teldifsiz sohbet eder; ama fincanı dudaklarına götürürken ellerinin titrediğini fark ettim.”²⁸

Contarini devamında şöyle yazar: “Ben İran’dayken, en büyük oğlu Uğurlu Mehmed, babasına başkaldırdığı için çok konuşuluyordu.”²⁹ Bu isyanın haberi İstanbul’a ulaşınca, Mehmed bir Akkoyunlu istilasından artık korkmaması gerektiğini anladı. Uzun Hasan 6 Ocak 1478’de Tebriz’de öldü ve onun ölümüyle birlikte Akkoyunlular fiilen tarihten silindi; aşiretin toprakları etrafındaki-ler tarafından alındı, Osmanlılar bölgenin hâkim gücü oldu.

Kırım'ın ve Amavutluk'un fethi

Mehmed, Uzun Hasan'a karşı muzaffer seferinin zorluklarından sonra, 1474 yılı boyunca İstanbul'da kalıp, Topkapı Sarayı'nda keyfine baktı. Üç oğlu Anadolu'da sancakbeyliği yapıyordu; Mustafa Karamanlı başkenti Konya'da, Bayezid Amasya'da ve Cem de Kastamonu'daydı.

Mustafa sonbaharı Beyşehir Gölü'nde kayıkla dolaşarak ve civarda avlanarak geçirdi. O yılın sonuna doğru subayı Koçi Bey'i, Kayseri'nin güneybatısında, hâlâ Karamanlıların elinde olan dağlık Develi Karahisar Kalesi'ne saldırmaya gönderdi. Garnizon komutanı Koçi Bey'e teslim olmak istemedi, ısrarla yalnızca Şehzade Mustafa'yla müzakere edeceğini söylüyordu. Bu arada Mustafa ciddi biçimde hastalanmıştı ve Develi Karahisar'a büyük güçlüklerle ulaşabildi. Sonra durumu o kadar kötüleşti ki, danışmanları onu Konya'ya geri götürmeye karar verdiler ve Sultan Mehmed'i durumdan haberdar etmek için bir ulak gönderdiler.

Mehmed, hemen Gedik Ahmed Paşa'ya 30 000 kişilik bir orduyla Develi Karahisar'a gitmeyi emrederken, aynı zamanda Yahudi hekim Maestro Iacopo'yu Konya'ya, Şehzade Mustafa'yı tedavi etmeye gönderdi. Fakat, o sırada prensin maiyetinde olan Giovanni-Maria Angiolello'ya göre Mustafa Niğde yakınlarındaki Bor'da, muhtemelen Haziran 1474'te öldü. Mustafa'nın arkadaşlarını cesedini mumyalayıp Konya'ya getirdiler; orada bir camiye konuldu ve Sultan Mehmed'e haber vermek için İstanbul'a bir ulak gönderildi.

Mustafa'nın ölüm haberi İstanbul'a ulaşınca, sultana bildirme cesaretini gösteren tek kişi, Mehmed'in eski hocası Sinan Paşa oldu. Hoca Sinan siyah giysiler içinde Mehmed'in huzuruna çıktı; Mehmed, ölüm habercisi olduğunu hemen anladı. Angiolello,

sultanın her zaman gözde oğlu olan Mustafa için tuttuğu tesellisiz matemi tasvir eder.

Yere serili halılar kaldırıldı ve kir üzerinde durup oğluna ağıt yakıyordu. Büyük üzüntünün işareti olarak, yerden toz alıp başına döküyordu. Yüzünü, dizini dövüyordu, inliyordu. Üç gün üç gece bu halde kaldı... Mustafa özellikle babasının ve onunla münasebeti olan herkesin sevgilisi olduğu için, bütün şehir ağıtlarla doldu.¹

Mehmed, oğlunu Bursa Muradiye'de, II. Murad'ın türbesinin yanına onun için yaptırdığı muhteşem türbeye gömdü. Angiolello, Mustafa'nın kızı Nergisade Sultan'ın olağanüstü methiyesini yazar.

[Cenaze konuşması] bir saatten fazla sürdü, onun faziletlerini övdü ve onunla birlikte büyümüş bazı kişilerin adlarını andı ve sağ kalsaydı, peşinden gidenlere yönelik iyi niyetini dünya çok daha iyi anlardı dedi, ölümün herkesin ortak kaderi olduğunu söyledi. Kendisini dinleyenleri ağlatan başka birçok şey söyledi. Nergisade bile uygun anlarda durup ağlamak zorunda kaldı; bunu çok ağırbaşlı hal ve hareketlerle, aynı zamanda büyük bir yüreklilik göstererek yaptı. Söylediklerinden ve yaptıklarından ötürü çok övüldü; bilgeliği kadar, onun durumunda bir kadının her konuda uzmanlığı, Arap edebiyatıyla ilgili derin bilgisi de takdir vesilesiydi. Öyle ki, namı Konstantinopolis'e kadar yayıldı, hatta diğer ülkelerdeki insanlar bile bu genç kadının niteliklerinden ve faziletlerinden söz ettiler.²

Sonra Mehmed, Cem'i Kastamonu'dan yaklaşık on yıl kalacağı Konya'ya naklederek, Mustafa'nın yerine Karaman sancakbeyi yaptı.

Sevgili oğlunun ölümü, görünüşe bakılırsa, Mehmed'i Mahmud Paşa'ya karşı hırçınlaştırdı; hem Batılı hem Türk kaynaklara göre, Mustafa'nın ölümünden onu sorumlu tutmuş gibi görünüyor. Bütün kaynaklar Mahmud ile Mustafa arasında derin bir düşmanlık olduğunu kabul eder, ama bu nefretin nedeni konusunda farklı rivayetler vardır. Birçok kaynak, Mustafa'nın Mahmud'un karısını baştan çıkardığını ya da ona tecavüz ettiğini öne sürer; bazıları da, sadrazamın şehzadeyi zehirleyerek intikam aldığını söyler. Türk şair Mualî *Hünkarnâme*'sinde, Mustafa'nın son nefesini verirken, ölümünden sorumlu olan kişinin Mehmed'e söylenmesini istediğini yazar: "Babamdan son isteğim şudur: Mahmud Paşa'ya başıma gelen bu felaketi sorsun. Düşmanlığı yüzünden

bana bu kötülüğü yaptı. Malumunuz olsun.”³

Muali'ye göre, Mahmud Paşa, eski hocası Kürt Hafız gitmemesini söylemesine rağmen, Hasköy'deki emeklilik yerinden ayrılarak, Topkapı Sarayı'na, Sultan Mehmed'e başsağlığı dilemeye gitti. Mahmud sarayın kapısında eski kölesi Teftin Ağa'yla karşılaştı, o da aynı öğüdü verdi. Ama Mahmud devam etti ve âdet olduğu üzere siyahlar giyinerek, Meluned'in huzurunda Mustafa için göz yaşları döktü. Mahmud'un düşmanları, sultana, paşanın yalandan üzüldüğünü, hemen ardından keyfinin yerine geldiğini anlattılar. Hoca Sadeddin'in vakayinamesinde yazdığı gibi: “Gönderdikleri hafiye muhterem paşanın [Mahmud] meclisine aniden ve beklenmedik bir biçimde girdi ve paşanın beyaz giyindiğini, neşeli bir mecliste oturup satranç oynadığını gördü. Matem kıyafetlerini, sultandan ve ordudan önce çıkarmıştı.”⁴

Kısa bir süre sonra Mehmed, Mahmud Paşa'yı tutuklatıp İstanbul'da Yedikule'ye getirtti; orada 18 Temmuz 1474'te boğularak idam edildi. Muali'ye göre, sultan, “Mustafa'nın düşmanının sağ kalması mümkün değil” diyerek idanu savundu.⁵

Erken dönem Osmanlı sadrazamlarının en büyüğü olduğu konusunda herkesin mutabık olduğu Mahmud Paşa'nın sonu böyle oldu. Kritovulos, Mahmud Paşa'yı överken şunları yazar: “Bazen ulu sultanın işlerinin sorumluluğunu üstüne aldı. Hükümdarına koşulsuz ve mutlak inancının ve ona yönelik iyi niyetinin yanı sıra, muazzam gayreti ve güzel planlamasıyla, bu büyük memleketteki her şeyi daha iyi yaptı. Bu yüzden, başarılarının da gösterdiği gibi, diğerlerinden daha iyi bir adamdı.”⁶

Sadrazam olarak Mahmud Paşa'nın yerini alan Gedik Ahmed Paşa, Uzun Hasan'la savaş sırasında Osmanlıların Karaman'da kaybettikleri tüm yerleri geri almak üzere Anadolu'ya bir sefere gönderildi. Gedik Ahmed Paşa, Uzun Hasan'ın Hristiyan müttefikleri tarafından ele geçirilen Silifke ve doğusundaki kalelerin yanı sıra, orta platodaki Ermenek ve Minyan'ı geri aldı. Ardından, Karaman'ın tüm Türkmen aşiret reislerini bir toplantıya davet etti; hepsini büyük bir ziyafetle ağırladı, ardından da neredeyse hepsini öldürttü, ailelerini ve yandaşlarını köle yaptı. Yalnızca birkaç Türkmen reisi uzak dağ kalelerine kaçabildi ve XVI. yüzyılın başında Osmanlılar tarafından fethedilinceye kadar bulundukları yerlerde tutunmaya devam ettiler.

Karaman'ın fethiyle birlikte, Mehmed'in Güney Avrupa'daki fetih yürüyüşünü yeniden başlatmasının önünde bir mâni kalmadı. Burada sultanın baş düşmanı hâlâ Venedik'ti. Venedik'in

Arnavutluk'taki ve Adriyatik kıyısındaki kaleleri, Avrupa'da daha fazla ilerlemesini engelliyordu.

Kral Matyas Corvin de hesabı görülmesi gereken bir düşmandı ve 1473 sonbaharında Mehmed, Mihailoğlu Ali'yi Macaristan'a bir akına gönderdi. Türk vakanüvis Oruç'a göre, akıncılar hiçbir direnişle karşılaşmadılar ve 16 000 kadar esirle geri döndüler.

Mehmed, 1474 baharının başında, Arnavutluk'a, Rumeli Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa komutasında bir sefer düzenledi. Bosna doğumlu olan Süleyman, gençken yakalanıp hadım edilmişti; sonra Topkapı Sarayı haremının hizmetine girdi ve orada Sultan Mehmed'in gözdesi olup, hızla Osmanlı bürokrasisinin en üst mertebelerine yükseldi.

Seferin hedefi, Kuzey Arnavutluk'ta, Boyana Nehri aracılığıyla denize akan aynı adlı gölün kıyısındaki İşkodra Kalesi'ydi. Venedikliler İşkodra'ya bir saldırı bekliyorlardı ve bu güçlü kaleyi, yiğit Antonio Loredano komutasında 2 500 asker koruyordu.

Süleyman Paşa 8 000 yeniçeri 80 000 kişilik bir orduyla yola çıktı, Sırbistan ve Makedonya'dan yürüyüp Kuzey Arnavutluk'a geçti. 10 000 kişilik öncü kuvveti 17 Mayıs 1474'te İşkodra'nın önüne geldi ve savunmadakileri hazırlıksız yakalama umuduyla vakit kaybetmeden şehre saldırdı. Ama Loredano garnizonunu dışarı çıkardı ve saldırganları püskürttü; fakat her iki taraf da ağır kayıplar verdi.

Saldırı haberi Venedik'e ulaşınca, Senato, bölgeye Triadan Gritti ile Piero Mocinigo'nun ortak komutasında bir filo gönderdi; komutanlar yedi kadırgayı Boyana Nehri'nden İşkodra'ya gönderirken, kalanları Arnavutluk kıyısı açıklarında nöbetçi bıraktılar. Venedik'in Arnavutluk Valisi Leonardo Boldu, Karadağlı yerel savaş beyi İvan Crnojeviç'in gölü geçip kaleye gelen 8 000 Arnavut savaşçısıyla İşkodra savunmasına katılmasını da sağladı.

Süleyman 15 Temmuz'da ana orduyla birlikte bölgeye varıp İşkodra'nın etrafını kuşattı, kaleyi ağır toplarıyla bombardımana tuttu. Kuşatmanın başlangıcında, nehirden gelen Venedik gemilerini akıntıya karşı tuzağa düşürmek maksadıyla Boyana'nın ağzına bir barikat kurmaya koyuldu. Ama Venedikli komutanlar kadırgalarını Boyana'dan aşağı yürüttüler ve barikatı savunan Osmanlı birlikleriyle girdikleri çarpışmanın ardından barikatı yararak Adriyatik'e girip açıkta seyreden filoya katıldılar.

Osmanlı bombardımanı ve piyade saldırıları kaleyi almaya yetmeyince, Süleyman Leonardo'ya cömert teslim koşulları teklif etti; Leonardo ise teklifi aşağılayarak reddetti. Bunun üzerine

Süleyman yeni bir piyade saldırısı emretti; çeşitli kaynaklara göre 3 000 ila 6 000 Osmanlı askerinin öldüğü sekiz saatlik bir çarpışmadan sonra bu saldırı da püskürdü. Bu durum Süleyman'ın kuşatmadan vazgeçmesine yol açtı ve 28 Ağustos'ta ordusunu geri çekti ve İstanbul'da sonlanacak uzun yürüyüşüne başladı.

İşkodra'da Osmanlılara karşı kazanılan zafer Venedik'te sevinçle kutlandı. Ama *signoria*, Mehmed'in Arnavutluk'a yeni bir sefer düzenlemesinin yalnızca bir zaman meselesi olduğunu biliyordu. Çok geçmeden, Mehmed'in büyük bir filo hazırlamakta olduğu haberini aldılar ve *signoria*, Venedik filosunu 100 kadirga-ya çıkarmaya karar verdi.

2 Kasım 1474'te Venedik, Floransa ve Milano'yla Türklere karşı savaşta yirmi beş yıllık bir ittifak konusunda anlaştı; daha sonra Ferrara da ittifaka katıldı. Papa Sixtus, kendi hareket özgürlüğünü sınırlama girişimi olarak gördüğü ittifaka katılmak istemedi, onun yerine Napoli Kralı Ferrante ile ayrı bir ittifak kurdu. Venedik buna öfkelenildi ve "sürüsünün yenilip yutulmasına göz yuman ve ona yardım etmeyen bir çobanın nasıl biri olduğunu bütün dünya bilsin diye" Roma'daki elçisini geri çekti.⁷

Süleyman Paşa İşkodra'dan İstanbul'a döndükten sonra ordusunu terhis etti; ama Mehmed, Süleyman'a gelecek yılın başında Boğdan [Moldavya] Voyvodası Büyük Ştefan'a karşı bir sefere hazırlanmasını emretti.

İki yıl önce, Uzun Hasan'a karşı Osmanlı seferi sırasında, Mehmed'in Anadolu'da olmasını fırsat bilen Ştefan, o sırada sultanın vasalı, Kazıklı Vlad'ın kardeşi ve halefi Radu'nun hâkimiyetinde olan Eflâk'a saldırdı. Ştefan, 18-20 Kasım 1473'te Cursul Apei'de (Rimnicu Sarat) vuku bulan üç günlük bir savaşta Radu'yu mağlup etti. Ştefan, Radu'yu Eflâk voyvodalığından alıp, yerine Osmanlılara yenildikten sonra onların safına geçen kendi adamı Laiota Basaraba'yı atadı. Bu durum, Mehmed'in Ştefan'a karşı Boğdan'a bir ordu gönderip Radu'yu tekrar Eflâk voyvodası yaparak son vermeye çalıştığı karışık bir mücadeleye yol açtı.

Süleyman Paşa'nın ordusu Ocak 1475'te Tuna'yı geçip Eflâk'a girdi. 10 Ocak'ta Ştefan'ın ordusu tarafından pusuya düşürüldü ve tam bir hezimete uğradı; Venedikli Paolo Ogniben'e göre, toplan 90 000 kişilik ordunun 40 000'i öldürüldü.

Başka bir Venedikli kaynak, Domenico Malipiero, Mehmed'in üvey annesi Mara Brankoviç'in İstanbul'daki Venedik elçisi Geronimo Zorzi'ye "Türklerin hiçbir zaman bundan daha büyük bir yenilgi yaşamadıklarını, yolculuğuna neşe içinde devam

etmesini, çünkü Türk'ün barış yapmak için sebebi olduğunu ve bundan daha iyi bir fırsat bulamayacağını" söylediğini yazar.⁸ Ama Zorzi İstanbul'a gelip kimliği bilinmeyen bir paşanın huzuruna çıktıktan sonra, Osmanlı yönetiminin önerdiği barış koşullarının kabul edilemez olduğunu gördü.

Kuzey Sırbistan'da, Semendire'deki Osmanlı komutan Malkoçoğlu Bali Bey komutasındaki akıncılar 6 Şubat 1474'te Tuna'yı geçip Macaristan içlerine girdiler, ele geçirebildikleri tüm esirlerle birlikte geri çekilene kadar etrafı yakıp yıktılar, önlerine çıkan herkesi öldürdüler. Haziran başında, Bosna'dan hareket eden Türk atlılar Hırvatistan'a akın etti ve Güney Avusturya'ya kadar sızıp, esirleriyle geri döndüler. 22 Haziran'da 20 000 Türk'ten oluşan bir kuvvet Adriyatik'in başında, Friuli'de bulunan Venedik bölgesine saldırdı, buraları yağlamayıp önlerine çıkan herkesi öldürdükten sonra çekildiler. Bu olayın ardından, Venedikliler müstakbel Türk saldırılarına tarşı Friuli'yi savunmak için 5 000 süvariyle birlikte 60 000 kişilik bir milis kuvvet oluşturmak zorunda kaldılar.

Başka bir atlı Türk birliği Sırbistan üzerinden Tuna'yı geçip ağustos ayında Macaristan'a girdi, Erdel'deki Koros Nehri'ne kadar sızdı, fakat orada bir Macar kuvvet tarafından geri püskürtüldü. Ardı arkası gelmeyen Türk tehdidi, Kral Matyas Corvin'i Polonya Kralı IV. Kazimierz'le ateşkes yapmaya ve Bomehya ile savaşıma ara vermeye mecbur etti.

Yapımı *signoria*'ya bildirilen Osmanlı filosu, beklendiği gibi Venedik'e değil, Kırım'daki Ceneviz kolonisi Kefe'ye (Feodisiya) yöneldi. Kırım'daki Tatar Hanlığı'nda cereyan eden taht mücadelesi Mehmed'e müdahale fırsatı vermişti.

Tatarlar Osmanlı vasalıydı; ama yönetici hanedan Cengiz Han'ın soyundan geldiğini iddia ettiği için özel bir statüleri vardı. Kefe ve civarında yaşayan Tatarlar, Kırım hanının Cenevizli *Ufficio della Campagna*'ya danışarak atadığı, kendi soylarından ve *tudun* olarak bilinen bir memur tarafından yönetilirdi. 1473'te *Tudun* Marmak ölünce, yerine kardeşi Eminek geçti. Ama Marmak'ın dul karısı, kocasının yerine oğlu Sertak'ın atanmasını sağlamaya çalıştı ve şiddetli bir anlaşmazlık doğdu. Ceneviz komitesi Kırım Türklerinin hanı Mengli Giray'a danıştı. Mengli önce Sertak'ı kabul etmeye razı oldu, fakat sonra fikrini değiştirip kendi gözdesi Karay Mirza'yı aday gösterdi.

Mengli Giray, Karay Mirza'yı Kefe'de *tudun* yapmaya çalışınca güçlü bir direnişle karşılaştı; özellikle de, Ceneviz komitesinin

bir üyesi olan Oberto Squarciaficio'ya oğlunu desteklemesi için rüşvet veren Sertak'ın annesinden. Oberto, Mengli Giray'ı kardeşlerini serbest bırakmakla tehdit etti; zira Cenevizliler, babaları Hacı Giray Han ölünce taht kavgasına tutuşan kardeşlerini hapsedmişti. Mengli Giray tehdide boyun eğdi ve Sertak'ı *tudun* olarak aday gösterdi; ama Tatar ileri gelenlerin büyük çoğunluğu Eminek'i destekledi ve Sultan Mehmed'e bir elçi gönderip duruma müdahale edilmesini istediler.

280 kadirga, üç kalyon, 170 şilep ve süvari atlarını taşıyan 120 gemiden oluşan Osmanlı filosu 20 Mayıs 1475'te Gedik Ahmed Paşa komutasında İstanbul'dan ayrıldı. Filo 1 Haziran'da Kefe'ye ulaştı ve ertesi gün şehri top ateşine tutmaya başladı. Büyük çoğunluğu Eminek'i destekleyen ve Türk müdahalesinden yana olan savunmadakiler 6 Haziran'da teslim olurken, Mengli Giray 1 500 sadık süvariyle birlikte başkenti Kerkri'ye kaçtı.

Gedik Ahmed şehir ahalisine, geleneksel Osmanlı haracını ya da kelle vergisini ödemeleri halinde hayatlarını bağışlayacağına dair söz vermişti. Ama sonraki altı gün içinde fatihler yerel halkın tüm servetini elinden aldı, Kefe'yi yağmaladı, 3 000 kadar Kefeliyi köle yaptı. Gedik Ahmed Paşa, 8 Temmuz'da, Kefe'deki tüm İtalyanlara (çoğu Cenevizli), onları idanla tehdit ederek, gemilere binmelerini emretti. İtalyanlar, İstanbul'da Yedinci Tepe'nin civarına yerleştirildi; 1477 sayımında 277 hane oldukları ve iki kiliseleri olduğu kaydedildi.

Mengli Giray yakalanıp İstanbul'a getirildi. Mehmed, Giray'ı bağışladı ve vasalı olarak Kırım'a geri gönderdi; Eminek de, evvelden olduğu gibi Cenevizlilerin değil, Osmanlıların hâkimiyeti altında Kefe'ye *tudun* oldu. Osmanlı filosu daha sonra Kırım'daki diğer Ceneviz iyeliklerini ve Azov Denizi'ndeki Venedik kolonisi Tanais'i (şimdi Azov) fetih için yola çıktı. Bu gelişme, Kırım ve civarındaki uzun soluklu Latin varlığına son verdi ve bu bölge sonraki dört yüzyıl boyunca Karadeniz'in etrafındaki topraklarını genişleten Osmanlıların denetimi altında kaldı.

Aynı yıl Malkoçoğlu Bali Bey Sırbistan'dan Macaristan'a bir baskın daha düzenledi; kırsal alanları yağmaladı, yerel ahaliyi öldürdü ya da köleleştirdi. Bir Macar kuvvet, Sırbistan'a dönüş yolunda akıncıların önünü kesmeye çalıştı, ama Bali'nin adamları hepsini imha etti; birkaç yüz kelleyi beraberlerinde getirip, zaferlerinin işareti olarak Sultan Mehmed'e gönderdiler. Bu durum Kral Matyas Corvin'i Osmanlılara karşı bir sefer düzenlemeye kışkırtmış olacak ki, Corvin 15 Şubat 1476'da Sırbistan'ın

Shabat兹 bölgesinde bulunan kalesini geri aldı ve 1 200 yeniçeri-yi ele geçirdi; sonra Semendire'ye kadar ilerledi, geri çekilmeden önce de şehri ablukaya almak için üç ayrı kale inşa etti.

Mehmed, 1476 baharında Boğdan Voyvodası Ştefan'a karşı bir sefere çıktı. Hadım Süleyman Paşa öncü birliğin başına geçerken, Mehmed de sayıları 150 000'i bulan ana orduya komuta ediyordu; sultanın Eflâk voyvodası yapmayı düşündüğü Laiota Basaraba komutasında 1 200 kişilik bir Ulah müfrezesi de ana ordunun içindeydi. Ştefan 20 000 kişilik bir orduya komuta ediyordu; Osmanlıları pusuya düşürebilmek için, beklenen yürüyüş yolları üzerinde tahkimli ormanlık bir alana mevzilendi.

İki ordu 26 Temmuz 1476'da Raşboieni [Ağaçdenizi] Savaşı'nda karşı karşıya geldi; savaşın ilk evresinde Ştefan, Süleyman Paşa komutasındaki Osmanlı öncü birliğine saldırdı. Osmanlı ordusuyla birlikte olan Angiolello'ya göre, Ştefan'ın askerleri gizlendikleri ormandan saldırıya geçip "Süleyman Paşa'nın öncülerini kaçırttılar... Fakat paşa atına atlayıp saldırdı. Her iki taraftan ölenler oldu, ama Süleyman Paşa'nın daha çok adamı olduğu için... Kont Ştefan tahkimli ormanına çekilmek zorunda kaldı, orada toplarıyla güçlü bir savunma yapıp dışarıya çekilen Türklere kayıplar verdirdi."⁹

Bu çarpışmayı işiten Mehmed, ana orduyla Ştefan'a karşı saldırıya geçti; Ştefan toplarıyla saldırıyı püskürtmeye çalışsa da, Angiolello'nun savaşı tasvir ederken yazdığı gibi, çabaları bir netice vermedi. "Kontu kaçmak zorunda bıraktık, toplarını ele geçirdik ve ormanda peşine düştük. Yaklaşık iki yüz kişi öldürüldü, sekiz yüz kişi esir alındı. Orman o kadar sık ve ağaçların yüksekliğinden ötürü karanlık olmasaydı, çok azı kurtulurdu."¹⁰

Savaş sonrasını tasvir eden Tursun Bey'in aktardığı gibi, bu durum seferi fiilen sona erdirdi. "Voyvoda [Ştefan] kaçtı ve ordugâhı Osmanlı askerlerince yağmalandı. Sultan voyvodanın peşine düştü, ülkesini ve başkentini yıkıp yağmaladı. Macaristan'a akınlar düzenlendi, sonra ordu ganimet yüküyle Edirne'ye döndü."¹¹

Mehmed, Laiota Basaraba'yı Eflâk voyvodası tayin etti ve onu 12 000 Ulah askeriyle birlikte geride bıraktı. Matyas Corvin, Osmanlılar çekildikten sonra Eflâk'a bir ordu gönderdi ve 16 Kasım 1476'da Macarlar, Laiota Basaraba'yı voyvodalıktan alıp, yerine "kazıklı voyvoda" lakabıyla nam salan III. Vlad'ı getirdiler.

Mehmed, Edirne'ye dönünce, Matyas Corvin'in Sırbistan'ı istila ettiğini ve Semendire'nin etrafına üç kale inşa ederek şehri ablukaya aldığını öğrendi. Macar baskınının yarattığı tehlikeyi anladı

ve Angiolello'nun aktardığına göre, on gün içinde, "atların ve askerlerin yorgunluktan ve açlıktan bitkin düşmüş olmalarına aldırmadan"¹² orduyu geri döndürüp Sırbistan'a doğru yola koyuldu.

Osmanlı ordusu Semendire'ye gelince, şehrin etrafındaki iki Macar kalesinin garnizonları kaçtı. Ama üçüncü kaledelikler sağlam durdular ve Osmanlıların saldırısı neticesinde 500 kadar kayıp verdiler. Mehmed kaleyi kuşattı, fakat sert kış koşullarından dolayı kuşatmayı uzun süre devam ettiremeyeceğini biliyordu. Angiolello'ya göre, Mehmed askerlerine düzinelerce ağaç kestirip, bu ağaçları surların boyuna ulaşınca kadar kale hendeğine doldurttu. Kaleyi ateşe vermek için yığıldığı keresteleri yakmaya hazırlandığı sırada güvenli geçiş sözüne itibar eden garnizon teslim olmayı kabul etti. Mehmed, 600 garnizon askerinin ve komutanlarının kaleden ayrılıp Belgrad'ın yolunu tutmalarına izin verdi ve ilk kez sözünü tuttu. Mehmed, üç kaleyi de yıktı ve ardından İstanbul'a dönmek üzere yola koyuldu.

"Macaristan'la Kış Savaşı" olarak anılan çarpışma böyle bitti. Tursun Bey bu zor seferi tasvir ettikten sonra şöyle yazar: "Fatih, bu kış seferinde askerlerin maruz kaldığı zorlukları düşünerek, ertesi yıl, 1882'de [1477] sefere çıkmadı."¹³

Fakat kendisi savaşa gitmemesine rağmen, o yıl bahar aylarının başında Hadım Süleyman Paşa'yı Yunanistan'da bir sefere gönderdi; amaç, Korinthos Körfezi'nin güney kıyısında bulunan İnebahtı'daki Venedik kalesini almaktır. Süleyman'ın kuvvetleri İnebahtı'yı üç ay boyunca kuşatma altında tuttu; bu süre içinde, Antonio Loredano komutasında on iki kadırgadan oluşan bir Venedik filosu, şehre sürekli yiyecek ve mühimmat sağladı. Sonunda, Süleyman kaleyi alamayacağını sultana bildirdikten sonra, 20 Haziran 1477'de kuşatmayı kaldırıp, İstanbul'a döndü. Mehmed onu Rumeli beylerbeyliğinden aldı, yerine Anadolu Beylerbeyi Davud Paşa'yı getirdi; Anadolu beylerbeyliği de Süleyman Paşa'ya verildi.

Aynı yıl Mehmed, Evrenosoğlu Ahmed komutasında 12 000 kişilik bir orduyu, Arnavut kalesi Kroya'yı, İskender Bey'in eski kalesini kuşatmaya gönderdi. Osmanlı ordusunu geri çekilmeye zorlayan bir Venedik yardım kuvveti geldiğinde, kaleyi savunanlar teslim koşullarını kabul etme noktasındaydılar. Venedikliler düşman ordugâhını yağmalamaya başladılar, ama Osmanlı ordusu son bir hamleyle karşı saldırıya geçti ve Venediklileri mağlup ederek, kuşatmaya direnmeyi sürdüren kaleye sığınmak zorunda bıraktı.

Bu arada, Bosna Sancakbeyi İskender Bey'in komutasında büyük bir Türk akıncı kuvveti, Tagliamento Nehri'nin ötesinde bulunan Friuli'ye sızdı ve Venedik'in kırk mül kadar yakınına sokuldu. Friuli'deki Venedikli komutan Geronimo Novello, Tagliamento'da akıncılarla çarpıştı; ama o ve adamlarının çoğu öldürüldü. Venedikli vakanüvis Domenico Malipiero, akıncılar aniden geri çekilmeden önce tüm Friuli'yi pençesine alan dehşeti yazar.

Ülkede büyük bir korku vardı. Isonzo ile Tagliamento arasındaki tüm kasabalar Türkler tarafından yakıldı. Savaşın üç gün sonra, ganimetlerini toplayan Türkler gitmeye yeltendiler. Sonra aniden geri dönüp nehrin her iki tarafındaki tüm toprakları ateşe verdiler ve ahaliliyi kılıçtan geçirdiler. Sonra karadan ve denizden büyük hazırlıklar yapıldığına dair bir söylenti çıkınca, yüklerini alıp İtalya'yı hızla terk ettiler.¹⁴

Venedik Senatosu Friuli'ye 2 000 piyade ve 6 000 süvari göndermeye, ayrıca Venedik topraklarını Türk akınlarına karşı savunmak için 20 000 kişilik ek bir kuvveti silahlandırma-ya karar verdi. Ama Türk saldırıları devam etti; bir akıncı grubu Pordenone'ye kadar sızdı, yoluna çıkan her şeyi yakıp yıktı; Venedik'te San Marco Bazilikası'nın çan kulesinden bakanlar yanan köylerden yükselen dumanları görebiliyordu. Malipiero'ya göre, Venedikli soylu Celso Maffei çaresizlik içinde *Doc* Andrea Vendramin'e "Düşman kapımıza dayandı! Balta köke indi. İlahi yardım gelmezse, Hristiyanlığın akıbeti bellidir" diye haykırdı.¹⁵

Senato Şubat 1478'de, Sultan Mehmed'le bir barış antlaşması yapmak için Tomaso Malipiero'yu elçi olarak İstanbul'a göndermeyi kararlaştırdı. Tomaso 3 Mayıs'ta döndü ve kendisine önerilen koşullar kabul edilemez olduğu için, bir ilerleme kaydedemediğini bildirdi.

Çok geçmeden, sultanın yıllardır ele geçiremediği Arnavut kale şehri İşkodra'ya karşı bir sefere çıkmakta olduğu haberi Venedik'e ulaşınca, Mehmed'in neden bir anlaşmaya yanaşmadığı anlaşıldı. Gedik Ahmed Paşa, kalenin aşılması gerektiği için, İşkodra'yı almaya çalışma fikrine karşı çıktı; bunun üzerine Mehmed onu görevden alıp hapse attı ve yerine Karamani Mehmed Paşa'yı sadrazam yaptı.

Mehmed önce, Evrenosoğlu Ahmed'in bir yıldır kuşatma altında tuttuğu Kroya'da durdu; Davud Paşa'yı da Rumeli ordusunun büyük bir bölümüyle İşkodra'ya gönderdi.

Angiolello'ya göre, Kroya'yı savunanlar tüm gıda stoklarını tüketmiş, kedi, köpek, sıçan ve fare yemeye başlamışlardı, yine de boyun eğmeyeceklerdi. Kroyalılar, 15 Haziran 1478'de, teslim koşullarını görüşmek üzere Mehmed'e elçiler gönderdiler; Mehmed gitmek isteyenlere güvenli geçiş hakkı vermeyi ve kalanların Kroya'da Osmanlı tebaası olarak yaşamalarına izin vermeyi kabul etti. Ama teslim olunduktan sonra, yalnızca büyük miktarda fidye verebilenlerin zarar görmeden gitmelerine izin verildi, diğerlerinin ise boyunları vuruldu. Mehmed, ondan sonra Akhisar olarak anılan ve 1913'e kadar Osmanlıların elinde kalan Kroya'nın sahibi oldu.

Bu arada Davud Paşa ve Rumeli ordusu 8 Mayıs'ta İşkodra'ya ulaştı. Merhum Has Murad Paşa'nın kardeşi, yeni Anadolu Beylerbeyi Mesih Paşa komutasındaki Anadolu ordusu da 12 Haziran'da Rumeli ordusuyla birleşti. Develerle taşınan Osmanlı topları 22 Haziran'da yerlerine yerleştirildi ve kaleye yapılan ağır top ateşiyle İşkodra kuşatması başladı.

Mehmed, müfrezesiyle birlikte 2 Temmuz'da Kroya'dan İşkodra'ya geldi; o sırada İşkodra her gün top ateşine tutulurken, okçular da kale surlarında savunmada olanlara aralıksız ok yağdırıyordu. Mehmed, 22 Temmuz günü, güçlü kuvvetli 150 000 piyadesine saldırı emri verdi; bu saldırı püskürtülünce, ertesi gün bir saldırı emri daha verdi, ama o da başarısız oldu. Ardından, 27 Temmuz şafak vakti tüm Osmanlı ordusu kaleye saldırdı; ama yine püskürtüldüler.

Bu üçüncü girişiminde başarısız olması, Mehmed'i İşkodra'nın doğrudan saldırıyla alınamayacağına inandırdı, bu yüzden, kuşatmayı sürdürmek üzere bir miktar askeri orada bırakıp, kalan birlikleri Kuzey Arnavutluk'taki diğer Venedik kalelerine saldırmak için kullandı. Mehmed, Davud Paşa'yı Rumeli birlikleriyle İşkodra Gölü'nün kuzey kıyısındaki Zabljak'a [Yabilyak] saldırmaya gönderirken, Hadım Süleyman Paşa komutasındaki Anadolu birlikleri de İşkodra'nın on kilometre doğusundaki Drisht'in (Drivasto) yolunu tuttu. Zabljak zayıf bir direnişle teslim oldu, ama Drisht on altı gün devam eden müdafaanın ardından yapılan şiddetli bir saldırıyla alınabildi. Bunun üzerine şehrin sakinleri toplu halde İşkodra'ya götürüldü ve İşkodra'yı savunanları teslim olmaya ikna etmek için, şehir surlarının önünde boyunları vuruldu.

Ardından Mehmed, Süleyman ve Davud'a, İskender Bey'in 1468'de öldüğü Leş'e saldırma emri verdi; şehri aldıktan sonra

yakıp yerle bir ettiler. Sonra, şimdi Karadağ olarak anılan yerin kıyısındaki Bar'a [Antivari] saldırdılar; burada, Venedikli Vali Luigi da Muta komutasında şehri savunanlar o kadar kararlı savaştılar ki, Osmanlı komutanlar kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldılar. Bunun üzerine Mehmed, Evrenosoğlu Ahmed'i İşkodra kuşatmasını sürdürmeye yetecek kadar askerle geride bırakarak, ordusuna Arnavutluk'tan çekilme emri verdi.

Friuli'ye yapılan Türk akınları ve Arnavutluk'taki Osmanlı ilerlemesi, on altı yıllık bir savaştan sonra, *signoria*'yı sonunda Mehmed'le anlaşmaya ikna etti. Girit doğumlu bir Venedikli olan Senato Sekreteri Giovanni Dario, ek talimat almadan anlaşma yapma yetkisiyle 1478 yılının sonunda İstanbul'a gönderildi. Sonuçta, Venedik Cumhuriyeti ile Osmanlı İmparatorluğu arasında on altı yıldır süren savaşa son veren bir barış antlaşması 28 Ocak 1479'da İstanbul'da imzalandı. Venedikliler Arnavutluk'ta İşkodra ve Kroya'yı, Ege'de Limni ve Eğriboz adalarını ve Güneybatı Peloponnesos'ta Maina (Mani) Yarımadası'nı Osmanlılara bıraktı. Osmanlılar da Mora, Arnavutluk ve Dalmaçya'da aldıkları Venedik topraklarından bazılarını iki ay içinde iade etmeyi kabul ettiler. Venedikliler iki yıl içinde 100 000 altın duka tazminat ödemeye söz verdiler, ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nda ithalat ve ihracat vergisi ödemeden serbest ticaret yapabilme hakkı için yıllık 10 000 duka ödemeyi de kabul ettiler. Venedik'in Osmanlı başkentinde yaşayan ve iş yapan Venedikliler üzerinde sivil yetkiye sahip bir *balyos*'u İstanbul'da bulundurmasına izin verildi. Ayrıca her iki taraf, iki devlet arasındaki sınırları belirlemek için bir hakem tayin edecekti.

Dario, 16 Nisan 1479'da, Osmanlı müzakerecilerinden biri olan Lütü Bey'le birlikte Venedik'e döndü; Lütü Bey'e yirmi kişilik bir kabile eşlik ediyordu. Domenico Malipiero'nun yazdıklarına göre, kırk Venedikli soylu elçileri karşılamak için yaldızlı teknelerle Bacino San Marco'ya giderken, "*Doc* ve kurul üyeleri, Büyük Konsey Salonu'nun penceresinde bekliyordu."¹⁶ Sonra 25 Nisan'da, Aziz Markos Yortusu'nda, Lütü Bey, *Doc* Giovanni Mocenigo'nun huzurunda anlaşmayı onayladığına yemin etti; *doc* da yemin edip *signoria*'ya duyurdu.

Antlaşmanın Yunanca metni ve Latince bir çevirisi Venedik devlet arşivlerinde korunuyor; Sultan Mehmed'in 25 Ocak 1479 tarihli antlaşma yemini oradan okunabilir: "Yeri ve göğü yaratan Allah'ın adına, ulu Peygamberimiz Muhammed adına, biz Müslümanların sahip olduğu ve uyduğu yedi Kuran adına, Allah'ın 124 000 peygamberi adına, inandığım ve ikrar ettiğim din

adına, benim ve babanun ruhu adına, kuşandığım kılıç adına.”¹⁷

Venedik ile Osmanlı İmparatorluğu arasında on altı yıl süren savaş sonunda bitti. Ama Serenisinuna, dindaşı Hristiyan devletlerin yerdiği barış için ağır bir bedel ödedi; XIX. yüzyıl tarihçisi Horatio Brown'ın yazdığı Venedik tarihinde işaret ettiği gibi:

Böylece on altı yıl süren bir savaştan sonra Venedik, Doğu Akdeniz İmparatorluğu'nun büyük bir bölümünü kaybetmesine ve İstanbul'un yeni efendilerine tabi olmasına neden olan yıkıcı bir barış elde etti. Avrupa'nın isteği üzerine savaşa girmişti ve destek vaatleriyle teşvik edilmişti; henüz işin başında yalnız bırakıldı; büyük bir yiğitlikle mücadele etti, dayanabileceği noktaya kadar adam ve para harcadı; yapabileceği en iyi barışı yaptı ve tüm Avrupa, Hristiyanlığa ihanet gerekçesiyle vakit kaybetmeden ona saldırdı...¹⁸

Rodos kuşatması

Venedik, Mehmed'le anlaştığı için; özellikle de Venediklilerin Hristiyanlık davasına ihanet ettiğini düşünen Kral Matyas Corvin ve Papa IV. Sixtus tarafından şiddetle eleştirildi. Buna rağmen Osmanlıların bunaltıcı gücü, diğer İtalyan devletlerini, özellikle de İstanbul'da iş yapanları Mehmed'le dostane ilişkiler geliştirmeye yöneltti.

Bunu ilk yapan Floransa oldu; yönetici Medici Ailesi, Papa Sixtus tarafından desteklenen rakip Pazzi klanıyla mücadele halindeydi. 26 Nisan 1478 pazar günü, Floransa Katedrali Duomo'daki ayinde, Lorenzo de'Medici ile kardeşi Giuliano, Francesco da'Pazzi ile Bernardo Bandini de'Baroncello'nun başını çektiği bir grubun saldırısına uğradı. Giuliano öldürüldü, ama Lorenzo hafif yaralandı ve taraftarları sayesinde aleyhteki darbe girişimini bastırdı. Kaçıp bir Napoli kadırgasıyla İstanbul'a giden ve Galata'daki akrabalarına sığınan Bernardo Bandini hariç, tüm suikastçılar öldü.

Sultan Mehmed, şehirdeki varlığından haberdar olunca, Bandini'yi tutuklatıp hapse attırdı ve ardından, Galata'daki Floransa konsolosu Lorenzo Carducci'ye durumu bildirdi. Carducci'nin yardımcısı Bernardo Peruzzi, "... başkaldıran dinsiz katil Bernardo Bandini'nin tutuklanma"¹ haberini Floransa'daki *signoria*'ya gönderdi. *Signoria*'nın 18 Haziran 1479 tarihli Carducci'ye yanıt mektubu, Floransa'nın dostu olarak Sultan Mehmed'e övgülerle doludur.

Bernardo Peruzzi'nin mektubundan, en şanlı hükümdarın [Mehmed] en iğrenç katil ve vatan haini Bernardo Bandini'yi nasıl yakaladığını ve ona ne istersek onu yapacağını ilan ettiğini öğrendik – bu kararı, en huzurlu majestelerinin adaletine uygun olduğu kadar,

cunhuriyetimize ve halkımıza her zaman gösterdiği sevgiye ve teveccühe de uygundur...²

Bandini'yi almak üzere İstanbul'a gönderilen Antonio de'Medici, Bandini'yi alıp Floransa'ya getirdi. Bandini, 29 Aralık günü Palazzo del Bargello'nun bir penceresinden sallandırıldı; aşağıdaki meydanı izleyen Leonardo da Vinci, sallanan bedeninin eskizini yaptı. Lorenzo de'Medici, heykeltıraş Bertoldo di Giovanni'yi sultanı onurlandıran bir madalyon yapmakla görevlendirerek Mehmed'e karşı minnettarlığını ifade etti.

Venedikliler Osmanlılarla antlaşma imzaladıktan sonra barışı korumak için her türlü çabayı gösterdiler, Türk saldırılarında büyük bir ölçülülükle hareket ettiler. Durum hâlâ çok hassastı; zira 1479 yazında bir Osmanlı filosu, Arnavutluk'ta, İtalyan yarımadasının topuğunun tam karşısında bulunan Avlonya'da (Vlore) toplandı; Mehmed'in büyük ölçekli bir İtalya istilasını planından korkuluyordu.

Filoya, Mehmed'in hapisten çıkardığı ve Osmanlı donanmasının kaptanpaşalığına atadığı Gedik Ahmed Paşa komuta ediyordu. Gedik Ahmed Paşa, şaşırtıcı bir öneriyle *signoria*'ya bir elçi gönderdi; ona Kral Ferrante ile papanın Venediklilerin ve Osmanlıların ortak düşmanı olduğunu söyleyerek, Napoli Krallığı'nı istilada kendisine katılmasını öneriyordu. Mesajın devamında da, Sultan Mehmed'in Venedik yardımı olsun olmasın Napoli'ye saldırmaya hazır olduğu söyleniyordu; ama Senato öneriyi diplomatik olarak geri çevirdi.

Anlaşıldığı üzere, Osmanlı filusunun niyeti İtalya'yı istila değil, Yunanistan'ın kuzeybatı kıyısı boyunca uzanan İon Adaları'na bir saldırıydı. Gedik Ahmed'in saldırdığı adalar, Santa Mavra (Levkas), Kefalonya, İthaki ve Zante'ydi (Zakinthos). Bu adalar ve Yunan anakarasındaki Vonitsa kasabası, Bizans İmparatorluğu'nun son yıllarında Kuzeybatı Yunanistan'daki Arta Despotu, Dük III. Leonardo Tocco'nun yönetimindeydi.

Osmanlı filusunun rotası Avlonya'dan çıkıp, İon Adaları'nın en kuzeydeki adası ve Venedik toprağı olan Korfu ile anakara arasındaki boğazdan geçiyordu. 7 Eylül 1479 tarihli bir Venedik raporuna göre, Gedik Ahmed Paşa'nın gemileri Korfu Boğazı'ndan geçerken, yanında "birkaç kadirga" bulunan Venedik amiraliyle karşılaştı.³ O yılın başında imzalanan barış antlaşması nedeniyle, Venedik filotilasını Osmanlı filosuna müdahale etmedi, Leonardo Tocco'nun adasına saldırmaya giden Osmanlı donanmasını izlememekle yetindi. Rapora göre:

[Gedik Ahmed Paşa] Lord Leonardo'nun devletine doğru geçip giderken, bahsi geçen kaptanımız tarafından selanlanıp onurlandırıldı; önce S. Mavra'ya gitti, adanın sözü edilen lord tarafından terk edilmiş olduğunu gördü, oraya [Kaleye] Türkleri yerleştirdikten sonra yoluna devam edip Kefalonya'ya gitti, adayı, sonra kaleyi aldı, her şeyi yağmaladı. Kaleyi yakıp yıktı, bütün adayı çöle çevirdi...⁴

Venedikli vakanüvis Stefano Magno'ya göre, Gedik Ahmed Paşa Kefalonya'daki kaleyi aldıktan sonra, ada ahalisini köleleştirdi ve ahalinin evlerini yerle bir etti. Magno şunu da ekler: "İthaki Adası'nı ve bahsi geçen lorda [Leonardo Tocco] ait diğer küçük adaları da harabeye çevirdi."⁵

Ardından, Gedik Ahmed Kefalonya'dan Zante'ye yelken açtı, Zante nüfusunun yüzde 40'ı Venedikliydi ve burası 500 Venedikli *stradiots* (süvari) tarafından savunuluyordu. Osmanlı kuvvetleri 8 Eylül'de karaya çıkınca, Venedikli süvariler karşı koyup Osmanlılara kayıplar verdirdi; Türkler de, adanın teslim olmak istemeyen sakinlerinden birçoğunu öldürdü.

Venedikli Amiral Antonio Loredano, Kefalonya'daki Venedik uyruklarını korumaya gönderildi; Gedik Ahmed de İstanbul'a, talimat beklediğine dair bir mektup yazdı. İstanbul'dan bir ulak 23 Eylül'de şu talimatlarla geldi: Venedik uyukları serbestçe gidebilirler, ama ada Osmanlılara aittir ve Sultan Mehmed adayı yıkıp Yunan sakinlerini imparatorluğun başka yerlerine yerleştirmek istiyor. Venedik uyukları *stradiort*'larla birlikte Leonardo'nun gemilerine binip gittiler; siviller cumhuriyetin Mora'daki topraklarına yerleştirildi. Ardından Gedik Ahmed, Leonardo Tocco'nun adadaki tüm memurlarını öldürdü; sonra da, Marmara Denizi'ndeki adalara yerleştirmek üzere Yunan nüfusu alıp götürdü.

Bu arada, Leonardo Tocco, kendisine Napoli Krallığı'nda iki yurtluk veren Kral Ferrante'ye sığınmıştı. Leonardo'nun kardeşi Antonio, Katalan paralı askerlerden oluşan bir ordu tutarak Tocco'nun topraklarını geri almaya çalıştı; 1480'de Kefalonya ve Zante'yi kısa bir süreliğine işgal etti, sonra Venedikliler tarafından kovuldu ve sonunda öldürüldü.

Aynı yıl Mehmed, Hızıroğlu Mehmed Paşa komutasındaki bir orduyla Karadeniz'in doğu ucuna bir sefer düzenledi. Mehmed Paşa üç Gürcü kalesini ele geçirdikten sonra, Karadeniz'in doğu ucunun karşısına yelken açıp, Mehmed'in, Tatar Kırım hanının tebaası yapmak istediği Çerkezlere ait iki kaleyi aldı.

1479 yılı boyunca Osmanlı akıncılarının Macaristan'a, Erdel'e, Hırvatistan'a, hatta Avusturya'ya sayısız akını oldu. Macaristan'a yapılan akınlar, Kral Matyas Corvin'in bir misillemeye bulunmasına yol açtı; 7 000 kişilik bir orduyu Saraybosna'da bulunan Osmanlılara saldırmaya gönderdi, Saraybosna'yı yağmalayıp yakdılar. Fakat Davud Paşa komutasında bir Türk birliği, dönüş yolunda Macarların yolunu kesti; her iki taraf da ağır kayıplar verdikten sonra, saldırganlar ganimetlerini bırakıp kaçmak zorunda kaldılar.

Sonra Mehmed dikkatini Rodos'a çevirdi. Rodos'taki St. Jean Hospitalier Şövalyeleri, Doğu Akdeniz'de Osmanlılara haraç ödemeyi reddeden tek Hristiyan güçtü. Türk vakanüvis Kemalpaşazade'ye göre, Şövalyeler Müslüman ticaret gemilerini yağmıyorlardı ve Mehmed bu korsanlığa son vermeye kararlıydı. Dahası, Mehmed, Güneydoğu Akdeniz'i donanmasına açmayı düşünüyordu; zira Mısır Memluklarına karşı büyük bir sefer planlıyormuş gibi görünüyordu ve bunu yapmak için de, ilk önce Rodos Şövalyelerine boyun eğdirmeliydi.

St. Jean Hospitalier Şövalyeleri Tarikatı, XI. yüzyılda Kudüs'te kurulmuştu. Başlangıçtaki amaçlarından biri, Kutsal Diyar'ı ziyarete gelen Hristiyan hacılar için bakımevleri ve hastaneler kurup çalıştırmaktı; diğer bir amacı da Haçlı Seferlerinde savaştırmaktı. Amblemleri, kırmızı zemin üzerindeki beyaz St. Jean haçı, Tapınak Şövalyelerinin beyaz üzerine kırmızı haç ve Töton Şövalyelerinin beyaz üzerine siyah haç amblemleriyle karışıklık içindeydi; onlar yalnızca Haçlı Seferi'ne çıkan askeri tarikatlardı.

St. Jean Şövalyeleri Ortaçağ'da sıkça yer değiştirdi; 1188'de Kudüs'ten Lübnan'a, 1191'de Filistin'e ve 1291'de Kıbrıs'a taşındı. 1309'da Bizanslılardan Rodos'u aldıktan sonra, karargâhlarını adanın doğusundaki kasabaya kurdular; orada, Küçük Asya'nın güneybatı kıyısının karşısına güçlü bir kale inşa ettiler. Şövalyeler, Oniki Ada'nın birçoğunu da ele geçirip tahkim ettiler; ayrıca Küçük Asya'nın güneybatı kıyısında, Bodrum'da büyük bir kale inşa ettiler. XIV. ve XV. yüzyıllarda Rodos Şövalyeleri hem Osmanlılarla hem Memluklarla karada ve denizde, bazen tek başlarına, bazen de, 1396'da I. Murad'a mağlup olunan Haçlı Seferi'nde olduğu gibi, diğer Hristiyan güçlerle birlikte savaştılar.

Mehmed'in Rodos'a karşı bir sefer düzenlemeyi düşündüğü sırada, St. Jean Şövalyelerinin büyük üstadı, çeyrek yüzyıldır Türklere karşı savaşmakta olan Fransız şövalye Pierre d'Aubusson'du. Şövalye, Osmanlı Amırali Hamza Bey 1455'te Rodos'a saldırdığında

kendini göstermişti; o savaşta savunmayı şahsen yönetmiş, beş yerinden yaralanmasına rağmen Türklerle göğüs göğüse çarpışmıştı. Zamanın bir tarihçesine göre, d'Aubusson "ince kişilikli ve keskin zekâlıydı, onunla karşılaşan ve sevgisini kazanmaya çalıştığı herkesin dostluğunu kolayca kazanırdı."⁶ 17 Haziran 1476'da büyük üstat seçildiğinde, kaçınılmaz Türk saldırısına karşı Rodos'u savunmaya hazırlamak için diktatörce yetkilerle donatılmıştı.

D'Aubusson, Mehmed'in tehdidi altında olan Mısır'ın Memluk Sultanı Kayıtbay'la görüşmelere başladı ve 28 Ekim 1478'de iki taraf arasında bir barış antlaşması imzalandı. Sonra, d'Aubusson daha fazla zaman kazanıp Rodos'un savunmasını güçlendirmek için Sultan Mehmed'le görüşmelere başladı; Mehmed görüşmeleri mennuniyetle kabul etti, zira onun da donanmasını ve ordusunu Şövalyelere karşı sefere tam olarak hazırlamak için birkaç aya ihtiyacı vardı.

Normalde bu tür görüşmeler sadrazam ya da başka bir paşa tarafından yürütülürdü. Ama Mehmed bu defa görevi küçük oğluna, Şövalyelerle görüşmeleri yürütmesi için Konya'dan çağrılan Şehzade Cem'e verdi. Görüşmeler her iki taraf açısından da başarılı oldu ve 1479 yazının sonunda Osmanlılar ile St. Jean Şövalyeleri arasında bir ateşkes imzalandı.

O yazın başında Mehmed, dokuz yaşındaki torununun (Şehzade Bayezid'in gelecekte I. Selim olacak oğlu) sünnet düğünü için davetiyeler çıkarmıştı. Venedik artık Osmanlılarla barış içinde olduğu için, Mehmed, *Doc Giovanni Mocenigo*'ya da bir elçi gönderip düğüne davet etti; ama *doc* daveti kıbarca geri çevirdi.

Elçi, Mehmed'in Venediklilerden "iyi bir ressam"⁷ (*un buon pittore*) göndermelerini isteyen bir mektubunu da *doc*'a teslim etti. *Signoria*, o sırada *doc*'un sarayındaki Büyük Konsey Salonu'nun tablolarını onarmakta olan Gentile Bellini'yi seçti. Gentile görevi kabul etti; Konsey Salonu'ndaki restorasyon işini de kardeşi Giovanni üstlendi. Gentile iki yardımcıyla birlikte, 3 Eylül 1479'da Melchior Trevisano'nun kadirgasıyla Venedik'ten ayrıldı, ayın sonunda da İstanbul'a ulaştı.

Gentile İstanbul'da yaklaşık on altı ay kaldıktan sonra, Ocak 1481'in ortalarında Venedik'e gitmek üzere yola çıktı. Bu süre içinde, şimdi Londra'da National Portrait Gallery'de bulunan ünlü Fatih Sultan Mehmed portresini yaptı; muhtemelen başka eserler de yaptı, ama kesin bir biçimde ona atfedilen başka eser yok.

Gentile Bellini'nin İstanbul'dayken yapmış olabileceği başka bir portre, 1950'li yıllarda İsviçre'de özel bir koleksiyonda

keşfedildi. Tablo, Sultan Mehmed'i solda, sağ taraftaki sakalsız genç adama bakarken gösterir; her iki figür de yarı profilden çizilmiştir. Tablonun arkasındaki eski bir etikette, ressamın Gentile Bellini, resimdekilerin ise *Maometto Secondo i suo Figlio* ("II. Mehmed ve Oğlu") olduğu belirtilir.⁸ Genç adam o sırada yirmi yaşında olan Şehzade Cem gibi görünüyör; zira Mehmed'in diğer oğlu Şehzade Bayezid o dönemde otuz iki yaşındaydı, yani resimdeki gençten büyüktü. Her iki kardeş de o sırada Anadolu'da sancakbeyiydi; Bayezid Amasya'da, Cem Konya'daydı. Bu yüzden, tablo gün ışığına çıkarıldığı zaman, Bellini tabloyu İstanbul'da yaptığına göre, ikisinin de Mehmed'le birlikte olan genç olmaları sanıldı. Ne var ki, Cem, Pierre d'Aubusson'la görüşmelerin sorumluluğunu üstlenmeye çağırılınca, 1479'da İstanbul'a döndü; bu yüzden, Bellini Topkapı Sarayı'nda çalışırken Cem en azından bir süre orada kalmış olabilir.

Mehmed'in d'Aubusson'la görüşmeleri yürütmek için Bayezid yerine Cem'i seçmiş olması, Osmanlı Sarayı eşrafının yorumlarına vesile oldu; sultanın kendi yerine küçük oğlunu hazırladığı da bu yorumlardan biriydi. Cem kardeşinden çok daha çekici ve karizmatikti, cömertliği ve dışadönüklüğü onu Karaman'da, Konya'dan yönettiği Orta Anadolu bölgesinde büyük bir ilgi odağı haline getirdi. Coşkulu bir sporcu ve avcıydı, hem Farsça hem Arapça şiir yazan yetenekli bir şairdi; Konya'da, şair ve müzisyenlerden müteşekkil parlak bir çevrenin başındaydı; gönül hayatıyla ilgili öyküler de efsane haline gelmişti.

Bayezid ise aksi ve çekingendi. Amasya'da sancakbeyliği yaparken yerel halkla fazla ilişkiye girmemiş, zamanını okumakla geçirmeyi tercih etmişti. Şeyhlerinin gaipten haber verdiklerine inanan ve şeyhliğin babadan oğla geçtiği bir tasavvuf tarikatı olan Halvetiye'nin bir mensubu oldu. O zamanki Halveti şeyhi Muhyiddin Mehmed, Bayezid'e babasının yerine sultan olacağını söyledi. Bu, Mehmed'in halefi olarak Cem'de karar kıldığını düşünen Bayezid'i oldukça rahatlatı. Bayezid gençliğinin ilk yıllarında afyon müptelası olmuştu. Sultan Mehmed, o sırada sadrazam olan Gedik Ahmed Paşa'dan bu durumu öğrenince köpürdü; ama Bayezid, yalnızca bir hastalık sırasında derman olması maksadıyla afyon aldığını söyledi. Sadrazam, Sultan Mehmed'e, Bayezid'in komutasındaki birliklerin dağınık ve disiplinsiz olduğunu da anlattı. Bayezid bunu da inkâr etti, Mehmed de meseleyi geçiştirmeye karar verdi; ama küçük oğlunu büyük oğluna tercih etmesi için bir neden daha ortaya çıkmıştı. Bayezid bunu biliyordu ve o an Gedik

Ahmed Paşa'dan bir gün intikanını almaya karar verdi.

Sultan Mehmed'in 1479-80'deki faaliyetsizliğinin nedeni, kısmen, kötüleşen sağlığıydı. II. Mehmed'i, Fransa'dan XI. Louis ve Macaristan'dan Matyas Corvin ile birlikte XV. yüzyılın en büyük hükümdarları arasında sayan Fransız devlet adamı ve tarihçi Philippe de Commynes, bu konuya değinir. Commynes, Mehmed'in "*les plaisirs de monde*"a [dünya zevklerine] aşırı düşkünlüğünü gözlemlemiştir ve "bu zevk düşkünlüğünün bilmediği şehvani kötülük yoktu" der.⁹ Angiolello'nun da gözlemlediği gibi, Mehmed, aşırılıklarının neden olduğu diğer birçok rahatsızlığın yanı sıra, gençliğinden beri gut hastalığından mustaripti. Sultanın bir bacağına, ilk kez 1480 baharında ortaya çıkan büyük bir şişlik ve çıban oluştu. Hiçbir hekim bu belanın nedenini açıklayamadı ya da bu hastalığı tedavi edemedi; ama Commynes, bu hastalığın, sultanın oburluğuna ("*grande gourmandise*") verilen ilahi bir ceza olarak görüldüğünü belirtir.¹⁰ Commynes, böyle bir halde görülmekten nefret ettiği için, hastalığının sultanı saraya hapsettğini söyler: "Halk üzücü durumunu görmesin ve düşmanları küçümsemesin diye, pek kimseye görünmedi, sarayında inzivada kaldı."¹¹

Bu arada Pierre d'Aubusson Osmanlılarla ateşkesten yararlanıp, başkentin etrafını çeviren büyük kalenin yanı sıra kıyadaki Pheraklos, Lindos ve Monolithos kalelerini kapsayan Rodos savunmasını güçlendirmişti. Phileremos Dağı'ndaki kaleyi ise, savunulması zor olduğu gerekçesiyle Türklere bıraktı, ama oradaki manastırda bulunan bir Meryem ikonasını alıp başkente getirdi.

Eski Rodos şehrinin akropolü, modern şehrin batısından yükselen St. Stephen Dağı'ndaydı. Rodos şehrinin klasik zamandan bu yana, dalgakıranlar inşa edilerek yaratılan iki yapay limanı vardı. En kuzeydeki, şimdi Mandraki olarak bilinen ve Kadırga Limanı anlamına gelen Porto del Mandraccio'dur ve kuzeyde, St. Nicholas Kulesi denilen bir kaleye uzanan uzun bir dalgakıranla çevrelenir. Güneydeki liman, Ticaret Limanı anlamına gelen Porto Mercantile ise, kuzeyde St. Angelo Kulesi'ne kadar uzanan uzun bir dalgakıranla korunuyordu. Dış ucunda Naillac Kulesi'yle korunan daha kısa ve çapraz biçimli bir dalgakıran, doğudaki St. Angelo Kulesi'ne doğru uzanıyordu. Kuşatma zamanlarında St. Angelo Kulesi'nden Naillac Kulesi ile St. Nicholas Kulesi'ne zincir çekilebiliyor, böylece Ticaret Limanı'nın iç ve dış kısımları kapatılabiliyordu.

Şehir, beş kilometre uzunluğundaki surlarla korunuyordu;

surlar, Ticaret Limanı'nın Naillac Kulesi ile St. Angelo Kulesi'ne uzanan dalgakıranlar arasında kalan yarım daire biçimindeki kıyı şeridinin etrafını da sarıyordu. Kara surlarının dış tarafında, bazı yerlerde kayadan oyulmuş, bazı yerlerde ise hendeği ikiye bölünmüş güçlü toprak setlerle desteklenmiş, 30-45 metre genişliğinde ve 15-20 metre derinliğinde bir hendek vardı. Surlarda çok sayıda burç vardı. Kuzey surlarında St. Paul Burcu ve St. Peter Kulesi; batıda St. George Burcu, Aragon Kulesi ve St. Mary Kulesi; güneyde Koskinou Burcu ve İtalyan Kulesi en dikkate değer burçlardı. Şehrin ana girişleri, kuzeyde St. Paul Kapısı ile St. Peter Kapısı; batıda D'Amboise Kapısı; güneyde St. Anthony Kapısı ile Koskinou Kapısı, kıyıda ise St. Catherine Kapısı, Deniz Kapısı ve Cephane Kapısı'ydı.

Şehir birbirinden bağımsız iki farklı bölümden oluşuyordu: Castello ve Chora. Castello, Şövalyeler Kalesi, küçük olan bölümdü. Bu, Kudüs St. Jean Hospitalier Tarikatı'ndan kalmaydı; ana binaları Büyük Üstat Sarayı, hastane ve Castello'nun ana sokağı olan Şövalyeler Caddesi'ne dizilen hanlardı ve esas şehir Chora'dan bir iç surla ayrılıyordu. Chora ise ticaret merkezi ile Yunan, Yahudi ve Batı Avrupalıların oturduğu mahallelerden oluşmaktaydı.

Her handa, bir *langue*'nin (dilin) şövalyeleri kalıyordu; tarikat, ülkelerine göre dillere (*langue*) ayrılmıştı. Başlangıçta yedi *langue* vardı; bunlar, hiyerarşik sıraya göre şöyleydi: Provence, Auvergne, Fransa, İtalya, Aragon ve Katalonya, İngiltere, Almanya. Sonra 1462'de Kastilya ile Portekiz'den oluşan sekizinci *langue* oluşturuldu. (Papa II. Pius, İskoçların ve İrlandalıların mensup olduğu İngiliz *langue*'dan söz ederken "İskoçların en çok sevdiği şey İngilizceyi kötü kullanmaktır" diyordu.)¹²

Tarikat hiyerarşisinde Büyük Üstat'ın altında, "büyük haçlar" olarak da bilinen bir kâhyalar şebekesi vardı. Üç kâhya kategorisi vardı: manastır, katedral ve fahri. Manastır kâhyaları, Rodos'taki sekiz hanın seçilmiş başkanlarıydı; her birinin, tarikatın askeri hiyerarşisinde önemli bir yeri vardı. Provence *langue*'nin kâhyası büyük komutan ve hazine başkanı, harcamalar saymanı, ambar müfettişi, cephane müdürü ve buyruk ustasıydı. Auvergne kâhyası Pierre d'Aubusson, Büyük Üstat ve silahlı kuvvetler (kara ve deniz) komutanıydı. Fransa kâhyası, hastanelerin, revirlerin ve bakımevlerinin müdürlüğünü yapan Büyük Hospitalier'di. İtalya kâhyası, Büyük Üstat'dan sonra ikinci komutanlık yapan büyük amiraldi. Aragon kâhyası ikmal subayı. Almanya kâhyası baş istihkâmcıydı.

İngiltere kâhyası, anaları Rum, babaları Türk olan ve *turcopole* denilen hafif süvarilerin şefi Turcopolier'di. *Turcopole*'ler Hristiyan olarak yetiştirilir ve tarikatta süvari olarak çalıştırılırlardı; İslami tarzda giyinirlerdi ve Türk savaş tarzına aşinaydılar. İngiliz şövalye John Kendal, 1477'de Turcopolier olarak atandı ve 1480'de Osmanlılar Rodos'u kuşattığında *turcopole* süvarilerinin başındaydı. Kendal, daha sonra tarikatın papalık elçisi olarak atandı. Hospitalier'in başkan yardımcısı Guillaume Caoursin de, 1480 Rodos kuşatmasını anlatırken sıkça atıfta bulunduğu Büyük Üstat Pierre d'Aubusson'un özel sekreteri olarak çalıştı.

Bu arada Mehmed, Rodos seferinin komutanlığına Mesih Paşa'yı tayin etmişti. 1479-80 kışında ordu Üsküdar'da toplandı ve Batı Anadolu'dan geçip, Akdeniz kıyısında, Rodos'a 18 mil uzakta bulunan Marmaris'e yürüdü. Mesih Paşa, 100 parçayı aşan filonun ilk gemileriyle birlikte Aralık 1479'da Çanakkale'den yola çıktı. Rodos'un kuzey kıyısında ve yanı başındaki Telos Adası'nda başarısız karaya çıkma girişimlerinden sonra, donanma, asker sayısı 70 000'i bulan ordunun kamp kurduğu Marmaris Limanı'na demirledi.

D'Aubusson, gözlemcileri aracılığıyla Osmanlı seferi hakkında sürekli bilgi almış ve kırsal kesimde oturan Rodos halkına, hayvanlarını ve erzaklarını da yanlarına alıp tahkimli başkente ve adadaki diğer kalelere çekilmelerini emretmişti. İstilacılara bir şey bırakmamak için ekinlerini hasat edip getirmelerini, meyve ağaçlarını da kesmelerini emretmişti. D'Aubusson, başkente iki yıllık bir kuşatmaya yetecek kadar silah, cephane ve yiyecek depoluyordu. Augustinusçu keşiş Fra de Curti Venedik'teki kardeşine yazdığı bir mektupta kuşatma için yapılan hazırlıkları tasvir eder: "Şehir bol miktarda tahıl, yağ, peynir, tuzlanmış et ve başka gıda malzemeleriyle... çok sayıda tatar yayı, hafif ve ağır top, çömlek, yağ kaynatmak ve Rum ateşi için kazanlar, zift dolu çanaklarla donatıldı... yaycılar, tüfekçiler ve 100 süvari gece gündüz nöbet tutuyor."¹³

Başkenti savunanlar 1 500 kadar paralı asker ve yerel milisle birlikte Tarikatın 600 kadar şövalyesi ile onların silahlı hizmetkârlarından ibaretti. Kuşatma başlamadan kısa süre önce, tarikat üyesi olmamasına rağmen şehrin amirali tayin edilen Monteil kontu, d'Aubusson'un yeğeni Antoine ile birlikte destek vermeye gelmişti.

d'Aubusson, Osmanlıların Rodos boğazının karşısında, Marmaris'te son hazırlıklarını yaptıkları haberini alınca, 29 Nisan

1480'den sonra hiçbir geminin Rodos Limanı'ndan ayrılmasına müsaade etmedi. Sonra, 23 Mayıs günü güneş doğduktan kısa süre sonra, St. Stephen Dağı'ndaki bir gözcü, Osmanlı filosunun Rodos'a doğru yol aldığını bildirdi. Fra de Curti yazıyor: "Deniz, gözün görebildiği kadar yelkenle kaplandı."¹⁴ Filo askerleri karaya indirdi, askerler St. Stephen tepesini işgal etti; sonra bazı gemiler, bir miktar daha asker almak üzere Marmaris'e gitti.

Ertesi gün şafak vakti, Mesih Paşa'nın otağını kurduğu ve on altı toptan oluşan topçu bataryasını yerleştirdiği St. Stephen Dağı'nda yaklaşık 60 000 Osmanlı askeri vardı. D'Aubusson'a göre, bu bataryada "inanılmaz büyüklükte ve güçte, çember uzunluğu dokuz karış [2 metre] güller atabilen üç tane büyük bronz şahmeran topu" da vardı.¹⁵

Mesih, elçisini şehir surlarının önüne gönderip savunmadakilere teslim olmaları çağrısında bulundu, af sözü verdi. Teklif hesaba alınmayınca, topçularına ateşe başlama emri verdi. Topçular bombardımanı St. Nicholas Kulesi'ne yoğunlaştırdı; Mesih, kuleyi yıkıp oradaki dalgakıran üzerinden birlikleri karaya çıkarma niyetindeydi.

D'Aubusson, İmparator III. Friedrich'e yazdığı bir mektupta, birkaç gündür devam eden Osmanlı bombardımanının St. Nicholas Kulesi ile diğer sekiz kulenin yanı sıra, Büyük Üstat Sarayı'na ağır hasar verdiğini bildirdi. Fra de Curti kardeşine, bombardıman sırasında "ayaklarının altındaki toprak sarsıldı... hiçbir ülkeden hiç kimse daha önce böyle bir top görmemiştir... Burada olsaydın, kesinlikle bir mağaraya sığınurdun!" dedi.¹⁶

28 Mayıs'ta şafak sökmeden önce, Osmanlı ordusundan bir firari St. Peter Kulesi'nin önünde belirdi, nöbetçiye seslenip şehrin içine alınmasını istedi. Kapıya gelince, İstanbul'da Türklerin esiri olmuş bir asker kapıdakinin, bir zamanlar Rodos'ta yaşayan ve Osmanlı hizmetine giren top dökümcüsü ve usta topçu Saksonyalı George Usta olduğunu anladı. Alman şövalyelerden biri kendisiyle konuştu; vicdanının sesini dinleyip Müslüman hizmetinden kaçtığını ve ihtiyaç duydukları bir zamanda dindaşı Hristiyanlara katıldığını söyledi. D'Aubusson firariden kuşkulandı; ama altı şövalyeyi George Usta'yı sürekli izlemekle ve her hareketini rapor etmekle görevlendirerek, hizmetlerinden yararlanmaya karar verdi.

Aynı gün d'Aubusson bütün Avrupa'daki St. Jean Şövalyelerine bir genelge göndererek, tarikatın yardımına gelmelerini istedi. Hızlı bir kadirgayla gönderilen genelge, Rodos'taki biraderlerin

inançla beslenen tüm güçleriyle Türklere direneceğine dair cüretkâr bir antla bitiyordu.

Kendisine umut bağlayanları ve Katolik inanç uğruna savaşanları hiçbir zaman yalnız bırakmayan Tanrı'nın merhametine olan inancı-mızla beslenen cesaretimiz, tüm gücümüz ve enerjimizle direniyoruz... Biz güzel giysilere bürünmüş sahte askerler değiliz. Adamlarınız kadın kılıklı Asyalılar değil. Sadakatleri kanıtlannıştır. Bol miktarda topu-muz, gülleniz, mühimmat ve erzakımız mevcut. Biraderlerinizin yardı-nunu beklerken, düşmana karşı koymaya devam edeceğiz. Ne de olsa, Kutsal Dine sadakatinizle besleniyoruz.¹⁷

Dört gün sonra Sicilya'dan gelen ve 100 askerin yanı sıra tahıl taşıyan bir gemi Türkleri atlatıp Rodos Limanı'na girmeyi başardı. Mesih Paşa kuşatmayı etkili kılmak için limana girişi kontrol etmek zorunda olduğunu anladı ve bunu yapmak için de, ilk önce bir haftadır aralıksız top ateşine tuttuğu St. Nicholas Kulesi'ni ele geçirmek zorundaydı.

D'Aubusson'un gece gündüz çalışıp St. Nicholas Kulesi'ni ve üzerinde durduğu dalgakıranı onaran yaklaşık 1 000 işçisi vardı. Fabrizio Del Carretto komutasında bir şövalye bölüğü, Mesih'in dalgakırana asker çıkararak kuleyi almaya çalışması durumunda kuleyi savunmakla görevlendirildi. İlk karaya çıkma denemesi haziran başında, on gün süren yoğun bir top ateşinden sonra gerçekleşti. Türk askerler, çıkarına gemilerine dönüştürülmüş ve bazılarına hafif top monte edilmiş üç sıra kürekli kadirgalara binmişlerdi. Kadirgalar yaklaştığında Şövalyeler yaylı tüfeklerle, diğer silahlarla ve "Yunan ateşi" olarak bilinen yangın bombalarıyla ateş edip kadirgalardan birini havaya uçurdular; gemiler daha da yaklaşınca, savunma kulelerindeki tüfeklerle ateş ettiler. Türkler dalgakıranda karaya çıkmaya teşebbüs edince, şövalyeler, saldırılarını kılıçlarıyla yere serdiler ve ok yağmuru altında kaçmak zorunda bırakıldılar. Sonraki günlerde bu tür iki saldırı daha yapıldı; 9 Haziran'daki ikinci saldırıda, Caoursin'e göre, Osmanlılar 600 adam kaybetti.

13 Haziran'da Türk topçusu dalgakıranı ve kuleyi dört gün dört gece sürecek şiddetli bir top ateşine tutmaya başladı. Dördüncü gece, sandallı bir grup Türk, ön kıydan dalgakırana doğru ahşap dubalı bir köprü yapmaya başladı; kulenin tabanının yarunda denize sarkıttıkları bir kancaya bir halatla bağladılar. Kürek seslerini duyan Robert Jervis adlı bir İngiliz denizci Türkler halatı

boşaltıp gittikten sonra, suya dalıp ipi kesti ve kancayı getirip d'Aubusson'a takdim etti ve bir torba altın parayla ödüllendirildi.

Mesih Paşa 18-19 Haziran gecesi bir kez daha dalgakıranına çıkma girişiminde bulundu, ama bu saldırı da püskürtüldü. Caoursin'e göre, 2 500 kadar Osmanlı askeri öldürüldü; şöyle yazıyor: "Üç gün boyunca cesetleri denizde yüzdü, altın, gümüş ve gösterişli giysileri parıldıyordu. Bazılarının akıntıyla limanın dibine toplandığı görülebiliyordu... Epey adamımız ganimet topladı, büyük kar etti." Fra de Curti, kardeşine "çok sayıda yeniçerinin kellesi kulelerimizde sergilendi ve deniz onların kanıyla kızardı" diyordu.¹⁸

Bu arada Mesih Paşa surla çevrili şehrin güney kısmını, yoğun nüfuslu Yahudi mahallesini de top ateşine tutuyordu; İtalyan Kulesi ve surların güneydoğu kısmı ağır hasar gördü. Bombardımanla dış tahkimatın moloz yığınına döndüğünü gören d'Aubusson, yeni bir tahkimat inşa etmek için herkesi işe koştı; Yahudi mahallesindeki evler yıktırıldı, elde edilen taşlar yeni savunma hattının inşasında kullanıldı. Caoursin, aralıksız bombardımandan yılmadan, sadakatle işine devam eden halkı yazar.

Büyük Üstat, kâhyalar, rahipler, vatandaşlar, tüccarlar, kadınlar, gelinler, kızlar, hiç kimse uzak durmadı; herkes sırtında taş, toprak ve kireç taşıdı, kimsenin kişisel kazanç düşüncesi yoktu, yalnızca herkesin güvenliğini düşünüyorlardı... Havanlardan atılan büyük güller havada uçuşurken, bunları gören halk dehşete düşüyordu... Biz de az endişeli değildik, özellikle de... sağlam kapıların yanında ya da kilise kemerlerinin altında, hücrelerde... kıvrılıp uyuyarak geçirdiğimiz gece vakitleri...¹⁹

D'Aubusson'un kendisi de Yahudi mahallesinde, savunmada olanların başındaydı; bir saldırı olduğunda hazır bulunabilsin diye, geceleri surlarda yatıyordu. 18-19 Haziran gecesi Mesih Paşa dalgakıranında karaya çıkmaya kalkışınca, d'Aubusson yardım için oraya koştı, bir yeniçeriyi kendi elleriyle öldürdü; bir şarapnel parçası kaskını parçalayınca, az kalsın kendisi de ölüyordu. Dalgakıranı savunanların sorumlusu olan Pabrizio Del Carretto sipere yatmasını rica etti, ama d'Aubusson "Benim yerim tehlikenin yeridir, öldürülürsem, kendi geleceğinden kaygılanabilirsin, benimkinden değil" yanıtını verdi.²⁰

İtalyan Şövalyeler arasında, bizzat Sultan Mehmed'in 100 000 kişilik yeni bir orduyla Rodos'un yolunu tuttuğu söylentisi yayıldı.

İtalyanlar Büyük Üstat'ın sekreteri Gian Maria Filefio'yu, Büyük Üstat'a, çok geç olmadan şövalyelerin Rodos'tan ayrılmasını teklif etmeye ikna ettiler. D'Aubusson İtalyan Şövalyeleri çağırıp onlara Rodos'tan ayrılmak isteyenlerin serbest olduğunu, gidebileceklerini, giderken kendilerine koruna ateşi sağlanacağını, ama eğer kalırlarsa ölüm pahasına da olsa teslim olmanın söz konusu olmayacağını söyledi; kalıp Büyük Üstat'tan af dilemekten başka yapacakları bir şey yoktu.

Mesih Paşa bir haberci aracılığıyla savunmadakilere seslenip, Şövalyelere teslim koşullarını sunacak elçisine güvenli geçiş izni verilmesini istedi. D'Aubusson elçinin şehre giremeyeceğini, mesajını surların önündeki şevden vermek zorunda olduğunu söyledi. Caoursin'e göre, elçi Süleyman Bey, Mesih Paşa'nın Şövalyelere, teslim olmaları halinde sultanın vasalı olarak Rodos'ta yaşamaya devam etmelerine izin vermeyi teklif ettiğini söyledi. Ama teslim olmazlarsa, "Şehir yerle bir edilecek, erkekler öldürülecek, kadınlar ise ırzlarına geçilip kirletilecek" dedi.²¹

Caoursin, d'Aubusson'un sözcüsü, Rodos şehrinin kale komutanı Fra Antoine Gualtier'in verdiği yanıtı aktarır: "Ordularınızı alıp yurdunuza dönün ve bize elçi gönderin. O zaman eşitler olarak barışı konuşuruz; ama şehrimizin önünde silahlı durduğunuz sürece, asker olarak işinizi yapın ve Tanrı'nın yardımıyla biz de size cevabımızı veririz. Kadın kılıklı Asyalılarla değil, yiğitliği kanıtlanmış Şövalelerle uğraşıyorsunuz."²²

Teklifi geri çevrildikten sonra Mesih Paşa şehri yeniden top ateşine tuttu; iki gemi dolusu taze yeniçeri gelmesi de onu memnun etmişti. Bu noktada, Osmanlı ordusundan kaçan Alman topçu Saksonyalı George Usta'dan kuşkulandı ve George Şövalyeler Konseyi'nin huzuruna çağrıldı. İşkence altında sorgulanınca, Mesih Paşa'yla gizlice haberleştiğini kabul etti, bunun üzerine mahkûm edilip asıldı.

24 Haziran'da Şövalyeler, hamileri Aziz Vaftizci Yahya Yortusu'nu, manastır kilisesinde her zamanki Ciddi Ayın'le kutladılar. Birkaç gün sonra bir Hristiyan takviye gemisi, Veronalı Benedetto della Scala komutasında bir bölük askerle limana girdi ve savunmadakilerin moralini yükseltti.

D'Aubusson Roma'ya elçiler gönderdi. Temmuz başında Roma'ya varan elçiler, Türklere karşı yardım talebini papaya ilettiler. Papa Sixtus, asker, mühimmat ve erzak yüklü iki büyük gemiyi Rodos'a göndermeye razı oldu; Napoli Kralı Ferrante de iki gemi göndermeyi vaat etti. Sixtus, 3 Temmuz'da, Roma'da oturan elçilerle bir toplantı

yaptı ve toplantıda bu yardım seferinin masraflarının, Rodos'u savunma vergisi (*tassa per defesa de Rodi*) konularak karşılanması kabul edildi. Üzerinde anlaştıkları vergi matrahları şöyleydi: Papa 10 000 duka, Napoli kralı 20 000, Milano dükü 15 000, Floransa *signoria*'sı 8 000, Ferrara dükü 4 000, Siena *signoria*'sı 4 000, Mantova markisi 1 000, Manferrat markisi 1 000, Lucca *signoria*'sı 1 000 ve Savoy dükü 3 000 toplam 67 000 duka. Cumhuriyetin Osmanlılarla barış antlaşmasından ötürü Venedik vergiye dahil edilmedi. Ama Sixtus, diğer Hristiyan güçlerin bir Haçlı Seferi'ne hazırlandığını gören Venediklilerin antlaşmayı yırtıp, Türklere karşı mücadeleye katılacaklarını umuyordu.

Bu arada Rodos kuşatması dinmeden devam ediyordu; Türkler Yahudi mahallesini gece gündüz top ateşine tutup, sonunda İtalyan Kulesi'ni yıktılar ve surlarda bir gedik açtılar. 27 Temmuz şafak vakti, özellikle ağır bombardımanla geçen bir geceden sonra, Mesih Paşa bütün orduya, Yahudi mahallesindeki surlarda açılan gedikten saldırı emri verdi. Önce hücum kıtası başıbozuklukları gönderdi; moloz yığınının üzerinden İtalyan Kulesi'nin yıkıntılarına çıkıp Türk sancağını diktiler. Onları yeniçeriler ve sipahiler izledi; bazıları şehrin içine kadar girip halkı katletmeye başladı. O sırada d'Aubusson kulede şövalyelerin başındaydı, bir yeniçerinin mızrağıyla ağır yaralandı ve oradan uzaklaştırıldı. Ama Şövalyeler saldıranlarla dişe diş bir mücadeleye tutuşup, onları geri çekilmeye mecbur ettiler; dağınık bir biçimde, sürü halinde kaçan Türkleri kılıçtan geçirdiler, şehrin içinde kısırılanları öldürdüler. Şövalyeler düşmanlarını, St. Stephen Dağı'ndaki Osmanlı ordugâhına kadar kovaladılar, sultanın altın ve gümüş sancağını ele geçirdiler; şehre nuzrakların ve kargıların ucundaki Türklerin kesik başlarıyla döndüler.

Caoursin'e göre, Yahudi mahallesine yapılan saldırıda 300'ü yeniçeri 3 500 Türk öldürüldü. "Şehrin her tarafında, surlarda, hendekte, düşman çitlerinde ve denizde cesetler vardı... bulaşıcı hastalıktan sakınmak için gömülmeleri gerekiyordu."²³

İlk önce, mızrak akciğerini deldiği için, aldığı yaradan ötürü öldüğü sanıldı; ama d'Aubusson hızla iyileşti. "Birçok şövalyemiz ve kâhyamız, çarpışmanın en şiddetli olduğu yerlerde sonuna kadar savaşıyorlar düştü. Ben ve diğer yoldaşlarımız yaralandık" açıklamasını yaptı.²⁴ Fra de Curti, Yahudi mahallesindeki çarpışmada tarikatın, "aralarında Almanya kâhyası da olmak üzere"²⁵ on Şövalyesinin hayatını kaybettiğini söyler. Başka kaynaklara göre, ölen on Şövalye'nin yedisi İngiliz'di: Thomas Benn, John

Wakelyn, Henry Hales, Thomas Plumpton, Adam Tedbond, Henry Battesby ve Henry Anlaby. Daha sonra İrlanda'da tarikatın büyük rahibi olan Marmaduke Lumley ise ağır yaralandı, ama sonra iyileşti. Çarpışmaya katılan ve sağ kalan diğer İngiliz Şövalyeler ise şunlardı: Leonard Tybert, Walter Westborough, İskoç John Boswell ve İrlandalı John Roche.

Yahudi mahallesine saldırının başarısız olması, Mesih Paşa'yı Rodos'u alamayacağına inandırdı ve ertesi gün birliklerine kuşatmayı kaldırıp adadan çekilme hazırlıklarına başlamalarını emretti. Ordugâhı toplamaları on gün sürdü ve son birlikler, 7 Ağustos öğleden sonra Osmanlı filosuna alındı.

Osmanlı filosu tam ayrılıp Marmaris'in yolunu tutarken, Rodos'taki gözcüler iki geminin, bir karak ile bir guletin yaklaşmakta olduğunu gördüler; birinde papanın, diğerinde Napoli kralının bayrağı dalgalanıyordu. Mesih Paşa yirmi kadırgadan oluşan bir birliği Hristiyan gemilere saldırmaya gönderdi; kadırgalardan ateşlenen bir top güllesi, guletin ana direğini uçurdu. Ama kapitanlığını Juan Poo adlı bir İspanyol'un yaptığı ağır silahlı karak Santa Maria, karanlık olmadan Rodos Limanı'na girene kadar guleti korudu. Santa Maria büyük dalgalardan dolayı limana giremedi ve ertesi gün Osmanlı kadırgalarının saldırısına uğradı; üç saat süren bir çarpışmayla kadırgalar püskürtüldü, birliğin Türk komutanı öldürüldü. Sonra Santa Maria pupa yelken limana girdi, yeni askerleri ve erzakı boşalttı; gelen erzak arasında 800 fıçı şarabın yanı sıra, Papa Sixtus ile Kral Ferrante'nin hayati tehlikesi hâlâ devam eden Pierre d'Aubusson'e gönderdiği mektuplar da vardı.

Kuşatma Rodos şehrini harabeye çevirmişti; St. Nicholas Kulesi ve surların büyük bir bölümüyle birlikte Büyük Üstat'ın sarayı ve birçok kilise yıkıldı. Türklerin Yahudi mahallesine girdiklerinde öldürdükleri siviller bir yana, kuşatma sırasında Şövalyelerin yaklaşık yarısı öldürüldü; on dört İngiliz, İskoç ve İrlandalı Şövalye'nin yedisi öldürüldü, diğer Hristiyan savaşçılar da benzer oranda kayıplar verdi.

Hristiyan kaynaklara göre, Osmanlı kayıpları 9 000 ölü, 15 000 yaralıyı buluyordu: Mesih Paşa'nın toplam kuvvetlerinin yaklaşık dörtte biri. Mesih Paşa filosunu on bir gün Marmaris'te tuttu; St. Jean Şövalyelerinin Bodrum'da inşa etmiş oldukları kaleyi almaya çalıştı, ama başarılı olmayınca üssüne geri döndü. Filo Gelibolu'ya varınca, Mesih Paşa Sultan Mehmed'in emriyle komutanlıktan alındı; sultanın, sefere kendim gitseydim Rodos

alınırdı dediği söylenir. Angiolello'ya göre, yenik filo İstanbul'a vardığında, mürettebat ve askerler "filo yuvaya döndüğünde her zaman yapıldığı gibi, neşeli aletler çalmıyordu", bu defa sessizce geldiler.²⁶

Bu arada Hristiyan zaferi, Avrupa'nın her tarafında, özellikle de Rodos şehrinde sevinçle kutlandı. Kutlanı bitince, tarikatın başkan yardımcısı Guillaume Caoursin, kuşatmayla ilgili meşhur anlatımını yazmaya koyuldu: "Tanrı'ya şükür, Hristiyan dininin yüceliği ve Rodos Şövalyelerinin şerefi".²⁷ Caoursin'in *Obsidionia Rhodiae Ubris Descripto* adlı anlatımı, ilk kez 1480'de Venedik'te yayımlandı. Kral IV. Edward'ın saray şairi John Kay tarafından İngilizceye çevrildi ve 1496'da Caxton tarafından *The Derlectable newess & Tithynys of the Gloryoos Victorie of the Rhodyns Agaynst the Turke* adıyla yayımlandı.

Otranto'nun alınması

Pierre d'Aubusson kuşatma sırasında ağır yaralanmış olmasına rağmen, kuşatma kalktıktan hemen sonra harabeye dönen Rodos şehrini, surlarını ve kulelerini yeniden inşa etmeye koyuldu. Osmanlılar çekildikten üç gün sonra Büyük Üstat ve Konsey toplanıp, Papa Sixtus ve Kral Ferrante'ye Türkler karşısındaki zaferlerini bildirmek ve "düşmanın geri gelmeyi tasarladığı varsayıldığı için"¹ ek yardım istemek üzere İtalya'ya bir elçi göndermeye karar verdi. Ekim 1480'de, d'Aubusson, Osmanlı filosunun bölgeden nihayet ayrıldığına ve yakın gelecekte dönmesinin olası olmadığına karar verdi. Bu yüzden Konsey, Kral Ferrante'nin gönderdiği paralı askerlerin ve kadirgaların gitmesine izin vermeyi kararlaştırdı. Ama Roma rahibiyle birlikte Rodos'a gelen silahlı 100 adamı tutmaya karar verdiler; zira Şövalyeler kuşatma sırasında o kadar ağır kayıp vermişti ki, garnizonun takviyeye ihtiyacı vardı.

1479'da İon Adaları'na düzenlediği sefer, Mehmed'in, Napoli Kralı Ferrante'ye sığınan III. Leonardo Tocco'nun mülkü olan Santa Mavra, İthaki, Kefalonya ve Zante adalarına sahip olmasını sağlanmıştı. En kuzeydeki ada Korfu ise, Osmanlılarla yaptığı barış antlaşması nedeniyle tarafsız kalan Venedik'in elinde kaldı.

2 Temmuz 1480'de Senato, o sırada Korfu'da olan Amiral Vettore Soranzo'ya bir mektup yazıp, Osmanlı filosunun Çanakkale'den yola çıktığını, biri Rodos (23 Mayıs'ta kuşatılan diğeri de Adriyatik istikametine olmak üzere iki kola ayrıldığını bildirdi.

Soranzo mektubu alır almaz yirmi sekiz kadirgayla Korfu'dan ayrılıp, Güneybatı Peloponnesos'ta bulunan, Doğu Akdeniz ile Adriyatik arasındaki, tüm deniz trafiği gözlenebildiği için yanı başındaki Koroni ile birlikte "Cumhuriyetin Gözleri" olarak anılan, Methoni'ye doğru yol aldı. Soranzo'ya, Osmanlı kuvvetleriyle

çatışmaktan sakınma, Venedik topraklarına saldırımları halinde ise karşı koyma talimatı verilmişti. Methoni'de Soranzo, Adriyatik'e giden bir Türk filotillası için güvenli geçiş isteyen bir Osmanlı elçisiyle karşılaştı. Soranzo elçinin isteklerini kabul etti ve Türk gemileri, Arnavutluk'un Avlonya bölgesindeki Gedik Ahmed'in filosuna katılmak üzere Adriyatik'e doğru yol alırken, Sorenzo da gemileriyle onları takip etti.

24 Temmuz 1480'de Napoli, Milano, Floransa ve Ferrara yirmi beş yıllık ittifaklarını yenilediler, bu, Venedik ile papalık arasındaki pakta karşı koymak için tasarlanmış bir gruplaşmaydı. Papa IV. Sixtus Rodos'a yardım gönderme konusunda katkılarından istifade etmek için İtalyan devletlerinin elçilerini vakit kaybetmeden Roma'ya çağırıldı. Elçiler, İtalya'da herkes için öldürücü olan savaşın Rodoslulara yardım göndermeyi zorlaştırdığını, hatta inkânsız hale getirdiğini ifade ettiler ve papadan bu konuda kendilerine güvence vermesini istediler. Sixtus 27 Temmuz'da İtalyan devletlerine bir genelge gönderip, barışı koruma ve çok geç olmadan Türklere karşı birlikte harekete geçme çağrısında bulundu.

İtalyan devletlerinin ortak bir amaçla korkunç Türk gücüne nasıl karşı koyabileceğinden başka bir şey düşünmüyoruz... Düşman gözlerimizin önünde. Büyük bir filoyla Apulia eyaletini vurmaya hazır beklediği görülmektedir. Ragusa'yı ya da Rodos'u alırsa (Tanrı korusun!) güvenliğimiz yok olur... Baba sesimizi duyun, ortak tehlikeyi düşünün ve adımlarımızı hızlandırma ihtiyacının ne kadar büyük olduğuna siz karar verin...²

Bu arada Gedik Paşa'nın filosu 26 Temmuz'da Avlonya'dan ayrılmış, Adriyatik'i geçip Güney İtalya'ya yönelmişti. Soranzo komutasındaki Venedik filosu ise Korfu'da kalıp, 18 000 kadar asker ile 700 süvari atı taşıyan 40 nakliye gemisi, 60 küçük kadirga ve 40 büyük kadirgadan oluşan Osmanlı filosuna müdahil olma teşebbüsünde bulunmadı.

Seferin ilk planı Brindisi yakınlarında karaya çıkmaktı; ama ele geçirilen bir İtalyan nakliye gemisindeki denizcilerden daha güneydeki kıyının savunmasız olduğunu öğrenince, Gedik Ahmed Otranto'nun yolunu tutmaya karar verdi. 28 Temmuz sabahı Roca Kalesi'nin yakınında hiçbir direnişle karşılaşmadan bir süvari bölüğünü karaya çıkardı; süvariler İtalyan yarımadasının topuğundaki Otranto'ya kadar giderek çok sayıda yöre sakini ve sığır ele geçirdiler. Otranto'daki garnizon hücumu geçip Türkleri

püskürttü, çoğunu öldürdü, esirlerin de bir kısmını kurtarmayı başardı.

O sırada Gedik Ahmed, tahminen 18 000 kişi olan ordusunun kalan kısmını da karaya çıkarmıştı. Sonra İtalyanca konuşan bir elçiyi Otranto'ya gönderip kendilerine teslim koşullarını sundu; teklif reddedilince paşa şehri "ateş, alev, yıkım, imha ve ölüm"le tehdit etti.³ Gedik Ahmed kuşatma toplanı mevzilerine yerleştirdi ve savunması zayıf, karşı ateş açacak topu bile olmayan şehri top ateşine tutmaya başladı; o sırada süvarileri de civardaki kırsal kesimi talan ediyor, karşılaştıkları herkesi kılıçtan geçiriyordu.

Osmanlı saldırısı haberi, Napoli'deki Kral Ferrante'nin sarayına çabuk ulaştı; bunun topyekûn bir İtalya istilasının başlangıcı olmasından korkuluyordu. Napoli'deki Ferrara elçisi Niccolo Sadoletto, 1 Ağustos'ta Ferrara Dükü I. Ercole d'Este'ye bir mektup yazıp onu konu hakkında bilgilendirdi.

Bu sabah dört atlı [Napoli'ye] gelmiş, Apulia ve Otranto bölgesinden telaşa geliyorlarmış. Türklerin 150 gemiyle Otranto'da karaya çıktıkları ve kaleye üç saldırı düzenledikleri haberini getirmişler. Haber Napoli'de herkesin dilindedir. Kesin bir bilgim yok, ama kral efendi Aversa'dan bir saat içinde apar topar döndü.⁴

Hemen ardından Sadoletto, mektubuna yazdığı bir son notla Osmanlıların karaya çıktığı haberinin doğru olduğu ve "gemi sayısı kesin değil, ama armada o kadar büyük ki, Rodos'taki tüm gemileri kapsadığına inanılıyor!" bilgisini de ekledi.⁵ Sadoletto aynı gün Dük Ercole'a bir mektup yazıp, Kral Ferrante'nin, Otranto'ya saldırmanın haricinde, civardaki üç köyü de ele geçirmiş olan saldırganları defetmek için müttefillerinden yardım isteyeceğini sandığını söyledi. Taranto'dan gelen bir atlının "350'den fazla gemi var, Türkler Otranto Kalesi'ne saldırdılar ve köyleri yakarak, esir alarak ve küçük çocukları köpekmiş gibi öldürerek Lecce'ye kadar ilerlediler..." haberini getirdiğini bildirdi.⁶

Floransalı eczacı Luca Landucci, Napoli toprağına yapılan Türk saldırısını memleketine bir iyilik olarak gördü. Günlüğünde şöyle diyordu: Napoli Kralı Ferrante'nin oğlu Dük Calabrialı Alfonso Floransa'ya daha büyük kötülük yapma niyetindeydi; ama "büyük bir mucizeyle 6 Ağustos'ta Türk ordusu Otranto'ya gelip şehri kuşatmaya başladı; bu yüzden, kralın emriyle muhitemizden ayrılıp, krallığı savunmaya dönmemiz zorunluydu..."⁷

2 Ağustos'ta Kral Ferrante, Napolililerin almaya çalıştıkları

Siena'da birlikleriyle birlikte bulunan Dük Alfonso'yu geri çağır-
dı. Papa Sixtus'a mektup yazıp, Türk saldırısının yarattığı genel
tehlike nedeniye çeşitli İtalyan devletleri arasındaki düşmanlığın
bir tarafa bırakılması gerektiğini bildirdi. Aksi takdirde, sultanla
kader birliği yapacak ve tüm İtalyan devletlerinin yıkımı için ça-
lışacaktı.

Venedik *signoria*'sı Osmanlılarla barışı sürdürmek için ça-
ba harcıyordu. 3 Haziran 1480'de Senato, Roma'daki yeni elçisi
Zaccaria Barbaro'ya, o sırada İtalyan devletleri arasında tartışıl-
makta olan Türk karşıtı ittifaka Venedik'i de dahil etme talima-
tı vermişti. *Signoria* da aynı dönemde, Osmanlıların, müstakbel
bir İtalya istilasına Venedik'i de bulaştırma girişimlerinden uzak
durmaya çalışıyordu. 23 Ağustos 1479'da, Toscana Savaşı sırasın-
da, Gedik Ahmed Paşa Senato'ya bir elçi gönderip, Venedik'in en
kötü düşmanı ilan ettiği papaya ve Kral Ferrante'ye karşı bir sal-
dırdı Venediklilerin kendisiyle birlik olmasını önermişti. Senato,
"Venedikli tüccarlar ne Papalık Devletleri'nde ne de Napoli
Krallığı'nda hiçbir zarara uğramamıştır" diyerek öneriyi nazikçe
geri çevirdi.⁸

Otranto'yu savunanlar ancak 11 Ağustos'a kadar dayanabildiler;
Osmanlı piyadesi surlarda açılan bir gedikten içeri akın edip
şehri ele geçirdi. Şehrin tüm yaşlı erkekleri kılıçtan geçirilirken,
genç erkekler ve kadınlar köle yapıldı, bunlardan 8 000'i gemi-
lere yüklenip Arnavutluk'a götürüldü. Otranto'nun 22 000 saki-
ninden 12 000'inin Türkler tarafından öldürüldüğü tahmin edi-
liyor. Otranto'nun yaşlı başpiskoposu Stefano Pendinelli sonu-
na kadar Otranto Katedrali'nde kaldı, Osmanlı askerleri cemaatini
katlederken ilahi kurtuluş için dua etti. İtalyan bir vakanüvis,
Türklerin başpiskoposu katedralin yüksek mihrabı üzerinde
testereyle ikiye biçtiklerini söyler; ama daha güvenilir bir kay-
nak, başpiskoposun korkudan öldüğünü öne sürer. İtalyan vaka-
nüvis, Gedik Ahmed Paşa'nın şehir halkından İslam'a dönmeyi
reddeden 800 kişinin başını vurduğunu, cesetlerini şimdi Şehitler
Tepesi olarak bilinen yerde gömülmeden bıraktığını söyler. Tüm
şehitler 1771'de, Papa XIV. Clement döneminde aziz ilan edildi,
kafatasları hâlâ katedralde sergileniyor.

Otranto düştükten sonra Osmanlı süvarisi, eli silah tutan
İtalyan erkeklerin, kadınları, çocukları ve yaşlıları geride bira-
kıp terk ettiği civar bölgeyi yağmaladı; kadın, çocuk ve yaşlıla-
rın çoğu katledildi. Süvariler akınlarını batıda Taranto'ya, kuzey-
de Lecce ve Brindisi'ye kadar genişlettiler; Gedik Ahmed Paşa,

Otranto'yu daha geniş bir İtalya istilasına için üs olarak kullanacakmış gibi görünüyordu.

Kral Ferrante, papayı Türk istilasından haberdar etmek için bir ulak gönderdikten sonra, hızla bir ordu topladı ve Apulia'ya gitmek üzere 8 Eylül'de Napoli'den ayrıldı. Oğlu Alfonso da Toscana'dan birliklerini çekti ve aynı ayın sonunda o da Apulia'nın yolunu tuttu. Napoli kuvvetleri Apulia'ya geldikleri sırada, Osmanlı birlikleri Otranto surlarının içine çekilmişti. Gedik Ahmed Paşa, Eğriboz Sancakbeyi Hayreddin Bey (İtalyancayı iyi bilen, İslam'a dönmüş bir Rum) komutasında yalnızca 6 500 piyade ile 500 süvariden oluşan bir garnizonu Otranto'da bırakıp, ordunun büyük bir bölümüyle birlikte Avlonya'ya dönmüştü. Ferrante, Hayreddin Bey'le görüşmeye çalışınca, sultanın yalnızca Otranto'yu elinde tutmayacağını, Taranto, Brindisi ve Lecce'yi de istediği söylendi. Hayreddin, eğer bu istekler kabul edilmezse, gelecek bahar, güçlü topların yanı sıra, 100 000 asker ve 18 000 süvariden oluşan, tüm İtalya'yı fethetmeye yetecek bir kuvvetle sultanın bizzat geleceğini söyledi.

Otranto'nun düştüğü haberi ve eli kulağında bir Türk istilasının söylentileri tüm İtalya'da panik yarattı. Papalık Kâtibi Sigismondo de'Conti'ye göre, papa o kadar çok korktu ki, Avignon'a kaçmayı düşündü.

Roma'daki korku, sanki düşman surların önüne ordugâh kurmuş gibi büyüktü... Dehşet tüm zihinleri o kadar etkisi altına almıştı ki, papa bile kaçmayı düşündü. O sırada aşağı ülkelerde, Kardinal Legate Giuliano'nun dairesindeydim ve IV. Sixtus, İtalya'daki durum daha kötüleşirse Fransa'ya sığınmaya karar verdiği için, kardinalin Avignon'da ihtiyaç duyulacakları hazırlamakla görevlendirildiğini hatırlıyorum.⁹

Ama Sixtus kendine geldi ve her ne kadar Kral Ferrante Toscana Savaşı'nda kendisine ihanet etmiş olsa da, Napoli Krallığı'na yardım edilmesi gerektiğini anladı. Papanın Ferrante'ye yardım etme kararından söz eden Sigismondo'nun yazdığı gibi:

Ferrante'nin düşmanı sultan dışında başka biri olsaydı, IV. Sixtus vefasız müttefikinin talihsizliğini ve kayıplarını büyük bir kayıtsızlıkla izlerdi; ama Hristiyan dünyanın ortak düşmanı İtalyan toprağında ayak basacak bir yer edinip, bizzat papalığı ve Roma'yı tehdit edince, iş tamamen farklılaştı... [Papa] derhal toparlayabildiği tüm parayı

gönderdi, krallıktaki tüm din adamlarından vergi alınmasına izin verdi ve Haç sancağı altında toplanan bütün Hristiyanların günahlarını bağışlayacağına söz verdi.¹⁰

1480 yazının sonlarına doğru Sixtus, bütün İtalya'yı almadan önce saldırganlara karşı ortak Hristiyan eylem çağrısında bulunan bir buyruk çıkardı. "Türklere karşı silah kuşanmada tereddüt etmenin bütün Hristiyanlar, özellikle de İtalyan güçler için ne kadar tehlikeli olduğunu, daha fazla gecikmenin ne kadar yıkıcı olduğunu herkes görebiliyor..." diyordu.¹¹ Devamında, "eğer inanlar, özellikle de İtalyanlar topraklarını, evlerini, karılarını, çocuklarını, özgürlüklerini, içinde vaftiz olup yeniden doğduğumuz dini korumak istiyorlarsa, silah alıp savaşmaya gitmeleri gerektiği konusunda bize inansınlar" diyordu.¹²

Fransa Kralı XI. Louis, Türk karşıtı bir ittifaka destek vereceğini belirtti. Milano'daki Sforza dükleri de papaya desteklerini bildirdiler; ama Fransız Krallığı'ndan yardım almaya çalışmadan önce İtalyan devletleri arasında barışın sağlanması gerektiğini belirterek, "zira içerideki sıkıntılarımızı hafife alırsak, dışarıdan nasıl yardım alınabileceğini anlamadığımızı itiraf ediyoruz" diyorlardı.¹³

Napoli Birliği olarak bilinen Türk-karşıtı koalisyon 16 Eylül 1480'de oluştu; üyeleri, papalık, Napoli kralı, Macaristan kralı, Milano ve Ferrara dükleri, Ceneviz ve Floransa cumhuriyetleriydi. Birliğin temsilcileri ekim ayının başında Venedik'te toplandı ve Napolili elçiler, Türklere karşı Venedik yardımı taleplerinin başını çekti. Venedik Cumhuriyeti birliğe katılmaya teşvik edildi; ama *signoria* "aralıksız on yedi yıl boyunca"¹⁴ neredeyse tek başlarına, insan ve para bakımından katlanılmaz bir maliyetle Türklere karşı savaşıklarını ve artık daha fazlasını yapamayacaklarını söyleyerek, öneriyi hemen geri çevirdi.

Sixtus Ceneviz'de ve Ancona'da bir papalık filosu inşa etme hazırlıklarına başlarken, aynı zamanda İngiltere, Fransa ve Almanya'ya koalisyona katılma çağrısında bulundu. İmparator III. Friedrich iç siyasal sorunlardan ötürü çağrıyı geri çevirdi. Papaya mektup yazıp, tahtını korumak için yapmak zorunda kaldığı gibi diğer Hristiyanlara karşı savaşmaktansa, "Türk'e karşı bir seferde diğer Hristiyan hükümdarlarla birlik olmayı tercih ederdim" diyen İngiltere Kralı IV. Edward da teklifi geri çevirdi.¹⁵ Edward bir Türk istilasından korkmaktaydı ve bir yıl önce, "Türk, İtalya'nın kapısına dayanmışken ve herkesin bildiği gibi bu kadar güçlüyken,

Hristiyan dini için... büyük tehlikeler nedeniyle” papanın birleşik bir İtalya’ya sahip olması gerektiğini söylemişti.¹⁶

XI. Louis, bütün Hristiyan devletlerin yükü paylaşması halinde Fransa’nın Haçlı Seferi’ne katılacağı konusunda papayı temin etti. Fakat Milano’nun Sforza dükleri, Kuzey Avrupa’dan yardımın gelmesi uzun süreceği için, birleşik İtalyan devletlerinin Venedik’siz de olsa, kendi başlarına gayret etmeleri gerektiğini, “zira ortak güvenlik için; barbar, kana susanuş ve vahşi Türkleri savaşta yenmek için güçlerinin üstünde çabalamaya hazır” olduklarını söylediler.¹⁷ Sforza düklerinin elçilerine verdikleri özel talimatlar, durumun aciliyetine vurgu yapan bir ifadeyle başlıyordu. “Yüzyıllardır yalnızca İtalya’nın değil, bütün Hristiyan dünyanın başına bundan... Calabria’nın Türkler tarafından istilasından... daha tehlikeli ve daha ağır bir şey geldiğine inanmıyoruz, hem düşmanın hesapsız gücü ve büyük zalimliğinden ötürü hem de dinimizi ve Hristiyan hayat tarzını rezil ettiği için.”¹⁸

Papa ve Kardinaller Kurulu Haçlı Seferi’ne 150 000 duka katkıda bulunmayı kabul etti; bunun 100 000’i papalık filosu için yirmi beş kadirganın donatılmasına harcanacaktı, kalan da Mehmed’in dikkatini İtalya’dan Orta Avrupa’ya çekmesi beklenen Macaristan Kralı Matyas Corvin’e gönderilecekti. Ayrıca Sixtus, 3 000 piyadeden oluşan bir kuvvet oluştuyordu. Roma’da toplanan elçiler Haçlı Seferi için 100 kadirgalık bir filonun denize indirilmesini, Türklere saldırısını desteklemek için Corvin’e yılda 200 000 duka gönderilmesini kabul ettiler. Papalık bu kadar büyük bir mali yükümlülük altına girdiğine göre, diğer Hristiyan güçlerin de paylarına düşeni üstlenmeleri bekleniyordu. Kral Ferrante Hristiyan filoya kırk kadirga verecek ve Corvin’e 100 000 duka gönderecekti; Milano 30 000 duka, Floransa 20 000 duka, Ceneviz beş kadirga, Ferrara ve Siena dörder kadirga, Bologna iki kadirga, Lucca, Mantova ve Montferrat birer kadirga göndererek katkıda bulunacaktı.

XI. Louis, durumu Papa Sixtus’la görüşmek için Roma’ya elçiler gönderdi. Kral Haçlı Seferi için yılda 200 000 duka katkıda bulunmayı önerdi ve papa, Fransa’daki din adamlarının arpalıklarını vergilendirmesine izin verirse, “buna 100 000 duka daha ekleyeceğini” söyledi.¹⁹ Louis, Haçlı Seferi’ne İtalya’nın yılda 40 000; Almanya’nın 200 000, “bütün İspanyaların”²⁰ ilave 200 000, “bu kadar güçlü olan ve bu kadar zengin arpalıkları bulunan İngiltere kralının 100 000 duka”²¹ katkıda bulunabileceğini hesaplıyordu. “Bütün İtalya’nın birliğe gireceği ve zor durumda bırakılmayacakları konusunda kendilerine güvence verilmesi koşuluyla

Venediklilerin Türklere karşı çıkmaya istekli oldukları” kendisine bildirilmişti.²² Kral, din adamlarının vergilendirmesine izin verilmesi ve diğer Avrupa devletlerinin Haçlı Seferi’ne “yukarıda bahsedilen” noktalarda katkıda bulunmaları koşuluyla, elçilerini yıllık 300 000 dukalık bir taahhüt altına girme yetkisiyle donatmıştı.²⁵ Louis, doğudaki komşularından barış güvencesi istediğini de bildiriyor ve “bahsi geçen teklifi sunarken, [Türklere karşı] savaş süresince ve savaşın ardından bir yıl süreyle İngiltere kralından azade olması gerektiği gerçeğini önemsediyiğini” belirtiyordu.²⁴ İngiltere kralının “dünyada sahip olduğu iyi bir dost” olduğunu, ama Louis’in kendi krallığının güvenliğini korumak için üstlendiği sorumlulukları papanın anlaması gerektiğini söylüyordu.²⁵

Bu arada İmparator III. Friedrich ile Kral Matyas Corvin Avusturya’da savaş halindeydi. Aynı zamanda Türk akıncılar Hırvatistan’a, Carniola’ya, Carinthia’ya ve Styria’ya baskın düzenliyorlardı ve bazıları, Osmanlılar ile Venedik arasındaki barış antlaşmasına rağmen, Friuli’ye bile sızıyordu.

Napoli ordusu nihayet 1480-81 kışında saldırıya geçti, Otranto’yu kuşattı ve Osmanlı kuvvetlerini Apulia’daki kıyıbaşına hapsetti. Sonra Mart 1481’de Napoli filosu bir Osmanlı deniz gücünü Adriyatik’te yenip, Otranto’daki Türk garnizonun denizle bağlantısını kesti ve böylece kuşatmayı yoğunlaştırdı.

8 Nisan 1481’de Papa Sixtus yeni bir Haçlı Seferi ilan eden, Avrupa’nın bütün hükümdarlarını Türklere karşı silah kuşanmaya çağıran bir buyruk yayımladı. “Batı Avrupa, hükümdarları (ve halkları) kedere boğulan Konstantinopolis ve Mora’nın, Sırbistan ve Bosna’nın ve Trabzon İmparatorluğu’nun yolunda gitmesin”²⁶ diye, 1 Haziran 1481 tarihinde başlamak üzere, Hristiyan dünyaya üç yıllık bir barış dayattı.

Fakat bu çabadan da bir şey çıkmayacağına dair genel bir korku hâkimdi. Strasbourg kanonu, klasik bilgin Peter Schott, o ay Bologna’dan “Ebedi Şehir Türkler tarafından alınmadan önce” Roma’yı son bir kez görmeye gittiğini yazdı.²⁷

Fatih'in ölümü

Sultan Mehmed 1480-81 kışını Topkapı Sarayı'nda gözlerden uzak geçirdi; saraydan İstanbul'a sultanın sağlığının kötü olduğu söylentisi sızıyordu. Sonra 1481 baharının başında ordusunu, Boğaz'ın Asya kıyısındaki Üsküdar'da toplamaya başladı. Kendisini hasta yatağından çıkaran seferin hedefini hiç kimseye söylememişti: Bazıları Rodos'u almak için yeni bir saldırı olacağını sandı, bazıları ise Mehmed'in Mısır Memluk Sultanlığı'nı fetihme niyetinde olduğuna inandı.

Mehmed, 25 Nisan'da saltanat kayıғыyla Boğaz'dan Üsküdar'a geçti; ardından Sadrazam Karamani Mehmed Paşa askerlerine yola çıkma emri verdi. Ordu Marmara Denizi'nin doğu kıyısını takip edip, güzergâh üzerinden ek kuvvetler toplayarak yavaşça yürüyüşe geçti. Ordu 1 Mayıs günü Gebze'ye, İzmit Körfezi'nin başına ancak ulaşmıştı; burada, Hünkâr Çayırı denilen yerde mola verildi. Büyük fatihlerin yaşamlarına gösterdiği derin ilgiye rağmen, Mehmed mola verdiği yerin tarihsel öneminin pek farkında değildi; MÖ 183'te Hannibal Romalıların tuzağına düşünce burada intihar etmiş ve İmparator Büyük Konstantinos MS 338'de burada ölmüştü.

Mehmed şiddetli karın ağrısı çektiğı için burada mola vermek istemişti. İranlı hekimî Hamiduddin el-Lari'nin verdiği ilaç, durumu daha da kötüleştirdi; bunun üzerine Mehmed'in yaşlı Yahudi doktoru Maestro Iacopo çağrıldı. Iacopo, ağrının bağırsak düğünlenmesinden kaynaklandığı sonucuna vardı; ama çılgınca çabalarına rağmen, yüksek dozda afyonla sultanın acısını hafifletmekten başka bir şey yapamadı.

Mehmed, 3 Mayıs 1481 gecesi geç vakte kadar dayandı; Giovanni-Maria Angioiello'ya göre, o akşam "yirmi ikinci saatte" dünyaya

gözlerini yumdu.¹ Sultan öldüğünde kırk dokuz yaşındaydı, çoğu savaşla geçen otuz yıldan fazla bir süre hüküm sürmüştü. Tursun Bey'in yazdığı gibi. "İstanbul'un şanlı fethi dışında, yirmiden fazla memleketi düşmanlarından çekip aldı."²

Sadrazam Karamani Mehmed Paşa sultanın ölümünü gizli tutmaya çalıştı ve hekimleri ve orada bulunan herkesi kimseye bir şey söylememeleri konusunda uyardı. Otağı hümayun dışında olanlara padişahın hasta olduğu ve tedavi için İstanbul'a götürüleceği söylendi; bunun üzerine saltanat arabası hazırlandı, sadrazanın ve kafiledeki diğer kişilerin atları eyerlendi. Mehmed'in cesedi sıkıca sarılıp sarmalandı ve arabaya yerleştirildi; küçük kafiye gecenin karanlığında İstanbul'un yolunu tuttu.

Türk vakanüvis Nesri, Mehmed'in ordusu Hünkâr Çayırı'nda durduğunda orduyla birlikteydi; akşam namazından sonra, otağı hümayunun yanında yatağa girmiş ve uyuya kalmıştı. Ama geceyarısı araba tekerleklerinin ve kişneyen atların sesiyle uyandı, "otağın kurulduğu yerde yeller esti"ğini gördü.³

Mehmed'in ölümü, sultanın hayattaki iki oğlundan büyük olanı, Şehzade Bayezid'i tahtın aleni vârisi olarak bıraktı; ama Şehzade Cem'i destekleyenler de vardı. O sırada Bayezid otuz üç yaşındaydı ve Amasya sancakbeyiydi; Cem ise Karaman başkenti Konya'daydı. Karamani Mehmed, Osmanlı yönetiminin en tepesinde tahtın vârisi olarak Cem'i destekleyen birkaç kişiden biriydi. Osmanlı donanmasının kaptanpaşası olan Gedik Ahmed, Cem'i seviyor, Bayezid'i küçümsüyordu; ama Otranto'yu ele geçiren Türk kuvvetlerle birlikte Arnavutluk'ta Avlonya'daydı. Yönetimdeki pek çok kişi, İshak Paşa, Anadolu Beylerbeyi Davud Paşa, Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa, Hersekzade Ahmed Paşa ve Yeniçeriler Ağası Kâsım Ağa, Bayezid'in tarafındaydı.

İstanbul'a dönmek için yola çıkmadan önce Karamani Mehmed üç kulunu hızlı atlarla Konya'ya gönderip Cem'e babasının öldüğünü bildirip, acele İstanbul'a gelip Bayezid'den önce tahta sahip çıkmasını söyleyecekti. Ama Sinan Paşa Konya'ya giden tüm yollara kontrol noktaları kurulmasını emretmişti ve sadrazamın habercileri Cem'e ulaşmadan durduruldu. İlk önce haberciler bir şey söylemedi; ama Sinan Paşa habercilerden birini kazığa oturtuktan sonra, diğer ikisi taşıdıkları mesajı açıkladılar. Ardından Sinan Paşa kendi habercilerini Amasya'ya, Bayezid'e haber vermeye gönderdi, acele İstanbul'a gelip Cem'den önce tahtı ele geçirmesini öğütledi.

O sırada Karamani Mehmed, Sultan Mehmed'in cesedini Topkapı Sarayı'na getirmiş, saray mutfağındaki buzluğa yatırmıştı.

Ordu Üsküdar'a dönmüştü; bazı yeniçeriler ele geçirdikleri kayıklarla İstanbul'a geçip saraya hücum ettiler. Padişahın cesedini bulduktan sonra, sadrazamın boynunu vurdular ve başını bir nızrağın ucuna geçirip, "Çok yaşa Bayezid!" naraları eşliğinde İstanbul sokaklarını dolaştırdılar. Sonra otorite boşluğundan yararlanan yeniçeriler, sonunda İshak Paşa tarafından boyun eğdirilinceye kadar, İstanbul'un Hristiyan ve Yahudi mahallelerini yağmaladılar.

İshak Paşa ve Davud Paşa, yönetimin diğer üyelerini de çağırıp, Topkapı Sarayı haremde annesiyle birlikte yaşayan Bayezid'in küçük oğlu Korkut'la sarayda bir toplantı yaptı. O sırada on bir yaşında olan Korkut, kısa sürede İstanbul'a gelmesi beklenen babasının naibi olanak tahta çıkarıldı; bu arada paşalar, daha yüksek maaş vaadiyle yeniçerilerin ve ordunun diğer unsurlarının sadakatini güvence altına aldılar.

Bayezid gerçekten de yoldaydı; 4 000 sipahinin korumasında Amasya'dan batıya son sürat at koşturuyordu. İzmit'te durdu; bir tuzağa düşürülebileceği korkusuyla, güvenilir bir kölesini önden İstanbul'a gönderdi. Köle, sultanın cesedini gördüğünü, Bayezid'in oğlu Korkut'un naip yapıldığını ve tahtı babasına devretmeyi beklediğini bildirdi.

Bu vesileyle vaziyetten emin olan Bayezid yola devam etti, babası için tuttuğu yasın işareti olarak siyah bir kaftan içinde 20 Mayıs'ta Üsküdar'a ulaştı. Bayezid, Üsküdar'da paşalar tarafından resmi olarak karşılandı; kadırgalardan ve mavnalardan oluşan bir filotillanın eşlik ettiği saltanat kayığıyla Bogaz'dan geçirildi. Ama Avrupa yakasına ulaşınca, paşaların, oğlu Korkut adına kendilerine verdiği sözün teyit edilmesini isteyen bir grup yeniçeri ve sipahiyle karşılaştı. Bayezid maaşlarda kalıcı artışın yanı sıra bahşiş sözü de vererek askerleri yatıştırdı; ama sarayın yakınında bir asker grubu daha karşısına çıkınca, maaş artışını ordunun diğer birimlerine de vermek zorunda kaldı. Bayezid'in müstakbel vezirleri yalnızca yeniçeriler, sipahiler ve içoğlanları arasından atayacağına dair bir söz vermesi de istendi; zira askerler, ulemadan Karamani Mehmed Paşa gibi saray gözdelelerinin iktidara gelmesini istemiyorlardı. Bayezid bunu da kabul etti; ama askerler bir istekte daha bulununca, Hristiyan ve Yahudi mahallelerinde yaptıkları yağmadan ötürü affedilmelerini isteyince, Bayezid sessiz kalıp yoluna devam etti.

Ertesi gün Bayezid, Fatih Camii'ne taşınan babasının tabutuna paşalarla, ağalarla ve diğer ileri gelenlerle birlikte omuz verdi. Mehmed, canının arka tarafında kendisi için yaptırdığı muhteşem

türbeye konuldu; son güne kadar taktığı kavuğu katafalkın baş tarafına yerleştirildi. Ünlü din adamı Şeyh Vefa, Bayezid'le birlikte 20 000 kişinin katıldığı cenaze namazını kıldırdı.

Ertesi gün Osmanlı Divanı Topkapı Sarayı'nda toplandı; naip Şehzade Korkut, Osmanlı Hanedanı'nın sekizinci padişahı II. Bayezid adıyla tahta çıkan babasına iktidarı devretti. Bayezid, Enderun'un girişi Babü's-saade'nin hemen dışında tahta oturdu. İmparatorluğun ileri gelenlerinin ve görevlilerinin sıraya girerek padişahın eteğini öpüp sadakat yemini ettikleri biat töreni yapıldı. Ardından divan toplantısı yapıldı; Bayezid, İshak Paşa'yı sadrazam, Davud Paşa ile Hersekzade Ahmed Paşa'yı kubbealtı veziri tayin etti. İmparatorluğun her yerindeki valilere ve görevlilere haberciler gönderilip yeni tayinler bildirildi ve tüm kadınlara, Bayezid'in cülus haberini duyurmaları emredildi.

Birkaç gün sonra Bayezid, Mehmed'in sahabe Ebu Eyyub el-Ensari'nin mezarı etrafında bir canı ve türbe inşa ettiği Eyüp semtine gitti. Orada, Nakib-ül Eşraf'ın yönettiği bir törenle atası Osman Gazi'nin kılıcını kuşandı. Sonra Mehmed'in türbesini ziyaret edip, dua etti; bu ziyaret, o tarihten sonra tahta çıkan yeni padişahlar için bir teamül haline geldi. Yeni hükümdarlarını "Çok yaşa Sultan Bayezid"⁴ nidalarıyla selamlayan İstanbul ahalisinin arasından geçen bir alayla saraya döndü; yanından geçtiği kalabalığa balışış dağıttı. Alay Topkapı Sarayı'na ulaşınca, Bayezid, âdet olduğu üzere yeni padişahların yeniçerilere ödediği cülus akçasını artırdığını da duyurdu. Ardından, Enderun'a çekilip, valide sultan olan annesi Gülbahar'ın yönettiği haremünde kadınların tebriklerini kabul etti.

O sırada Cem babasının öldüğünü, kardeşinin sultan olarak tahta çıktığını öğrenmişti. Konya'daki danışmanlarıyla fikir alışverişinde bulunduktan sonra, taht kavgası vermeyi kararlaştırdı. Anadolu sipahilerinden, azablar olarak bilinen başıbozuk piyadelerden, Karaman'ın, Varsak ve Turgut aşiretlerinin Türkmen savaşçılarından, dervişlerden, Konya ve Orta Anadolu'daki diğer şehirlerin ahilerinden oluşan karma bir ordu topladı.

Cem kuvvetlerini Akşehir, Afyon, Kütahya ve Eskişehir üzerinden batıya doğru yürüttü. 27 Mayıs'ta öncü kuvvetleri Bursa'nın dış mahallelerine ulaştı, orada, esas olarak Mehmed'in iptal edilen seferi için toplanmış olan çok sayıda sipahi ve tımarcı da Cem'in birliklerine katıldı. Cem, böylece sayıları 20 000'i bulan askerlerini, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk başkenti Bursa'da kalenin önüne dizdi. Bursa'yı koruyan yeniçeriler, Bayezid'in gazabından korkup teslim olmadılar ve kalenin kapılarını asilere açmak

istemeditiler; Cem şehrin dışında, büyük dedesi I. Bayezid'in bir tepenin üzerinde inşa ettirdiği cami külliyesi Bayezidiye'nin etrafında kamp kurmak zorunda kaldı.

Bayezid, kardeşinin taht kavgası vereceğini ve Bursa'ya yerleşeceğini tahmin etmişti; bu yüzden, İstanbul'da topladığı kuvvetlere asker göndermeleri için Avrupa'daki tüm vilayetlere emir gönderdi. Osmanlı donanmasına da, Arnavutluk'ta Gedik Ahmed Paşa'nın Otranto'daki Türk garnizonunu takviye için beklediği Avlonya'ya asker taşımayı bırakma emri verdi. Paşaya da ordu-suyla birlikte İstanbul'a dönüp, Cem'e karşı yapılacak sefere katılmasını buyurdu.

Cem'in kuvvetleri Bursa'daki kaleye birkaç yoklama saldırısı yaptı; ardından Cem'in adamları garnizondaki bazı yeniçerileri, Bayezid'e sadık kalanları öldüren hainleri kendi taraflarına geçmeye ikna edebildiler. Bunun üzerine Bursa halkı şehrin kapılarını Cem'e açtı. Bursa halkının büyük çoğunluğu, Cem'in sultan olacağını öngören bir müneccimden de etkilenerek, isyana yakınlık duymaktaydı. Birçok kişi, Cem'in hükümdarlığında şehrin Osmanlı başkenti olarak eski statüsüne tekrar kavuşacağını umuyordu. Şehirlerini üs yapan Cem'in imparatorluğun kalan kısmını fethedebileceğine ya da en azından kardeşini imparatorluğu aralarında bölüşmeye mecbur edebileceğine, Bursa'nın Anadolu parçasının başkenti olacağına inanıyorlardı.

2 Haziran 1481'de, babasının ölümünden bir ay sonra, Cem Bursa'da kendi adına gümüş sikke kestirdi ve cuma namazında şehrin tüm camilerinde imamlar Cem adına hutbe okudu. Bu iki simgesel hareket, askerlerinin kontrol ettiği küçük bir bölümünde de olsa, Cem'in Osmanlı Devleti'nin kabul edilen hükümdarı olduğu anlamına geliyordu.

O sırada Bayezid, İstanbul garnizonunun askerleriyle birlikte Boğaz'dan Üsküdar'a geçmişti. Bursa'daki garnizonu takviye için Ayas Paşa komutasında 2 000 yeniçeriden oluşan öncü bir kuvveti önceden gönderdi. Anı Ayas Paşa Bursa'ya gelince, şehrin asilerin elinde olduğunu gördü ve kısa süren bir çarpışmadan sonra Cem'e teslim olmak zorunda kaldı. Bayezid, Cem'in Bursa'yı aldığını öğrenince, oğlu Manisa sancakbeyi Şehzade Abdullah komutasında Ayas Paşa'ya takviye gönderdi. Abdullah da Bursa'ya gelince Ayas'ın zaten teslim olduğunu öğrendi ve kuvvetlerini geri çekmek zorunda kaldı. Bu durum Bayezid'i Üsküdar'da Gedik Ahmed Paşa ve ordusunun Arnavutluk'tan gelmesini beklemek mecburiyetinde bıraktı.

Cem, Bayezid'le görüşmeye bir heyet göndermek için bu anı seçti, heyetin başelçisi büyük halası, I. Mehmed'in kızı Selçuk Hatun'du, ona Bursa ulemasının birkaç mensubu eşlik ediyordu. İmparatorluğu bölüşmeyi, Bayezid'in İstanbul'dan Avrupa vilayetlerini yönetmesini, Cem'in Bursa'dan Anadolu'ya hâkim olmasını önerdi. Bayezid, eski bir Müslüman deyişi hatırlatıp "hükümdarlar arasında akrabalık bağı olmaz" diyerek teklifi reddetti⁵ ve Cem'e saldırmak için imparatorluktaki tüm sadık birlikleri toplamaya devam etti. Ayrıca bir casusu, Cem'in mabeyincisiyle, Bayezid'in büyük bir rüşvetle ve Anadolu beylerbeyi yapma vaadiyle baştan çıkardığı Astinoğlu Yakup Bey'le temas kurmaya gönderdi. Casus, Yakup'a fırsat bulduğu ilk anda askerleriyle birlikte Bayezid'in tarafına geçmesini teklif etti ve o da kabul etti.

Bayezid, Gedik Ahmed Paşa ve ordusunun İstanbul'a yaklaşmakta olduğu haberini alınca, birliklerini Bursa'nın kırk sekiz kilometre kuzeydoğusundaki İznik'e yürüttü. Orada Şehzade Abdullah da kendisine katıldı ve birlikte, İznik'in on altı kilometre güneyindeki Yenişehir'e doğru yol aldılar; orada, Gedik Ahmed'in 16 000 kişilik ordusuyla buluşacaklardı. Böylece Bayezid'in kuvvetleri yaklaşık 40 000 kişiyi bulacaktı –Cem'in iki katı– ve bunlar, Osmanlı hizmetindeki en yetenekli Komutan Gedik Ahmed'in komutasında savaş deneyimi kazanmış emektarları da kapsayan düzenli ordu askerleriydi. Asiler çok büyük ölçüde başıbozuklar ve Karamanlı gönüllülerdi; komutanları, Cem'in lalası Nasuh Bey gibi, askeri deneyimi hiç olmayan ya da çok az olan kişilerdi.

Cem, bir hareket planı kararlaştırmak için komutanlarıyla toplandı. Subayların büyük çoğunluğu, Bursa kalesinde tutunmasını ve Bayezid'in üstün kuvvetleriyle karşı karşıya gelmemesini tavsiye etti. Ama Fenerlioğlu Hasan Çelebi, uzun bir kuşatmaya dayanacak silah ve malzemeleri olmadığı için imparatorluk ordusuna karşı şanslarını denemelerini önerdi. Açık alanda yapılan bir savaştaki uygun bir anda saf değiştirme fırsatı bulacağını bilen Astinoğlu Yakup Bey de bu fikri destekledi. Onların öğüdü Cem'in doğal sabırsızlığına uygundu ve kuşatılmak yerine savaşmaya karar verdi. Bunun üzerine kardeşiyle savaşmak için ordusunu Bursa'dan çıkardı.

Cem, Nasuh Bey komutasında bir yeniçeri birliğini İznik yakınlarında bir geçidi tutmaya gönderip, ordusunun ana gövdesini Yenişehir'e doğru yola çıkardı. Bayezid, Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa'yı Nasuh Bey'e saldırmaya gönderdi. Sinan Paşa, Nasuh Bey'i çabucak geçitten çıkardıktan sonra, Bayezid'in diğer

kuvvetlerinin bulunduğu Yenişehir ovasına yürüdü. Cem'in komutanı Uzguroğlu Mehmed asi kuvvetleri ovaya indirip, 22 Haziran 1481'de, sabah erken bir saatte Bayezid'in kuvvetlerinin karşısına çıktı. Cem, "Ya zafer ya ölüm!" nidasıyla ilk⁶ süvari saldırısını kendisi başlattı.

Savaşın başında Astinoğlu Yakup Bey, imaratorluk ordusuna yandan saldırmak bahanesiyle birlikleriyle ayrıldı; ama açık alana çıkar çıkmaz, kendisini bekleyen Bayezid'in safına geçti. Bu durum, savaşın seyrini hızlı bir şekilde asilerin aleyhine çevirdi; öğle vakti geldiğinde Cem'in kuvvetleri hezimete uğramıştı ve apar topar geri çekiliyordu. Vakanüvis Nesri'nin yazdığı gibi: "Karamanlı kargalar, Bayezid'in kartallarını görünce çil yavrusu gibi dağıldılar."⁷ Savaşta hafif yaralanan Cem, ailesi ve bir grup sadık taraftarıyla birlikte kaçıp canını kurtardı. Bursa'daki sultanlığı, yirmi gün sonra son buldu.

Cem ve arkadaşları, yolda Türkmen aşiretlerin saldırısına uğrayıp soyulduktan sonra Konya'ya gelmeyi başardılar. Yalnızca üç gün Konya'da kaldılar; Bayezid ve ordusunun bu tarafa geldiğini öğrenince buradan da ayrıldılar.

Cem tek şanslarının Güneydoğu Anadolu'daki Toros Dağları'nın ardına geçmek olduğuna karar verdi; orada Memluk toprağında olacaklardı. Yolları yine Anadolu platosunun en kasvetli bölümünden geçiyordu ve yolda yine Türkmen aşiretlerin saldırısına uğradılar, ancak rüşvet vererek yollarına devam edebildiler. Ereğli'de kısa bir süre durduktan sonra Anadolu platosundan ayrıldılar ve Kilikya Kapıları'ndan Toros Dağları'nı geçip, Tarsus'tan Akdeniz kıyısına inerek Memluk toprağına girdiler –MÖ 334'te Büyük İskender de aynı yolu izlemişti.

Bu arada Bayezid, ordusunu, Cem ayrıldıktan dört gün sonra Konya'ya getirebilmişti. Bayezid Konya'da kaldı ve Gedik Ahmed Paşa'ya Cem'i kovalamaya devam etmesini emretti. Paşa imparatorluk ordusunu güneydoğuda Ereğli'ye kadar götürdü ve orada kovalamacadan vazgeçti, çünkü daha fazla ilerlese Memluk toprağına girecekti. Sonra orduyu Konya'ya geri getirdi ve başarısızlığını Bayezid'e bildirdi. Bayezid, Gedik Ahmed'in daha hızlı hareket etseydi Cem'i yakalayabileceğini düşündü ve bu durum, paşaya olan kızgınlığını daha da derinleştirdi.

O an için Bayezid'in yapabileceği bir şey yoktu. Şehzade Abdullah'ı Karaman sancakbeyi tayin etti ve Gedik Ahmed'e peşinden gelmesini buyurarak, İstanbul'a dönüş yolculuğına başladı. İmparatorluk ordusu batıya doğru ilerlerken, yol boyundaki

Türkmen aşiretler Bayezid'e başvurup, Yenişehir savaşından sonra kaçan Cem ve yandaşlarına saldırdıkları için ödüllendirilmeleri gerektiğini söyleyerek, vergilerini affetmesini istediler. Bayezid söz vermedi ve Türkmenlere İstanbul'da Divan'a başvurmalarını söyledi. Daha sonra Divan'a başvurunca, Bayezid Türkmen aşiret reislerini saltanat işlerine karıştıkları gerekçesiyle idam ettirdi.

Bayezid Bursa'ya gelince, hassa askeri yeniçeriler şehri yağmalayıp Cem'i destekleyenleri cezalandırmalarına izin verilmesini istediler. Bayezid yeniçerileri ancak rüşvetle dizginleyebildi; buna rağmen asilerin safına geçen yeniçerilerin büyük bir bölümü öldürüldü, Cem'i desteklemiş olan birçok derviş de kılıçtan geçirildi.

Sonra Bayezid İstanbul'a döndü, sekiz gün sonra da Gedik Paşa ve ordusu başkente ulaştı. Paşa gelir gelmez Topkapı Sarayı'na çağrıldı; Bayezid hiçbir açıklama yapmadan paşayı tutuklatıp hapse attırdı. Bayezid, Gedik Ahmed'in Cem'den yana olduğundan haberdardı, ayrıca paşanın kasten ağırdan alıp Cem'in kaçmasına izin verdiğini düşünüyordu. Ayrıca, Bayezid, kendisini babası Mehmed'e kötülediği için Gedik Ahmed'den çoktandır nefret etmekteydi ve intikanını almak için fırsat bekliyordu.

Gedik Ahmed'in tutuklanma haberi ertesi sabah duyuldu ve yeniçeriler saraya hücum ettiler ve Bayezid'i tehdit edip paşanın serbest bırakılmasını istediler. Sırp kökenli olan yaşlı general devşirme olarak alınıp yetiştirilmiş ve II. Murad devrinde yeniçerilere katılmıştı. II. Mehmed devrinde vezirliğe yükselmiş ve Otranto'nun ele geçirilmesi de dahil, birçok başarılı seferde Osmanlı ordusuna komuta etmişti. Çok içerdi, ama bu durumun komutan olarak yeteneğini donuklaştırmasına izin vermezdi; cömertliğinden ve dürüstlüğünden ötürü sevilir, sayılırdı. Askerler onun tutuklanmasını, Bayezid'in kendilerini sıradan askerler sayarak önemsememesinin, ulemayı tercih etmesinin bir işareti olarak gördüler ve öfkeleniler. Tepkilerinin şiddeti, Cem'in ordudan destek bulabileceğinden hâlâ endişelenen Bayezid'i korkuttu. Bu yüzden Gedik Ahmed serbest bırakıldı, tekrar vezir olarak atandı ve ordunun başkomutanlığına getirildi.

Bayezid'in Gedik Ahmed'i görevine iade etmesinin bir nedeni daha vardı; çünkü, 1475'te kardeşi Pir Ahmed'in ölümü üzerine bey olan Kâsım Bey'in komutasındaki Karamanlı Türkmenlerin ciddi bir ayaklanmasıyla karşı karşıyaydı. Kâsım Bey, Konya'da Ali Paşa komutasındaki bir Osmanlı birliğine saldırmıştı. Bayezid, Gedik Ahmed'i bir orduyla birlikte Ali Paşa'ya yardım

etmeye ve Karaman'daki Türkmen ayaklanmasını bastırmaya gönderdi. Kâsım Bey, Mut yakınlarında Ali Paşa'nın kuvvetlerine bir daha saldırdı; ama Gedik Ahmed'in ordusu yaklaşıncı, Toros Dağları'ndan Tarsus'a çekildi. Gedik Ahmed, kış ordugâhını Konya'nın güneyindeki Larende (Karaman) kasabasının yakınına kurdu; burayı Orta Anadolu'daki isyanı ezmek ve Kâsım Bey'den gözünü ayırmamak için bir üs olarak kullandı.

Bu arada, Sultan Mehmed'in ölüm haberi Batı Avrupa'ya ulaşmıştı. İstanbul'da Mehmed'in ölümünü ilk öğrenen yabancı elçi, Venedikli *Balyos* Niccolo Cocco'ydu. Cocco hemen *Doc* Giovanni Mocenigo'ya bir mektup yazdı ve mektubunu bir Venedik kadirgasının kaptanı ile gönderdi. Kadırğa, 29 Mayıs 1488'de, Konstantinopolis'in düşüşünün yirmi beşinci yılında Venedik'e ulaşmıştı.

Kaptan, Palazzo Ducale'ye geldiğinde kendisine *doc'un signoria* ile toplantıda olduğu söylendi, ama kaptan toplantının bitmesini beklemeden odaya daldı ve "*La Grande Aquile è morta!*" ("Büyük Kartal öldü") diye bağırdı.⁸ *Doc*, Cocco'nun mektubunu okuduktan sonra, San Marco Çan Kulesi'ndeki büyük çanın, özel durumlarda, genellikle bir *doc'un* ölümünü, düşman kuvvetlerinin görüldüğünü ya da cumhuriyetin bir zaferini duyurmak için çalınan *marangona'nın* çalınması için emir verdi. Haber hızla bütün şehre yayıldı ve çok geçmeden Venedik'in bütün nüfusu Büyük Türk olarak bildikleri adamın ölümünü kutlarken, şehirdeki tüm kilise çanları *marangona'yla* birlikte çalmaya başladı.

Doc, Papa Sixtus'a haber vermek için Roma'ya bir ulak gönderdi. Sixtus, Tiber Nehri kıyısında, St. Peter Bazilikası ve Vatikan'a yakın büyük kale Castel Sant'Angelo'dan top atışları yaptırdı. Halkı uyarmak için şehrin tüm kilise çanları çalındı; sonra önde papa, onun arkasında Kardinaller Kurulu ve bütün elçiler St. Peter'den Santa Maria de Popolo Kilisesi'ne doğru yürüdüler. Karanlık olunca Roma, muazzam bir havai fişek gösterisiyle aydınlandı; üç gün süren kutlamaların başlangıcı olarak şenlik ateşleri yakıldı, şehirdeki bütün kiliselerde şükran duaları edildi. Roma ve Venedik'teki sevinç sahneleri, Mehmed'in ölüm ve Hristiyan dünyanın kurtuluş haberi yayıldıkça, bütün Batı Avrupa'da tekrarlandı. Venedikli vakanüvis Marino Sanudo'nun Büyük Türk'ün ölümünü düşünürken yazdığı gibi: "Ölümün bu azgın ve yılmaz barbarı durdurması, Hristiyan dünyanın ve İtalya'nın şansısıdır."⁹

Mehmed'in ölüm haberi en çok Rodos'ta sevinçle karşılandı. Rodos son Türk kuşatmasından bu yana harabe halindeydi,

halkı hâlâ ölenlerin yasını tutuyordu, Büyük Üstat Pierre d'Aubusson'un da aralarında olduğu birçok Şövalye'nin yaralarını henüz iyeleşmemişti. 31 Mayıs 1481'de Hospitalliers'in başkanı yardımcısı Guillaume Caoursin, Büyük Üstat'ın topladığı Şövalyeler Meclisi'ne "*De morte Magni Turci*" başlıklı bir konuşma yaptı. Açılış sözleri, Hristiyan dünyaya karşı işlediği korkunç suçlar nedeniyle Caoursin'in "bu ikinci Lucifer... bu ikinci Deccal"¹⁰ dediği Mehmed'in ölümü karşısında yaşanan azgın sevincin bir ifadesiydi.

Eğer bir kalem kalbimdeki sevinci tarif edebilseydi ve bir konuşma ruhumdaki mutluluğu açıklayabilseydi, kesinlikle bunun vesilesi bugün olurdu... işte bunun için! Tanrı'nın sevgisiyle ve her şeyin tabii olduğu ilahî yargıyla, Hristiyan dünyanın kapanmayan yarası iyileşti, yakıcı ateş söndü... ve Hristiyanlığın en azgın düşmanının gidişini seyrediyoruz. Yardakçısı olduğu iblis kayıp arkadaşının gelişine sevinmiştir ve cehennemin müdavimleri gelişini alkışlarla selamlanmıştır –onlarda sevinç diye bir şeyin olduğunu tasavvur edebilirsek. Dinlerini inkâr etmeye mecbur ettiği çocukların ruhunu yok eden zorbanın hak ettiği yer, ebedi karışıklığın kasvetli yurdudur. (Bakirelerin ve annelerin kırletilmesine, gençlerin ve yaşlıların katledilmesine, kutsal emanetlere saygısızlık edilmesine, kiliselerin ve manastırların bozulmasına, gasp edip inanılmaz suçların sahnesi haline getirdiği Konstantinopolis de aralarında olmak üzere, şehirlerin, prensliklerin ve krallıkların yıkılmasına, ezilmesine ve ele geçirilmesine neden oldu.)¹¹

Caoursin, Mehmed'in ölümünün, olağanüstü tabiat olaylarıyla damgalandığını söyler; bunlardan biri de, 18 Mart ve 3 Mayıs 1481'de Rodos'u ve Batı Anadolu'yu sarsan güçlü depremlerdi. Büyük bir tsunamiye neden olan 3 Mayıs depremi, Büyük Türk'ün öldüğü gün gerçekleşti; Caoursin'e göre bu, böylesine canavarca suçlar işleyen bir suçlunun cesedini almak için toprağın gösterdiği sarsıcı tepkinin işaretiydi.

Mehmed'in bu hayattan ayrıldığı sırada, Asya'da, Rodos'ta ve civar adalarda sık aralıklarla depremler oldu; bu depremlerden ikisi çok şiddetliydi, o kadar büyük ve korkunçtu ki, birçok kaleyi, hisarı ve sarayı yere serdi. Deniz bile üç metre yükseldi ve sahilleri su bastı, yükseldiği kadar alçalıp geri çekildi ve sonunda eski haline geldi. [Cesedinin] gazı o kadar boldu ve yerin mağaraları içindeki patlama

o kadar büyüktü ki, şiddetli şoklarını yedi defa toprakla gönderdi ve ani bir deniz taşkınına neden oldu. Bu görüngü kaydetmeye değerdir ve Rodosluların daha önce hiç görmedikleri bir şeydir. Fizik ilkeleleriyle açıklanabilir olmasına rağmen, genellikle büyük bir olayın işareti'dir.¹²

Sultan Mehmed'in ölümü ve Osmanlıları meşgul eden taht kavgası, Papa Sixtus'un ilan ettiği Türk karşıtı Haçlı Seferi için uygun bir zamanda olunduğunu işaret etmekteydi. 4 Haziran 1481'de Sixtus, Mantova markisi ve diğerlerine yazdığı mektupta, Mehmed'in ölümüyle ve ardından çıkan iç savaşla Tanrı Türklerden kurtulmanın yolunu göstermiştir, "geçmiş yıllarda Hristiyan dünyanın başına bu kadar felaket getiren tehlikeden ebediyen kurtulmanın ışığını yakmıştır" dedi.¹³ Türkler iç savaştan kurtulmadan ve Fatih'in oğulları babalarının barbarlıklarını yeniden başlatmadan, harekete geçmenin zamanıydı. "Ceneviz'de filomuz hazır" diyordu, "muhteşem donanımlı otuz kadirge ve dört gemi yakında Tiber doklarında olacak; Ancona'da da başka gemileri silahlandırıyoruz ve uygun zamanda [Napoli'nin] kraliyet filosuna katılacaklar."¹⁴

Sixtus, Fatih'in gidişiyle Haçlı Seferi'ne ilginin azalacağını biliyordu. Bolognalılar "Türk zorbanın ölümüyle birlikte artık bir Haçlı Seferi'ne gerek duyulmadığı"¹⁵ kanaatinde oldukları için böyle bir sefere yapacakları mali destek taahhüterini geri çekmek istediklerini bildirince, papanın korkuları gerçek oldu. Papanın Mantova'daki elçileri, Marki Federico'nun, Sixtus inanmadığını söylese de, Haçlı Seferi için toplanan paraları alıkoyduğunu bildirmişlerdi. Oysa Sixtus, Haçlı Seferi masraflarında kendi payına düşeni karşılamak için kendi gümüş tabaklarının çoğunu ve çok miktarda ayin kabını papalık darphanesine göndererek iyi bir örnek olmaya çalışmıştı.

Sixtus papalık filosunu, papalık elçisi Kardinal Savelli ile birlikte Roma'ya çağırdığı Kardinal Paolo di Campofregose'nun (daha önce Ceneviz *doc'u* olmuştu) komutasına verdi. 30 Haziran 1481'de papa ve Kardinaller Kurulu papalık filosunu kutsamak üzere San Paolo Fuoru le Mura Kilisesi'ne gittiler. Akşam duasından sonra, papa bir toplantı tertip etti ve Kardinal Campofregosa'ya görevinin tarihsel önemini anlattı. Sonra, vakanüvis Volaterranus'a göre, Sixtus "ona sefirlik yüzüğünü ve filo için kutsadığı sancağı verdi."¹⁶ Volaterranus, filo kaptanlarının papanın ayaklarını nasıl öptüklerini ve haç çıkardıklarını yazar.

Sonra papa ve kardinaller, papalık donanmasına ait kadir-gaların demirlediği Tiber'e indiler, gemileri sırayla kutsadılar. Mürettebat güvertelerde tam donanımlı halde bekliyordu ve papa gelince selama durdular; ardından da, Volaterranus'un aktardıklarına göre, "silahlar savruldu, kılıçlar çekilip kalkanlara saplandı, gerçek bir savaş oluyormuş izlenimi veren askeri tatbikatlar yapıldı; top gürültüleri arasında yüzlerce kısık ses papanın adını haykırdı, hem kulak, hem göz için bir bayramdı."¹⁷

4 Temmuz'da papalık filosu Napoli Kralı Ferrante'nin kraliyet donanmasıyla birleşip, Bayezid'in çağrısı üzerine Gedik Ahmed Paşa'nın Avlonya'dan ayrılmasıyla yalnız kalan Otranto'daki Osmanlı kuvvetlerini kuşatmak için yola çıktı. Otranto garnizonundaki Osmanlı askerleri inatla çarpıştılar, ama silah ve malzeme yokluğundan ötürü 10 Eylül'de teslim olmak zorunda kaldılar. Ferrante hemen papayı haberdar etti; Sixtus da iyi haberi Avrupa'nın diğer Hristiyan hükümdarlarına ilettili.

Sixtus, Otranto'nun geri alınmasının, Osmanlı işgalindeki Hristiyan toprakların yeniden fethinin ilk adımı olacağını umuyordu. Hazırladığı plana göre, diğer Hristiyan güçlerin gemileriyle birleşen papalık filosu Otranto Boğazı'ndan geçip Osmanlıların elindeki Avlonya Limanı'nı alacak ve ardından da güneye inip Yunanistan'ın kurtuluşunu başlatacaklardı. Ağustos ayında papanın planının ilk evresi hayata geçmiş, Elbora piskoposunun komutasındaki yirmi beş gemiden oluşan bir Portekiz filosu Haçlı Seferi'nde yer almak üzere gelmişti. Bunun üzerine Sixtus Avlonya'ya saldırı hazırlıklarına başladı.

Papanın planının önemli bir ögesi de, vasisi olduğu Andreas Palaiologos'tu. Andreas, eski Mora despotu ve son Bizans İmparatoru XI. Konstantinos'un kardeşi Thomos Palaiologos'un oğluydu. Thomas Palaiologos 1465'te ölünce Andreas, Bizans tahtının talibi oldu; önce Papa II. Paulus tarafından, sonra IV. Sixtus tarafından desteklendi. Şimdi Sixtus, onu Haçlı Seferi'nin simgesel lideri olarak kullanmayı Tanrı vergisi bir fırsat gibi görüyordu.

15 Eylül 1481'de Sixtus, Elbora piskoposuna, Andreas Palaiologos'un babasının despotluğunu yeniden fethedebilmesi için İon Denizi'nden Mora'ya geçişine yardımcı olmasını buyurdu. Üç gün sonra papa Avrupa'nın bütün Hristiyan devletlerine mektup yazıp, "tüm kalbimizle beklediğimiz ve hepimiz için çok sevindirici olan -bugün bunu halkımızdan öğreniyoruz!" Otranto'nun geri alındığı haberini verdi.¹⁸ Sonra belagatli bir ortak hareket çağrısında bulundu: "Kurtuluş, şeref, zafer zamanıdır; şimdi ihmal edersek,

bir daha böyle bir fırsat bulamayız. Daha sonra çok büyük maliyetlerle ve büyük zararlar kazanılabilecek bir savaşı şimdi küçük bir çabayla başarılı bir sonuca ulaştırabiliriz.”¹⁹

Sixtus aynı zamanda Hristiyan filonun komutanı Kardinal Campofregosa'ya da bir haberci gönderip, “Tanrı'nın bize sunduğu şansın hakkını veremediğimizi kanıtlamayalım diye” hıızlanmasını istedi.²⁰ Ama papanın çağrısı işe yaramadı; zira Otranto'da bulunan Hristiyan ordudaki iç çekişme, papalık filosunda ortaya çıkan veba salgınıyla birlikte, müttefik liderlerin seferlerini süresiz bir şekilde ertelemelerine yol açtı. Kral Ferrante, Sixtus'a, Campofregosa'nın filoyla birlikte Roma yakınlarındaki Civitavecchia'ya dönmek üzere olduğunu bildirdi, kardinalin bunun için bizzat papadan emir aldığını söylediğini aktardı. 21 Eylül'de Ferrante'ye yazdığı yanıtta Sixtus, aksine, Otranto alındıktan sonra papalık filosunun doğrudan Avlonya'ya saldırması niyetinde olduğunu söyledi. Bunun üzerine Sixtus, derhal Avlonya'ya doğru yol alması için Campofregosa'ya kesin bir emir verdi.

Ama ekim başında Sixtus, papalık filosunun Civitavecchia'da yattığını öğrendi. Papa hızla oraya gidip, Campofregosa, Napoli elçisi ve gemi kaptanlarını ikna etmeye çalıştı. Campofregosa, birçok nedenden ötürü, yani veba salgını, askerler ve gemi tayfası arasında artan huzursuzluk, mevsimin geçmiş olması ve yükselen maliyetler yüzünden planlanan Yunanistan istilasının şimdilik olanaksız olduğunu Sixtus'a gönülsüzce bildirdi. Sixtus hâlâ kararlı olduğunu ve her türlü fedakârlığı yapmaya hazır olduğunu ilan etti; Volaterranus'a göre, papa “IV. Eugenius gibi, papalık tacını rehin verir ve gümüş tabaklarının geri kalanını da satardı, ama hepsi boşuna.”²¹

Bunun üzerine Sixtus o an için yenilgiyi kabul etti. Son derece büyük bir hayal kırıklığına uğramış, ama Mehmed'in iki oğlu birbiriyle savaşırken Türklerin İtalya'yı istila edecek durumda olmamalarından teselli bularak, 17 Ekim 1481'de Roma'ya dönmüştü. Ama çok geçmeden, Bayezid'in taht savaşından galip çıktığını ve Cem'in Kahire'de sürgünde olduğunu öğrenince, ruh hali değişecekti.

Bu arada Mehmed'in Fatih Camii'ndeki türbesi bir ziyaret yeri haline gelmişti; dindar Müslümanlar büyük gruplar halinde gelip sultanın sandukasının ayakucunda dua ediyorlardı –bugüne kadar devam eden bir âdet: kökeni eski Türklere kadar giden bir imparatora tapınma biçimi. Türkler Mehmed'e hâlâ Fatih

derler ve onların gözündeki, haleflerinden ya da seleflerinden hiçbirinin onun başarılarıyla boy ölçüşemediği, özellikle de tarihi boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti kalan şehri fethettiği için, onu "Sultanların Sultanı" olarak onurlandırırılar.

Mehmed, Batı'da "Dünyanın şimdiki dehşeti"²² olarak anılmaya devam etti ve Richard Knolles'in 1609-10'da yayımlanan *Generall Historie of the Turkes*'te resmettiği gibi, zalim Doğulu despotu imgesinin ete kemiğe bürünmüş hali oldu:

Bu kudretli adamın (sağlığında dünyanın büyük bir bölümünün başına dert açan) ölümüne, ona en yakın olanlar (sürekli korku içinde yaşayan ve ondan ölümüne nefret eden), onun büyüklüğünden hep kuşku duyan ve ölümünü duymaktan memnun olan düşmanlarından daha fazla üzülmemiştir. Yapılıydı ama kısaydı, zihninin boyuna erişen bir şey yoktu, babasının sarayında, İskender Bey hariç, güç bakımından geri kaldığı kimse yoktu (gençken). Atası pek çok Osmanlı padişahı gibi, Tatarlara benziyordu, soluk benizliydi; görünüşü ve çehresi sertti, gözleri çukurda ve küçüktü, kafasına gömülmüş gibiydi ve burnu o kadar büyük ve kıvrıktı ki, neredeyse üstdudağına değiyordu. Kısacası, çehresi, doğanın en kurnaz eliyle, zihninin pek çok bakımdan dikkate değer olan derindeki eğilim ve niteliklerini görünecek şekilde resmedilmiş ve tuhaf bir biçimde öne çıkarılmış gibidir... sevgisinde hiçbir güvence yoktu ve en küçük keyifsizliği ölümdü: Bu yüzden herkesten korkarak yaşadı ve ölümüne kimse ağıt yakmadı.²³

Fatih'in oğulları

Cem yaklaşık altı ay Kahire'de kaldıktan sonra, 1482 baharında Osmanlı tahtını kardeşi Bayezid'den almak için ikinci bir girişimde bulundu. Beyliğini Osmanlılardan geri almak isteyen ve Bayezid'e karşı taht kavgasında Cem'e yardım teklif eden Karamanlı Türkmenlerin eski beyi Kâsım Bey'den cesaret aldı. Geçen yıl Bayezid'e yenildikten sonra sığındığı Memluk Sultanı Kayıtbay'dan da yardım aldı.

Ama Bayezid, Gedik Ahmed Paşa komutasındaki ordusuyla Cem'in kuvvetlerini kolayca yendi. Cem ile Kâsım, ilerleyen imparatorluk ordusunun önünden kaçıp, küçük bir taraftar kitlesiyle Toros Dağları'na sığınmak zorunda kaldılar. Bayezid kaçakların peşine süvarileriyle birlikte İskender Paşa'yı gönderdi; ama askerler dağlarda yollarını kaybettiler ve bir müddet sonra kovalamayı bıraktılar. Zira Cem ve Kâsım, Türkmen rehberleri tarafından, Büyük İskender'in bile MÖ 334'te Küçük Asya'yı fethe derken giremediği Pisidya yaylalarına götürülmüştü. 1482 yazının başında orada izlerini kaybettirdiler; Bayezid, Cem'i bulamamasına hiddetlendi ve hükümdarlığının bir yılı boyunca başına dert olan taht savaşını bitirdi.

Cem ilk önce İran'a kaçmayı düşündü; ama Kâsım Cem'i, Hristiyan hükümdarların tahtını geri almada kendisine yardım edeceği Batı Avrupa'ya sığınmaya ikna etti. Kâsım bu öğüdü verirken, zihninde kendi hesapları vardı; zira Cem bir Avrupa ordusuyla Bayezid'in karşısına çıkınca, Bayezid'in Karaman'ı savunmasız bırakacağını, böylece beyliğini geri alabileceğini biliyordu.

Cem ilk önce Venedik'e sığınma isteyen bir mektup gönderdi; ama Bayezid'i kendilerine savaş açmaya kışkırtmak istemeyen *signoria* isteği kabul etmedi. Bayezid, Cem'in Venediklilere

yaklaştığını casuslarından öğrendi ve Senato'ya bir mektup yazıp, Osmanlılar ile Serenissima arasında imzalanmış olan barış antlaşmasını teyit ettiğini, ayrıca Venedik'in "aramızda olan iyi, samimi ve vefalı barış ve dostluğu" korumak istediği kanaatinde olduğunu bildirdi.¹ Senato da, kaçak olan kardeşi Cem'e karşı yürütmek zorunda kaldığı iç savaşta "şanlı zafer"inden ötürü Bayezid'i kutlayarak yanıt verdi.²

Cem, Venedikliler tarafından geri çevrildikten sonra, üç yıl önce Sultan Mehmed ile Rodos'taki St. Jean Şövalyeleri arasındaki görüşmeler sırasında samimi ilişki kurduğu Büyük Üstat Pierre d'Aubusson'a da benzer bir mektup gönderdi. D'Aubusson ve konseyi Cem'e sığınma vermeyi kabul etti; bunun üzerine Cem ve yakınları, Anamur'da bir Rodos gemisine bindi. 22 Temmuz 1482'de Rodos Limanı'na girdiler; D'Aubusson ve Şövalyeleri Cem'i resmi törenle karşıladılar, babasının bir yıl önce fethedemediği surlu şehri gezdirdiler.

D'Aubusson, Osmanlıların Rodos'u almak için bir girişimde daha bulunmalarının yalnızca bir zaman meselesi olduğunu biliyordu. Cem'e sığınma vermeyi kabul etmesinin nedeni buydu; Bayezid'i uzak tutmak için Cem'i bir piyon olarak kullanmak, kardeşinin Türklere karşı bir savaşta kukla olarak kullanılacağı korkusundan yararlanmak istiyordu.

D'Aubusson Avrupa'nın Hristiyan hükümdarlarına Cem'in Rodos'a gelişini ilk kez duyurduğunda, Papa Sixtus, Hristiyan dünyanın taht talibine sahip olmaktan çok şey kazanacağını, "dünyayı Muhammed'in torunlarından kurtarmak" için bir Haçlı Seferi'nde onun kullanılabileceğini söyleyerek yanıt verdi.³ Ama kişisel olarak d'Aubusson, Hristiyan güçlerin barış içinde birleşip bir Haçlı Seferi'nde Cem'i kullanmayı becerebilecekleri fikrine fazla itibar etmiyordu. Bu yüzden, Cem'i kendi yararına kullanmamak için hiçbir neden görmüyordu.

Bayezid, Cem'in Rodos'a sığındığını öğrenir öğrenmez, kardeşinin gözaltında tutulması konusunu Büyük Üstat'la görüşmeye başladı; zira Cem'in bir taht savaşını önleyecek şekilde gözlerden ırak olmasını istiyordu. Sonunda iki tarafın temsilcileri bir barış antlaşması yaptı. Antlaşmanın bir parçası olarak padişah, Cem'in masraflarını karşılamak için her yıl 1 Ağustos'ta şövalyelere 40 000 duka (görünüşe göre d'Aubusson'un 10 000'ini alıkoymuş) gönderecekti ve bu yılın parası da kırk gün içinde ödenecekti.

Antlaşma imzalandıktan hemen sonra Bayezid yarım kalmış bir işine, Mesih Paşa'yla birlikte Şövalyelerle görüşmeye giden iki

başelçiden biri olan Gedik Ahmed Paşa'nın ortadan kaldırılması işine baktı. Bayezid, Gedik Ahmed Paşa'yı idam ettirip, kendi zamanının en büyük Osmanlı komutanının meslek yaşamına son verdi. Bayezid fırsattan yararlanıp, Cem'in Osmanlı Sarayı'nda rehin tutulan iki yaşındaki oğlu Oğuzhan'ın idamını da emretti.

Bu arada Şövalyeler Konseyi Cem'e ne yapacağını tartışıyordu; Fransa'daki komutanlıklarından birinde daha güven içinde tutabileceklerine karar verdiler. D'Aubusson 18 Ağustos'ta Cem'le görüşüp konseyin kararını bildirdi. Cem hemen kabul etti ve Konsey, papayı ve diğer Hristiyan hükümdarları bu karardan haberdar etmeye karar verdi. Cem'e "Kral" diyen Caoursin'in yazdığı gibi: "Tanrı'nın Hristiyan dünyanın iyiliği için gönderdiği bir hediye idi ve kralı, Büyük Üstat'ın ve Rodos Şövalyelerinin koruması altında Batı'ya götürmek en iyi çözüm gibi görünüyor."⁴ On gün sonra d'Aubusson ve Konsey Bayezid'e bir elçi gönderip, Cem'i Fransa'ya gönderme planını bildirdi.

1 Eylül 1482'de Cem ve yanındakiler, Rodos filosunun bayrak gemisi, Pierre d'Aubusson'un yeğeni Şövalye Guy de Blanchefort'un komuta ettiği Grand Nef de Tresor adlı muhteşem bir kadirgaya bindiler. Kadirga Cem ve kfilesini Nice'e getirdi, oradan tarikatın Fransa'daki komutanlıklarına götürüldü, en sonunda Auvergne'deki Bourgeneuf'te karar kıldı.

Kral Matyas Corvin de Türklere karşı bir savaşta kukla olarak kullanmak istediği Cem'i gözetimine almakda ilgilendi. Papa Sixtus'a gönderdiği bir elçiyle konuyu gündeme getirdi, ama bir şey çıkmadı. Corvin, Cem'in kontrolünü ele geçirmede Sixtus'un kendisine yardım etme niyetinde olmadığını anladı ve bunun üzerine papayla ilişkileri bozuldu. Bu durum Corvin'in Bayezid'le anlaşmayı kabul etmesine yol açtı ve 1483 sonbaharında Macaristan ile Osmanlı İmparatorluğu arasında beş yıllık bir barış antlaşması yapıldı.

Bayezid'in Corvin'le barış antlaşması yapması, Eflâk ve Boğdan'ı istila etmesine imkân tanıdı ve 1484 yazında bizzat kendisi kuvvetlerinin başında Tuna'yı geçip Karadeniz kıyısındaki Kilia [Kilya] ve Akkerman'ı aldı. Böylece Eflâk ve Boğdan Osmanlı İmparatorluğu'nun Tuna eyaletleri oldu ve yaklaşık dört yüzyıl boyunca Türk yönetiminde kaldı. Bayezid'in "Boğdan ve Macaristan'a, bütün Tuna bölgesine, Lehistan'a ve Tataristan'a ve tüm Karadeniz kıyısına açılan kapının anahtarını kazandını" dediği söylenir.⁵

Papa IV. Sixtus 12 Ağustos 1484'te öldü ve yerine Cenevizli Kardinal Giovanni Battista Cibo geçip Papa VIII. Innocentius

ismiyle kutsandı. Yeni papayı kutlamaya gelen elçiler arasında, Guillaume Caoursin ve İngiliz Şövalye John Kendal'ın temsil ettiği St. Jean Şövalyelerinin elçileri de vardı. Ocak 1485'te Caoursin ve Kendal, tarikat işini görüşmek üzere papa tarafından özel olarak kabul edildi. Innocentius, Cem'i Fransa'dan getirip, Şövalyelerin gözetimi altında da olsa, papalığın bir kalesinde tutma arzusunu ifade etti. Elçiler ise bu konuyu görüşmeye yetkili olmadıklarını söylediler; bunun üzerine Innocentius, Rodos'a döndüklerinde konuyu d'Aubusson'la görüşmelerini istedi.

Innocentius Cem'i gözetimine alma konusunu d'Aubusson'la gizlice görüşmeye başladı; bir Haçlı Seferi'nde Cem'i simgesel bir lider olarak kullanabileceğini düşünüyordu. Sonunda 13 Şubat 1486'da bir anlaşmaya vardılar. Antlaşmanın birinci bölümünde d'Aubusson Cem'in Roma'da papanın gözetimi altında kalmasına razı oluyordu. Roma'da St. Jean Tarikatı'nın şövalyeleri tarafından korunacaktı. Cem'in yasal hakları, Bayezid'den alınan yıllık 40 000 dükânın 10 000 dükasıyla birlikte Büyük Üstat'ta olacaktı. Antlaşmanın ikinci bölümüne göre papa, d'Aubusson'u kardinal atayacak, aynı zamanda St. Jean Şövalyelerinin Büyük Üstadı olarak görevini sürdürmesine de izin verecekti. Ama Cem'in papalığa naklinin fiilen gerçekleşip gerçekleşmeyeceği belli değildi; bunun için Fransa da razı olmalıydı. VIII. Charles, 30 Ağustos 1483'te babasının yerine geçtiğinde henüz on üç yaşındaydı; ablası Anne de Beaujeu naipliğini yapıyordu ve Cem'i Roma'ya götürmek için onun onayına ihtiyaç vardı.

Farklı birçok gücün Cem'i kendi gözetimine almaya çalışması, Cem'le ilgili görüşmeleri karmaşıktırılıyordu; bazıları, Papa Innocentius, Macaristan Kralı Matyas Corvin, Sultan Bayezid ve Sultan Kayıtbay da aralarında olmak üzere, kendi lehlerine karar vermesi için Fransa sarayına aşırı tekliflerde bulunuyorlardı. Venedikliler ve St. Jean Şövalyeleri de işin içindeydi; elçileri aracılığıyla Madam de Beaujeu'yü Cem'in Roma'ya götürülmesine izin vermeye ikna etmeye çalışıyorlardı. Fransızlar sonunda, Innocentius'un Bordeaux Başpiskoposu André d'Epina'y'a bir kardinal şapkası vermesi koşuluyla, Cem'in vesayetini papaya vermeye razı oldular.

Antlaşma 5 Ekim 1488'de imzalandı; bunun üzerine Şövalyeler Cem'in Roma'ya götürülmesi için gerekli düzenlemeleri yapmaya başladılar. Cem 13 Mart 1489'da Roma'ya geldi. Vatikan'da, Apostolik Saray'da lüks bir daireye yerleştirilirken, papa Haçlı Seferi planlarında onu nasıl kullanabileceğini düşünmeye

başladı. Innocentius, 8 Mayıs 1489'da tüm Hristiyan güçlerin temsilcilerini Türklere karşı birleşik bir eylem planı hazırlamak üzere Roma'da toplanmaya çağıran bir layiha yayımladı. Papalık elçileri, Hristiyan hükümdarlara, tahta talip olan Türk'ün papanın elinde olmasının kendilerine olağanüstü bir fırsat sunduğunu, zira Cem'in tahtı geri alması halinde, Osmanlı kuvvetlerini Avrupa'dan çekeceğine ve hatta Kanstantinopolis'i bırakacağına dair sözler verdiğini anlattılar.

Innocentius'un çağrıda bulunduğu Kongre, 25 Mart 1490'da Roma'da toplandı; ilan edilen amacı, "*contra Turcum*" [Türk karşıtı] bir sefer örgütlemektir.⁶ Sultan Bayezid'le barışçı ilişkilerini bozmamak için bu birlikten uzak duran Venedik hariç, bütün Avrupalı güçler temsilci gönderdiler. Delegeler, çeşitli ulusal müfrezelerin düzeni, sefer için gerekli kara ve deniz kuvvetleri için ayrıntılı planları zaten hazırlamışlardı. Ama nisan başında, kırk yedi yaşında inme sonucu ölen Matyas Corvin'in ölüm haberi, Kongre çalışmalarını aniden durma noktasına getirdi.

Corvin'in ölümü Orta Avrupa'daki hassas güç dengesini altüst edip, Innocentius'un Haçlı Seferi için ihtiyaç duyduğu istikrarı yok etti; bu yüzden Kongre'ye 3 Haziran'a kadar ara verildi. Yeniden toplanınca, delegeler Haçlı Seferi'nin ayrıntılı planlarını tamamlayıp, papaya ve Kardinaller Kurulu'na sundular. "Sultanın başına sürekli bir bela ve imparatorluğunu parçalamanın bir aracı olan" Cem'i kendi nezaretine almada gösterdiği çabalarından ötürü Innocentius'a teşekkür ettiler. "Şimdilik" diyorlardı, "Roma'da dikkatle korunmalıdır, seferde en avantajlı biçimde nasıl kullanılacağı konusu daha sonra görüşülmelidir."⁷ Kongre, delegeler kendi hükümetleri adına bağlayıcı anlaşma yapma yetkisi alınca yeniden toplanmak üzere, 30 Temmuz 1490'da Innocentius tarafından resmen sonlandırıldı.

Ama Kongre bir daha toplanmadı; Innocentius'un Türklere karşı bir Haçlı Seferi rüyası gerçekleşmedi. Sigismondo de'Conti'ye göre, Matyas Corvin'in zamansız ölümü olmasaydı, Haçlı Seferi gerçekleşirdi. Macar kral, yıllarca Osmanlılara karşı kara savaşı yürütüp dayanmıştı, Innocentius'un Haçlı Seferi'nde paha biçilmez olacak bir deneyimi vardı. Ölümüyle Batı Avrupa en güçlü liderini kaybetti ve Macaristan tahtına zayıf Bohemyalı II. Vladislav'ın [II. Ulaszlo] geçmesiyle birlikte Macar soylular kontrolü ele geçirdiler ve krallığı Ortaçağ kargaşasına geri götürüp, Orta Avrupa'yı Türklerden koruyan temel savunma hattını yok ettiler.

Innocentius 25 Temmuz 1492'de öldü ve yerine 26 Ağustos'ta yerine Katalan Kardinal Roderigo Borgia geçti ve Papa VI. Alexander adıyla kutsandı. Yeni papanın taç giymesi üzerine aldığı kutlama mesajları arasında, Alexander'ın akıllı liderliğinde Hristiyan dünyanın Doğu'nun Türk zorbalığından kurtuluşunu görebileceğini uman Pierre d'Aubusson'un mesajı da vardı. D'Aubusson, "Türklerin dehşeti, yok edicisi Cem Sultan'ın yanı başında bulunması"ndan ötürü Alexander'ın şanslı olduğunu da ekliyordu.⁸

Alexander papa seçildiği sırada altı çocuğun babasıydı ve papalık yıllarında iki üç çocuğa daha babalık ettiğine inanılıyordu. İlk oğlu Pedro Luis, Gandia dükü oldu ve 1488'de ölünce, unvanı küçük kardeşi Juan'a geçti. Alexander papa olduktan sonraki yıl, kendi oğlu Cesare'ye ve papanın en küçük metresi Giulia Farnese'nin kardeşi Alessandro Farnese'ye kardinal şapkaları verdi. Alexander'ın çocukları arasındaki gözdesi, adı kötüye çıkmış kardeşi Cesare'dan farklı olarak belirgin bir ünü hak etmeyen kızı Lucrezia'ydı. Lucrezia ve papanın diğer çocukları, özellikle de Cesare ve Juan, Şehzade Cem'i tanıyorlardı.

Papalığının ilk aylarında Alexander, papalık, Milano ve Venedik'le üçlü bir ittifak yaratmaya çalıştı; bu ittifak, Napoli Kralı Ferrante'yi dışlayacak ve güç dengesini papalık ve müttefikleri lehine değiştirecekti. Siena, Ferrara ve Mantova'nın da dahil edildiği yeni birlik, 25 Nisan 1493'te Roma'da ilan edildi. İki hafta önce Venedikliler, papadan, önerilen ittifakın maddelerine Cem'le ilgili özel bir ifadenin dahil edilmesini talep etmişlerdi. Alexander razı oldu ve niahi antlaşmaya bir madde eklendi. Bu maddeyle papa, Türklerin saldırısına uğramaları durumunda Cem'i Venediklilere vermeyi kabul etti; böylece Venedikliler şehzadeyi Bayezid'e karşı kullanabileceklerdi. Türkler yeni birliği öğrendi ve İstanbul'daki Venedikli *balyos*'u "şifreli mektuplarının" ele geçirilmesinin ardından İstanbul'dan kovdular.⁹ Bayezid'in gazabından korkan Venedikliler, Domenico Trevisan'ı, yeni birliğin kendisine karşı olmadığına, yalnızca İtalya'da savunma amaçlı olduğuna sultanı inandırabilir umuduyla elçi olarak İstanbul'a gönderdiler. Ama Bayezid inanmadı ve Cem'in nezareti için artık ödeme yapmak istemediğini, yeni birliğin kurulmasıyla İtalya'ya karşı bir deniz seferi için gemi inşa etmeye koyulduğunu beyan etti.

Fakat, Bayezid kısa sürede merhamete geldi ve papaya Kâsım Bey adlı bir elçi gönderdi; papaya pahalı hediyeler ve Cem'in geçen iki yıllık masrafları için 80 000 duka götüren elçi, 9 Haziran

1493'te Roma'ya ulaştı. Alexander, Bayezid'e teşekkürlerini ilet-ti ve sultanın, Balkanlar'da ve Ege'de Hristiyanlara yaptığı saldı-rılardan imtina ederek Hristiyan dünyaya dostluğunu gösterebi-leceğini söyledi.

Ama Bayezid saldırılarını inatla sürdürüp, 1493 sonbaharın-da Hırvatistan'ı istilaya başladı. Alexander 2 Ekim'de Avrupa'nın Hristiyan devletlerine bir genelge göndererek, "İtalya ve Hristiyan dini tehlikede" olduğu için ortak hareket etme çağ-rısında bulundu.¹⁰ Aynı zamanda Bayezid'e bir elçi gönde-rip, Hırvatistan istilasına son verme uyarısında bulundu; ak-si takdirde, kardeşi Cem Hristiyan hükümdarlara verilecek ve Osmanlılara karşı bir Haçlı Seferi'nin başına geçecekti.

Ne var ki, çok geçmeden, Alexander beklenmeyen bir yerden yeni bir tehditle karşı karşıya kaldı. Fransa'nın genç kralı VIII. Charles, Napoli tahtına sahip çıkma düşüncesine kapılmıştı; bu-nu, Şehzade Cem'i bir kukla olarak kullanıp Konstantinopolis'i ve Kudüs'ü Müslümanlardan geri almak için tertip edilecek bir Haçlı Seferi'nin ilk adımı olarak tasarlıyordu. Napoli Kralı Ferrantes 25 Ocak 1494'te ölünce, Charles iyice cesaretlendi. Roma'ya elçiler gönderip, Napoli Krallığı'nı Ferrante'nin oğlu Alfonso'ya verme konusunda papayı uyardı ve Alexander bu konuda fazla ileri giderse, bunun ciddi bir sorun olacağını ima etti. Alexander bunu bir tehdit olarak algıladı: Alfonso Napoli kralı yapılırsa, Fransa savaş açacaktı. Papa 20 Mart 1494'te Charles'a mektup yazdı ve Hristiyanlığın iyiliği için bu davadan vazgeçmesini rica etti.

29 Ağustos 1494'te Charles kraliçesinden ayrılıp, adını ölüm-süzleştireceğine inandığı bir seferin başında yola çıktı. Ordusu muhtemelen 40 000 kişiden müteşekkildi; bunun 10 000'i Orleans dükünün komutasındaki Fransız donanmasının gemilerine bindi, kalanlar da Fransız Alpleri'ni geçti.

Fransız istilasına karşı savunma planı, merhum Kral Ferrante tarafından zaten hazırlanmıştı; oğlu Alfonso bu planı papayla itti-fak halinde uygulamaya koydu. Alfonso Fransızların ilerlemesini önlemek için oğlu Ferrantino'yu bir orduyla birlikte Romagna'ya gönderdi, orada Lombardiya'yı tehdit edecekti; Floransalı hü-kümdar Piero de'Medici ise Toscana kalelerini savundu. Aynı za-manda bir Napoli filosu, Alfonso'nun kardeşi Don Federico ko-mutasında Leghorn'da toplandı. Federico, Fransızlarla ittifak ku-ran Milanolular tarafından kontrol edildiği için Cenova'ya sal-dıracaktı. Papa, Toscana'da konuşlandırılan birliklerle Papalık Devletleri'ni koruyacaktı.

Papa Alexander ve Napoli Kralı Alfonso, Floransa, Siena, Bologna, Pesaro, Urbino ve İmola ile Fransız karşıtı bir birlik kurdu; Venedik, Osmanlılarla olan barış antlaşmasını ihlal eder korkusuyla birliğe katılmak istemedi. Bayezid Napoli'ye bir elçi gönderip, Fransa'ya karşı Alfonso'ya askeri yardım teklifinde bulundu, sultanın "onları İtalya'da görmek istemediği" mesajını da ilettiler.¹¹

Bu arada, Orleans dükü komutasındaki Fransız filosu, Don Federigo komutasındaki Napoli filosunu 5 Eylül'de Rapello'da yendi. İki hafta sonra, Fransızların müttefiki olarak hareket eden Fabrizio Colonna'nın birlikleri, Kardinal Giuliano della Rovere'nin terk ettiği papalık kalesi Ostia'yı aldı. Charles filosunun bir bölümünü Tiber'e gönderdi ve 16 Ekim'de Ostia'da, Roma'ya denizden gidişi kontrol eden bir Fransız garnizonu kuruldu.

Charles Fransız ordusunu 14 Ekim'de Pavia'ya soktu ve dört gün sonra Piacenza'yı aldı. Apenin Dağları'nı geçen Fransız birlikleri Roma'da korku yarattı; Kardinal Sforza'nın kışkırtmasıyla Colonna ve Savelli klanlarının başkaldırması, korkuyu daha da artırdı. Çok geçmeden Fransız kadirgamları Tiber'in ağzında görünmeye başladı ve bu durum, Ostia'daki düşman işgalini Alexander için daha da ciddileştirdi.

Fransızlar Toscana'yı işgal ettiler ve büyük bir direnişle karşılaşmadılar. Piero de'Medici 26 Ekim'de Fransız ordugâhına geldi ve kontrolü altındaki tüm şehirleri teslim etti. Sekiz gün sonra Floransa halkı başkaldırdı; Mediciler kaçmak zorunda kaldı, sarayları asi kalabalığın yağmasına bırakıldı.

Charles, 8 Kasım'da Lucca'ya girdi ve ertesi gün Pisa'daki şehir halkı, Charles'ı kendilerini Floransa zorbalığından kurtaran kişi olarak karşıladı. Hemen ardından Viterbo Fransızlara teslim oldu. Fransızların ilerlemesi o kadar hızlıydı ki, papanın metresi Giulia Farnese seyahatheyken Fransızların eline düştü. Ama Mantova Elçisi Giorgio Brognolo'ya göre, papanın isteği üzerine hemen serbest bırakıldı. Brognolo bu olayı anlatırken, şöyle diyerek bitirir: "Fransız kral, Roma'da en ufak bir direnişle karşılaşmayacak."¹²

Roma tehlikeydedi; şehir deniz tarafından Fransızların elindeki Ostia Kalesi'yle, karada ise Colonna ile ablukaya alınmıştı, yiyecek azalıyordu. 10 Aralık'ta Calabria Dükü Ferrantino, 5 000 piyade ve 1 000 süvari ile Napoli ordusunu şehre soktu. Alexander yanına Cem'i de alarak Timer kıyısındaki papalık kalesi Castel Sant'Angelo'ya taşınarak en kötü senaryoya hazırlandı.

Charles, 17 Aralık'ta, Civitavecchia Limanı'nı aldı ve aynı gün Orsini klanı Fransızların safına geçip, Fransızları Roma'nın kuzeybatısında, kralın karargâh kurduğu Bracciano Kalesi'ne aldılar. Fransız birlikler Roma'ya giden yolların üzerindeki birçok kaleyi zaten almış, Tiber üzerinde ağaç köprüler kurmuşlardı. 10 Aralık'ta Roma surlarına bile ulaştılar; Napoli birliklerine dışarıya çıkıp kendileriyle dövüşmeleri için meydan okudular. Sonraki üç haftada Fransız birlikler Monte Mario'dan Roma'nın dış mahallelerine girdiler; San Lazzaro Kilisesi'ne ve Castel Sant'Angelo'ya yakın alanlara kadar sızdılar; kaleye saldıracaklarmış gibi duruyorlardı.

Aralık sonunda, uzun bir kuşatma için Castel Sant'Angelo'ya iyi stok yapılmış olmasına rağmen, Roma'da yiyecek bitmek üzereydi. Ama Roma halkının uzun bir kuşatmaya razı olma niyeti yoktu ve papaya iki gün içinde Charles'la anlaşmazsa, kralı şehre kendilerinin alacaklarını belirttiler.

Alexander artık Roma'yla birlikte papalığı da kaybedeceğinden korkuyordu. Kutsal Roma İmparatoru I. Maximilian ve İspanyalı Ferdinand'ın yardıma geleceğini, hatta Venediklilerin bile yardım edebileceğini ummuştı. Ama bu olası müttefiklerin hiçbiri ortalıkta yoktu ve Fransız ordusu neredeyse Roma'nın kapısına dayanmıştı. Bu yüzden Noel sabahı Alexander, Fransızlar Roma'ya girmeden önce Napoli ordusunun şehirden çekilmesini isteyen Charles'a boyun eğmeye karar verdi. Ferrantino razı oldu ve Fransızlardan serbest geçiş sözü alarak birliklerini Roma'dan çıkardı.

O gece Charles'ın gönderdiği üç elçi Roma'ya girdi ve ertesi gün, Fransızların şehre resmi girişi konusunda Alexander'le bir anlaşmaya vardılar. 30 Aralık'ta, İtalya'daki Fransız ordusunun mareşali Kont Gilbert Mantpensier, şehrin valisi olarak birlikleriyle birlikte şehre girecekti. Charles yılbaşı arifesinin gecesini Roma'ya girip, Palazzo San Marco'da ikamet edecekti.

Birçok anlaşmazlık konusu vardı, ama bunlar, papa ile kral Roma'da buluşunca halledilmek üzere bir tarafa bırakıldı. Anlaşmazlık konularından biri Cem'in gözetimi sorunuydu. Charles, Alexander'ın Cem'i koşulsuz kendisine teslim etmesini istiyordu; papa ise, Cem'i, Charles fiilen Haçlı Seferi'ne çıkınca kadar gözünün önünden ayırmak istemiyordu, o zaman dahi yalnızca sınırlı bir süreliğine verecekti. Charles, papanın dünyevi ve manevi tüm haklarına saygı göstermeyi kabul etti. Roma'nın Tiber'in sol yakasında kalan kısmının tamamı Fransız ordusu tarafından işgal edilecekti; yalnızca 1 000 süvari ve birkaç yaya

askerden oluşan papanın birlikleri, Vatikan ile Castel Sant'Angelo arasında kalan Borgo'yu işgal edecekti.

27 Aralık'ta 1 500 kişilik bir öncü kuvvet papanın izniyle Roma'ya girdi. Fransız ordusunun kalan kısmı, üzerinde anlaşıldığı gibi, Palazzo San Marco'da ikamet edecek, Kral Charles'la birlikte yılbaşı arifesi öğleden sonra şehre girecekti. Sonraki günlerde peş peşe kardinaller ve diğer ileri gelenler Charles ve danışmanlarıyla görüştü. Charles'ın üç temel isteği vardı. Birinci talep, Fransız birliklerinin Papalık Devletleri'nden serbest geçiş hakkıydı; bu, Castel Sant'Angelo da dahil olmak üzere, birçok kalenin ona teslim edilmesini de kapsıyordu. İkincisi, Napoli tahtı üzerindeki hakkının papa tarafından kabul edilmesini istiyordu. Üçüncüsü, gelecekte Türklere karşı Haçlı Seferi'nin ana unsuru olacağını söylediği Cem'in gözetimini istiyordu.

Sonunda 15 Ocak 1495'te, papa, kralın görüşmeler sırasında değişikliğe uğrayan taleplerini kabul etti. Anlaşmaya göre, Cesare Borgia, sonraki dört ay süresince "kardinal sefir" (aslında rehine) olarak Fransız ordusuna eşlik edecekti. Cem, Türklere karşı sefer için Charles'a verilecekti; ama papa, Bayezid'in her yıl kardeşinin gözetimi için gönderdiği 40 000 dukayı almaya devam edecekti. Papa, Castel Sant'Agnelo'yu elinde tutacaktı ve kral girdince şehrin anahtarları Alexander'e iade edilecekti. Charles papaya itaatini bildirecek, ne dünyevi ne ruhani meselelerde ona herhangi bir sınırlama dayatmayacak ve onu her türlü saldırıya karşı koruyacaktı.

18 Ocak'ta Charles ile Alexander son anlaşmazlık konusunu, yani Cem'in üç aylık bir aradan sonra papaya iadesi için kralın vereceği garantiler konusunu halletmek için buluştu. Üç gün sonra, anlaşma imzalandıktan sonra, kral papayla birlikte Castel Sant'Angelo'ya gitti.

Charles Cem'i ilk kez orada gördü, bir tercüman aracılığıyla onunla uzun uzadıya konuştu; Alexander yalnızca aracı gibi davrandı. Venedikli günlükçi Marino Sanudo'ya göre, papa, Cem'e "Monseynör, Fransa kralı sizi birlikte götürecek, ne düşünüyorsunuz?" dedi.¹³ Cem'in yanıtı acıklıydı: "Ben bedbaht bir köleyim, özgürlükten yoksunum, Fransa kralı mı beni götürür, yoksa papanın elinde mi kalırım, benim için hiçbir önemi yok."¹⁴

27 Ocak'ta Cem, yanındakilerle birlikte, resmen Charles'a devredildi. Ertesi gün Charles papaya veda edip, Cem ve Cesare Borgia'nın eşliğinde, Fransa ordusuyla birlikte Roma'dan ayrılp Napoli'nin yolunu tuttu. Geceyi Marino'da geçirdiler; orada

Charles, Kral Alfonso'nun beş gün önce tahtından feragat ettiği, tahtını oğlu Ferrantino'ya bırakıp Napoli'den kaçtığı haberini aldı. Ertesi geceyi Velletri'de geçirdiler; burada Cesare Borgia kaçıp ortalıktan kayboldu. Papaya sorulunca, oğlunun nerede olduğunu bilmediğini söyledi. Marino Sanudo'ya göre, Charles, bundan şu sonuca vardı: "İtalyanlar bir düzenbazlar sürüsüdür ve en kötülerini de Kutsal Baba'dır!"¹⁵

Fransızlar güneybatıya doğru ilerliyorlardı; 31 Ocak'ta Montefortina'yı, 3 Şubat'ta San Germano'yı aldılar. Charles, San Germano'ya girince Bourbon düküne mektup yazıp, şunları söyledi: "Napoli Krallığının ilk kasabasını ve şehrini fethettim."¹⁶

Birçok kasaba daha teslim olduktan sonra, Kral Ferrantino Napoli'den kaçtı ve 21 Şubat'ta şehir halkı bir heyeti, Kral Charles'ın ayağına itaatlerini sunmaya gönderdi. Ertesi gün Charles, atının sırtında ve ordusunun başında Porta Capuana'dan Napoli'ye girdi; şehir halkı tarafından, kendilerini Aragonlu zorbalardan kurtaran kişi olarak alkışlandı.

Cem Roma'dan Napoli'ye giderken yolda hastalandı, Napoli'de, Porta Capuana'da tahkimli bir saray olan Castel Capuana'ya götürüldü. Charles çok kaygılandı ve özel hekimlerini Cem'e bakmaya gönderdi. Cem, 24 Şubat'ta komaya girdi. Gece boyunca yaşama tutundu, ama ertesi sabah erken saatlerde ruhunu teslim etti; kederli Türk arkadaşları ölülerin arkasından söylenen duayı tekrarlardı: "Biz Allah'ın kullarıyız ve elbette O'na döneceğiz, dünyanın kaderi budur."¹⁷ Cem öldüğünde yirmi altısından iki ay almıştı; ömrünün üçte birini sürgünde ve Hristiyanların esiri olarak geçirdi.

Charles, Cem'in ölümünün gizli tutulmasını emretti, ama kısa sürede Napoli'deki herkes Türk şehzadenin öldüğünü öğrendi. Cem'in papa tarafından zehirlendiğine dair söylentiler oldu; ama modern tarihçiler, zatürreeden ya da akut streptokok bir deri enfeksiyonu olan yılanlık hastalığından öldüğü konusunda genellikle hemfikirler.

Haber Venedik'e ulaşınca, Andrea Gritti İstanbul'a kardeşinin ölümünü Bayezid'e iletmeye gönderildi. Bayezid, Cem'in cesedini almak istediğini ve bu arada Napoli kralı tacını giyen Kral Charles'la bu meseleyi görüşmek için bir elçi göndereceğini bildirdi.

Cem'in ölümünden sonra Charles Donkişotvari Haçlı Seferi rüyasından vazgeçti ve Fransız karşıtı bir birliğin oluşması, onu 20 Mayıs 1495'te Napoli'yi bırakmak ve ordusunu Fransa'ya geri götürmek zorunda bıraktı. Kral Ferrantino 6 Temmuz'da Napoli'yi

yeniden işgal etti; ama aynı yılın 7 Ekimi'nde sıtmadan öldü. Eski Kral II. Alfonso 10 Kasım 1495'te sürgünde öldü; böylece taht, kardeşi Federigo d'Aragona'ya geçti ve d'Aragona, üç yıl içinde Napoli tahtına oturan beşinci kral oldu.

Bayezid, Napoli'de, Castel dell'Ovo'da tutulan bir tabutta defnedilen ve şehzadenin sadık Türk arkadaşlarınca korunan Cem'in cesedinin iadesi için Kral Federigo'yla görüşmelere başladı. Görüşmeler yaklaşık dört yıl sürdü. Sonunda Bayezid'in sabrı taştı ve Cem'in cesedi zaman geçirmeden temsilcilerine verilmezse Napoli'ye savaş açacağı tehdidinde bulundu. Federigo korktu ve 29 Ocak'ta Bayezid'in isteğini kabul etti. Cem'in arkadaşlarınca hâlâ korunan cesedi gemiye bindirilip Türkiye'ye gönderildi.

1499 yazının sonunda Bayezid Cem'in cesedini Bursa, Muradiye'de, dedeleri II. Murad'ın 1426'da yaptırdığı ve 1451'de gömüldüğü selatin cami külliyesinde defnetti. Bayezid'in Cem'in gömülmesi için seçtiği yer, kardeşleri Mustafa'nın türbesiydi. Bu türbeyi de, II. Mehmed ikinci oğlu 1471'de öldükten sonra yaptırmıştı. Bayezid nihayet, kardeşinin bir Haçlı Seferi'nde kendisine karşı kullanılacağı korkusu olmadan hüküm sürebilecekti; Fatih Mehmed'in hayatta kalan tek oğluydu ve babasının fetih yürüşünü devam ettirmeye hazırdı.

Fetih dalgası dönüyor

Bayezid, Cem'den kaygılanmasına artık gerek kalmadığına göre, babasının on sekiz yıl önceki ölümüyle kesintiye uğrayan fetih seferlerini yeniden başlatabilirdi.

10 Haziran 1499'da Roma'da yapılan bir Kardinaller Kurulu toplantısında Papa VI. Alexander, Pierre d'Aubusson'ın 30 Nisan tarihli bir mektubunu Kardinaller Kurulu'na okudu. Büyük Üstat, Türk'ün (Bayezid) 300 parça gemiden oluşan büyük bir filoyla Rodos şehrini kuşatmaya hazırlandığını, filonun mayıs ayında gelmesini beklediğini yazmıştı. D'Aubusson kuşatmanın uzun bir kuşatma olmasını bekliyordu, "çünkü Türk, kuşatma için gerekli her şeyin hazırlanmakta olduğu Likya eyaletine şahsen geliyordu."¹

Ama çok geçmeden Osmanlı seferinin hedefinin Rodos değil, Korinthos Körfezi'nin kuzeybatı ucundaki Venedik kale şehri İnebahtı olduğu anlaşıldı. Bayezid 240 kadar savaş gemisinden oluşan bir filo hazırlamıştı; filo Haziran 1499'da, Cem'in tabutunun İtalya'dan Türkiye'ye yolculuğunun son evresinde olduğu sırada Marmara Denizi'nden yola çıktı. Sultan iki de kara ordusu toplamıştı; biri kendi komutasında, diğeri ise Mustafa Paşa'nın komutasındaydı. İki ordu da filoyla eşgüdüm içinde hareket edecekti. 14 Ağustos 1499'da Osmanlı kuvvetleri İnebahtı'ya saldırdı ve on beş gün sonra da kale garnizonu teslim oldu, Venedik'in itibarına ağır bir darbe indirildi.

Venedikliler, Alvise Maneti'yi Edirne'deki Osmanlı Sarayı'na göndererek Bayezid'le barış yapmaya çalıştılar. Maneti, 17 Şubat 1500'de sultanın birkaç paşası tarafından kabul edildi. Maneti, "Signor Turco"ya Venedik sevgisinden söz etti ve Serenissima paşalarının Osmanlılarla süregelen iyi ilişkilerini hatırlattı.² Cem'in sürgünde olduğu yıllar boyunca Venedik'in "hiçbir zaman

ekselanslarına [Bayezid] karşı bir harekette bulunmaya çalışmadığını, her zaman dünyadaki diğer hükümdarlardan çok onunla dostluk ve barış istediğini” vurguladı.⁵

Paşalardan biri, savaştan Venedik’in sorumlu olduğunu söyleyerek yanıt verdi; çünkü Mora ve Arnavutluk’taki Venedik vatandaşları Osmanlı tebaasına saldırıyordu: “*Signoria*’ya onları cezalandırmasını yazdık, ama cezalandırmadı.”⁴ Bütün paşaların sultanı, “diğer zamanlarda olduğu gibi Cem Sultan zamanında da efendilerinin iyi ve sadık bir dostu olduğunu bildikleri” Venedik’le barış yapmaya teşvik ettiklerini Maneti’ye söylediler.⁵ Barışın bedeli, Mora’da kalan Venedik kalelerinin –Navarino [Anavarin, Navarin], Koroni, Methoni, Monemvasi ve Nauplia– Osmanlılara bırakılması ve “babasının zamanında verildiği gibi” sultana yılda 10 000 duka haraç verilmesi olacaktı.⁶ O zaman Maneti, sultanın “*Signoria* ile sınırının deniz olmasına karar vermiş” olduğunu anladı;⁷ yani Bayezid, Venedik’in Osmanlı İmparatorluğu içindeki bütün iyeliklerinden vazgeçmesini istiyordu. Maneti bu tür ağır isteklerin karşılanmasının mümkün olamayacağını söyledi; paşalar, görüşmelelere devam etmeye gerek kalmadığını söyleyerek yanıt verdiler.

Yunanistan’daki Venedik kalelerine Osmanlı saldırıları aralıksız sürdü. Türk kuvvetleri, sultan olarak ilk defa birliklerine komuta eden Bayezid’in bizzat yönettiği altı haftalık bir kuşatmadan sonra Ağustos 1500’de Methoni’yi aldı. Methoni’nin düşüşü, kısa sürede Koroni ve Navarin’deki garnizonların teslim olmalarına yol açtı. Bunlar, Mora’daki Venedik gücünün bir daha kendine gelemediği yenilgilerdi. Venedikliler, Aralık 1502’de Bayezid’in dayattığı koşullarda barış istemek zorunda kaldı; bu tarih, Venedik’te uzun süre Serenissima’nın deniz imparatorluğunun gerilemesinin başlangıcı olarak hatırlandı.

İnebahtı’nın ve Mora’daki Venedik kalelerinin düşüşü, Papa Alexander’in Türklere karşı yeni bir Haçlı Seferi çağrısı yapmasına yol açtı. Ama Hristiyan Avrupa’daki iç çatışmalar bunu olanaksızlaştırdı. Papa, Fransa ve İspanya krallarının Kral Federigo’yu tahtan indirip Napoli Krallığı’nı kendi aralarında bölüşmelerine onay verince, kendisi de bu anlaşmazlıklardan birine bulaşmıştı. Fransızlar ile İspanyollar şimdi de Napoli’deki mülkleri konusunda kavgaya tutuşmuşlardı ve 1502 yazında aralarında bir savaş patlak verdi. Bu, Alexander’in Türklere karşı bir Haçlı Seferi tertip etme umutlarına ağır bir darbe oldu.

Pierre d’Aubusson, ömrü boyunca Türklere karşı Hristiyan mücadelenin savunucusu olduğu için, Avrupalı güçlerce papanın

Haçlı Seferi'nin komutanlığına seçilmişti. Ama d'Aubusson, St. Jean Şövalyelerinin yirmi yedi yıl Büyük Üstatlığını yaptıktan sonra, 30 Haziran 1503'te seksen yaşında ölüp, Haçlı Seferi'ni komutansız bıraktı. O yazın ilerleyen günlerinde Papa Alexander de 12 Ağustos'ta, yetmiş üç yaşında ölünce Hristiyan dünya bir liderini daha kaybetti. Böylece bu Haçlı Seferi de başlamadan bitti.

22 Eylül 1503'te Alexander'ın yerine Kardinal Francesco Piccolomini seçildi ve merhum amcası Aeneas Sylvius Piccolomini'nin (Papa II. Pius) onuruna III. Pius adını aldı. Yeni papanın sağlığı iyi değildi ve bir aydan kısa bir süre sonra öldü. Papalık tarihinde en kısa sürede tekrarlanan meclis 31 Ekim 1503'te başladı ve ertesi gün, Kardinal Giuliano della Rovere'nin oybirliğiyle seçilip Papa II. Julius olmasıyla bitti.

II. Julius'un on yıllık hükümrânlığı, son derece çalkantılı bir dönem oldu; İtalya'nın iç savaşlarla boğuştuğu ve diğer Avrupalı güçlerin, en başta da Fransa ve İspanya'nın saldırısı altında olduğu bir zamanda papa, papalığın dünyevi gücünü canlandırmaya ve Vatikan'ın bağımsızlığını kurmaya çalıştı. Hiç değilse Türkler, 1500-11 yıllarında İran'la savaşta oldukları için, bu dönemde Avrupa'ya fazla bir tehdit oluşturmadılar.

İran'la savaş hâlâ sürerken, Bayezid 1508'de ciddi biçimde hastalandı ve sonraki üç yıl yatağa bağlı kaldı. O sırada hayattaki üç oğlu, Anadolu'da sancakbeyliği yapan Ahmed, Selim ve Korkut arasında üç taraflı bir taht savaşı başlıyordu. Selim, Bayezid'in, tahtı en büyük oğlu Ahmed'e bırakmayı planladığını biliyordu ve bunu önlemek için, 1511 yazında ordusunu Avrupa'ya geçirip Edirne yakınlarında kamp kurdu; babasının kuvvetlerinden de asker çekmek için askerlerin maaşlarını artırdı.

Ertesi bahar Bayezid, 23 Nisan 1512'de ordusuyla birlikte İstanbul'a girip şehrin kontrolünü ele geçiren Selim'e boyun eğmek zorunda kaldı. Aynı gün Selim yirmi altı yıldır görmediği babasıyla buluştu ve Bayezid'i tahttan feragat etmeye mecbur etti. Ertesi gün Selim kılıç kuşandı ve Osmanlı Hanedanı'nın doku-zuncu, İstanbul'da hüküm süren üçüncü padişahı oldu.

Selin, Bayezid'in Trakya'ya, doğduğu yer Dimetoka'ya çekilmesine izin verdi. Ama devrik sultan yanı yolda, 26 Mayıs 1512'de ıstırap içinde öldü. Maiyetindeki birçok kişi, Bayezid'in Sultan Selim'in emriyle Yahudi hekim Hamon tarafından zehirlendiğine inandı.

Selim sultan olduğunda kırk iki yaşındaydı, Trabzon'da on sekiz yıl sancakbeyliği yapmıştı. Sert tavrı ve acımasızlığı Türklerin ona Yavuz demesine yol açtı. Tahta çıktıktan hemen sonra, Selim,

taht rakiplerini ortadan kaldırmaya koyuldu. Ertesi yıl kardeşleri Ahmed ve Korkut'u yendi ve öldürdü; ardından altı yeğenini öldürttü. Tahta talip olabilecek tüm rakipleri ortadan kaldırma işi bununla bitmedi; 20 Aralık 1512'de kendisine karşı plan yaptıklarından kuşkulandığı üç oğlunu öldürttü. Böylece Selim'e tahtın tek erkek vârisi olarak oğlu Süleyman kaldı.

Avrupa'nın Hristiyan güçleri, Asya'da iki zaferle öne çıkan Selim'in hükümdarlığı döneminde bir süreliğine de olsa Osmanlı saldırganlığından uzak kaldılar ve rahat bir nefes aldılar. Selim, Asya'daki zaferlerin ilkinde, 23 Ağustos 1514'te, Çaldıran Savaşı'nda İranlı Şah İsmail'i yenip, Doğu Anadolu'nun tamamını ve İran'ın batısını Osmanlı topraklarına kattı. İkincisinde ise Mısır Memluklarını yendi; 20 Ocak 1517'de Kahire'yi alıp, Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu Akdeniz etrafındaki sınırlarını genişletti. Rivayete göre, o sırada Halife el-Mütevekkil hilafet haklarını Selim'e devretti; ondan sonra da bütün Osmanlı sultanları, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuna kadar bu unvanı taşıdılar.

Selim 1520 yazında Avrupa'ya bir sefere hazırlandı; planlarını paşalarına açıklamasa da, herhalde Macaristan'ı istila etmek niyetindeydi. Sultan ağustos başında ordusunu İstanbul'dan çıkardı; ama bir gün sonra, daha Edirne'ye varmadan o kadar ağır hastalandı ki, yürüyüşe ara vermek zorunlu oldu. Selim bir daha da iyileşmedi ve altı hafta çektikten sonra, 22 Eylül 1520'de ruhumu teslim etti. Adı bilinmeyen Avrupalı bir vakanüvisin yazdıkları ölüm nedenini gösterir: "Yavuz Selim bir çibandan öldü ve böylece Macaristan kurtuldu."⁸

Selim'in ölüm haberi, bütün Avrupa'da şükran ayinlerine vesile oldu. Paolo Giovio'nun, 1513'te II. Julius'un yerine geçen Papa X. Leo'nun tepkisini yazarken söylediği gibi: "Selim'in öldüğünden emin olunca, tüm Roma'da toplu ayin yapılmasını, ayine erkeklerin çıplak ayakla gitmesini buyurdu."⁹

Ferhad Paşa, merhum sultanın hayattaki tek oğlu, Manisa sancakbeyi Süleyman'ın hızla İstanbul'a gelip tahta geçmesi için Selim'in ölümünü gizli tuttu.

Süleyman tahta çıktığında yirmi altı yaşındaydı. Yabancı gözlemciler onu haşin babasından daha hoş buluyorlardı ve hükümdarlığı döneminde Osmanlılarla Hristiyanlar arasındaki ilişkilerin daha iyi olacağını umuyorlardı. Venedikli Bartolomeo Contarini'nin, Süleyman'ın tahta çıkışından hemen önce yazdığı gibi: "Bilge bir hükümdar olduğu söylenir, herkes onun hükümdarlığından iyilik bekliyor."¹⁰

Tahta çıktıktan kısa süre sonra Süleyman ve sadrazamı Piri Paşa, Avrupa'ya yapılacak bir seferin hazırlıklarına başladılar. Süleyman'ın hedefi Belgrad'dı; orta Tuna boyu topraklarına açılan kapı olan Belgrad, 29 Ağustos 1521'de alındı. Belgrad'ın düştüğü haberi Venedik'e ulaşınca, *Doc* Antonio Grimani İngiltere'deki elçisine "Bu haber içler acısıdır ve bütün Hristiyanlar için önemlidir" diye yazdı.¹¹

Ertesi yıl Süleyman, büyük dedesi Mehmed'in 1480'de alamadığı Rodos'a bir sefer düzenledi. Süleyman, 700 parça gemiden oluşan ve 100 000 kadar asker taşıyan filosu Marmaris'in karşısındaki boğazdan geçince, 28 Haziran 1522'de, Rodos kuşatmasını başlattı. Rodos'u savunanlar yaklaşık altı ay kahramanca savaştı, ama 22 Aralık'ta Büyük Üstat Philip Villiers de L'Isle Adam, kendileriyle gelmek isteyen Rodoslularla birlikte kendisinin ve adamlarının zarar görmeden adadan ayrılmasına izin verilmesi koşuluyla teslim olmayı kabul etti.

Süleyman teslim koşullarına uydu ve 1 Ocak'ta Büyük Üstat ile hayatta kalan 180 Şövalyesi 4 000 Rodosluyla birlikte adadan ayrıldı. St. Jean Şövalyeleri Rodos'u 223 yıl ellerinde tutmuş, şimdi Süleyman'ın önüne açılan Doğu Akdeniz'in Türklerin eline geçmesine mâni olmuşlardı. Şövalyeler önce Girit'e çekildiler, sonra 1530'da Malta'ya taşındılar; orada, Batı Akdeniz'de Türk yayılmasına karşı bir siper halini alan güçlü bir kale inşa ettiler.

Bu arada, Habsburgların yükselişiyle güç dengesi değişmişti. I. Maximilian'ın torunu V. Karl, veraset yoluyla Batı Avrupa'daki en güçlü hükümdar olmuştu; İspanya, Hollanda ve Almanya'daki iyelikleri Fransa'yı kuşatmaktaydı. Fransa Kralı I. François topraklarının tehdit altında olduğuna ve Karl'ın "her yere hâkim olmak" istediğine inanıyordu.¹² Ordusu 1525'te V. Karl'ın kuvvetlerine yenildikten sonra François Pavia'da ele geçirildi. François esirken Süleyman'a gizlice bir mektup yazıp, sultanın Macaristan'a saldırmasını önerdi.

Süleyman öneriyi kabul etti ve ertesi yıl, sadrazamı İbrahim Paşa'nın komutasındaki Osmanlı ordusuyla Macaristan'ı istila etti. Çarpışmalar, 29 Ağustos 1526'da Mohaç Savaşı'nda doruğa ulaştı; iki saatten az süren bir savaşta Osmanlılar Macarları hezime uğrattı. Kral II. Lajos ve Macar askerlerin büyük çoğunluğu savaşta öldü ve hayatta kalan birkaç kişi de, esir alınmamasını emreden Süleyman tarafından hemen idam edildi.

Süleyman Mohaç zaferinden sonra ordusunu İstanbul'a geri getirdi. Altı ay İstanbul'da kaldıktan sonra, yine İbrahim Paşa

komutasında Avrupa'ya yeni bir sefere çıkıldı. Seferin hedefi Viyana'ydı. Osmanlı kuvvetlerinin Viyana kuşatması başarılı olmadı. Süleyman ağır kayıplar verdikten sonra, kış bastırmadan İstanbul'a dönmek üzere 15 Ekim 1529'da kuşatmayı kaldırdı. 1532'nin başında Süleyman, İbrahim Paşa komutasında Viyana'ya bir sefer daha düzenledi; ama ordusu ancak Avusturya sınırına kadar ilerleyebildi.

Süleyman'ın Viyana'yı alamaması, Avrupa'da kırk yılı aşan savaşlarında yaşadığı tek önemli başarısızlıktı. Aynı zamanda korsan filosu, Ege'deki Venedik adalarının çoğunu alarak Akdeniz'in korkulu rüyası oldu. Süleyman 1565'te Malta'ya güçlü bir sefer düzenledi; ama St. Jean Şövalyeleri her zamanki yiğitlikleriyle adayı savundular ve Osmanlı kuvvetleri, komutanları Turgut Paşa da dahil 35 000 kayıp vererek geri çekilmek zorunda kaldı. Malta yenilgisi, Akdeniz'deki Osmanlı yayılmasının sınırına işaret etti; tıpkı Viyana başarısızlığının Avrupa'ya sızmalarının azami sınırını belirlemesi gibi. Her iki olay da, Avrupa'da bilindiği adıyla Muhteşem Süleyman'ın hükümdarlığında oldu.

Süleyman Malta başarısızlığından bir yıl sonra öldü; ordusunun başında yeni bir Macaristan seferindeyken 1566'da, 5 Eylül'ü 6 Eylül'e bağlayan gece ruhunu teslim etti. İmparatorluğun en uzun ve en görkemli hükümdarlığı döneminde Osmanlı İmparatorluğu doruğuna ulaşmıştı.

Süleyman'ın yerine "Ayyaş" lakaplı oğlu II. Selim geçti. Selim, Osmanlı İmparatorluğu'nun XVI. yüzyılın sonunda başlayan uzun gerileme devrinde peş peşe hüküm süren zayıf ve etkisiz, bazıları deli hükümdarlar zincirinin ilk halkasıydı. Selim'in hükümdarlığında (1566-74) sultan, yönetimi yetenekli sadrazamı Sokulu Mehmed Paşa'ya bıraktı. Osmanlılar Ekim 1571'de İnebahtı Savaşı'nda bir Hristiyan filosuna yenildikten sonra, Sokollu Mehmed ertesi kış Türk donanmasını yeniden inşa etti ve bu filoyla 1573'te Kıbrıs'ı fethetti ve ertesi yıl Tunus'u İspanyollardan aldı.

İmparatorluktaki aleni gerilemeye rağmen Osmanlı kuvvetleri hâlâ ara sıra zafer kazanıyordu. Özellikle IV. Murad'ın 1635'te Erivan'ı ve 1638'de Bağdat'ı almasının yanı sıra, IV. Mehmed devrinde 1669'da Girit'in fethi bu zaferler arasında sayılabilir. IV. Mehmed kendisini, şehri aldığı takdirde "bütün Hristiyanların Osmanlılara itaat edeceğine" ikna eden Sadrazam Kara Mustafa Paşa komutasında, 1683 baharında Viyana'ya bir sefer düzenledi. Ama Osmanlı ordusu şehri iki ay kuşattıktan sonra Hristiyan bir kuvvet karşısında hezimete uğradı ve dağıldı. Bu, Kara Mustafa

Paşa'nın başını, IV. Mehmed'in ise tahtını kaybetmesine yol açan bir yenilgi oldu.

Viyana'daki Osmanlı yenilgisi, Avrupa'nın Hristiyan güçlerini Türklere karşı yeni bir Haçlı Seferi için bir kutsal ittifak kurmaya teşvik etti. Avusturya, Lehistan ve Venedik elçileri, Papa XI. Innocentius'un desteğiyle Mart 1684'te toplandı ve ertesi yıl birkaç cephede Osmanlı topraklarını istila ederek otuz yıl süren bir savaşı başlattılar.

Kutsal İttifak'ın başlattığı Haçlı Seferi, Avrupalı güçler ile Türkler arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuna kadar sürecektir ve her çatışmayı izleyen barış antlaşmasıyla Türklerin bir parça toprak kaybettiği bir dizi savaşın ilkiydi. 26 Ocak 1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması, Osmanlıların Hristiyan güçlerin hem karada hem denizde galip geldiği Kutsal İttifak'la olan savaşına son verdi; Osmanlılar Macaristan'ı Avusturyalılara, Atina ve Mora'yı Venediklilere bıraktılar. Osmanlılar Yunanistan'da kaybettiği toprakları on beş yıl içinde geri aldı, ama Macaristan'ı ebediyen kaybettiler.

Hristiyan güçlerle yapılan başka bir savaşta 21 Temmuz 1718'de son veren Pasarofça Antlaşması'yla Osmanlılar, Sırbistan, Bosna ve Eflâk'ın büyük bir bölümüyle birlikte Macaristan'da kalan son topraklarını da kaybettiler. 21 Temmuz 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması, Rusya'nın Boğdan, Eflâk ve Kırım'ı fethettiği bir savaşta son verdi. O sırada Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü öyleydi ki, Batılı güçler kalan Osmanlı topraklarını bölüşmeye hazırlanırken Türkiye'ye "Avrupa'nın hasta adamı" demeye başladılar.¹³ 1827'de imzalanan Londra Antlaşması'yla Britanya, Fransa ve Rusya, Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlık savaşına müdahale etme konusunda anlaştılar. Bağımsızlık savaşı altı yıl sonra modern Yunanistan Krallığı'nın kurulmasına yol açtı.

Bu arada Mısır'daki Osmanlı Valisi Mehmed Ali, II. Mahmud'dan bağımsız olmaya koyuldu. Oğlu İbrahim Paşa komutasında bir orduyu 1831 yazında Osmanlı topraklarını istila etmeye gönderdi. İbrahim bir yıl içinde Filistin, Lübnan ve Suriye'yi fethetti, 18 Haziran 1832'de Şam'ı aldı. Ardından, İbrahim birliklerini Anadolu platosuna geçirip iki Osmanlı ordusunu yenilgiye uğrattı; 12 Şubat 1833'te İstanbul'dan yalnızca 240 kilometre uzakta bulunan Kütahya'yı ele geçirdi. Sultan Mahmud bundan o kadar korktu ki, Rusları yardıma çağırdı. Çar I. Nikolay İstanbul'a bir filo gönderdi ve filo 20 Şubat'ta Boğaz'ın Asya kıyısındaki

Hünkâr İskeleyi'nde karaya asker çıkardı. Bu, İbrahim'in Sultan Mahmud'la anlaşmasına yol açtı ve Kütahya'da, Mısır, Suriye, Arabistan ve Girit'in kontrolünü Mehmed Ali'ye veren bir barış antlaşması imzalandı. Bunun üzerine İbrahim birliklerini Anadolu'dan çekti.

Çar Nikolay ile Sultan Mahmud'un temsilcileri 8 Temmuz 1833'te Hünkâr İskeleyi'nde bir antlaşma imzaladılar. Bu antlaşmayla Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu sekiz yıllık bir saldırmazlık anlaşmasına razı oldu ve sultan, Çanakkale ve İstanbul boğazlarını antlaşmanın taraflarıyla çatışma içinde olan ülkelerin gemilerine kapatmayı kabul etti. Bu antlaşma, çarın boğazları kontrol etme ihtimalini gören İngilizleri ve Fransızları ürküttü ve bunun üzerine, Osmanlı İmparatorluğu'nu Rus tecavüzüne karşı korumaya ve savunmaya karar verdiler.

1840'ta Osmanlı Kaptanıderya Ahmed Fevzi Paşa, Sadrazam Mehmed Hüsrev Paşa Ruslara verir korkusuyla, Osmanlı filosunu İskenderiye'ye götürüp Mehmed Ali'ye teslim edince bir kriz çıktı. Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa, Avrupalı güçlerle –Britanya, Fransa, Rusya, Avusturya ve Prusya– görüşüp müdahale etmelerini istedi, Sultan Abdülmecid'in Osmanlı İmparatorluğu'nda kapsamlı reformlar yapacağına söz verdi. Beş güç müdahale edip Mehmed Ali'yi, Abdülmecid'in kendisini özerk Mısır'ın valisi yapacağı sözü üzerine, Osmanlı filosunun İstanbul'a dönmesine izin vermeye zorladı.

Sonra Mustafa Reşid, Abdülmecid'le birlikte, Batılı güçlere söz verdiği reformlar üzerinde çalıştı. Bu reformlar, Abdülmecid'in Gülhane'de bir köşkte duyurduğu bir hattı şerifte cisimleşti. Gülhane Hattı Şerifi Abdülmecid'in bundan böyle bütün tebaasının –Müslüman, Hristiyan ve Yahudi– can ve mal güvenliğini koruyan aydın bir hükümdar olacağını ve adil vergilendirmenin, düzenli yasama kurullarının ve modern bir ordu ve donanmaya insan gücü temin etmek için adil bir askerlik sisteminin olacağı bir yönetim yaratacağını duyurdu. Bu, Abdülmecid'den sonraki padişahların döneminde de devam edecek Tanzimat devrinin başlangıcıydı.

İngilizler 1840'ta İbrahim Paşa'ya karşı bir askeri sefer başlattılar ve ertesi yıl İbrahim Paşa'yı Suriye'den çekilmeye mecbur ettiler. Bir İngiliz filosu İskenderiye'yi bombaladı ve karaya birlik çıkarmaya hazırlandı; bunun üzerine Mehmed Ali Girit'i ve Arabistan Yarımadası'nı boşalttı. Sultan Abdülmecid 13 Şubat 1841'de Mehmed Ali ve vârislerinin Mısır'ın unvanları babadan

oğula geçecek Osmanlı valileri olduğunu onaylayan bir ferman çıkardı ve Doğu krizi o an için çözüldü.

Ekim 1853'te Rusya, 1774'te Türklerden alınan Tuna prensliklerini, Boğdan ve Eflâk'ı, boşaltmak istemeyince bir kriz daha çıktı. Bu durum, 28 Mart 1854'te başlayan Kırım Savaşı'na yol açtı; Kırım Yarımadası'nda Ruslara karşı savaşta, İngilizler ve Fransızlar Türklerin yanında yer aldı. Kırım Savaşı, 30 Mart 1856'da imzalanan Paris Antlaşması'yla son buldu. Antlaşma koşulları savaştan önceki haritada fazla bir değişiklik yapmadı. Türkiye, uygar Avrupalı ulusların uyumlu ailesi Avrupa İttifakı'na kabul edildi ve diğer imzacılar, "Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı" göstermeyi kabul etti.

II. Abdülhamid 7 Eylül 1876'da tahta çıktı ve üç ay sonra, Türk reform hareketinin ve Avrupalı büyük güçlerin baskısıyla, bir anayasayı kabul etmeye razı oldu. Anayasa bir Osmanlı parlamentosunun yaratılmasını öngörüyordu ve parlamento ilk toplantısını 19 Mart 1877'de yaptı.

Rusya 16 Nisan 1877'de Osmanlı İmparatorluğu'na savaş açtı; birlikleri Doğu Anadolu ve Balkanlar'daki Türk topraklarını istila etti; büyük güçlerin baskısıyla durdurulana kadar Edirne'yi aldılar ve İstanbul'un dış semtlerine kadar sokuldular. Savaş 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması'yla resmen son buldu. Bu antlaşmayla, Karadağ, Sırbistan ve Romanya'nın yanı sıra Bulgaristan'ın bir kısmı da Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlaştı; Kuzeydoğu Anadolu'nun büyük bir kısmı Rusya'ya bırakıldı ve Sultan II. Abdülhamid Rusya'ya büyük miktarda tazminat ödemeye razı oldu. Berlin Antlaşması mali kayıpların dışında, Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının yüzde 40'ını ve nüfusunun yüzde 20'sini (neredeyse yarısı Müslüman) kaybetmesine neden oldu. Savaşın bir kaybı da, anayasayı askıya alan Abdülhamid'in 14 Şubat 1878'de dağıttığı Osmanlı parlamentosuydu.

Aynı yıl Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere'yle bir savunma ittifakına girdi. Anlaşmanın bir parçası olarak, Mısır'a giden deniz yollarını korumaya çalışan İngiltere, bir İngiliz mandası olarak Kıbrıs'ın yönetimini devraldı.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki reform hareketinin başını, birbirine gevşek bağlarla bağlı birçok koalisyondan oluşan ve Jön Türkler olarak bilinen bir grup çekiyordu. Sonraki dönemde, bu koalisyon içinden İttihat ve Terakki Cemiyeti (ITC) öne çıkacaktı. 23 Temmuz 1890'da ITC liderleri Abdülhamid'e bir ultimatom verip, yirmi dört saat içinde anayasa tekrar yürürlüğe

koyulmazsa Makedonya'daki ordunun İstanbul'a yürüyeceği uyarısında bulundular. Sultan korktu ve ertesi gün anayasayı tekrar yürürlüğe soktu ve parlamentonun yeniden toplanacağını ilan etti. Seçimlerden sonra ikinci Türk parlamentosu 17 Aralık 1908'de açıldı ve Abdülhamid, anayasal bir hükümdar statüsüne indi.

Bu arada Osmanlı İmparatorluğu'nun komşuları, zayıflığından yararlanıp Türk topraklarından koparabildiklerini koparıp almıştı. 6 Ekim 1908'de Avusturya, Bosna ve Hersek'i ilhak etti. Aynı gün, 1878'de Osmanlıların elinde kalan kısmı da dahil, bütün Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti. Ertesi gün Yunanistan, 1898'de Osmanlılar birliklerini adadan çekmek zorunda kaldığından beri büyük güçlerin kontrolünde olan Girit'i ilhak ettiğini duyurdu.

Abdülhamid 23 Nisan 1909'da bir askeri darbeyle devrildi ve yerine kardeşi Mehmed Reşad sultan yapıldı. Mehmed Reşad, sonraki on yıl boyunca Osmanlı yönetimini kontrol eden Talat Paşa, Cemal Paşa ve Enver Paşa'nın başını çektiği bir grup subayın kuklasıydı.

İtalya'nın Kuzey Afrika'yla ilgili tasarıları, 29 Eylül 1911'de Trablus'u ablukaya alarak Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmesine yol açtı. İtalyanlar, Osmanlıların elindeki Rodos Adası'nı işgal ederek ve Çanakkale'nin girişindeki kaleleri bombardımana tutarak bir cephe daha açtı.

Balkan devletleri 1912 yazında ve sonbaharın başında ittifaklar kurarak Trablus Savaşı'ndan yararlanmaya çalıştılar; koalisyonları Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ'dan oluşuyordu. Karadağ, 8 Ekim 1912'de Kuzey Arnavutluk'taki Osmanlı topraklarını istila edince ve ardından diğer müttefikleri Türklere karşı taarruza başlayınca Birinci Balkan Savaşı başladı. Savaş, 30 Mayıs 1913'te bir ateşkes sağlanuncaya kadar devam etti; o sırada Bulgarlar Edirne'yi ele geçirmiş, İstanbul'un kırk kilometre yakınındaki Çatalca'ya dayanmışlardı; Avrupa'daki diğer Osmanlı toprakları da diğer Balkan müttefiklerce işgal edilmişti. On gün sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa sınırını İstanbul'un yüz kilometre yakınına çizen Londra Antlaşması imzalandı.

İkinci Balkan Savaşı ise 29 Haziran 1913'te, Bulgarlar Yunanistan ve Sırbistan'a sürpriz saldırılar başlatınca ve Romanya ile Karadağ Yunanlılarla Sırpların yardımına gidince başladı. Dört müttefikin bir araya gelmesi Bulgarlara fazla geldi ve onları kısa sürede teslim olmak zorunda bıraktı. Enver Paşa fırsattan yararlanıp, 21 Temmuz'da bir orduyla Edirne'yi geri almaya gitti. Savaş, 10 Ağustos 1913'te imzalanan Bükreş Antlaşmasıyla resmen sona

erdi, bu antlaşmayla Yunanistan Epiros'un büyük bir bölümünü ve Batı Trakya'yı Osmanlı İmparatorluğu'ndan aldı.

Enver Paşa el altından Almanya'yla bir ittifakın yolunu hazırlamaya çalışıyordu, zira Rusya'nın İngiltere ve Fransa ile Üçlü İttifak olarak bilinen bir ittifaka girdiğini biliyordu. Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya arasında bir ittifak antlaşması, 2 Ağustos 1914'te, tam da Üçlü İttifak ile İttifak Devletleri birbirlerine savaş açtıkları sırada, gizlice imzalandı. Üç ay sonra Osmanlı İmparatorluğu Almanya'nın müttefiki olarak Birinci Dünya Savaşı'na girdi. Sonra 2 Ekim 1914'te İngiltere Kıbrıs'ı ilhak edip, Britanya İmparatorluğu'nun sömürgesi ilan etti.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı kuvvetleri birçok cephe-de savaştı: Kafkasya, Doğu Anadolu, Basra Körfezi, Irak, Suriye, Filistin, Trakya ve 1915'te Mustafa Kemal Paşa komutasında Türklerin, Gelibolu Yarımadası'nda her iki tarafta 100 000'den fazla insanın yaşamını kaybettiği sekiz aylık bir savaşta İtilaf kuvvetlerini geri püskürttükleri Çanakkale'de. Savaş boyunca yönetim tamamen Jön Türklerin elindeydi; 3 Şubat 1917'de sadrazam atanan Talat Paşa, Cemal ve Enver'le bir üçlü yönetim oluşturdu.

V. Mehmed Reşad 2 Temmuz 1918'de öldü ve ertesi gün yerine kardeşi VI. Mehmed Vahideddin geçti. Vahideddin'in kaderinde Osmanlı İmparatorluğu'nun son sultanı olmak vardı.

Bu arada Osmanlı kuvvetleri, hem Irak'ta hem Mustafa Kemal'in 7. Ordu'ya kumuta ettiği Suriye'de bir dizi yenilgi yaşamıştı. Şam 1 Ekim 1918'de İngilizlerin eline geçti ve ertesi gün Fransızlar Beyrut'u aldı; Osmanlı ordusu Anadolu'da tutunmak üzere geri çekildi. Çekilirken Mustafa Kemal sultana bir telgraf çekip, yeni bir hükümet kurmasını ve barış istemesini söyledi.

8 Ekim'de Talat Paşa sadrazamlıktan istifa etti ve hemen ardından Talat, Cemal ve Enver bir Alman savaş gemisiyle Türkiye'den kaçtılar. Sultan, altı gün sonra Ahmed İzzet Paşa'yı sadrazamı atadı ve sadrazam hemen İngilizlere barışa hazır olduğunu gösteren bazı adımlar attı. Mondros'ta, 31 Ekim 1918'de yürürlüğe girecek bir ateşkes imzalandı. Mondros Ateşkes Antlaşması, Osmanlı ordusunun toptan ve koşulsuz teslimini, Türkiye'deki bütün stratejik mevzilerin İtilaf güçlerince işgalini gerektiriyordu. Büyük İtilaf filosu boğazlardan geçip 13 Kasım'da İstanbul'a ulaştı, kara-ya çıkan birlikler şehri işgal etmeye başladı.

Ocak 1919'da başlayan Paris Barış Konferansı'nda İtilaf devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalanları bölüşme planlarını

ele aldılar. Savaşın sonlarına doğru İtilaf Devletleri'nin safına geçen Yunanistan, İzmir'i ve Batı Anadolu'daki hinterlandını istiyordu. Yunan Başbakan Elefterios Venizelos, İngiltere Başbakanı Lloyd George ve Fransa Başbakanı Clemenceau'dan destek alıp Küçük Asya'ya bir görev gücü gönderdi ve 14 Mayıs 1919'da bir İtilaf armadası bir Yunan tümenini İzmir'de karaya çıkardı. Yunan ordusu hızla ilerledi ve 22 Haziran'da Bursa'yı aldı. Başka bir Yunan ordusu temmuz ayında Trakya'yı istila etti ve bir hafta içinde İstanbul'u vuracak mesafeye kadar geldi ve ancak İtilaf baskısıyla durduruldu.

Osmanlı Hükümeti, İtilaf yüksek komiserlerinin kalkını altında çalışmaya devam etti. Bu arada, Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde bir ulusal direniş hareketi geliyordu. 19 Mart 1920'de Kemal, Ankara'da Türk ulusunun kendi parlamentosunu, Büyük Millet Meclisi'ni, kuracağını duyurdu. Yeni meclis ilk toplantısını 23 Nisan 1920'de yaptı ve Kemal'i ilk başkanı seçti.

İtilaf Devletleri, 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması'yla Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş sonrası sınırları konusunda anlaşılabilir. Antlaşma imparatorluğu büyük ölçüde küçültüyor, boğazların uluslararası denetime veriyor, İstanbul'u ismen sultanın yönetimine bırakıyordu.

Yunanlılar Ekim 1920'de yeni bir taarruza başladılar; bunun üzerine Kemal, Batı Cephesi'nin sorumluluğunu İsmet Paşa'ya verdi. Ertesi yılın başında, İsmet Paşa'nın daha sonra soyadı olarak benimsediği İnönü'de yapılan iki savaşta Yunanlılar durduruldu.

Savaşın son evresi 26 Ağustos 1922'de başladı. Mustafa Kemal ulusal kuvvetlerin başında bir karşı saldırıya geçip, dağınık halde İzmir'e doğru kaçan Yunanlıları bozguna uğrattı. Türk süvarisi 9 Eylül'de İzmir'e girdi. Dört gün sonra İzmir'de bir yangın çıktı ve tam savaş biterken, çok sayıda can kaybıyla birlikte şehrin yarısını yok etti.

11 Ekim'de Mudanya'da bir ateşkes antlaşması imzalandı; antlaşmaya göre milliyetçiler, nihai barış antlaşması imzalanana kadar İngilizlerin elinde kalmaya devam edecek İstanbul ve boğaz hattı hariç, Trakya'nın Meriç Nehri'nin doğusunda kalan kısmını işgal edecekti.

1 Kasım 1922'de Ankara'da Büyük Millet Meclisi hilafetle saltanatı ayıran yasayı kabul etti; saltanat kaldırıldı, hilafet de devlete bağlı ve yalnızca dini konularla uğraşan bir kuruma indirildi. Bundan böyle İstanbul'un meclisin yönetimi altında olacağı ve Vahideddin'in halife unvanını taşısa da artık sultan olmadığı İtilaf

yüksek komiserlerine bildirildi. Vahideddin, 17 Kasım 1922'de İngiliz savaş gemisi HMS Malaya'ya binip İstanbul'dan ayrıldı ve bir daha da dönmedi. Kardeşi Abdülmecid 25 Kasım 1922'de hâlîfe oldu.

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'nın son maddeleri, Güneydoğu Anadolu'da 1939'da bir plebisitten sonra alınan Hatay vilayeti hariç, Türkiye Cumhuriyeti'nin şimdiki sınırlarını belirledi. Yunanistan ile Türkiye arasında imzalanan ayrı bir anlaşmayla, 1,3 milyon Rum ile yaklaşık yarım milyon Türk'ün yerinden yurdundan edildiği zorunlu bir nüfus mübadelesi yapıldı. Yalnızca Batı Trakya'daki Türkler ile İstanbul, İmroz ve Bozcaada'daki Rumlar mübadeleden muaf tutuldu.

İstanbul'un İtilaf kuvvetlerince işgali, 2 Ekim 1923'te son İngiliz birlikleri şehirden ayrılınca son buldu. Dört gün sonra, milliyetçi ordunun bir tümeni İstanbul'a girdi. 13 Ekim'de Büyük Millet Meclisi, Ankara'yı Türkiye'nin başkenti yapan bir yasayı kabul etti.

Sonra 29 Ekim'de meclis Türkiye Cumhuriyeti'ni yaratan bir anayasayı kabul etti ve aynı gün Kemal ilk cumhurbaşkanı seçildi ve İsmet İnönü'yü başbakan atadı. Kemal daha sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun küllerinden yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin yaratılmasındaki önderliğini simgeleyen Atatürk soyadını aldı.

3 Mart 1924'te Büyük Millet Meclisi hilafeti kaldıran bir yasayı kabul etti ve böylece, Türkiye'yi Osmanlı İmparatorluğu'na bağlayan son ince bağ da koparıldı. Aynı yasayla Abdülmecid'in halifeliğine de son verildi; ailesinin ve sülalesinin Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları içinde oturması yasaklandı. Ertesi gün Abdülmecid bir daha dönmek üzere İstanbul'dan ayrıldı.

Böylece, 700 yıldan fazla bir süre Türkiye'de hüküm süren Osmanlı Hanedanı'nın son üyesinin de gitmesiyle birlikte, Osmanlı İmparatorluğu son buldu. Osman'ın Evi yıkıldı, kurduğu hanedan sürgüne gönderildi; çoğu da, yüzyıllarca Büyük Türk'ün korkusuyla yaşayan Batı Avrupa'ya.

Fatih'in şehri

İstanbul, Fatih zamanındakinden çok daha büyük ve çok daha kalabalık bir şehirdir, ama bazı yanları özünde değişmemiştir; zira II. Mehmed'in ve sarayındakilerin diktiği pek çok anıt ayakta duruyor, birçoğu hâlâ işlevini sürdürüyor.

Galata da dahil olmak üzere, Osmanlı İstanbul'un ilk nüfus sayımı, 1477'de, Bizans Konstantinopolis'in fethinden yirmi dört yıl sonra II. Mehmed'in emriyle yapıldı. Askeri sınıfı ve Topkapı Sarayı ile Eski Saray'da oturanları kapsamayan, yalnızca sivil haneleri sayan nüfus sayımı, çeşitli dini, etnik ve ulusal kategorilerde aile sayısını kayda geçirdi. 9 486 Müslüman Türk, 4 127 Rum, 1 687 Yahudi, 434 Ermeni, 267 Cenevizli ve Ceneviz dışındaki yerlerden 332 Avrupalı aile sayılmış. Bu sayımdan hareketle İstanbul'un toplam nüfusu 80 000 ile 100 000 arasında tahmin ediliyor; fetihten hemen önceki Konstantinopolis nüfusunun yaklaşık iki katı. Sur içi İstanbul şehrinde yaşayanların yüzde 70'i Müslüman Türk'tü; gerisi, çoğu Rum, Ermeni ve Yahudi olmak üzere gayrimüslimdi. Galata'da ise bunun tam tersi bir durum vardı. Yahudi nüfus büyük ölçüde 1490'ların başında, Fatih'in oğlu ve halefi II. Bayezid, Ferdinand ve Isabella'nın İspanya'dan kovduğu Yahudilere sığınma verince artmıştı.

Şehrin nüfusu, XVI. yüzyılın ortasında, Kanuni Sultan Süleyman devrinde yaklaşık yarım milyona ulaştı. Sonra, Osmanlı yönetiminin son elli yılına kadar, imparatorluğun Balkanlar'da kaybettiği topraklardan Türk mülteciler İstanbul'a akıp şehrin nüfusunu bir milyonun üstüne çıkarana kadar değişmeden kaldı.

Türkiye Cumhuriyeti'nde Haziran 1924'te yapılan ilk nüfus sayımında İstanbul'un nüfusu 1 165 866'ydı; bunun yüzde 61'i Müslüman Türk, yüzde 25'i Rum, yüzde 7'si Ermeni ve yüzde 6'sı

da Yahudi'ydi. 1950'lerin sonunda, Anadolu'nun kırsal alanlarından ve Türkiye'nin diğer büyük şehirlerinden insanlar daha iyi bir hayat arayışıyla İstanbul'a taşınmaya başlayınca nüfus artmaya başladı. O tarihten itibaren İstanbul nüfusu giderek artan bir oranda arttı; 1960'ta 1 466 000'i, 1970'te 2 132 000'i, 1980'de 4 433 000'i, 1990'da 7,5 milyonu ve 2000'de 10 milyonu budur. Bugünkü nüfusu 12 ila 15 milyon arasında tahmin ediliyor. Şehrin alanı da büyük ölçüde genişledi; öyle ki, bugün İstanbul, Boğaz'ın her iki kıyısından Karadeniz'e kadar, Marmara'nın Avrupa ve Asya kıyısı boyunca uzanıyor. İstanbul'un etnik bileşimi de değişti; 50 000 kadar Ermeni, 40 000 Yahudi ve 3 000 Rum kaldı; bunlar, Fatih Mehmed'in ayrı millet kabul ettiği üç azınlıktı.

Boğaz'ın üzerinde şimdi iki köprü var. Birincisi 29 Ekim 1973'te, Türkiye Cumhuriyeti'nin ellinci yıldönümünde açıldı; Marmara Denizi'nin güney ucundan yaklaşık 6 kilometre ileride Boğaz'ı keser. 1988 yazında açılan ikinci köprü ise 12 kilometre ileride Boğaz'ı keser. İkinci köprüye, her yıl 29 Mayıs'ta İstanbul'u fethi kutlanan, İstanbul'da hüküm süren ilk Osmanlı padişahının onuruna Fatih Sultan Mehmet Köprüsü denilir.

Fatih Sultan Mehmet Köprüsü, Anadolu ve Rumeli hisarlarının hemen yukarisından Boğaz'ın iki yakasını birleştirir. Hatırlanacağı gibi, Anadolu Hisarı'nı I. Bayezid 1395'te yaptırdı; Rumeli Hisarı ise, Bizans başkentine saldırının hazırlığı olarak 1452 yazında II. Mehmed tarafından inşa edildi.

Rumeli Hisarı muhteşem bir geç Ortaçağ tahkimatıdır, Osmanlı Türklerinin inşa ettiği en büyük kaledir. Hisar, karşıt tepelerde iki yüksek burcuyla dik bir vadiyi kaplar; vadinin dibinde, suyun kenarında üçüncü bir burcu vardır, bir barbakanla korunan deniz kapısı buradadır. On üç küçük kuleyle savunulan bir perde duvar, boyu 250, eni en fazla 125 metre olan ve bozuk bir üçgen oluşturan üç ana burçla birleşir. Hisarın yeri bizzat Mehmed tarafından seçildiği gibi, planı da onun tarafından çizilmiştir, imparatorluğun çeşitli vilayetlerinden topladığı 1 000 vasıflı ve 2 000 vasıfsız işçinin çalışmalarını denetledi. Mehmed, ana burçlardan her birinin inşaatını bir vezirine emanet etti; bu burçlar hâlâ onların adıyla anılır. Kuzeydeki burç Saruca Paşa'ya, güneydeki Zağanos Paşa'ya ve deniz burcu da sadrazamı Halil Paşa'ya emanet edilmiş; üç vezir işi hızlı ve layıkıyla tamamlamak için birbiriyle yarışmıştı. Güney burcunun kapısının üzerindeki Arapça bir kitabe, hisarın tamamlanışını 856 yılının Recep ayı (Temmuz-Ağustos 1452) olarak kaydeder; başladıktan altı ay sonra.

Hisar 1953'te, Sultan Mehmed'in Konstantinopolis'i fethinin 500. yıldönümü anısına restore edildi. Restorasyon sırasında, hisarın surları içinde bulunan ve ahşap evlerden oluşan ilginç köy yıkıldı; Fatih'in ordusundaki insanların torunları olduklarını iddia eden köy sakinleri, Rumeli Hisarı köyüne yerleştirildi. Hisar içi alan büyüleyici bir parka dönüştürüldü ve üzerinde bir zamanlar küçük bir canı bulunan (konumunu belirlemek için minaresinin bir kısmı bırakılmış) dairesel sarnıç, Yunan tarzı bir tiyatro sahnesine çevrildi. Yazın burada, arka planda çarpıcı surlar ve burçlar, Boğaziçi ve Asya'daki köylerin parıldayan ışıklarıyla Shakespeare'in ve diğer tiyatro yazarlarının eserleri sergilenir.

Fetihten hemen sonra Sultan Mehmed, eski şehrin güneybatı köşesinde, Bizans kara surlarının Marmara ucuna yakın, ünlü Yıldızlı Kapı'da bir kale daha inşa etti. Kritovulos'un Mehmed'in şehri imar çalışmalarını ve Eski Saray üzerindeki çalışmalarını kaydettikten sonra dediği gibi: "Eskiden bir imparatorluk kalesinin bulunduğu Yıldızlı Kapı yakınına müstahkem bir kale yapılmasını emretti ve bütün bunların hızla yapılmasını buyurdu."¹

Yıldızlı Kapı'daki kale kısmen Bizans, kısmen Türk tarzında olan tuhaf bir yapıdır ve Yedikule olarak bilinir. Batı tarafını eski Theodosios surlarının Yıldızlı Kapı'yı içine alan kısmı, İmparator I. Theodosios'in 390 civarında yaptırdığı zafer takının bir kısmı oluşturur. Yedi kulenin dördü bu taraftadır: Yıldızlı Kapı'nın iki yanında kare şeklinde iki mermer kapıkule ve Theodosios surlarına ait iki çapraz kule. Bunların doğusunda, şehrin içinde Sultan Mehmed, yüksek ve kalın perde duvarlarla birbirine ve Theodosios surlarına bağlanan üç büyük kule inşa etti. Bu şekilde etrafı çevrilen alan, oldukça bozuk bir altıgen oluşturur. Yapı hiçbir zaman bilinen anlamında kale olarak kullanılmadı, ama iki kule, Osmanlı zamanında hapisane görevi gördü; diğerleri, devlet hazinesinin bir kısmı için depo olarak kullanıldı.

Yedikule restore edildi ve şimdi, girişi iç duvarın ortasında olan bir müze olarak kullanılmaktadır. Girişin solundaki burca, buraya hapsedilen bahtsızlardan bazıları duvarlara Rumca, Latince, Fransızca ve Almanca mesajlar kazıdıkları için, Kitabeler Kulesi denilir. Yıldızlı Kapı'nın güney kapıkulesi, Osmanlılar zamanında hapisane ve idam yeri olarak kullanıldı; sergilenenlerden biri de, celladın kestiği başları attığı çukur olan "kan kuyusu"dur. II. Osman 19 Mayıs 1622'de burada idam edildi; ama daha on dokuz yaşında olan genç sultanın "yeniçerilerin bir ayaklanmasıyla alınıp götürüldüğü Yedikule'de, Osmanlı sultanlarına uygulanan

bir yöntemle hayâları burularak öldürüldü"ğünü yazan Evliya Çelebi'ye göre boynu vurulmadı.²

İstanbul'un en büyük ve en ünlü çarşısı, Sultan Mehmed'in fetihten üç yıl sonra Üçüncü Tepe'de kurduğu Kapalıçarşı'dır. Türk mimarlık tarihçisi Ayverdi, çarşıdaki dükkânların yarısından fazlasının, elbette birçok vesileyle, en başta da 1894 depreminden ve 1954'te çarşını mahveden yangından sonra restore edilmesine rağmen, Fatih'in zamanına kadar gittiğini iddia eder.

Kapalıçarşı herhalde dünyada kendi türündeki en büyük çarşıdır. İlk bakışta sahici bir labirent gibi görünür; ama orta alanı, kendi sokaklarında toplanıp aynı tür mal satan dükkânlarla düzenli bir ızgara oluşturur; her sokak adını, Fatih zamanında burarlarda kurulu loncalardan alır. Bu nedenle sarraf, altıncı, gümüşçü ve halıcı sokakları vardır; ama kılıççı, bezci ve cebeci sokaklarında daha modern ürünler satılmaktadır. Sokaklar kemerlerle ve kubbelerle örtülüdür; geniş sokaklar sütunlu arkadlarla yandan desteklenir; yan geçitler eski hanlara çıkar.

İzgaranın merkezi, Fatih'in yaptığı özgün yapılardan biri olan, o zaman olduğu gibi şimdi de en değerli mallar için depo ve satış yeri olarak kullanılan Eski Bedesten'dir. Sultan Mehmed, Haliç'in karşı kıyısındaki Galata'da da neredeyse özdeş bir bedesten yaptırdı; burası şimdi bir tabelayla Fatih Çarşısı diye anılıyor ve ağır makine pazarı olarak hizmet veriyor.

Sultan Mehmed'in İstanbul'da inşa ettiği ilk cami külliyesi, Haliç'in yukarı kesiminde, şehir surlarının dışında yaptırdığı Eyüp Camii'ydı. Eyüp Camii 1458'de yapıldı ve özgün külliye büyük camii, Ebu Eyyub el-Ensari'nin türbesi, bir medrese, bir imaret ve bir hamamdan oluşmaktaydı. Özgün cami, olasılıkla 1766 büyük depreminde yıkıldı ve şimdiki yapı, Sultan III. Selim tarafından 1800'de dikildi. Medrese yok olmuş durumdadır, imaret ise harabe halindedir, hamamın da yalnızca bir kısmı ayakta (bu hamamdan alınmış yirmi dört İznik çinisinden oluşan çok güzel bir panel, şimdi Victoria and Albert Museum'dadır). Ama Ebu Eyyub el-Ensari'nin türbesi olduğu gibi duruyor ve muazzam süslemeleri, onu Osmanlı sanatının şaheserlerinden biri yapıyor.

Camiye, iki büyük barok kapısı olan şirin bir dış avludan girilir. Bir kapıyolu da, üç taftan alışılmadık ölçüde uzun ve heybetli sütunlarla çevrili iç avluya açılır. İç avlu, leyleklerin ve balıkçıların baharda yuva yaptıkları çınar ağaçlarıyla gölgelenir. Güvercin sürüleri, Venedik'te Piazza san Marco'dakiler kadar çok ve şımarıktır ve avlu her zaman ziyaretçilerle ve sünnetlerini kutlayan genç

çocuklarla doludur. Eyyub'un türbesi, caminin orta kapısının karşısındadır. Türbe sonraki zamanlarda restore edilmiş ve yeniden süslenmiş olmasına rağmen, iç mekânı Fatih zamanında sahip olduğu biçimi koruyormuş gibi görünüyor.

II. Bayezid devrinden itibaren yeni sultanların Eyyub'un türbesinde kılıç kuşanmaları âdet oldu. Yeni kılıç kuşanan sultan bir tören alayıyla Fatih Camii'ne gidip, Sultan II. Mehmed'e saygısını gösterirdi. İmparatorluğun son günlerine kadar devam eden bu uygulamayı başlatan ilk sultan, 21 Mayıs 1481'in erken saatlerinde oraya babasını gömen II. Bayezid'di.

Fatih Camii şehrin Dördüncü Tepesinde; Fatih'in kendi külliyesine, İstanbul'da yapılacak ilk selatin camii külliyesine yer açmak için yıktırdığı ünlü Havariyun Kilisesi'nin yerine inşa edilmiştir. Külliye 1463-70 yıllarında yapılmıştır; dış avluya açılan ana kapının üzerindeki kitabe bu tarihler verilir. Mimar, pek de kesin olmayan bir biçimde Kristovulos adlı bir Rum olarak tanımlanan Atik Sinan'dır. Sinan, güya Fatih Camii'nin kubbesini Ayasofya'nunkinden küçük yaptığı için 1471'de Sultan Mehmed tarafından idam edildi; bu öykü büyük olasılıkla uydurmadır.

Özgün cami 22 Mayıs 1766 depremünde tamamen yıkıldı ve külliye'deki diğer binalar değişik derecelerde hasar gördü. Sultan III. Mustafa hemen külliyenin yeniden inşasını üstlendi ve 1771'de tamamlanan şimdiki barok cami, özgünden tamamen farklı bir plana göre tasarlandı. Kervansaray, hastane ve kütüphane kayboldu; ama külliye'deki diğer bütün yapılar, III. Mustafa'nın restorasyonundan bu yana, olasılıkla özgün biçimleriyle varlıklarını sürdürüyorlar.

Fatih Camii, Osmanlı İmparatorluğu'nda inşa edilen, neredeyse katı bir simetriyle çok geniş, hemen hemen kare bir alana –bir kenarı yaklaşık 325 metre– yayılmış en büyük ve en geniş camiydi. Bu ve diğer külliyeler, bulundukları semtin Müslümanlarına hizmet eden dini kurumlar ve hayır kurumlarıyla çevrili camileriyle, yeni Osmanlı şehri İstanbul'un kültür merkezleri oldular. Özgün Fatih Camii Külliyesi cami, sekiz medrese, bir imaret, bir darülaceze, bir kervansaray, bir darüşşifa, bir kütüphane, bir mektep, bir çarşı ve biri kendisi için, diğeri oğlu ve halefi II. Bayezid'in annesi olan karısı Gülbahar için olmak üzere, iki türbeden oluşuyordu.

Caminin arkasındaki hazirede Sultan Mehmed ve karısı Gülbahar'ın türbeleri vardır; iki türbe de, 1766 depreminden sonra eski temeller üzerinde yeniden inşa edildi. Mehmed'in türbesi çok baroktur ve iç süslemeleri son derece şaşıktır.

Gülbahar'ınki sade ve klasiktir, özgüne oldukça yakın bir şekilde yeniden yapılmış olmalı...

Eski gravürler, Mehmed'in türbesini, ele geçirilmiş silahlarla ve diğer ganimetlerle dolu gösterir; bunları, muzaffer seferlerden sonra sultanlar oraya bırakmışlar. Yeni kılıç kuşanan sultanlar Mehmed'in türbesini ziyaret ettiklerinde, onun birçok fetihle, özellikle de Konstantinopolis'in alınmasında gösterdiği cesaretin kendilerine bahşedilmesi için dua ettikleri söylenir. Anadolu köylüleri hâlâ türbesini ziyaret ettiklerinde Fatih'e dua edip, onun öldüğü zamana kadar geri giden bir uygulamayı sürdürürler.

Gülbahar'ın türbesi hiçbir zaman halka açılmadı; rivayete göre, bunun nedeni, onun İslam'a dönmemiş bir Hristiyan olmasıdır. Bu, ilk kez Evliya Çelebi'nin, *Seyahatname*'sinde kaydettiği bir söylencedir:

Hakirin nice kere sabah namazında gördüğü oldu ki, hafızlar türbesinde Kuran okuduklarında, İslam ile göçüp gittiğine tereddüt ve şüphe olmakla cümle hafızlar bu hanımın sandukasına arkaların çevirip Kuran okurlar ve nice kere hakirin gördüğü oldu ki, Fransa Frengi taifesi gizlice gelip türbedarlara birkaç akça verip ziyaret ederler. Zira daima kapısı kapalıdır.³

1679'da Parma'da yayımlanan bir eserde İtalyan seyyah Cornelio Magni de aynı öyküyü anlatır; Gülbahar'ın türbedarının, merhumun Hristiyan bir prenses olduğu ve kendi inancıyla yaşayıp öldüğü için türbenin kapalı kaldığını kendisine anlattıklarını söyler. "Türbe hep kapalıdır, pencereleri bile" der.⁴ Türbedara bunun nedenini sormuş ve şu yanıtı almış: "Karanlıklarda yaşayan bu kadının kabri tek bir ışık huzmesi hak etmiyor!"⁵ Oradan geçen bir beyin araya girip yalvarmasıyla türbedar gezgini sonunda içeri bırakmış. "Hürmet ve huşu ile girdim içeriye" diyor, "ve bu bahtsız prensesin ruhu için sessizce bir *De Profundis*' okudum."⁶

İstanbul'da özgün biçimini koruyan en eski cami, 1462'de İkinci Tepe'de inşa edilen Mahmud Paşa Camii'dir. Bulunduğu semt, Fatih'in en büyük veziri Mahmud Paşa'nın adıyla anılır.

Mahmud Paşa'nın özgün külliyesi büyük caminin dışında, bir medrese, bir imaret, bir mektep, bir türbe, bir hanım, bir han ve bir mahlkemedden oluşuyordu. Medreseden, ders odası ile bahçenin bir köşesinde yıkık dökük bir iki odacık kalmıştır. İmaret,

* De Profundis: Katoliklerin cenaze törenlerinde okudukları bir dua. (ç.n.)

mektepe ve mahkeme yok olmuş; ama türbe, han ve hamam varlığını muhafaza etmeyi başarmıştır. Mahmud Paşa'nın muhteşem ve eşsiz türbesi, camisinin güneyinde ve camiye yakın bir mesafededir, kitabesinde 878'e (MS 1474) tarihleniyor; Fatih tarafından idam edildiği yıl.

Külliyenin ayakta kalan diğer iki yapısı caminin batısında, biraz uzaktadır; ikisi de, Haliç'e inerken Kapalıçarşı'dan geçen Mahmud Paşa Yokuşu adlı sokağın yakınında ya da üzerindedir.

Mahmud Paşa Yokuşu'ndan inilip Kapalıçarşı'yı geçtikten sonra sola dönölünce, heybetli bir kubbeli yapıyla karşılaşılır. Bu, şimdi çarşı olarak kullanılan Malunud Paşa hamamının kalıntısıdır. Bir kitabenin 871'e (MS 1476) tarihlediği bina, ölümünden iki yıl sonra vârisleri tarafından tamamlanmış.

Mahmud Paşa Yokuşu'ndan biraz daha aşağı inilince, sol tarafta kemerli bir geçitten Kürkçü Han'a gidilir. Bu, Mahmud Paşa külliyesinin hanıdır, İstanbul'da kendi türündeki en eski bina dır. Binaya adını veren kürkçüler, en azından Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde tarif ettiğinden beri (1638'den beri) orada işlerini yapıyorlar. Evliya Çelebi, İstanbul'da hâlâ duran, büyük çoğunluğu Kapalıçarşı civarında, bazıları Fatih'in zamanına kadar geri giden, çoğu Bizans temelleri üzerine yapılmış yirmi beşten fazla hanın adını verir. Hanlar, tüccarlar için konaklama yeri olarak tasarlandılar; daha sonra yerlerini kamyonlara bırakan deve kervanlarıyla İstanbul'a getirdikleri mallar için depoları da vardı. Tipik olarak hanlar, merkez bir avlunun ya da Kürkçü Han ve diğer birkaç örnekte olduğu gibi iki avlunun etrafını çevreleyen iki ya da üç katlı binalardır.

Fatih'in vezirlerince yapılan birçok cami ve başka yapı hâlâ duruyor. Bunların en eskileri Murad Paşa Camii ile Rum Mehmed Paşa Camii'dir; bu iki cami, Mahmud Paşa Camii'nden sonra, şehirde özgün biçimini koruyan ikinci ve üçüncü en eski camidir. Mahmud Paşa gibi Murad Paşa ve Rum Mehmed Paşa da Rum kökenliydi ve Fatih Mehmed'in hizmetine girince İslam'a döndüler.

Murad Paşa Camii 1469'da –cümle kapısının üzerindeki bir kitabede verilen tarih– Yedinci Tepe'de yapıldı. Kurucusu Murad Paşa (Has Murad olarak da bilinir), Bizans imparatorluk ailesi Palaiologosların soyundanandı ve Fatih'in devrinde birinci vezirliğe kadar yükseldi. Görece genç bir yaşta, 1473'te, Sultan Mehmed'in Uzun Hasan'a karşı seferi sırasında öldü. Fatih onun ölümünden, seferin kumandanı Mahmud Paşa'yı sorumlu tuttu.

Rum Mehmed Paşa Camii şehrin Asya kıyısında, Üsküdar'dadır;

Boğaz'ın Marmara'ya aktığı yerin yukarısında bir tepenin üzerinde varlığını hâlâ korur. Caminin kapısı üzerindeki Arapça bir kitabeeye göre, Rum Mehmed Paşa tarafından 1471'de, ertesi yıl Fatih tarafından idam edilmek üzere sadrazam olduğu yıl yaptırıldı. Kurucusu, caminin arkasındaki hazirede sekizgen bir türbede gömülüdür. Avusturyalı tarihçi Josef von Hammer, Rum Mehmed Paşa "Osmanlı tarihinde, suçlarından başka bir hatıra bırakmadı" diyor.⁷

Şehirde çalışan en eski Türk hamamı, 1475 civarında Üçüncü Tepe'de inşa edilen Gedik Paşa Hamamı'dır. Kurucusu, 1473-74 ve 1476 yıllarında sadrazamlık yapan, hem II. Mehmed'in, hem kendisini 1482'de idam eden II. Bayezid'in muzaffer ordularına komuta eden Gedik Ahmed Paşa'ydı. Bütün hamam parlak yeni mermerle ışıldar; Fatih zamanından beri olduğu gibi, daha çok civar semtin sakinlerince korunup desteklenir.

Ne yazık ki artık kullanılmayan eski hamamlardan biri de, Topkapı Sarayı surlarının hemen dışında, Birinci Tepe'nin Marmara yamacında bulunan küçük bir külliye'nin parçasını oluşturur. Külliye, şimdi kısmen harap olmuş anıtsal bir yapı olan hamam ile aşırı bir restorasyondan geçmiş küçük bir camiden oluşur. İkisi de, 1468-71 yıllarında Fatih'in sadrazanlığını yapan ve II. Bayezid devrinde de sadrazam olan İshak Paşa tarafından 1476'da yaptırıldı. Çağdaşı Kritovulos, İshak'ı "birçok alanda tecrübeli, çok akıllı bir adam, ama özellikle askeri bir lider ve cesaret adamı" olarak tarif eder.⁸ Cami çok sadedir, 1330'lardan bugüne kalan en eski Osmanlı camileriyle aynı üslupta, bir kubbeyele örtülü dörtgen bir odadır. Cami birkaç kez restore edilmiş, ama iyi yapılmamış; bir sokak genişletmesinde sundurmasını kaybetmiştir.

İshak Paşa Camii, İstanbul'da Fatih zamanından kalma, özgün biçimlerini kaybedecek şekilde yeniden inşa edilmiş sekiz küçük camiden biridir. Bu camilerden yalnızca ikisi kesin bir biçimde tarihleniyor; ama diğerlerinin de, fetihten sonraki ilk yirmi beş yıldan kalma oldukları neredeyse kesindir.

Yarhisar Camii, Dördüncü Tepe'nin Haliç'e inen yamacındadır. Evkaf Defteri'ne göre, 1461'de, Mahmud Paşa Camii'nden bir iki yıl önce yapıldı. Kurucusu Muslihiddin Mustafa Efendi, Fatih döneminde İstanbul başkadısıydı. Bir zamanlar güzel bir yapıydı, ama semtin çoğunu yok eden 1917 büyük yangınında ağır hasar gördü; sonra 1954-56'da o kadar kötü restore edildi ki, tüm özgün karakterlerini yitirdi.

Berbat bir restorasyonla harabeye çevrilen eski camilerden biri de, Beşinci Tepe'de bulunan Kunurlu Mescit'tir. Bu cami, kurucusu ve ustası Atik Sinan, Sultan II. Mehmed'in başmınarı olduğu ve özgün Fatih Camii'ni yaptığı için ilginçtir. Kunurlu Mescit adını, bitişik çeşmede kullanılan Bizans heykelinin bir parçasından alır. Atik Sinan'ın mezarı, caminin haziresindedir; kitabe, Atik Sinan'ın 1471'de, Fatih Camii bitirildikten bir yıl sonra idam edildiğini söylüyor, ama idamının nedeni belirtilmez.

Fatih'in zamanından kalma diğer beş eski cami Üçüncü Tepe'nin Haliç'e inen yamacında, Bizans zamanından beri şehrin başlıca pazaryeri olan ve II. Mehmed devrinde şehrin ilk Türk mahallesi haline gelen semttedir.

Yavaşça Şahin Camii, Üçüncü Tepe'nin zirvesinden Haliç'e inen eski bir sütunlu Bizans yolunu izleyen Uzun Çarşı Caddesi üzerinde küçük bir camidir. Cami fetihten hemen sonra, Fatih'in Konstantinopolis kuşatmasında Osmanlı filosunun kaptanı olan Yavaşça Şahin Paşa tarafından yaptırıldı. Farklı bir üslubu olan erken dönem camilerden biridir. Cami 1890 yangınında ağır hasar gördü; ama 1950'de iyi bir şekilde restore edildi.

Yavaşça Şahin Camii'nin hemen karşısından bir sokak dik bir biçimde yukarı doğru çıkar ve soldaki ilk köşede Samanveren Camii'ne gelir. Bu eski ve bakımsız yapıyı, Fatih zamanında, sultanın saman emini olan Sinan Ağa yaptırmış –adını da buradan almış. Çok kötü durumda olmasına rağmen, taş ve tuğladan yapılmış tuhaf ve ilginç bir binadır; minareden geriye kalan bölümlerde, tuğlaların üzerinde yaprak benzeri tuhaf süslemeler vardır.

Samanveren Camii'nin karşısında Devoğlu Sokağı kıvrıla kıvrıla başka bir eski camiye, 1960'larda tamamen restore edilen Timurtaş Camii'ne iner. Türk mimarlık tarihçisi Ayverdi, bu caminin Fatih zamanında Timurtaş Ağa adında biri tarafından yapıldığını kanıtlamış; Timurtaş Ağa, Samanveren Camii'nin kurucusu Sinan Ağa'nın bir arkadaşı olabilir, zira iki cami neredeyse özdeşdir (ya da özdeşti).

Fatih zamanından kalma diğer iki eski cami, Haliç kıyısında Galata Köprüsü ile Atatürk Köprüsü arasında kalan sahil yolunun üzerindedir. Bunlardan Kazancılar Camii, iki köprü'nün ortasında Küçükpazar semtindedir; diğeri, Sağrıcılar Camii, Atatürk Köprüsü'nün arkasında Unkapanı semtindedir. Caminin ve bulunduğu alanın adı, Türklerin şehrin bu kısmına ilk kez yerleştikleri Fatih zamanına kadar geri gider.

Kazancılar Camii, Üç Mihraplı Cami olarak da bilinir. *Hadika*

olarak bilinen bir belgeye göre, Hoca Hayreddin Efendi adlı biri tarafından 1475'te kurulan cami, önce bizzat Fatih tarafından, sonra Heyreddin'in gelini tarafından genişletildi; gelin, kendi evini de camiye kattı, böylece caminin üç mihrabı oldu; adını da buradan alır.

Binanın ana gövdesi, büyük ölçüde restore edilmiş olmasına rağmen, biçimi özgün kalmış gibi görünüyor. Ana binanın güneyinde, düz bir tavanı ve iki mihrabı olan dörtgen bir yan blok vardır; bugün bu odadan camiye girilir. Ayverdi'ye göre, bu bölüm "tanınamen yeni"dir;⁹ bu doğru olabilir, ama Hayreddin'in gelinin eklediği ev de olabilir, bu durumda da şehirde Fatih zamanından kalan tek sıradan ikamet yeridir.

Sağrıcılar Camii, fetih sırasında Mehmed'in ordusunda sancaktar olan ve caminin arkasındaki bir evde doğan Evliya Çelebi'nin atalarından Yavuz Ersinan tarafından 1455 civarında kuruldu. Kurucu, cami ile şimdi yok olmuş evi arasında kalan küçük hazirede gömülüdür. Yavuz Ersinan'ın yanı başında, eski silah arkadaşı, İstanbul'un en ünlü Müslüman ermişlerinden biri olan Horoz Dede gömülüdür. Horoz Dede adını Konstantinopolis kuşatması sırasında, her gün şafak vakti kalkıp Mehmed'in askerlerini uyandırınca aldı. Şehre yapılan son saldırıda öldürüldü; fethitten sonra Yavuz Ersinan, onu kendi camisinin yanına gömdü. Cami sadedir, bir kubbeye üstü örtülmüş kare bir odadır. 1960'ta vasat bir başarıyla restore edildi.

Mehmed'in sultan halefleri ve saraylarının büyük erkek ve kadınları onu örnek alarak, şehrin her tarafına cami külliyesi ve başka yapılar yaptırdılar. Haliç'in yukarısındaki altı tepeyi taçlandıran en dikate değer selatin cami külliyesi şunlardır: Birinci Tepe'de Sultan I. Ahmed Camii, İkinci Tepe'de Nuruosmaniye Camii, Üçüncü Tepe'de II. Bayezid Camii (Bayezidiye) ve I. Süleyman Camii (Süleymaniye), Dördüncü Tepe'de III. Mustafa'nın yeni Fatih Camii, Beşinci Tepe'de I. Selim Camii ve Altıncı Tepe'de Mıhrimah Camii. Yalnızca eski şehri değil, Boğaz'ın her iki yakasını da süsleyen bir yığın cami, medrese, mektep, kütüphane, hastane, imaret, han, hanım, çarşı, saray ve çeşmeyi de saymadık.

Şehirde Fatih zamanından kalan diğer yapılardan bazıları Topkapı Sarayı içindedir, en başta da Çinili Köşk ile Üçüncü Avlu'daki iki yapı, yani Has Oda ile Fatih Köşkü. Çinili Köşk şimdi Türk Çinileri Müzesi olarak kullanılmaktadır; Has Oda, Hazreti Muhammed'le ilgili kutsal eşyaların bulunduğu Hırka-i Saadet Dairesi'dir; Fatih Köşkü ise, Fatih'e ait olanlar da dahil, Osmanlı

sultanlarının bir zamanlar sahip oldukları değerli eşyaların olağanüstü bir koleksiyonu olan Topkapı Sarayı Hazinesi'ni barındırır.

Fatih Köşkü, Fatih'ten son padişaha kadar bütün sultanlara ait kaftan ve giysilerin bir koleksiyonu olan Padişah Elbiseleri'ni de barındırır. Fatih'in bu koleksiyonda sergilenen kaftanı, Gentile Bellini'nin 1480'te yaptığı portrede giydiği kaftana benzer. Mehmed bu portre için Topkapı Sarayı'nda poz vermiştir; zira o yıl sağlığı bozulduğu için saraydan dışarı çıkmamıştı. Bu portre için oturduğu oda, Üçüncü Avlu'nun kuzeydoğu köşesindeki mermer locaydı; çünkü en iyi ışık oradadır.

Mehmed'in ölümünden sonra oğlu ve halefi II. Bayezid, babasının portresini diğer Batılı tablolarla birlikte atmış gibi görünüyor. Bellini'nin İstanbul ziyaretini anlatırken Giovanni-Maria Angiolello'nun dediği gibi.

Muhammed [Bellini'ye] erotik içerikli (*massime di cose de lussuria*) birçok tablo ve portre yaptırdı ve bunlardan bazıları o kadar güzeldi ki, birçoğunu sarayın duvarlarına astırdı. Bayezid babasının yerine geçince, hemen bu tabloları pazarlarda sattırdı ve çoğu bizim [Venedikli] tüccarlar tarafından satın alındı.¹⁰

Bellini'nin Mehmed portresi 1865'e kadar, II. Abdülhamid devrinde İstanbul'da İngiliz elçisi olarak bulunan ünlü arkeolog Augustin Layard tarafından Venedik'te bir koleksiyoncudan satın alınuncaya kadar ortalıkta görülmedi. Layard öldükten sonra kansı portreyi Londra'daki National Portrait Gallery'ye verdi, bugün de orada duruyor.

Fatih'in portresi Aralık 1999'da kısa bir süreliğine İstanbul'a döndü, Yapı Kredi Kültür Merkezi galerisinde sergilendi. Yaklaşık kırk yıldır tabloyu görmemiştım, gördüğümde de kısa bir süre bakmıştım, ama şimdi uzun uzadıya bakıp, muammalı yüzün arkasındaki insanı görmeye çalıştım. Sanki gözünü dikmiş uzağa, Bellini'ye poz vermek için oturduğu yerden Boğaz ile Haliç'in buluşup, yirmi sekiz yıl önce fethettiği şehri dolanarak Marmara Denizi'ne aktığı yere doğru bakıyor.

Mehmed, portreye poz verirken henüz kırk dokuzunda bile değildi, ömrünün baharında dinç bir adam gibi görünüyordu, yalnızca birkaç ayı kaldığına dair hiçbir işaret yoktu. O aylarda ölümcül hasta olmasına rağmen, yatağından sürünerek çıkıp yeni bir seferin başına geçti; kuvvetlerini Boğaz'ın Asya yakasında topladı, ama İstanbul'dan çok uzaklaşmadan ölümle karşılaştı.

Bab-ı Hümayun'un üzerinde, Fatih'in ölümünden iki yıl önceye tarihlenen bir kitabe, Büyük Türk Fatih Mehmed'in başkenti olan şehirde yaptırdığı baş anıtın girişine hâkim kitabesi de olabilirdi.

Allah'ın inayeti ve izniyle, iki kıtanın sultanı ve iki denizin hakanı, bu dünyada ve ahirette Allah'ın gölgesi, iki ufukta Allah'ın gözdesi, yer ve su küresinin hükümdarı, Konstantinopolis kalesinin fatihi, Sultan Mehmed Han oğlu Sultan Murad Han oğlu Sultan Mehmed Han, Allah mülkünü ebedi kılsın ve makamını feleğin en parlak yıldızlarının üzerine çıkarsın, Ebu'l-Feth Sultan Mehmed Han'ın emriyle 883 senesinin mübarek Ramazan ayında [Kasım ve Aralık 1478] bu mübarek kalenin temeli atılmış ve sulh ve sükûneti güçlendirmek için yapısı gayet sağlam olarak birleştirilmiştir.¹¹

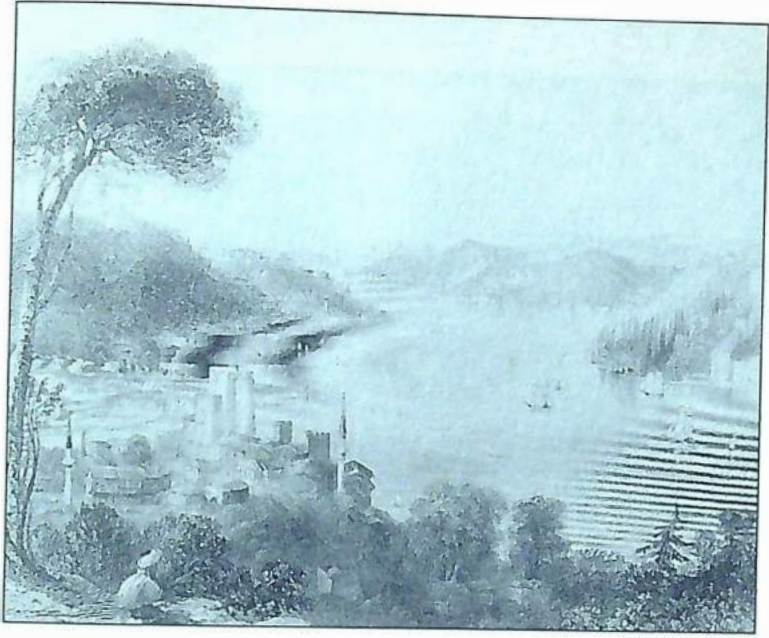
II. Mehmed, Sinan Bey'e atfedilen portre, 1480 civarı.

II. Mehmed ve Şehzade Cem olması muhtemel bir genç, Gentile Bellini'ye atfedien portre.

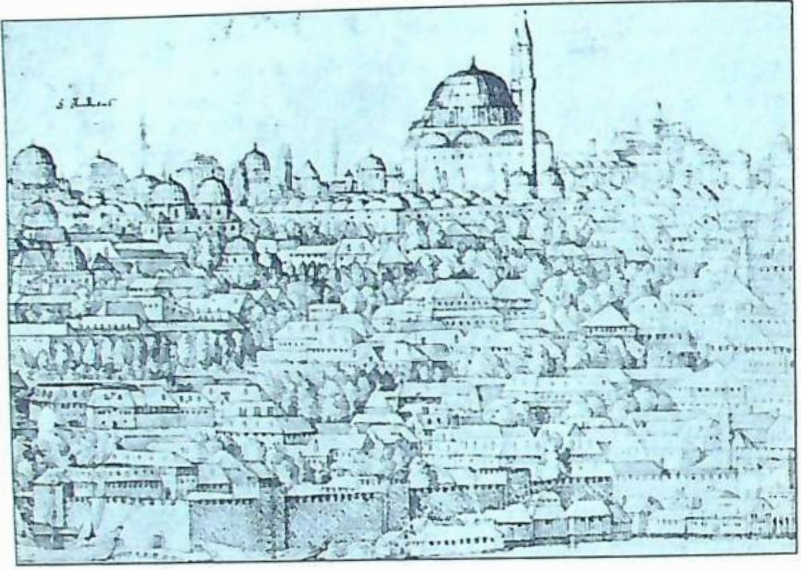
II. Mehmed, Constanza da'Ferrara'ya atfedilen portre.

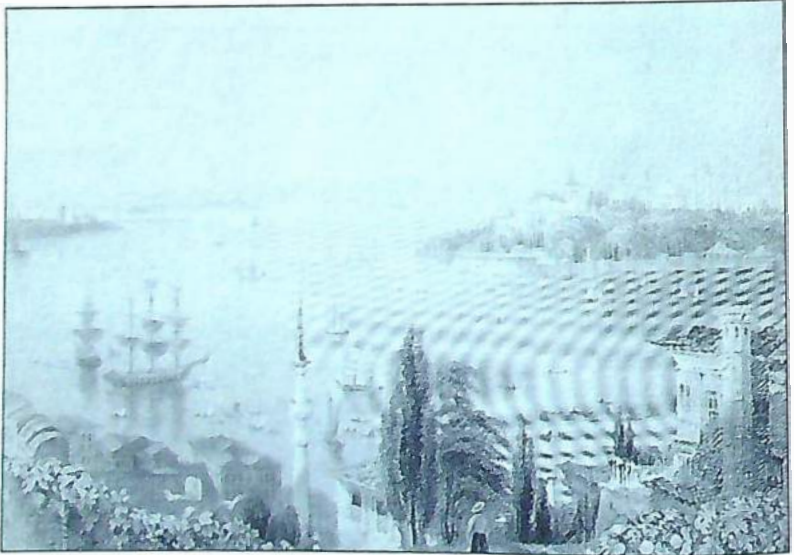
Boğaziçi'nde Rumeli Hisarı (sağda) ve Anadolu Hisarı (solda).

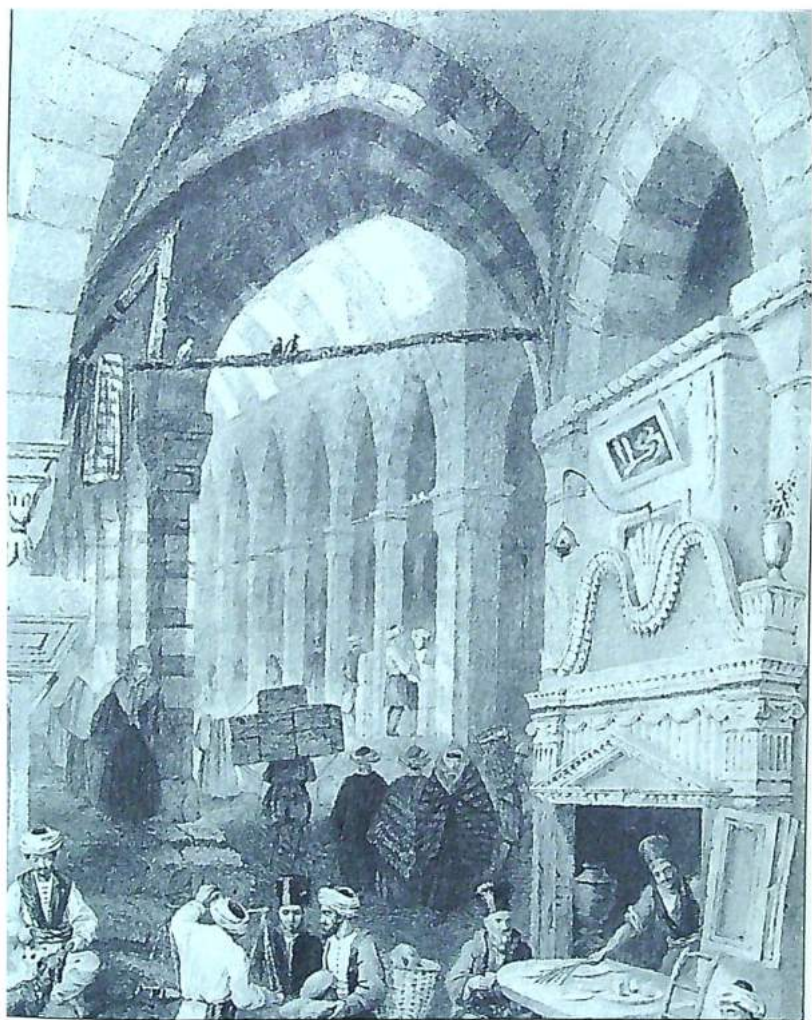
Haliç'e inen Theodosios surları.

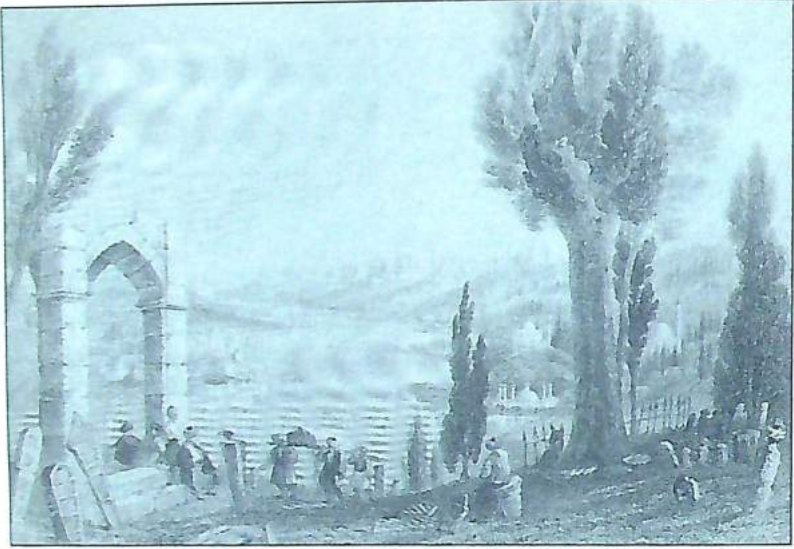
Haliç'e tepeden bakan özgün Fatih Camii.

Boğaz ile Haliç'in birleştiği yerin yukarısında Topkapı Sarayı.

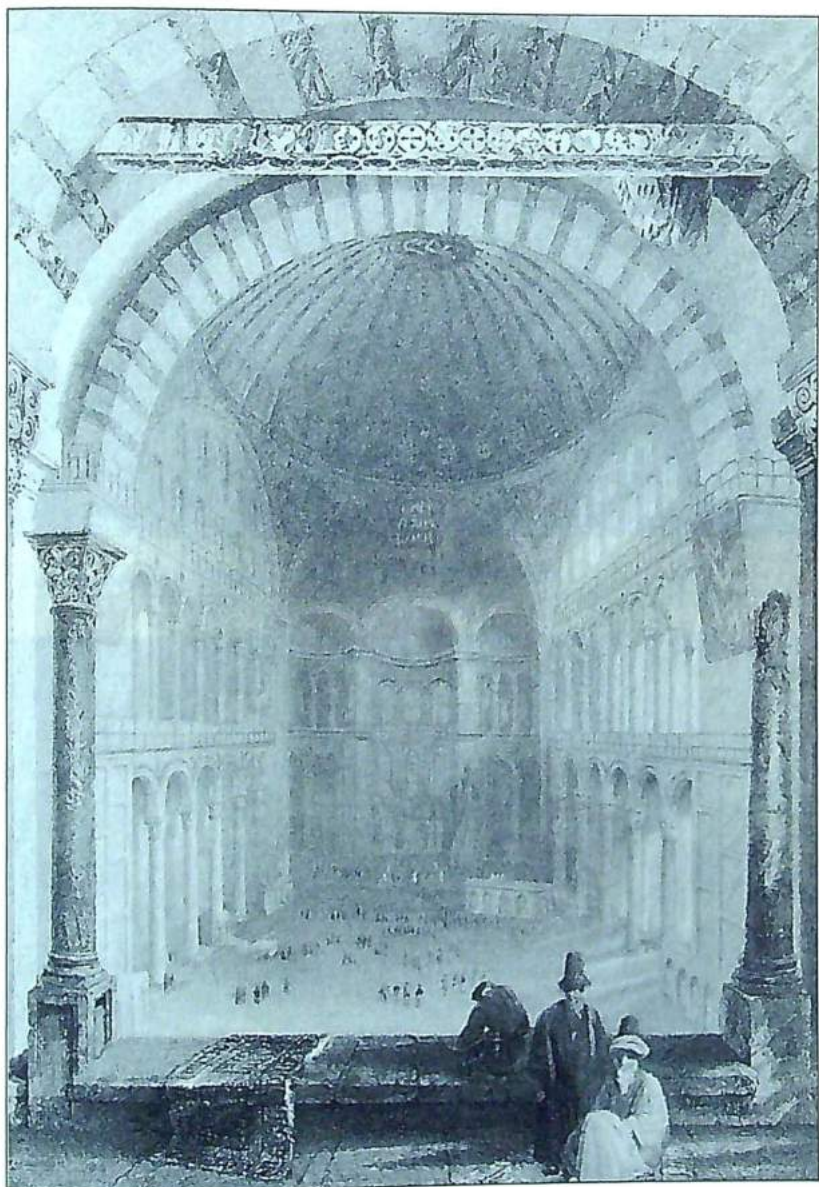
Kapalıçarşı.

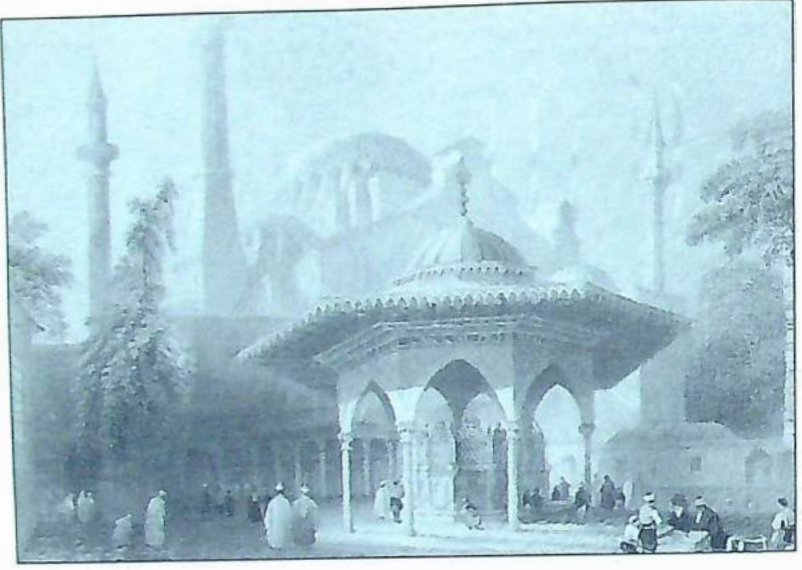
Eyüp Mezarlığı'ndan Haliç'in görünüşü.

Yedikule

Cami olarak Ayasofya'nın iç mekânı.

Ayasofya avlusu ve çeşmesi.

Topkapı Sarayı'nın Üçüncü Avlusu.

Dipnotlar

Yazarlara yapılan tüm göndermeler, kaynakçada belirtilen eserlerinedir.

Önsöz: Bir sultanın portresi

1. Knolles, cilt I, s. I.
2. Pastor, cilt III, s. 24.
3. Coles, s. 7.
4. Said, *Culture and Imperialism*, s. Xxv.
5. Setton, cilt II, s. I 50.

1. Osmanoğulları

1. Knolles, cilt I, s. I 34.
2. Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1481*, s. 23.
3. a.g.y. s. 25.
4. Babinger, s. I I.
5. Dukas, s. 175.
6. a.g.y. s. 176.
7. Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1481*, s. I I9.
8. a.g.y.
9. Babinger, s. 24.
10. Raby, "Mehmet the Conqueror's Greek Scriptorium," s. 23.
11. Babinger, s. 30.
12. Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1481*, s. 129.

2. Çocuk sultan

1. Setton, cilt II, s. 78.
2. a.g.y. s. 83.
3. Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1481*, s. 134.
4. a.g.y. s. 27.
5. Babinger, s. 59.
6. Setton, cilt II, s. I 03.

7. Dukas, s. 188.
8. Kritovulos, s. 13-14.
9. a.g.y. s. 14.
10. Dukas, s. 192.
11. Freely, Turkey around the Marmara, s. 86.
12. Gibb ve Bowen, s. 36.
13. Sphrantzes, s. 59.
14. a.g.y. s. 61.
15. a.g.y.
16. a.g.y.
17. Kritovulos, s. 14.
18. a.g.y.
19. a.g.y. s. 15.
20. a.g.y.
21. a.g.y.
22. a.g.y.
23. Tursun Bey, s. 33.
24. Dukas, s. 193.
25. a.g.y.
26. Kritovulos, s. 22.
27. a.g.y. s. 15-16.
28. a.g.y. s. 16.
29. Dukas, s. 195.
30. Kritovulos, s. 13.
31. a.g.y. s. 19.
32. Dukas, s. 197.
33. a.g.y. s. 198.
34. Pastor, cilt II, s. 260.
35. Dukas, s. 204.
36. a.g.y. s. 201.
37. a.g.y. s. 202.
38. Kritovulos, s. 23.
39. a.g.y. s. 33.
40. a.g.y.
41. a.g.y.
42. a.g.y.

3. Konstantinopolis'in fethi

1. Setton, cilt II, s. 109.
2. Kritovulos, s. 37.

3. a.g.y. s. 37-38.
4. a.g.y. s. 38.
5. Sphrantzes, s. 70.
6. İnalcık, "The Policy of Mehmed II toward the Greek Population..." s. 231.
7. Kritovulos, s. 40.
8. a.g.y.
9. Barbaro, s. 27.
10. a.g.y.
11. Kritovulos, s. 40.
12. a.g.y. s. 41.
13. a.g.y. s. 57.
14. Barbaro, s. 43.
15. a.g.y. s. 46.
16. a.g.y. s. 57.
17. Melville Jones, s. 33.
18. Dukas, s. 221.
19. Melville Jones, s. 35.
20. Sphrantzes, s. 124-5.
21. Kritovulos, s. 71.
22. Kritovulos, s. 76-7.

4. İstanbul, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti

1. Evliya Çelebi, cilt I, Bölüm I, s. 43-44.
2. a.g.y. s. 45.
3. Freely, *Istanbul, the Imperial City*, s. 177.
4. Kritovulos, s. 83.
5. Barbaro, s. 72.
6. Sphrantzes, s. 74.
7. a.g.y. s. 75.
8. Kritovulos, s. 85-6.
9. İnalcık, *Essays in Ottoman History*, s. 277.
10. Melville Jones, s. 134.
11. Schwoebel, s. 1
12. Setton, cilt I, s. 139.
13. a.g.y. s. 140.
14. Schwoebel, s. 4.
15. a.g.y.
16. İnalcık, "The Policy of Mehmed II toward the Greek Population..." s. 233.

17. Kritovulos, s. 85.
18. a.g.y.
19. Melville Jones, s. 39.
20. a.g.y. s. 40.
21. Kritovulos, s. 93, 105.
22. a.g.y. s. 83.
23. a.g.y.
24. a.g.y. s. 93.
25. Sphrantzes, s. 134.
26. Babinger, s. 104.
27. a.g.y. s. 419.
28. a.g.y. s. 411.
29. a.g.y. s. 418.
30. Kritovulos, s. 93.
31. a.g.y.
32. Evliya Çelebi, cilt I, bölüm II, s. 35.
33. Kritovulos, s. 140.
34. a.g.y.
35. a.g.y. s. 140-1.
36. a.g.y. s. 88-9.

5. Avrupa dehşet içinde

1. Freely, Jem Sultan, s. 2.
2. Setton, cilt II, s. 150.
3. a.g.y.
4. a.g.y. s. 164.
5. a.g.y. s. 165.
6. a.g.y. s. 141.
7. Melville Jones, s. 126
8. a.g.y. s. 12.
9. Mihailoviç, s. 99.
10. Babinger, s. 428.
11. Sphrantzes, s. 176.
12. Kritovulos, s. 136.
13. a.g.y. s. 137.
14. Sphrantzes, s. 80.
15. Medlin, s. 78 vd.
16. Runciman, *The Fall of Constantinople 1453*, s. 173.
17. a.g.y. s. 174.
18. Mihailoviç, s. 117.

- 19. a.g.y. s. 119.
- 20. Babinger, s. 195.
- 21. Necipoğlu, s. 34.

6. Venedik'le savaş

- 1. Setton, cilt II, s. 233.
- 2. Babinger, s. 200.
- 3. Kritovulos, s. 181.
- 4. a.g.y.
- 5. a.g.y. s. 185.
- 6. a.g.y.
- 7. Babinger, s. 216.
- 8. Stavrides, s. 149.
- 9. Babinger, s. 224-5.
- 10. Setton, cilt II, s. 371.
- 11. a.g.y. s. 261.
- 12. Babinger, s. 235.
- 13. Freely, *Jem Sultan*, s. 17.
- 14. Mihailoviç, s. 141,
- 15. Setton, cilt II, s. 270,
- 16. a.g.y. s. 275.
- 17. a.g.y. s. 276.
- 18. a.g.y. s. 278.
- 19. Kritovulos, s. 208.

7. Darü's-saade

- 1. Kritovulos, s. 207.
- 2. Freely, *Inside the Seraglio*, s. 26.
- 3. Necipoğlu, s. 32.
- 4. a.g.y. s. 202.
- 5. a.g.y. s. 62.
- 6. Freely, *Inside the Seraglio*, s. 38.
- 7. Necipoğlu, s. 160.
- 8. Freely, *Istanbul, the Imperial City*, s. 206.
- 9. Necipoğlu, s. 89.
- 10. a.g.y. s. 96.
- 11. Sumner-Boyd, s. 300-1.
- 12. Miller, *The Palace School of Muhammad the Conqueror*, s. 40.
- 13. Necipoğlu, s. 141-2.

14. a.g.y. s. 124.

15. Evliya Çelebi, cilt I. Bölüm I, s. 49.

8. İstanbul'da bir Rönesans sarayı

1. Kritovulos, s. 209.

2. a.g.y.

3. a.g.y. s. 177.

4. a.g.y.

5. a.g.y. s. 209-10.

6. Babinger, s. 248.

7. a.g.y. s. 249.

8. Kritovulos, s. 3.

9. Raby, s. 19.

10. Kritovulos, s. 181.

11. Raby, s. 21.

12. Kritovulos, s. 209.

13. a.g.y.

14. Raby, s. 19.

15. a.g.y. s. 17.

16. a.g.y.

17. Runciman, *The Last Byzantine Renaissance*, s. 2.

18. Wilson, s. 56.

19. Miller, *The Palace School of Muhammad the Conqueror*, s. 28-9.

20. Babinger, s. 474.

21. a.g.y. s. 477.

22. a.g.y.

23. Setton, cilt II, s. 251.

24. Babinger, s. 378.

25. Miller, *The Palace School of Muhammad the Conqueror*, s. 35.

26. Runciman, *The Fall of Constantinople 1453*, s. 58.

27. Babinger, s. 387.

28. Raby, s. 28.

29. Stavrides, s. 294.

30. a.g.y.

31. a.g.y. s. 297.

32. a.g.y. s. 298.

33. Tursun Bey, s. 20.

34. Stavrides, s. 301.

35. a.g.y. s. 307.

36. a.g.y. s. 314.

37. Bisaha, s. 83.
38. Kritovulos, s. 210.

9. Eğriboz'un fethi

1. Kritovulos, s. 211-12.
2. a.g.y. s. 215.
3. Setton, cilt II, s. 279.
4. a.g.y.
5. a.g.y. s. 280.
6. a.g.y.
7. a.g.y.
8. a.g.y. s. 282.
9. a.g.y.
10. a.g.y.
11. Kritovulos, s. 218.
12. a.g.y.
13. a.g.y. s. 219.
14. a.g.y. s. 222.
15. a.g.y.
16. Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1481*, s. 192-3.
17. Tursun Bey, s. 56-7.
18. Setton, cilt II, s. 291.
19. a.g.y. s. 298-9.
20. a.g.y. s. 301.
21. Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1481*, s. 202.
22. Setton, cilt II, s. 301.
23. Stavrides, 170.
24. a.g.y. s. 172.
25. Morris, s. 59.
26. Setton, cilt II, s. 303.
27. Babinger, s. 284.
28. Setton, cilt II, s. 300.
29. a.g.y. s. 303.
30. Babinger, s. 284.
31. Tursun Bey, s. 58.

10. Akkoyunlulara karşı zafer

1. Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1481*, s. 208.
2. Setton, cilt II, s. 305.

3. a.g.y. s. 306.
4. a.g.y.
5. a.g.y.
6. a.g.y. s. 306-7.
7. a.g.y. s. 307.
8. a.g.y. s. 315.
9. Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1481*, s. 205.
10. Babinger, s. 305.
11. Tursun Bey, s. 59.
12. Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1481*, s. 211-12.
13. Stavrides, s. 173.
14. a.g.y. s. 174.
15. a.g.y. s. 175.
16. Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1481*, s. 213.
17. a.g.y.
18. a.g.y. s. 215.
19. Tursun Bey, s. 60.
20. Stavrides, s. 177.
21. a.g.y.
22. Stavrides, s. 180.
23. a.g.y. s. 339.
24. Setton, cilt II, s. 320.
25. a.g.y.
26. a.g.y.
27. Babinger, s. 320.
28. Barbaro ve Contarini, s. 37 vd.
29. a.g.y.

11. Kırım'ın ve Arnavutluk'un fethi

1. Stavrides, s. 344.
2. Miller, *The Palace School of Muhammad the Conqueror*, s. 31.
3. Stavrides, s. 350.
4. a.g.y. s. 182.
5. a.g.y. s. 181.
6. Kritovulos, s. 89.
7. Babinger, s. 338.
8. Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1481*, s. 224-5.
9. a.g.y. s. 231.
10. a.g.y.
11. Tursun Bey, s. 62.

12. Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1481*, s. 232.
13. Tursun Bey, s. 62.
14. Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1481*, s. 235.
15. Babinger, s. 358.
16. Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1481*, s. 279.
17. Babinger, s. 369-70.
18. Babinger, s. 318.

12. Rodos kuşatması

1. Setton, cilt II, s. 337.
2. a.g.y.
3. a.g.y. s. 341.
4. a.g.y.
5. Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1481*, s. 243.
6. Freely, *Jem Sultan*, s. 74.
7. Babinger, s. 378.
8. a.g.y. s. 379.
9. a.g.y. s. 377.
10. a.g.y.
11. Freely, *Jem Sultan*, s. 30.
12. a.g.y. s. 73.
13. Brockman, s. 65.
14. a.g.y. s. 66.
15. a.g.y. s. 67.
16. a.g.y. s. 67-8.
17. a.g.y. s. 71.
18. a.g.y. s. 79.
19. a.g.y. s. 75.
20. a.g.y. s. 78.
21. a.g.y. s. 81.
22. a.g.y. s. 81.
23. a.g.y. s. 88-9.
24. a.g.y. s. 89.
25. a.g.y.
26. Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1481*, s. 249.
27. Freely, *Jem Sultan*, s. 31.

13. Otranto'nun alınması

1. Setton, cilt II, s. 361.

2. a.g.y. s. 343.
3. Babinger, s. 391.
4. Setton, cilt II, s. 343.
5. a.g.y. s. 343-4.
6. a.g.y. s. 344.
7. Schwoebel, s. 144.
8. Setton, cilt II, s. 340.
9. Pastor, cilt IV, s. 334.
10. a.g.y. s. 335.
11. Setton, cilt II, s. 364.
12. a.g.y.
13. a.g.y. s. 366.
14. Setton, cilt II, s. 365.
15. Schwoebel, s. 134.
16. a.g.y. s. 139.
17. Setton, cilt II, s. 367.
18. a.g.y.
19. a.g.y. s. 370.
20. a.g.y.
21. a.g.y.
22. a.g.y.
23. a.g.y.
24. a.g.y.
25. a.g.y.
26. a.g.y. s. 371.
27. Freely, *Jem Sultan*, s. 35.

14. Fatih'in ölümü

1. Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1481*, s. 252
2. a.g.y.
3. Freely, *Jem Sultan*, s. 39
4. a.g.y. s. 41
5. Babinger, s. 405
6. Freely, *Jem Sultan*, s. 48
7. a.g.y.
8. Babinger, s. 408
9. Freely, *Jem Sultan*, s. 37
10. a.g.y.
11. Setton, cilt II, s. 362-3.
12. a.g.y. s. 363.

13. a.g.y. s. 371.
14. a.g.y.
15. a.g.y.
16. Pastor, cilt IV, s. 343.
17. a.g.y.
18. Setton, cilt II, s. 373.
19. a.g.y.
20. a.g.y.
21. Pastor, cilt IV, s. 347.
22. Knolles, cilt I, s. I.
23. a.g.y. s. 483.

15. Fatih'in oğulları

1. Freely, *Jem Sultan*, s. 67.
2. a.g.y.
3. a.g.y. s. 83.
4. a.g.y. s. 85.
5. a.g.y. s. 127
6. a.g.y. s. 185
7. a.g.y. s. 188
8. a.g.y. s. 218.
9. a.g.y. s. 222.
10. a.g.y. s. 230.
11. Setton, cilt II, s. 454.
12. a.g.y. s. 247.
13. a.g.y. s. 263.
14. a.g.y. s. 263.
15. a.g.y. s. 269.
16. a.g.y. s. 270.
17. a.g.y. s. 273.

16. Fetih dalgası dönüyor

1. Freely, *Jem Sultan*, s. 294.
2. a.g.y. s. 295.
3. a.g.y.
4. a.g.y.
5. a.g.y.
6. a.g.y.
7. a.g.y. s. 295-6.

8. a.g.y. s. 304.
9. a.g.y.
10. Freely, *Istanbul, the Imperial City*, s. 194.
11. Freely, *Jem Sultan*, s. 305.
12. a.g.y. s. 306.
13. Freely, *Istanbul, the Imperial City*, s. 257.

17. Fatih'in şehri

1. Kritovulos, s. 93.
2. Freely, *Istanbul, the Imperial City*, s. 219.
3. a.g.y. s. 189.
4. a.g.y.
5. a.g.y.
6. a.g.y.
7. Sumner-Boyd, *The Seven Hills of Istanbul*, s. 950.
8. Kritovulos, s. 88.
9. Sumner-Boyd, *The Seven Hills of Istanbul*, s. 573.
10. Miller, *The Palace School of Muhammad the Conqueror*, s. 42.
11. Necipoğlu, s. 35-6.

Osmanlı Hanedanı

Osman Gazi (1282 c.- 1326)

Orhan Gazi (1326-62)

I. Murad (1362-89)

I. Bayezid (1389-1402)

Fetret Devri

I. Mehmed (1413-21)

II. Murad (1421-44, 1446-51)

II. Mehmed (1444-46, 1451-81)

II. Bayezid (1481-1512)

I. Selim (1512-20)

I. Süleyman, Kanuni (1520-66)

II. Selim (1566-74)

III. Murad (1574-95)

III. Mehmed (1595-1603)

I. Ahmed (1603-17)

I. Mustafa (birinci hükümdarlığı, 1617-18)

II. Osman (1618-22)

I. Mustafa (ikinci hükümdarlığı, 1622-3)

IV. Murad (1623-40)

İbrahim (1640-8)

IV. Mehmed (1648-87)

II. Süleyman (1687-91)

II. Ahmed (1691-5)

II. Mustafa (1695-1703)

III. Ahmed (1703-30)

I. Mahmud (1730-54)

III. Osman (1754-7)

III. Mustafa (1757-74)

I. Abdülhamid (1774-89)

III. Selim (1789-1807)

IV. Mustafa (1807-8)

II. Mahmud (1808-39)

I. Abdülmecid (1839-61)

Abdülaziz (1861-76)

V. Murad (1876)

II. Abdülhamid (1876-1909)

V. Mehmed Reşad (1908-1918)

VI. Mehmed Vahideddin (1918-1922)

II. Abdülmecid (yalnızca halife) (1822-1924)

- Alderson, A. D.**, *The Structure of the Ottoman Dynasty*, Oxford, 1956.
- Angiolello, Giovanni-Maria**, *Breve narrazione della Vita e fatti del sig. Ussun-Cassano ré di Persia*, G.B. Ramusio, Navigazioni et Viaggi, vol. II içinde, İngilizce çeviri.
- A Narrative of Italian Travels in Persia*, Londra, 1873 içinde.
- Historia Turchesa (1300-1514)*, ed. I. Ursu., Bükreş, 1909.
- Babinger, Franz**, *Mehmed the Conqueror and His Time*, çev. Ralph Manheim, ed. William C. Hickman, Princeton, NJ, 1978.
- Barbaro, Josafa ve Ambrogio Contarini**, *Travels to Tana and Persia*, çev. W Thomas ve S. A. Roy, ed. Lord Stanley of Alderly, Londra, 1873, yeniden basım New York, 1963.
- Barbaro, Nicolo**, *Diary of the Siege of Constantinople*, çev. J. R. Jones, New York, 1969.
- Bearman, P.J., T. Bianquis, C. E. Bosworth, E. van Donzel ve W P. Heinrichs** (ed), *The Encyclopedia of Islam*, 2. bs., 12 cilt, Leiden, 1960-2005.
- Bisaha, Nancy**, *Creating East and West: Remaissance Humanists and the Ottoman Turks*, Philadelphia, 2004.
- Brockman, Eric**, *The Two Sieges of Rhodes, 1480-1512*, Londra, 1969.
- Brotton, Jerry**, *Trading Territories: Mapping the Early Modern World*, Ithaca, NY, 2002.
- The Renaissance Bazaar: From the Silk Road to Michelangelo*, Oxford, 2002.
- Brown, Horatio E**, *Venice: An Historical Sketch of the Republic*, Londra, 1893.
- Browning, R.**, "A Note on the Capture of Constantinople in 1453", *Byzantion*, 22 (1952), s. 379-87.
- Bryer, A. ve H. Lowry** (ed), *Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society: Papers Given at a Symposium at Dumbarton Oaks in May 1982*, Birmingham, AL, 1986, s. 123-38.
- Cahen, Claude**, *Pre-Ottoman Turkey*, Londra, 1968.
- The Formation of Turkey: The Seljukid Sultanate of Rum*,

- Eleventh to Fourteenth Century*, trans. and ed. P M. Holt, Harlow, 2001.
- Cantemir, Dimitrie**, *The History of the Growth and Decay of the Othman Empire*, trans. M. Tindal, Londra, 1734-5.
- Caoursin, Guillaume**, *Obsidionia Rhodiae Urbis Descriptio*, Venice, 1480; çev. John Kaye, Londra, 1496, *The Delectable newess & Tithyngs of the Gloryoos Victorye of the Rhodyns Agaynst the Turke* başlığıyla.
- Chew, Samuel C.**, *The Crescent and the Rose: Islam and England during the Renaissance*, New York, 1937.
- Coles, Paul**, *The Ottoman Impact on Europe*, Londra, 1968.
- Commynes, Philippe de**, *The Memoirs of Philippe de Commynes (1445-1509)*, çev. Isabelle Cazeaux, ed. Samuel Kinser, 2 cilt, Columbia, SC, 1969, 1973.
- Cook, Michael** (ed.), *A History of the Ottoman Empire to 1730*, Cambridge, 1976.
- Crampton, R. J.**, *A Concise History of Bulgaria*, Cambridge, 1997.
- Crowley, Roger**, 1453, *The Holy War for Constantinople and the Clash of Islam and the West*, New York, 2005.
- Çırakman, Aslı**, *From the "Terror of the World" to the "Sick Man of Europe": European Images of Ottoman Society from the Sixteenth to the Nineteenth Centuries*, New York, 2002.
- Davis, Fanny**, *The Palace of Topkapi in Istanbul*, New York, 1970.
- Domenic, Kudüslü**, *Domenico's Istanbul*, çeviri ve yorum Michael J. L. Austin, Warminster, 2001.
- Dukas**, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks*, çev. Harry J. Magoulas, Detroit, 1975.
- Evliya Çelebi**, *Narrative of Travels in Europe, Asia and Africa [the Seyahatname]*, çev. Joseph von Hammer, Londra, 1834.
- Josef von Hammer**, Londra, 1834.
- Faroqhi, Suraiya**, *The Ottoman Empire and the World around It*, Londra, 2004.
- Fine, John V. A., Jr.**, *The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Ann Arbor, MI, 1994.
- Finkel, Caroline**, *Osman's Dream: The Story of the Ottoman Empire 1300-1923*, Londra, 2005.
- Fisher, Sydney Nettleton**, *The Foreign Relations of Turkey*,

1481-1513, Urbana, IL, 1948.

Freely, John, *The Companion Guide to Turkey*, 2. bs, Londra, 1993.

Istanbul, the Imperial City, Londra, 1996.

Turkey around the Marmara, Istanbul, 1998.

Inside the Seraglio: Private Lives of the Sultans in Istanbul, Londra, 1999.

Blue Guide Istanbul, 5. bs, Londra, 2000.

Jem Sultan: The Adventures of a Captive Turkish Prince in Renaissance Europe, Londra, 2004.

Storm on Horseback: The Seljuk Warriors of Anatolia, Londra, 2008.

Gibb, E. J. W., *A History of Ottoman Poetry*, 6 cilt, Londra, 1900-7.

Gibb, Hamilton ve Harold Bowen, *Islamic Society and the West: A Study of the Impact of Western Civilization on Moslem Culture in the Near East*, Oxford, 1950.

Gibbons, Herbert Adams, *The Foundation of the Ottoman Empire: A History of the Osmanlis up to the Death of Bayezid I(1300-1403)*, Oxford, 1916.

Goffman, Daniel, *The Ottoman Empire and Early Modern Europe*, Cambridge, 2002.

Goodwin, Godfrey, *A History of Ottoman Architecture*, Londra, 1971.

The Janissaries, Londra, 1994.

Halecki, Oskar, *The Crusade of Varna: A Discussion of Controversial Problems*, New York, 1943.

Hankins, James, "Humanist Crusade Literature in the Age of Mehmed II", *Dumbarton Oaks Papers*, 49 (1995),s. 11-147.

Hay, Denys, *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, 2. bs, Londra ve New York, 1989.

Hodgkinson, Harry, *Skanderbeg*, ed. Bejtullah Destani ve Westrow Cooper, Londra, 1999.

Holt, P.M., Ann K.S. Lambton ve Bernard Lewis (ed), *The Cambridge History of Islam*, 2 cilt, Cambridge, 1970.

Hopwood, Keith R., "The Byzantine-Turkish Frontier, c. 1250-1300", Markus Kohbach, Gisela Prochaska-Eisl ve Claudia Romer (ed), *Acta Viennensia Ottomanica*, Vienna, 1999 içinde, s. 153-61.

Housley, Norman, *The Later Crusades: From Lyons to Alcazar 1187-1291*, Oxford, 1992.

- Imber, Colin**, *The Ottoman Empire, 1300-1481*, Istanbul, 1990.
The Ottoman Empire, 1300-1650, New York, 2002.
- Iorga, Nicolae**, *Byzantium after Byzantium*, Iasi, Romanya, 2000.
- Itzkowitz, Norman**, *Ottoman Empire and Ottoman Tradition*, New York, 1972.
- İbn Battuta**, *The Travels of Ibn Battuta, A. D. 1325-54*, 4 cilt, çev. H. A. R. Gibb, Londra, 1995.
- İhsanoglu, Ekmelledin** (ed.), *History of the Ottoman State, Society and Civilization*, Istanbul, 2001.
- İnalcık, Halil**, *The Ottoman Empire: The Classical Age, 1300-1600*, çev. Norman Itzkowitz ve Colin Imber, New York, 1959.
- “The Policy of Mehmet II toward the Greek Population of Istanbul and the Byzantine Buildings of the City”, *Dumbarton Oaks Papers*, 23-24 (1969-70), s. 231-49.
- “The Emergence of the Ottomans”, Holt, PM., Ann K.S. Lambton ve Bernard Lewis (ed), *The Cambridge History of Islam*, vol. I, Cambridge, 1970 içinde, s. 231-62.
- The Middle East and the Balkans under Ottoman Rule*, Bloomington, 1993.
- “The Ottoman State: Economy and Society, 1300-1600”, H. Inalcik, D. Quataert ile birlikte (ed), *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914*, Cambridge, 1994 içinde, s. 9-409.
- Essays in Ottoman History*, Istanbul, 1998.
- The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy*, Londra, 1998.
- İnalcık, Halil ve Günsel Renda** (ed), *Ottoman Civilization*, 2 cilt, İstanbul, 2003.
- Jones, J. R. Melville** (ed.), *The Siege of Constantinople, 1453: Seven Contemporary Accounts*, Amsterdam, 1972.
- Kafadar, Cemal**, *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State*, Berkeley, CA, 1995.
- Kafesçioğlu, Çiğdem**, “Heavenly and Unblessed, Splendid and Artless: Mehmet II’s Mosque Complex in Istanbul in the Eyes of its Contemporaries”, Çiğdem Kafesçioğlu ve L. Thys-Senocak (ed), *Essays in Honor of Aptullah Kuran*, Istanbul, 1999 içinde, s. 211-22.
- Kiel, Machiel**, *Ottoman Architecture in Albania, 1385-1912*,

Istanbul, 1990.

Kinross, Lord, *The Ottoman Centuries: The Rise and Fall of the Ottoman Empire*, Londra, 1977.

Knolles, Richard, *The Generall Historie of the Turkes from the first beginning of That Nation to the rising of the Ottoman Familie, with all the notable expeditions of the Christian Princes against them, Together with the Lives and Conquests of the Ottoman Kings and Emperours unto the year 1610*, 2 cilt, 2. bs, Londra, 1609-10.

Köprülü, M. E., *The Origins of the Ottoman Empire*, çev. G. Leiser, Albany, NY, 1992.

Kortepeter, C. Max, *The Ottoman Turks: Nomad Kingdom to World Empire*, Istanbul, 1991.

Kritovulos, İmrozlu, *History of Mehmed the Conqueror*, çev. Charles T. Riggs, Princeton, NJ, 1954.

Kuban, Doğan, *Istanbul: An Urban History*, Istanbul, 1996.

Lane, Frederic C., *Venice: A Maritime Republic*, Londra ve Baltimore, 1973.

Layard, Sir Austen Henry, *Autobiography and Letters*, 2 cilt, Londra, 1903.

Levy, A., *The Jews of the Ottoman Empire*, Princeton, NJ, 1994.
Jews, Turks and Ottomans: A Shared History, Fifteenth through the Twentieth Century, Syracuse, NY, 2002.

Lewis, Bernard, *Istanbul and the Civilization of the Ottoman Empire*, Norman, OK, 1994.

Lovrenovic, Ivan, *Bosnia: A Cultural History*, Londra, 2001.

Lowry, Heath W., *The Nature of the Early Ottoman State*, Albany, NY, 2003.

"Pushing the Stone Uphill: The Impact of Bubonic Plague on Ottoman Urban Society in the Fifteenth and Sixteenth Centuries", *Osmanlı Araştırmaları*, 23 (2003), s. 93-132.

"Ottoman Renaissance, The Conqueror's Dream", *Cornucopia*, 32 (2004), s. 26-9.

Malcolm, *Bosnia: A Short History*, New York, 1995.

Manners, Ian R., "Reconstructing the Image of a City: The Representation of Constantinople in Christopher Buondelmonti's *Liber Insularum Archipelagi*", *Annals of the Association of American Geographers*, 87 (1997), s. 72-102.

Manz, Beatrice, *The Rise and Rule of Tamerlane*, Cambridge, 1989.

Medlin, William K., *Moscow and East Rome*, Genova, 1952.

- Menage, Victor L.**, *Neşri's History of the Ottomans: The Sources and the Development of the Text*, Londra, 1964.
- "Seven Ottoman documents from the reign of Mehmet II," S. M. Stein ve R. Welzer (ed.), *Documents from Islamic Chanceries*, Oxford, 1965 içinde, 112-18.
- "Devshirme," P. J Bearman, T. Bianquir, C. E. Bosworth, E. Van Donzel ve W. P. Heinrichs "ed.), *The Encyclopedia of Islam*, 2. bs., cilt II, Leiden, 1965 içinde, 210-13.
- Mihailoviç, Konstantin**, *Memoirs of a janissary*, çev. B. Stolz, yorum S. Soucek, Ann Arbor, MI, 1975.
- Miller, Barnette**, *Beyond the Sublime Porte: The Grand Seraglio of Muhammad the Conqueror*, Cambridge, 1941.
- The Palace School of Muhammad the Conqueror*, Cambridge, MA, 1941.
- Miller, William**, *Essays on the Latin Orient*, Cambridge, 1921.
- Trebizond: The Last Greek Empire*, Londra, 1926.
- Minorsky, V. C. ve C. E. Bosworth**, "Uzun Hasan", *Encyclopedia of Islam*, yn. bs, cilt. X, 1960 içinde, s. 936-7.
- Morris, Jan**, *The Venetian Empire: A Sea Voyage*, Londra, 1990.
- Necipoğlu, Gülru**, *Architecture, Ceremonial and Power.- The Topkapz Palace in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, Cambridge, MA, 1991.
- Nicol, Donald M.**, *The Last Centuries of Byzantium: 1261-1453*, 2. bs, Cambridge, 1993.
- The Immortal Emperor: The Life and Legend of Constantine Palaiologos, Last Emperor of the Romans*, Cambridge, 1994.
- Nicolle, David**, *Constantinople 1453: The End of Byzantium*, Oxford, 2000.
- Nicopolis, 1396: The Last Crusade*, Westport, CT, 2005.
- Papadakis, A.**, "Gennadius II and Mehmet the Conqueror", *Byzantion*, 42, 1972, s. 88-106.
- Pastor, Ludwig**, *The History of the Popes, from the Close of the Middle Ages, drawn from the secret archives of the Vatican and other original sources*, Almancadan çeviri, 5. bs, 10 cilt, Londra, 1950.
- Pears, Edwin**, *The Destruction of the Greek Empire and the Story of the Capture of Constantinople by the Turks*, New York, 1967.
- Peirce, Leslie**, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty*

in the Ottoman Empire, New York ve Oxford, 1993.

Penzer, N. M., *The Harem*, Londra, 1974.

Philippides, Mario (çev. ve ed.), *Byzantium, Europe and the Early Ottoman Sultans, 1373-1513: An Anonymous Greek Chronicle of the Seventeenth Century (Codex Barberinus Graecus III)*, New Rochelle, NY, 1990.

(çev. ve ed.), *Emperars, Patriarchs and Sultans of Constantinople, 1373-1513: An Anonymous Greek Chronicle of the Sixteenth Century*, Brookline, MA, 1990.

Pitcher, Donald Edgar, *An Historical Geography of the Ottoman Empire, from Earliest Times to the End of the Sixteenth Century*, Leiden, 1972.

Raby, Julian, "Cyriacus of Ancona and the Ottoman Sultan Mehmet II", *Journal of the Warburg and Courtland Institute*, 43 (1980), s. 242-6.

"Mehmet the Conqueror's Greek Scriptorium", *Dumbarton Oaks Papers*, 37 (1983), s. 15-34.

Renda, Günsel, "Mehmed the Conqueror and the Arts", *The Artist, the Sultan and His Portrait: Mehmed the Conqueror according to Gentile Bellini*, sergi kataloğu içinde, Yapı Kredi Kültür Merkezi, İstanbul, 7 Aralık 1999-7 Ocak 2000.

Rice, Eugene F. Jr. ve Anthony Grafton, *The Foundations of Early Modern Europe, 1460-1559*, New York, 1970.

Rice, Tamara Talbot, *The Seljuks in Asia Minor*, Londra, 1961.

Rossi, Ettore, "The Hospitallers at Rhodes, 1421-1523", Kenneth M. Setton, *A History of the Crusades*, cilt III, Madison, WI, 1975 içinde, s. 314-39.

Rozen, Mina, *A History of the Jewish Community in Istanbul: The Formative Years, 1453-1566*, Leiden and Boston, 2002.

Runciman, Steven, *The Fall of Constantinople 1453*, Cambridge, 1965.

The Great Church in Captivity: A Study of the Patriarchate of Constantinople from the Eve of the Turkish Conquest to the Greek War of Independence, Londra, 1968.

The Last Byzantine Renaissance, Cambridge, 1970.

Said, Edward W., *Orientalism*, Londra, 1978.

Culture and Imperialism, New York, 1993.

Sayıl, Adnan, *The Observatory in Islam*, Ankara, 1960.

Schwoebel, R., *The Shadow of the Crescent: The Renaissance Image of the Turk, 1453-1517*, New York, 1967.

Setton, Kenneth M., *The Papacy and the Levant (1204-1571)*,

4 cilt, Philadelphia, 1976.

Shaw, Stanford, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, cilt I, *Empire of the Gazis: The Rise and Decline of the Ottoman Empire*, Cambridge, MA, 1976.

Somel, Selcuk Akşin, *Historical Dictionary of the Ottoman Empire*, Lanham, MD and Oxford, 2003.

Spandounes, Theodore, *On the Origin of the Ottoman Emperors*, çev. ve ed. Donald M. Nicol, Cambridge, 1997.

Sphrantzes, George, *The Fall of the Byzantine Empire*, çev. Mario Philippides, Amherst, 1980.

Stavrianos, Leften Stavros, *The Balkans since 1453*, Londra, 2000.

Stavrides, Theoharis, *The Sultan of Vezirs: The Life and Times of the Ottoman Grand Vezir Mahmud Pasha Angelovic (1453-64)*, Leiden, 2001.

Sugar, Peter E, *Southeastern Europe under Ottoman Rule, 1354-1804*, Seattle ve Londra, 1977.
(ed.), *A History of Hungary*, Bloomington, IN, 1990.

Sumner-Boyd, Hilary, *The Seven Hills of Istanbul*, Istanbul, 2008.

Sumner-Boyd, Hilary ve John Freely, *Strolling through Istanbul*, Istanbul, 1972.

Treadgold, Warren, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford, CA, 1997.

Trow, M. J., *Vlad the Impaler: In Search of the Real Dracula*, Stroud, 2003.

Turan, Osman, "Anatolia in the Period of the Seljuks and the Beyliks", P. M. Holt, Ann K. S. Lambton ve Bernard Lewis (ed), *The Cambridge History of Islam*, vol. I, Cambridge, 1970 içinde, s. 263-323.

Tursun Bey, *The History of Mehmed the Conqueror*, çev. Halil Inalcik ve Rhoads Murphey, Minneapolis, 1978.

Vacalopoulos, Apostolos, E., *The Greek Nation, 1453-1669: The Cultural and Economic Background of Modern Greek Society*, çev. Ian Moles ve Phania Moles, New Brunswick, NJ, 1976.

Van Millingen, Alexander, *Byzantine Constantinople: The Walls of the City and Adjoining Historical Sites*, Londra, 1899.

Byzantine Churches in Constantinople, Londra, 1910.

Vickers, Miranda, *The Albanians, A Modern History*, Londra,

1995.

Vryonis, Speros, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Los Angeles, 1971.

Wilson, Nigel, *From Byzantium to Italy: Greek Studies in the Italian Renaissance*, Londra, 1992.

Wittek, Paul, *The Rise of the Ottoman Empire*, Londra, 1938.

Woods, J., *The Aqqyunlu: Clan, Confederation, Empire*, Minneapolis, 1976.

Zachariadou, Elizabeth A. (ed.), *The Ottoman Emirate, 1300-1389*, Rethymnon, Yunanistan, 1993.

Zakynthos, Dionysos A., *The Making of Modern Greece: From Byzantium to Independence*, çev. ve sun. K. Johnstone, Totowa, NJ, 1976.

A

Abdullah 29, 185-187
 Ahmed İzzed Paşa 217
 Akçahisar 33
 Akşemseddin 62, 69, 70
 Alaeddin Ali 29, 31-33
 Alanya 133, 134
 Alexander VI 135, 200, 207
 Alfonso 39, 73, 175-177, 201,
 202, 205, 206
 Ali Kuşçu 110
 Almanya 26, 135, 164, 170,
 178, 179, 211, 217
 Amasra 82
 Amasya 31, 82, 140, 144, 162,
 182, 183
 Amiroutzes, George 108, 109,
 112, 118
 Anadolu 21-29, 31-33, 35, 38,
 40-44, 52, 59, 66, 75, 82, 84,
 87, 101, 125, 127, 132-134,
 136-140, 144, 146, 148, 152,
 154, 162, 165, 182, 184-187,
 189, 190, 209, 210, 213-215,
 217-219, 221
 Andreas Palaiologos 192
 Andronikos II, Palaiologos 23
 Andronikos III, Palaiologos 23
 Angiolello, Giovanni-Maria 68,
 95, 96, 103, 105, 116, 117,
 130, 142, 144, 145, 151, 152,
 154, 163, 172, 181, 230
 Ankara 24, 27, 133, 218, 219
 Anne de Beaujeu 198
 Antalya 138

Antonello 137
 Argos 89, 90, 91
 Arnavutluk 9, 25, 26, 28, 30,
 33, 73, 94, 121-125, 144, 147,
 148, 154, 155, 158, 174, 176,
 182, 185, 208, 216
 Astinoğlu Yakup Bey 186, 187
 Atik Sinan 117, 224, 228
 Atina 78, 79, 89, 213
 Avlonya 158, 174, 177, 182,
 185, 192, 193
 Avusturya 149, 160, 180, 212,
 213, 214, 216
 Ayas Paşa 185
 Aydınogulları 28

B

Babinger, Franz 14, 132
 Bağdat 136, 212
 Balaban Bey 121, 122
 Bandini, Bernardo 157, 158
 Bandumier, Giovanni 129, 130
 Baltaoğlu Süleyman Paşa 49,
 53
 Bandini, Bernardo 157, 158
 Bandumier, Giovanni 129, 130
 Branković, Gjergj 30, 38, 41,
 66, 75, 80, 134, 148
 Barbarigo, Paolo 79, 93
 Barbaro, Niccolo 50, 52, 54-57,
 63, 176
 Bayezid I 41, 43, 44, 185, 221
 Bayezid II 38, 64, 68, 95, 103,
 132, 184, 220, 224, 227, 229,
 230

Bayezid Osman 77
 Belgrad 30, 76-78, 152, 211
 Bellini, Gentile 13, 116, 161,
 162, 230
 Berlin Antlaşması 215
 Bertoldo di Giovanni 117, 158
 Bessarion 72, 109, 135
 Bizans 13, 21-24, 28, 29, 36, 37,
 44, 46, 47, 49, 50, 53, 54, 57,
 64, 66, 67, 71, 81-84, 96, 98,
 99, 101, 102, 107, 111-114,
 117, 135, 137, 158, 192, 220,
 221, 222, 226, 228
 Bodrum 160, 171
 Boğdan 148, 151, 197, 213, 215
 Borgia, Cesare 73, 135, 200,
 204, 205
 Bosna 25, 30, 88-92, 147, 149,
 153, 180, 213, 216
 Bourgeneuf 197
 Bozcaada 55, 124, 219
 Buda 26, 32, 73, 76
 Bulgaristan 25-27, 215, 216
 Buondelmonti, Cristoforo 71,
 113
 Burgonya 31, 35, 39, 135
 Bursa 22, 23, 25, 29, 31, 32, 33,
 38, 40, 43, 145, 184, 185-188,
 206, 218
C
 Calbo, Alviso 129, 130
 Calixtus III 73, 82
 Campofregosa, Kardinal 191,
 193
 Capello ,Giovanni 124
 Caoursin, Guillaume 165, 167,
 168-170, 172, 190, 197, 198
 Capello ,Francesco 134, 135
 Capistrano, Fra Giovanni da
 76, 77

Carafa 135, 138
 Cemal Paşa 216
 Cem Sultan 200, 208
 Ceneviz 26, 32, 48, 50, 54, 60,
 65, 66, 75, 82, 149, 150, 178,
 179, 191, 220
 Claudios Ptolemaios 107
 Clement XIV 176
 Cocco, Niccolo 134, 135, 189
 Coco, Giacomo 54, 55
 Comtino 113
 Constantinus 21, 47
 Contarini, Bartolomeo 210
 Costanzo da Ferrara 116
 Curti 165, 166, 168, 170
 Cyriacus, Ancona'lı 32

Ç

Çaldıran 210

D

Dalmaçya 88, 89, 94, 138, 155
 Dalmata, John 60
 Dario, Giovanni 155
 David Komnenos 82-84, 108
 Davud Paşa 133, 138, 140, 141,
 152-154, 160, 182-184
 Daye Hatun 30, 31
 Dayı Karaca Paşa 43, 49, 53
 Demetrios Palaiologos 80, 81,
 112
 Diedo, Alviso 50
 Dokeianos 112
 Domenico Hierosolimitano 111
 Don Francisco de Toledo 48
 Dukas 30, 39, 40, 43-46, 57, 58,
 83
 Durres 124
E
 Ebu Eyyub Ensari 69

- Edirne 14, 25, 28-33, 35, 36,
38, 39, 40, 41, 43-45, 51, 61,
64-66, 68, 75-77, 80-82, 84,
86, 91, 92, 112, 113, 119, 122,
139, 141, 151, 207, 209, 210,
215, 216
- Edirne Sarayı 29, 31, 32, 38-40,
45, 65, 66, 77, 82, 86
- Edward IV 172, 178
- Eflâk 25-27, 28, 31, 42, 86, 118,
148, 151, 197, 213, 215
- Eğriboz 9, 73, 79, 94, 121, 127-
132, 134, 137, 155, 177
- Enveri 118
- Enver Paşa 216, 217
- Ercole d'Este 175
- Erdel 30, 31, 149, 160
- Erivan 212
- Erizzo 129, 130
- Ertuğrul 22
- Eski Foça 75
- Eugenius IV 29, 31, 35, 37, 193
- Evliya Çelebi 61, 62, 69, 106,
223, 225, 226, 229
- F**
- Fabrizio Colonna 202
- Fabrizio del Carretto 167
- Farnese, Giulia 200, 202
- Federigo d'Aragona 206
- Fenerlioğlu Hasan Çelebi 186
- Ferdinand 203, 220
- Ferhad Paşa 210
- Ferrante 48, 116, 123, 131, 137,
148, 158, 159, 169, 171, 173,
175-177, 179, 192, 193, 200, 201
- Ferrantino 201-203, 205
- Fevzi Paşa 214
- Filistin 160, 213, 217
- Floransa 24, 29, 48, 89, 114,
131, 148, 157, 158, 170, 174,
175, 178, 179, 202
- François I 211
- Fransa 26, 135, 163, 164, 177-
179, 197, 198, 201, 202, 204,
205, 208, 209, 211-214, 217,
218, 225
- Friedrich III 48, 72, 82, 166,
178, 180
- Friuli 149, 153, 155, 180
- G**
- Galata 48, 52, 54, 55, 58, 63-65,
68, 70, 105, 109, 157, 220,
223, 228
- Gattilusio, Dorino 75, 76
- Gattilusio, Dorino II 75
- Gattilusio, Niccolo 76
- Gedik Ahmed Paşa 64, 134,
138, 141, 144, 146, 150, 153,
158, 159, 162, 176, 177, 185,
186, 187, 192, 195, 197, 227
- Gelibolu 24, 39, 44, 49, 88, 127,
130, 132, 137, 140, 171, 217
- Gennadios 67
- George, Mühlenbach'lı 68
- Germiyanogulları 25, 29
- Giacomo de'Languschi 74
- Giovio, Paolo 210
- Girit 50, 65, 109, 116, 127, 128,
130, 155, 211, 212, 214, 216
- Giustinian, Orsato 91
- Gjon Kastrioti 28, 32
- Gonzaga 123, 142
- Grant, Johannes 48, 56
- Gregorios Mammas III 67
- Grimani, Antonio 211
- Gritti, Andrea 205
- Gualtier, Fra Antoine 169
- Gülbahar 38, 68, 184, 224, 225
- Gürcistan 84
- Guy de Blanchefort 197

H

- Hadım Süleyman Paşa 147,
151, 152, 154
Halil Paşa 33-36, 39, 40, 43, 46,
52, 57, 66, 221
Halime Hatun 38-41
Hamiduddin el-Lari 181
Hanza Bey 34, 54, 57, 75, 86,
126, 160
Hannibal 74, 181
Has Murad Paşa 64, 131, 140,
154
Havakim 67
Hayreddin Bey 177
Helena Dragas 37
Henry IV 26
Hersek 89, 91, 92, 216
Hersekzade Ahmed Paşa 92,
182, 184
Hırvatistan 89, 149, 160, 180,
201
Hızıroğlu Mehmed Paşa 159
Hoca Sadeddin 114, 118, 139,
141, 146
Hoca Sinan Paşa 144, 182, 186
Hüma Hatun 29-31, 38
Hürrem Sultan 102

I

Irak 136, 217

İ

- İbrahim Paşa 211-214
İbrahim, Karamanlı Beyi 31
İlyas Efendi 31
İmroz 64, 75, 76, 124, 128, 219
İnalcık, Halil 119
İnebahtı 89, 131, 141, 152, 207,
208, 212
İngiltere 26, 65, 135, 164, 165,

- 178-180, 211, 215, 217, 218
İnönü, İsmet 218, 219
İoannes Kantakuzenos VI 23,
24
İoannes Komnenos IV 22, 41,
66, 82-84, 108, 136, 137
İoannes Palaiologos VIII 36, 37
İon Adaları 30, 158, 173
İosephos II 29
İran 33, 66, 68, 107, 109, 117,
118, 132, 136, 143, 195, 209,
210
İsa 27, 48, 57, 58, 85, 89, 117,
122, 131, 137
İshak Paşa 34, 40, 41, 52, 53,
59, 75, 127, 132, 133, 182,
183, 184, 227
İshak, Karamanlı Beyi 126
İskender Bey 28, 33, 37, 39, 94,
109, 121-124, 152, 153, 154,
194
İşkodra 124, 147, 148, 153-155
İsmail, Şah 210
İspanya 26, 135, 208, 209, 211,
220
İstanbul 9, 11, 13-15, 22-24, 30,
35, 38, 43, 44, 61, 64-66, 69-
71, 73, 74, 77, 81, 82, 84-88,
91, 93-96, 107-110, 113, 115-
121, 124-126, 130, 132, 133,
135, 136, 139, 140-144, 146,
148, 149, 150, 152, 153, 155-
159, 161, 162, 166, 172, 181,
182-189, 200, 205, 209, 210,
-221, 223-227, 229, 230
İtalya 14, 21, 26, 30, 72, 88, 89,
109, 122, 123, 131, 134, 135,
137, 153, 158, 164, 173, 174,
175-179, 189, 193, 200-203,
207, 209, 216
İthaki 159, 173

İustinianos I 21, 47, 50, 98
İzmir 75, 138, 218
İzmit 22, 23, 181, 183
İznik 22, 23, 186, 223

J

Janos Hunyadi 31, 32, 35, 36,
37, 39, 42, 48, 75, 76, 80
Jervis, Robert 167
Julius II 209, 210

K

Kahire 125, 193, 195, 210
Kapsalı, Moses 67
Karadağ 155, 215, 216
Karamani Mehmed Paşa 119,
153, 181, 182, 183
Kara Mustafa Paşa 212
Karaşemseddin 62
Karesioğulları Beyliği 23
Karıştıran Süleyman Bey 65
Karl V 211
Karlofça Antlaşması 213
Kâsım Bey 133, 134, 138, 188,
189, 195, 200
Kâsım Paşa 82, 83
Kastamonu 141, 144, 145
Kayıtbay 126, 139, 161, 195, 198
Kazimierz IV 149
Kefalonya 158, 159, 173
Kefe 149, 150
Kemalpaşazade 140, 160
Kendal, John 165, 198
Khalkis 73, 79, 128, 129, 130,
131, 133
Khios 57, 66, 75
Kıbrıs 135, 160, 212, 215, 217
Kırım 9, 144, 149, 150, 159, 213,
215
Kievli İsidoros 45
Knolles, Richard 22, 194

Konstantinopolis 3, 4, 5, 9,
13, 14, 21-24, 26, 27, 28, 29,
36-38, 41, 43-52, 54-58, 61,
64-67, 69, 71-74, 77, 78, 81,
83, 90, 99, 110-113, 116, 135,
145, 180, 189, 190, 201, 220,
222, 225, 228, 229, 231
Konstantinos 37, 38, 41, 43, 44,
45, 46, 48-51, 52, 56, 57-60,
62, 64, 78, 111, 181, 192
Konya 82, 125, 126, 144, 145,
161, 162, 182, 184, 187, 188,
189
Korfu 65, 81, 127, 128, 136, 158,
173, 174
Korinthos 49, 78, 89, 90, 131,
152, 207
Korkut 183, 184, 209, 210
Koroni 81, 173, 208
Kosova 25, 37
Kritovulos, İmrozlu 39, 40, 42-
44, 46, 49, 52-54, 58-60, 63-
66, 69, 70, 71, 76, 78, 79, 87,
94, 95, 107-109, 111, 112, 120,
121, 124, 125, 146, 222, 227
Kroya 33, 39, 94, 121-124, 152,
153, 154, 155
Küçük Ahmed 40, 77
Küçük Kaynarca Antlaşması
213

L

Laiota Basaraba 148, 151
Lajos II 211
Landucci, Luca 175
László 32, 33, 35, 36, 73, 76, 80
László Postumus 73, 76, 80
Layard, Augustin 230
Lazar 25, 80, 81
Lehistan 197, 213
Leo X 210

- Leonard, Khioslu 45, 57, 58, 63, 66, 171
- Leonardo da Vinci 158
- Levkas 135, 158
- Linuni 64, 78, 91, 124, 128, 155
- Lodovico II Gonzaga 142
- Lomellino, Angelo 48, 64, 65
- Londra 27, 116, 161, 213, 216, 230
- Longo, Alviso 50, 55
- Loredan, Giacomo 55, 73
- Loredan, Jacopo 127
- Lorenzo de'Medici 117, 157, 158
- Louis XI 163, 178, 179
- Lucrezia 200
- Lumley, Marmaduke 171
- Lungo, Geronimo 128
- Lütfi Bey 155
- M**
- Macaristan 26, 30, 31, 32, 36, 39, 42, 73, 76, 80, 86, 88, 89, 91, 132, 135, 147, 149, 150, 151, 152, 160, 163, 178, 179, 197, 198, 199, 210-213
- Maestro Iacopo 91, 132, 144, 181
- Mahmud II 100, 213
- Mahmud Paşa 53, 59, 64, 71, 80, 82, 86, 88-91, 93, 103, 108, 118-120, 124, 126-130, 139, 140-142, 145, 146, 225, 226, 227
- Makedonya 25, 26, 76, 147, 216
- Malatesta, Sigismondo Pandolpho 115, 116, 118
- Malipiero, Domenico 131, 137, 138, 148, 153, 155
- Malkoçoğlu Bali Bey 149, 150
- Malta 211, 212
- Maneti, Alvisè 207
- Manisa 31, 32, 34-36, 39, 82, 185, 210
- Mara Branković 134, 148
- Marcello, Bartolomeo 73
- Matteo de'Pasti 115, 118
- Matyas Corvin 86, 88, 89, 91-93, 118, 147, 149, 150, 151, 157, 160, 163, 179, 180, 197, 198, 199
- Maximilian I 203, 211
- Mehmed Ali 213, 214
- Mehmed Hüsrev Paşa 214
- Mehmed I 186
- Mehmed IV 97, 212, 213
- Mehmed Reşad 216, 217
- Mehmed Vahideddin 217, 219
- Melissourgos 58, 67
- Menavino, Giovanni 96, 105
- Mengli Giray 149, 150
- Mesih Paşa 64, 132, 154, 165, 166-171, 196
- Methoni 81, 173, 174, 208
- Mezid Bey 30
- Midilli 42, 66, 75, 78, 91
- Mihailović, Konstantin 75, 83, 92
- Mihri Hatun 115
- Mikhail Palaiologos VIII 22, 48, 83
- Milano 73, 118, 122, 148, 170, 174, 178, 179, 200
- Minotto, Girolamo 50, 55, 63
- Mistra 37, 38, 63, 81, 90, 114
- Mısır 66, 94, 126, 160, 161, 181, 210, 213-215
- Mocenigo 116, 137, 138, 155, 161, 189
- Mohaç 211
- Molla Ahmed Gürani 31
- Mora 37, 48, 66, 78, 81, 90-94,

112, 131, 132, 155, 159, 180,
192, 208, 213

Moro, Cristoforo 89, 92, 127,
130

Muali 145, 146

Murad Bey 136

Murad I 160

Murad II 27, 52, 68, 73, 77, 80,
103, 125, 145, 188, 206

Murad III 97, 102, 111

Murad IV 212

Murphey, Rhoads 119

Musa 27

Mustafa Ali 75

Mustafa III 224, 229

Mustafa Kemal 217, 218

Mustafa Paşa 207, 212

Mustafa Reşid Paşa 214

N

Napoli 39, 78, 116, 123, 135,
137, 138, 148, 157, 158, 159,
169, 170, 171, 173-178, 180,
191-193, 200-206, 208

Nasuh Bey 141, 186

Nauplion 81

Navpaktos 89, 131

Nergiszade 145

Nesri 182, 187

Niccolo da Canale 127-131, 137

Niğbolu 26, 86, 125

Nikolay I 213

Notaras, Loukas 45, 53, 56, 63,
66

O

Orhan Gazi 23, 24, 25

Orleans dükü 202

Osman Gazi 13, 22, 23, 40, 184

Osman II 222

Osman III 97

Otranto 9, 173-177, 180, 182,
185, 188, 192, 193

Ö

Ömer Bey 78, 79, 89, 124, 141

P

Pakhymeres, Georgios 23

Paris 111, 112, 215, 217

Pasarofça Antlaşması 213

Patras 78, 81, 90, 124

Paulus II 93, 109, 122, 128, 134,
192

Pendinelli, Stefano 176

Pesaro, Lorenzo 202

Piero de'Medici 201, 202

Pierre d'Aubusson 160, 162,
163-165, 171, 173, 190, 196,
197, 200, 207, 208

Pir Ahmed 125, 126, 133, 138,
188

Piri Paşa 211

Pius II 14, 72, 82, 85, 88, 92,
115, 164, 209

Plethon, Georgios Gemistos
113, 114

Poo, Juan 171

Portekiz 164, 192

Prusya 214

Ptolemaios 107-109, 112

Pugiese 129

Q

Querini 136

R

Raby 32, 111, 112, 113, 114

Ragusa 42, 89, 141, 174

Rodos 9, 26, 42, 66, 94, 135,
136-138, 157, 160, 161, 163-

175, 181, 189, 190, 196, 197,
198, 207, 211, 216
Roma 13, 21, 35, 48, 61, 65, 67,
72, 74, 76, 77, 79, 81, 82, 85,
88, 90, 92, 93, 109, 110, 112,
122, 123, 128, 132, 134, 137,
138, 142, 148, 169, 173, 174,
176, 177, 179, 180, 189, 191,
193, 198, 199, 200-205, 207,
210
Romanos Diogenes IV 21
Rum Mehmed Paşa 64, 127,
132, 133, 226, 227
Runciman, Steven 113
Rusya 81, 213, 214, 215, 217

S

Sadoletto, Niccolo 175
Sagundino, Niccolo 111
Said, Edward 15
Saksonyalı George Usta 166,
169
Santa Mavra 158, 173
Sanudo, Marino 189, 204, 205
Sara Hatun 83
Saraybosna 88, 160
Savelli 191, 202
Selanik 25, 28, 29
Selim I 104, 161, 229
Selim II 102, 212
Semadirek 75, 76, 78
Semendire 30, 80, 149, 151, 152
Sigismondo de'Conti 177, 199
Sigismund 26, 92
Silifke 125, 126, 134, 138, 146
Sinan Bey 117
Sinop 28, 82, 138
Sitti Hatun 38
Sixtus IV 135, 157, 174, 177,
192, 197
Sırbistan 25, 26, 30, 37, 38, 41,

52, 74, 75, 76, 80, 90, 147, 149,
150-152, 180, 213, 215, 216
Sofya 32, 37, 43, 91
Söğüt 22
Sokollu Mehmed Paşa 212
Soranzo, Vettore 173, 174
Spandugino, Teodoro 96
Stavrides 119
Stefano Magno 159
St. Jean Şövalyeleri 26, 66, 160,
161, 196, 198, 211, 212
Süleyman I, Kanuni 100, 101,
102, 220
Suriye 125, 136, 213, 214, 217

Ş

Ştefan 148, 151
Şükrullah 118

T

Talat Paşa 216, 217
Taşköprüzade 31
Taşoz 64, 78
Tebriiz 110, 136, 137, 138, 140,
142, 143
Theodosios I. 222
Theodosios II 47, 50
Thomas Palaiologos 64, 66, 78,
81, 92, 192
Timur 27
Tocco, Antonio 158, 159, 173
Torcello, Giovanni 77
Trablus 216
Trabzon 22, 41, 82-86, 90, 108,
109, 117, 136, 137, 180, 209
Trapezuntios, Georgios 109, 114
Trevisian, Ludovico 78
Troya 87, 112
Tunus 212
Turgut Paşa 212
Türkiye Cumhuriyeti 14, 24,

219, 220, 221
 Tursun Bey 42, 43, 65, 78, 86,
 119, 126, 132, 138, 140, 151,
 152, 182

U

Uğurlu Mehmed 141, 143
 Uzun Hasan 83, 110, 125, 126,
 133, 136-144, 146, 148, 226

Ü

Ünver 120
 Üsküp 26, 80

V

Varna 36
 Vendramin, Andrea 153
 Venedik 9, 22, 26, 28, 31, 35, 36,
 38, 42, 45, 48, 50, 54-56, 60,
 63, 65, 66, 72, 73, 76, 77, 79,
 81, 85, 87-94, 116, 121, 122,
 124, 125, 127-132, 134, 135,
 136, 137, 138, 140-142, 146-
 150, 152-159, 161, 165, 170,
 172-174, 176, 178-180, 189,

195, 196, 199, 200, 202, 205,
 207, 208, 211-213, 223, 230
 Vettore Capello 89, 124
 Viyana 212, 213
 Vlad II 28, 86
 Vlad III 28, 86, 151
 Volaterranus 191-193

Y

Yaşbak 139
 Yeni Foça 75, 127
 Yenişehir 186-188
 Yunanistan 25, 26, 30, 36, 39,
 41, 72, 73, 79, 117, 124, 128,
 152, 158, 192, 193, 208, 213,
 216, 217, 218, 219
 Yunus Bey 75, 76
 Yusuf Mirza 138, 139

Z

Zağanos Paşa 53, 57, 64, 66, 71,
 221
 Zante 158, 159, 173
 Zeno 136, 137, 138, 140, 142
 Zeynep Hatun 115
 Zorzi 148, 149